
MS 1030 - MS 1100
Bizimkiler
Selçuklular
Bizimkiler - Selçuklular
9.Kitap
Evin Esmen Kısakürek
Arda Kısakürek
Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

BİZİMKİLER

Anadolu Merkezli Dünya Tarihi

9. KİTAP

1030 – 1100

Selçuklular

Yazarlar

Evin Esmen Kısakürek

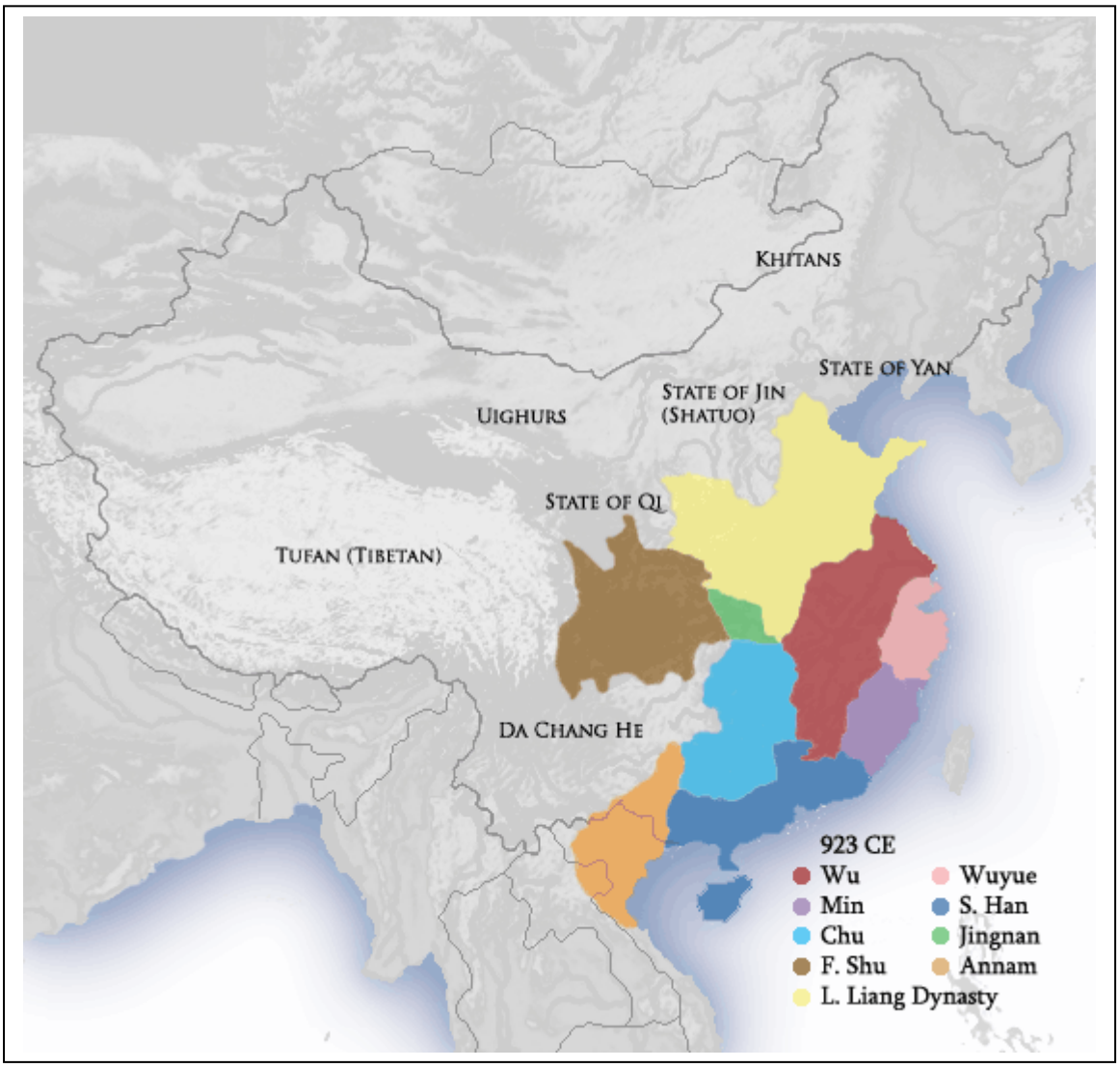
Arda Kısakürek

Bizimkiler adlı kitapların tümü aşağıdaki sitelerde mevcuttur:
http://www.dunya-tarihi.com/
http://sites.google.com/site/ekitapdunyatarihi/

BİZİMKİLER 2
9. KİTAP 2
Çin'de durum 5
Çin'in ekonomik yönü 9
Ticaret yolu Mısır'a kaydı 11
Batı Avrupa Ruhban Sınıfında Değişme 17
Anadolu Doğu Roma'nın 20
Hsi Hsia 24
Selçuklu Oğuzları 25
Horasan'da Selçuk Hakimiyeti 29
Gazneli Selçuklu Hesaplaşması 32
Dandanekan savaşı 35
Selçuklular yerleşiyor 37
Batı Avrupa'da İktisadi Gelişme 40
Akın var akın, Anadolu'ya akın 43
İmparatoriçe Zoe 45
Konstantinos Monomakhos 47
Tuğrul Bey ve Abbasi Halifesi 50
Türklere çare Anadolu'ya salmak 51
İlk Selçuklu Doğu Roma Savaşı 54
Peçenekler 56
Hanefi Hamiliği 58
Selçuklu Oğuzlarla ilişkisini askıya alıyor 61
Yahudilerin Filozofik Tepkisi 62
Batı Avrupa'da Burjuvazi 63
Ticaret Ekseninde Değişme 66
Roma kiliselerinin ayrışması 67
Murabıtlar 69
Tuğrul Bey Bağdat'da 71
Kuzey Mezopotamya yola getiriliyor 74
Sultanlık 76
İbrahim Yınal 78
Hatun Sultan 79
Çağrı Bey'in ölümü 82
Halifenin damadı 84
Barışcı Yollardan Genişleme 86
Kutsal Savaş 88
Doğuda da Batıda da Türkler var 90
Tuğrul Beyin ölümü ve Alp Arslan 91
Alp Arslan Batı'da 95
Doğu Roma tahtı Romanos Diogenes'in 97
Türk akınlarına çare yok 100
Doğu Roma'ya sığınan Türk Prensi 102
Şii devletine darbe 103
Malazgirt öncesi 104
Anadolu İdari Yapılanması 106
Malazgirt Savaşına Doğru 108
Malazgirt Savaşı 112
Sultanla İmparator 114
Alp Arslan'ın Ölümü 117

Melik-Şah 120
Ceset Hayata Döndü 123
Suriye ve Filistin Oğuzların 125
Süleyman-Şah 126
İznik Rum Selçuklu Başkenti 129
Atsız Bey ve Artuk Bey 131
Doğu Roma'ya İmparator Olmak 134
Sicilya Normanların 136
Suriye ve Güneydoğu Anadolu 138
Doğu Roma'nın Başı her yönden dertte 141
Halife ile akrabalık 144
Güney Doğu Anadolu'nun Türkler tarafından Fethi 146
Süleyman-Şah'ın Antakya Seferi 148
Venedik 151
Diyarbekır, Silvan Türklerin 153
Süleyman-Şah'ın Ölümü 156
Süleyman- Şah'tan sonra Anadolu 159
Terken Hatun 162
Batınilik Suçu 164
Türkleri Türklere kırdırmak 165
Haşhaşiler 167
Nizamülmülk Ailesi 170
Aslında bir Anadolu fetih planı yoktu 172
Melik-Şah'ın ikinci Bağdat ziyareti 173
Nizamülmülk ve Melik-Şah'ın Ölümleri 174
Nizamülmülk'ün Selçuklu Devletini Yönetişi 177
Katia'dan İkta'ya 182
İkta Feodalite'ye yaklaşıyor 184
Büyük Selçuklu Taht Kavgaları 186
Çin'de Konfüçyus Buda etkileşmesi 189
Tutuş Selçuklu taht kavgasına karışıyor 191
İsa ve Kefaret 193
Gazali 196
Ömer Hayyam 200
Kılıç Arslan 204
Şövalye Bolluğu 207
1.Haçlı Seferi 208
İznik Doğu Roma'nın 213
Anadolu'yu geçmek 216
Antakya Haçlıların 220
Kudüs Haçlıların 223
İtalyan ticaret kentlerine gün doğuyor 227
9. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar 229

Çin’de durum

8. Kitap’ta bahsettiğimiz Çin tarihinde, Şato Türk Hanedanını görmüş ve Song hanedanına kadar gelmiştik. Genel olarak kuzeye Şatoların hakim olduğu 906 – 960 yılları arasına “ Beş Sülale Devri “ (Wu-tai) de denir. Genel olarak Songlar “ Beş Hanedan, On Krallık ” döneminin peşinden işbaşına gelmişlerdir. “ Beş hanedan, On Krallık ” döneminde, Çin, önce, kuzey ve güney olarak ikiye bölünmüştür. Kuzey daha önce anlatılan Şato (Türk) hakimiyeti altındadır. Güney ise Tang döneminde askeri valilerce yönetilirken, sonra bu askeri valiler kendilerini İmparator ilan etmişlerdir.

Tang dönemi sonunda tahta kalıplarla kitap basımı başlamıştı. Kitap fiyatları düşmüş ve kitaba sahip olmak kolaylaşmıştı. Bunun sonucunda da okuma yazma geniş halk kitlesine yayılmaya başladı. Yine bu dönemde ilk kağıt paralar tedavüldeydi.

Kağıt para yokken, ticarette aracı olarak kullanılan ağır bakırların bir yerden bir yere nakli çok zor ve hatta imkansızdı. Bu hem ticareti baltalıyor ve hem de deflasyona neden oluyordu.

Bu nedenle tüccarlar önceleri depozit pusulaları vererek, bir nevi havale sistemi uyguladılar. Sonra bu pusulalar tedavülde bir nevi tediye vasıtası olarak kullanılmaya başlandı. Buradan bir banka sistemi ve buna bağlı toptan ticaret ortaya çıktı. Tang hükümeti duruma müdahale ederek kendi depozit makbuzlarını çıkardı. Tüccar hükümete ait bir yere parasını yatırıyor, bir makbuz alıyor ve bunu para gibi kullanıyordu. Hüklümet depozit makbuzları bastırdıkça, Song döneminden itibaren kullanılacak olan kağıt paranın ilk şekilleri ortaya çıkmaya başladı.

Song öncesi dönemde porselen ticareti hem iç pazarda ve hem de dış ticarette çok önem kazanmıştı. Porselen, Hindiçin, Endonezya, Ortadoğu ve Japonya'ya gidiyordu. Porselen imalatı kalitesi itibarı ile büyük yatırıma, dolayısı ile sermayeye ihtiyaç duyuyordu. Bu da kağıt para basımını destekleyen bir unsur olmuştu.

Çay ticareti yine bu dönemin ve sonrasının en önemli kalemlerinden biriydi. Çay III. Yüzyılda Güneydoğu Çin'e gelmiş olan bir Tibet adetiydi. Çay, Çin'de uzun zaman Tibet usulü, un, tuz ve zencefil ile karıştırılarak içilmiştir. Hükümet Çay ticaretini inhisarına alamayınca, çayı üreticiden alıp, tüccara geçirecek bir resmi daire (Çay Levazım Dairesi) kuruldu. Çay tüccarları toptancıydı ve devletten resami belge almış olanlardı. Bu ilişkiden Çay Levazım

Çin ordusu sefere çıkıyor

Dairesi memurları ile toptacı tüccarlar arasında bir işbirliği başladı. Bir yandan ufak üretici toptancı olmaya çalışıyor, bir yandan da memurlar rüşvet ile toptancılara bağlanıyorlardı. Çin devleti uzun süre çayın karaborsaya düşmesini önlemeye çalışmıştır.

Benzer bir durum da tuz için yaşanmıştı. Songlardan önce oluşan bu memur toptacı ilişkisi ilerisi için önemli gelişmelerden biri olacaktır.

Sih-ch'uan çay üretiminin merkeziydi. Önemli bir tuz üretim merkeziydi de. Bu nedenlerle tüccar sayısı çoktu. Çin büyük çalkantılar geçirirken Sih-ch'uan diğer bölgelere nazaran sakindi.

Songların kurucusu kabul edilen Chao K'uang-yin (Taizu), Kuzey Çin'de, Bianjing'in az güneyindeki asker kökenli bir aileden geliyordu. Generallikten İmparatorluğa yükselmişti. Yani diğer generallikten imparatorluğa yükselen hanedan kurucuları gibiydi. Uzun yaşadı ve ailesini kuvvetlendirme imkanı buldu. O ve takip edenler kuzeydeki Kitanlara hasım olmadılar. Aralarında bazı savaşlar yapıldı ise de bu yok edici bir mücadeleye iki taraf

açısından da ulaşmadı. Songlar bir kuzey devleti olarak kurulmuşlardı. Ama kısa sürede Türkler ve Moğollar ile uğraşmak yerine yüzlerini güneye çevirdiler.

Güney Çin krallıkları ekonomik olarak gelişmiş ancak askeri olarak güçsüzdüler. Chao K'uang-yin onları birer birer imparatorluğuna kattı. 980 yılına gelindiğinde Songlar tüm güneyi ele geçirmiş bir güney imparatorluğuydular. Ancak nereden bakılırsa bakılsın, güney, Songlar için bir müstemleke gibiydi. Güneyden kuzeye hammadde, kuzeyden güneye eşya taşınıyordu.

Songlar Kitanlara senelik olarak 100 bin ons gümüş ve 200 bin top ipekli kumaş vergi verdiler. 1.000 bakır sikkeye bir gurup dersek bu vergi yaklaşık 270 bin gurup eder. Bu sırada Song devletinin 20 milyon gurup parası vardı. Bu 270 bin gurup para daha sonraları 500 bin guruba kadar çıkacaktı. Ancak her durumda Kitanlara verilen yıllık vergi, devlet giderlerinin %2'si mertebesindeydi. Halbuki aynı dönemde ordu harcamaları % 25 oluyordu. Yani her durumda vergi vermek, ordu beslemekten ucuzdu. Yani barış, savaştan ucuzdu.

Songlar askeri ve mülki olarak iki başlı yönetim sistemini mülki olarak teke indirdiler. Askerler eyaletlerdeki mülki amirlerin emri altına girdiler. Bu tedbir Çin'in büyük bürokrat saailelerince desteklendi. Onlar da böylece büyük ailelerden olmayan askerlerin rekabetinden kurtuluyorlardı.

Songlar devletin kurulmasında önemli roller oynayan generalleri emekli edip, mülki amir haline çevirdiler. Ordu terhis edildi. Kalan ordu merkezi yönetime doğrudan bağlandı. Boş topraklara veya askeri mülahazalarla boşaltılmış topraklara köylüler yerleştirildi. 975 yılında aslında asker sayısı çok azalmış olan 378 bin kişilik bir ordu kalmıştı.

Yeniden şekillenmenin hemen peşinden azalan ordu masrafları, kısa sürede tekrar artmaya başladı. Bunun sebeplerine gelince, bir kere ihtiyarlayan askerler, asker kalmaya devam ediyorlardı. Kıtaların yer değiştirmesi sırasında asker eşyaları taşımak istemediği için bir hammal ordusu türemişti. Ailelerinden uzak yerlere giden askertlere de ilave harcırah verilmeye başlandı. Böylece kuvveti artmayan ordunun masrafı artıyordu. Vergiler artan ordu masraflarını karşılayamıyordu. Devlet de para basmaya başladı.

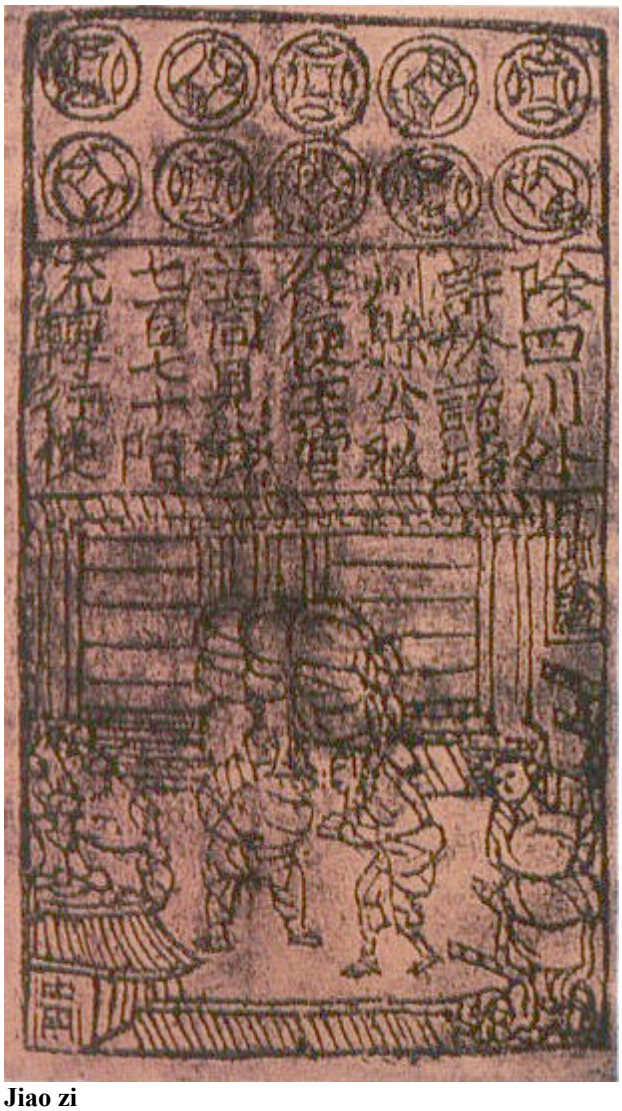
Songlar döneminde ticaret ve üretim artınca, maden üretimi de artmıştı. Bu artış ile hem tedavüldeki bakır miktarı arttı ve hem de tedavüle gümüş sikkeler girdi. Ancak hem basılan kağıt para ve hem de gümüş-bakır paritesi spekülasyonlara neden oluyordu. Bu sırada Çin'in devlet bütcesi de sürekli artıyordu. 1000 yılında 22,2 milyon, 1021'de 150,8 milyona çıkmıştı.

Çin'e kalsa bütün yukarıdaki unsurlara rağmen gümüşü tedavüle sokmazdı. Ancak Kitanlar ödemeleri gümüş ile yapıyorlardı. Bu Çin'i de peşinden sürükledi. Kağıt para Çin piyasasına çıktıktan bir süre sonra devlet yeni bir gelir kapısı buldu. Bankonotları bir süre sonra %3 düşük fiyata geri almaya başladı.

Bilindiği gibi Çin ilk defa deri parayı M.Ö. 118 yılında kullanmıştı. İlk kağıt para ise M.S. 806 yılında yine Çin'de kullanılmıştı. Song hanedanı sırasında kullanılan Çin bankonotlarına " jiaozi " denir.

Tang hanedanı zamanındaki ilk kağıt paradan

Jiao zi

Çin’in ekonomik yönü

Liao Hanedanı, Guen Yin heykeli

Çin için yukarıda anlatılan herşey enflasyon demekti. Enflasyon da devlet ne tedbir alırsa alsın büyük tüccarların işine yarıyordu. Bu birikim normalde burjuvalaşmaya ve sanayileşmeye yol açmalıydı. Ancak Çin’de ticaret büyük Çin ailelerinin (kibar seçkin aileler) tekelindeydi. Ne para aileden kopardı ve ne de ticaret ailenin diğer faaliyetlerinden ayrılabilirdi. Aileler elde ettikleri yeni sermayeleri de toprağa yatırdılar. Zaten bin yıllardır böyle yapmışlardı. XI. yüzyılda Çin’de emlak ve akar en yüksek seviyesine vardı. Bunun sonuçları Song dönemi ve Çin’in geleceği için kötüydü.

Çin'de daima memur maaşları yetersizdi. Devlet zaman zaman tarla vererek ödeme yapardı. Bu tarlaların bir kısmı da vergiden muaftı. Memurlar emlak fiyat ve getirisinin böyle arttığı bir dönemde, tarlalarını vergilerin kurtarmaya, hiç olmazsa bir kısmını vergiden muaf tutmaya çalışıyorlardı.

Tarlalardan vergi, tarlanın büyüklüğü göz önüne alınarak tahakkuk ettirilirdi. Bundan en fazla mutazarrır olan ise küçük topraklı köylüydü. Küçük köylünün üretimi ancak kendine yetiyordu. Vergi onlar için altından kalkılamaz bir yüktü, halbuki büyük toprak sahipleri için bir hiçti. Vergi yükü küçük köylüdeydi. Kuzeyde harpler nedeni ile büyük toprak sahipleri pek yoktu. Onlar Türk ve Moğolların saldırıları dışında kalan güneyi tercih etmişlerdi. Bu nedenle üretim vergisi de devlete kuzeyden geliyordu.

Kuzeybatı Şensi eyaletinin nüfusu azdı. Büyük toprak sahipleri ve vergi kaçıran büyük aileler (kibar seçkin aileler) de yoktu. Ancak tüm devlet gelirlerinin dörtte biri oradan geliyordu.

Ticaret yolu Mısır'a kaydı

Amalfi kıyıları

Doğu Roma İmparatoru II. Basileios 1025 yılında öldü. Yerine, uzun yıllardır eş İmparator olan kardeşi VIII. Konstantinos geçti. Basileios dönemi Doğu Roma İmparatorluğunun en parlak dönemlerinden biridir. Bu dönemde, Doğu Roma'nın stratejik gereklerine uygun olarak toprakları büyümüştü. Bu büyüme çok değildi ama çok etkendi. Saygınlığı artan İmparatorluğunun çevresindeki devletler ona bağımlı olmuşlardı. Böylece İmparatorluğun çevresi kendine bağımlı bir devletler kuşağı ile çevrilmiş oluyordu.

II. Basileios, Batıda Bulgar topraklarını İmparatorluk topraklarına katarken, Doğuda da Ermenistan'ın büyük bir bölümünü hakimiyeti altına almıştı. Doğu Roma'nın İtalya'daki vassallarından Venedik'e ticari imtiyazlar verilmişti. Venedik de bu imtiyazlara karşılık, donanması ile Adriyatik denizinde, İmparatorluk menfaatlerini kolluyordu. Napoli ve Amalfi kent devletleri, tamamen İmparatorluğun güdümündeydiler. Batıda Sırp ve Hırvatlarla ittifak yapılmış ve bu sıkı bir iş birliği ile korunuyordu. Doğu Roma, Sırp ve Hırvatlarla olan ilişkilerini Draç müstahkem mevkiinden yönetiyordu. Benzer şekilde, Karadeniz'in kuzeyindeki Ruslar, Peçenekler ve benzer topluluklar ile ilişkiler, Kırım'daki Kerson kentinden yönetiliyordu. Karadeniz'in kuzeyindeki topluluklar birbiri ile rekabet halindeydi ve Doğu Roma bu rekabeti kendi menfaatlerine uygun şekilde Kerson'dan yönlendiriyordu.

II. Basileios döneminde devlet hazinesi düze çıkmış, Doğu Roma ekonomisi toparlanmıştı. Hazinede büyük bir birikim olmuştu. Bu servet yeni kazanılan ve eski eyaletlerin gelirleri ile ticaret üzerinden alınan vergilerle ve sanayii vergileri ile korunuyordu. Bütçe gelir gider dengesi kurulmuştu ve artı veriyordu. Constantinopolis, büyük bir ticaret merkezi olmuştu. Kent Batının lüks tüketim ihtiyacını Asya'dan gelen mallarla karşılıyordu. Ayrıca, kent, döneminin sanat açısından en ileri kentlerinden biri olmuştu.

Yeni Doğu Roma İmparatoru VIII. Konstantinos'un ömrünü dini ayinler, sohbetler ve eğlence içinde geçirmişti. Tek başına İmparator olunca bu hayat tarzını değiştirmeye niyetlenmedi. Devleti bürokrasi yönetiyordu. 987 yılında II. Basileios ile Fatımi Halifesi Aziz arasında yapılmış olan Doğu Roma Fatımi anlaşması iki taraf için de iyi sonuçlar vermiş ve tarafları rahatlatıp, manevra sahalarını arttırmıştı. 1027 yılında yeni Fatımi Halifesi Zahir döneminde de bu anlaşma yenilendi. Constantinopolis'teki caminin tamiri yapıldı, müezzin atandı ve hutbe Kahire Halifesi adına okunmaya devam edildi.

VIII. Konstantinos'un erkek çocuğu olmamıştı, üç kız çocuğu vardı. Kızlarından Eudokia, münzevi bir hayat yaşamak için kenara çekilmişti. Diğer iki kızı Zoe ve Theodora'nın yaşları iyice ilerlemişti. Konstantinos, İmparator varisliği sorununu çözmek için Kasım 1028 de kızı Zoe'yi devletin üst kademe yöneticilerinden biri olan Romanos Argiros ile evlendirdi. 3 gün sonra da İmparator öldü.

Yeni İmparator III. Romanos Argiros (1028 – 1034) 60 yaşındaydı ama fiziki olarak sağlam bir yapısı vardı. Uzun zamandır İmparatorlar soylu ailelerden çıkıyordu. Onlar asker kökenliydiler, şimdi Romanos Argiros ile yönetim bürokrasiden gelenlere geçiyordu. Romanos Argiros, Asillerin Basileios tarafından alınan haklarını geri verdi.

Uygur prensesleri

Bu sırada Çin'de Kansu Uygurlarının sonu gelmişti. 1009 yılındaki Kitay saldırısından sonra, 1028 yılında Tangutlar tarafından ülkelerinden sürüldüler. Artık ne Uygur prensliği ve ne de Uygur Krallığı kalmıştı. Devlet yok oldu ama halk yaşamaya devam etti. Kendi içine kapanık

ve kendi adetlerine dönük bir yaşamı seçenler, büyük Çin denizinde kaybolmayarak, günümüze kadar gelebildiler. Bugün, Kansu'da dillerini ve kültürel alışkanlıklarını sürdüren Uygurlar vardır.

Uygurların bir kısmı da Kansu'yu terk ederek Nanşan bölgesine yerleşti. Varlıklarını orada sürdürdüler.

Kansu'daki Uygurların tarihi şöyle böyle bilinmekle birlikte, Sin-Kiang'a yerleşmiş olan kardeşlerinin tarihi pek bilinmemektedir. Bilinenler, onların vaha ve vadileri hemen ele geçirmeyip, kuşattıklarıdır. Ancak 20 – 25 yıl sonra Turfan, Beşbalık, Hami ve Kuça'yı ele geçirmişlerdir. Bu topraklarda Koço (Hoça) adını alan dengeli bir devlet kurdukları da gerçektir. Koço devleti yavaş yavaş Tarım havzasının tüm kuzeyini Türkleştirmiştir. Koço devleti hükümdarına, Basmillerden alınmış bir unvan olan " idi kut " denirdi.

Bezeklik Mağarası

Uygurlar işe Manizmden başlamışlardı. Ama sonunda çoğunlukla Budist oldular. Uygurlar'da Manizm tamamen yok olmadan yerini uzun bir süreçte Budizme bıraktığı düşünülür. Bilgilerimiz Bezeklik mağarasında bulunan pek çok el yazması ile sade bir dille yazılmış olan " Kwastuanift " (Tövbe duası) sayesinde oluşmuştur. Bezeklik mağarasında pek çok resim, Çince, Tibetçe ve Türkçe yazılmış çok dilli el yazmaları bulunmuştur. Paul Pelliot gibi pek çok bilim adamı " tüm eski dünyayı birleştirdi " diyerek tövbe duasının bulunmasını çok önemsemişlerdir.

Uygurlar, Uygur, Soğd, Brahmi ve Hint yazısı ile Türkçe dilini kullanarak Budist metinler yazmışlardır. Bu çok sayıdaki el yazması içinde " İyi ve Kötü Prensin Masalı " gibi önemli Budist metinler vardır. Budizm, Manizm, Şamanizm gibi Nasturi Hıristiyanlığı da Uygurların yerleştiği topraklarda kendini geliştirebilmiştir. Çin'de pek başarılı olamayan Nasturilik, tarım bölgesinde köklü bir şekilde yerleşti. Tarım bölgesi bir süre sonra göçebe Hıristiyanlar için havarilik merkezi haline geldi. Nasturilik Moğolistan'da da önemli başarılar kazandı.

Kazılarda Turfan'da çok sayıda Nasturi metin bulunmuştur. Turfan'da ve Bezeklik'te bulunan metinler birbiri ile uyumlu metinlerdir.

Orta Asya'da bu tarihlerde Manizm, Budizm, Nasturi Hıristiyanlığı, Şamanizm, Yahudilik, Zerdüşt dini, Taoculuk yaşıyordu. Hepsinin kendi taraftarları vardı. İslam tacirler, elçiler ve dervişlerle (misyonerler) yoğun bir şekilde, uzun bir süreden beri kıtayı dolaşıyorlardı. Ancak hala önemli bir başarı sağlayamamışlardı. Uygurlar bütün dinlerin bir arada ve kardeşçe yaşadığı bir hoşgörü ortamını yaşatmışlardı. Bu hoşgörü aslında Şamanizm'in hoşgörüsüydü. Ama Uygurlar Manizm ve sonra da diğer dinleri kabul etmelerine rağmen Şamanizm'in bu vasfını hassasiyetle saklamış ve uygulamışlardır.

Ali Tekin tekrar Buhara'ya döndükten sonra, önünde ona hem yardımcı olabilecek ve hem de düşman olabilecek en önemli unsur olarak Oğuzları görüyordu. Bu nedenle onları yönetimine değil ama en azından etkisine alabilmek, alamazsa yansız yapabilmek için uğraştı. Selçuklu ailesinden birilerini Yabgu yapmaya çalıştı ama Selçuk ailesini bölmeyi beceremedi. Bunun üzerine Alp Kara komutasında bir ordu ile Selçuklara baskın yaptı. Çatışmada içinde Selçuklu ailesinden kişilerin de olduğu pek çok Selçuklu komutanı öldü.

Kısa bir süre sonra Çağrı Bey, Tuğrul Bey ve Musa Yabgu komutasındaki Selçuklular, Ali Tekin'in ordusunu yenerek, Alp Kara ve pek çok Buhara Karahanlı Beyliği komutanını öldürdüler (1030).

Gazneli Mahmut 1030 yılında öldü. Gazneli Mahmut, Abbasi halifesinden " Sultan " unvanını alan ilk kraldır. Gazneli Mahmut'un Sultan unvanını alması ile eskiden tek Müslüman imparator Halifenin kendisi iken, şimdi İslam topraklarında resmen iki imparator var olmuş oluyordu. Müslümanlığın gelişi ile birlikte durmuş olan İran şiir ve edebiyatı Samaniler devrinde tekrar gelişmeye başlamıştı. Bu gelişme Gazneliler döneminde patlama seviyesine geldi. Örneğin, Firdevsi Şeh-Name'sini Sultan Mahmut için yazmıştır.

Mahmut ölünce yerine oğlu Muhammed geçti. Rey bölgesini yöneten oğlu Mesut ise kardeşinin taht hakkını tanımayarak, baş kaldırdı. Mesut, Muhammed'e karşı yaptığı mücadelede kuvvet kazanmak için Balhan dağlarına kaçan Oğuzlardan destek istedi. Oğuz Beyi Yağmur Mesut'un hizmetine girdi. Onun isteği ile Oğuzlar Horasan'a döndüler. Bunun üzerine Kızıl, Gök-taş ve Buka gibi öteki Oğuz Beyleri de Mesut'un hizmetine girdiler. Mesut Oğuz Beylerinin yardımı ile iktidarı kazandı. Ayrıca 1030 yılında Hindistan'da çıkan bir isyanı da bu Oğuz beyleri bastırdılar.

Hindistan'daki ayaklanmayı bastırmaya Yağmur Beyin Oğuzları gitmemiş ve Serahs bölgesinde kalmışlardı. Yerleşiklerin bu Oğuzlardan şikayetleri artınca, 1031 yılında Mesut üzerlerine bir ordu yolladı. Oğuzlar da tekrar Balhan dağlarına geri çekildiler.

Gazne Hükümdarı Mesut, ticari açıdan çok önemli bir kent olan Rey kentine Taş-ı Ferraş'ı atadı. Taş-ı Ferraş köle generaldi. O da bölgeye hakim olabilmek için köle askerlerle, Humar-taş yönetimindeki Oğuzlara dayanıyordu. Rey halkı ise vergiler nedeniyle daha önce Deylemlilerden şikayetçi oldukları gibi şimdi de Gaznelilerden şikayetçiydiler. Şikayetçi olan halka karşı, Taş- Ferraş'ın Oğuzlara ihtiyacı vardı ama diğer yandan Oğuzların kendileri problemdiler. Taş-ı Ferraş'a şu emir geldi: " Başta Yağmur olmak üzere, Kızıl, Buka ve Gök-taş'ı yakala, ama Oğuzları Humar-taş komutasında hizmette tut ". Bu iş zor işti ve nasıl olacağı da belli değildi.

Taş-ı Ferraş, Nişabur'a gelince bir yolla yakalattığı Yağmur Bey ve onun nökerleri olduğunu ilan ettiği 50 Oğuz'u el ve ayaklarını keserek öldürdü. Kızıl, Buka ve Gök-taş Beylere dokunmadı. Buka ve Gök-taş Humar-taş'ın hizmetinde kalmaya devam ettiler. Taş-ı Ferraş, bu Beyleri ve Oğuzlarını beraberinde Rey kentine götürdü.

Güneydeki Oğuzları birbirinden ayırmak için Selçuklularla birlikte hareket edenlere Selçuklu Oğuzları, Balhan dağına çekilenlere Balhan Oğuzları, Rey'e gidenlere de Irak Oğuzları dendi. Ama her yerde Oğuzlar problemdi. Oğuzların Gazne ülkesine yaptıkları akınların ardı arkası gelmiyordu.

Aral gölü çevresinde Kıpçak baskısı artmıştı. Bu baskı altında kalan Oğuzlar güneye Maveraünnehir ve Horasan'a doğru sürüldüler. Oğuzlar güneye doğru akarken, Horasan Gaznelilerin vergisinden yakınıyordu. Horasan dihkanı, Karahanlılara mektuplar ve elçiler yollayarak, destek istediler.

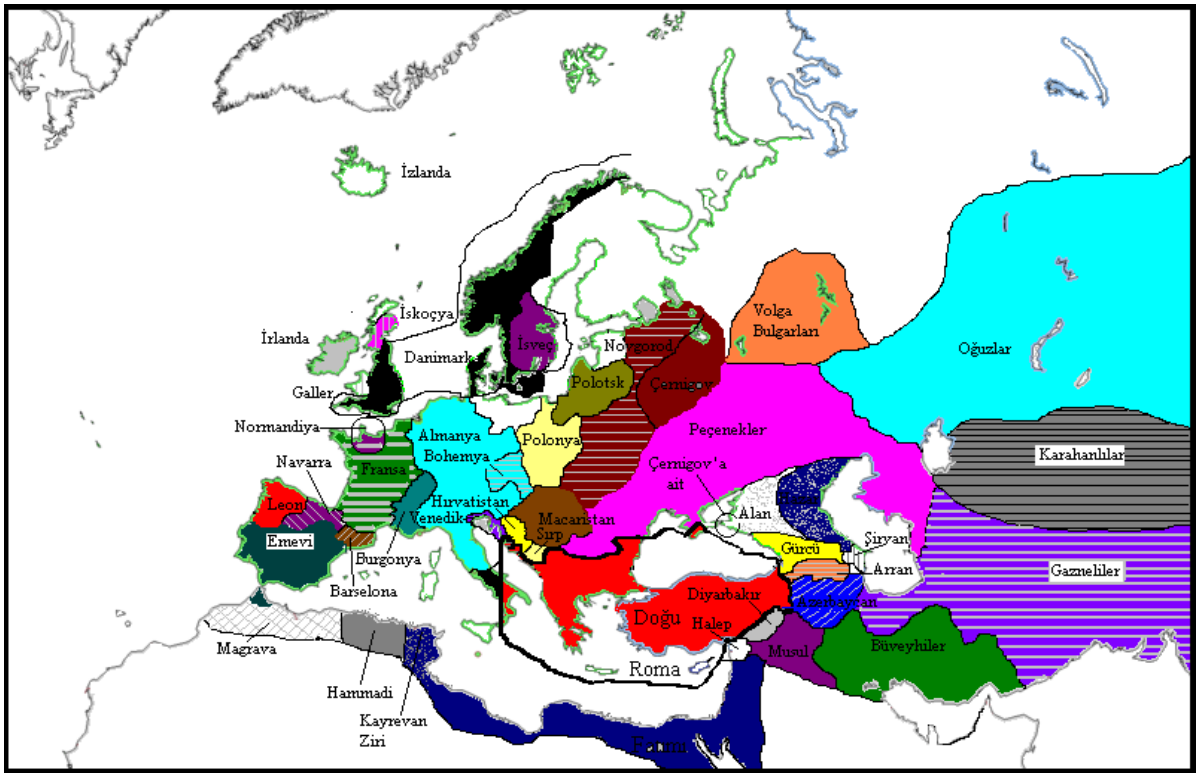
Bu sırada iyice sertleşmiş olan İsmaili - Sünni veya Fatımi- Abbasi ideolojik mücadelesi, ekonomik rekabetle at başı gidiyordu.). Fatımi halifesi Zahir'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu Mustansır döneminde Fatımi veziri Ebulkasım Cercerai'ydi. Cercerai çok yetenekli bir devlet adamıydı. Aynı dönemde Fatımiler Anuştekin adında çok yetenekli bir kumandana da sahiptiler. Fatımiler önce Halep'i ele geçirdiler. Şimdi Fatımi sınırları Fırat nehrine dayanmıştı. Güneyde ise Ali Suleyhi'nin başarılı fetihleri ile Yemen tekrar Fatımi hakimiyetine geçmişti.

Fatımilerin son siyasi başarıları ekonomik sonuçlar da verdi. Uzak Doğu Ticaret yolu tekrar güzergah değiştirerek, Basra körfezi Bağdat yolu, Kızıl Deniz Mısır güzergahına kaydı. Bunun temel nedenleri arasında, Irak'taki karışıklıklar, buna karşılık Fatımilerin güvenli bir yol trafiği sağlamaları, Basra Körfezindeki ünlü liman Siraf'ın bir depremle yıkılması, Kays adasındaki korsanların Basra körfezini iyice tehlikeli hale getirmesi sayılabilinir. Fatımiler olayların yarattığı bu fırsattan yararlanarak, çeşitli teşvik önlemleri de alarak ticareti tamamen Kızıl Deniz'e kaydırttılar.

İtalyan ekonomisinin canlanması ve İtalyan kent devletlerinin Akdeniz ticaretinde hegemonya kurmaları da Fatımilerin işine yaradı. İtalya için Kızıl Deniz İskenderiye yolu, Basra Irak Constantinopolis yolundan daha avantajlıydı. Mısır transit ticareti ele geçirmiş, Irak kaybetmişti. Sonuçta Mısır zenginleşirken, Irak fakirleşmeye başladı.

Fatımi ordusu içindeki çeşitli kökenden gelenler arasındaki mücadeleler de bu tarihlere gelindiğinde artık sonuç vermeye başlamıştı. Türkler ister kalabalık olduklarından olsun, ister birbirine olan bağlılıkları nedeni ile olsun diğer kökenlileri diskalifiye etmiş, rakipsiz kalmışlardı. Artık Avrupalılar, Sudanlılar, Berberiler ve Nübyelilerden bahsedilemezdi.

Karadeniz'in kuzeyinde 1030 yılına geldiğimizde, Vladimir'den sonra parçalanmış olan Rusya'nın parçalanmışlığı azalmış ve üç ana parça kalmıştı. Polotsk, Novgorod ve Çernigov Rusya'yı paylaşmışlardı. Bunlardan Polotsk çok ilkel koşullardaydı. Kafkasya'da ise Abazlar ile İberler birleşiyor ve bundan Gürcistan krallığı doğuyordu.

Avrupa-Akdeniz-Ortadoğu 1030

Batı Avrupa Ruhban Sınıfında Değişme

Büyük Chartreuse manastırı

Dinin ve ruhban sınıfının kuralları değişmezdi ama ruhban sınıfı Batı Avrupa'da din dışında kalan halktan devşiriliyordu. Dolayısı ile o da değişmek zorundaydı. Papazların sayısı ve bunların yaşam standartları durmadan artıyordu. Cluny örneğine uyulmuş, bir yöneticinin emri altında pek çok manastır açılmıştı. İtalya'da Camaldoli, ücra yerlerde Chartreux, daha sonra Premontre (XII. Yüzyıl) ve Saint Bernard tarafından ıslah edilmiş olan Cistercien gibi tarikatlar vardı veya yeni kuruldu.

Bildiğimiz ruhban sınıfının altında, dini bir görev ifa etmeyen, evlenme hakkına sahip, sözleşmelerde ve davalarda katiplik eden bir gurup kilise hizmetlisi kişiler daha vardı. Bunların ruhban sınıfına dahil oldukları, tepelerinin tıraşlı olmalarından anlaşılıyordu. Bunlara hala kullanılmakta olan " clerc " denirdi.

Bir bölgeye orada yaşayanların ruhları ile meşgul olmak üzere tayin edilen ruhbanlar kendi yerlerine yardımcı da tayin edebiliyorlardı. Bu durumda ruhbanın geçinmesi için ona bırakılan toprağın gelirinin bir kısmını kendi alıyor üstünü yardımcısına bırakıyordu.

Bütün papazlar piskopos tarafından tayin edilirdi. Papaz Latince bilmeli ve ilahi okuyabilmeliydi. Piskopos bu özelliklerin olmasını şart koşardı. Ayrıca papazların

koruyucunun (patron) etrafındaki kişilerden olmasına dikkat edilirdi. Yani piskopos bir anlamda kendine önerileni tasdik ederdi. Diğer yandan öğrenim çok yetersiz olduğundan, papazlar da her konuda yetersizdiler. Piskoposların seçiminin de bir kurul tarafından yapılması gerekirken, genelde piskoposlar krallar tarafından seçiliyorlardı. Dini kurul veya manastır kurulu seçimleri bir formaliteden öteye gitmiyordu.

Ruhban sınıfının zenginliği durmadan artıyordu. Bağışlar devam edip gidiyordu. Resmen bağışlar Kilise tarafından zorlanılmıyor görünse de, " ruhun selameti için " mülklerin bir kısmının vasiyet yolu ile dini bir kuruma bırakılması, bir mülk sahibi için hemen hemen uyulması gerekli bir kural haline gelmişti. Her yerde manastırların çok geniş arazileri olmuştu.

Kilisenin yaptığı her görevin bir maddi karşılığı vardı. Töre, bir görev sahibi rahibin, bir işi bir yardımcıya yaptırarak aidatın gelirinden pay almasına olanak veriyordu. Böylece rahipler birden fazla göreve sahip oluyorlardı.

Rahiplerin sayısı ve zenginliği arttıkça, ruhban sınıfının din dışı insanlar üzerindeki iktidarı da kuvvetleniyordu. Tüm Hıristiyanlar " inanç ve ahlak konusunda " rahiplerin otoritesine itaat etmek zorundaydılar. İnancın ve ahlakın gereklerini, müminin nelere inanacağını ve nasıl davranacağını ruhban sınıfı kararlaştırıyordu.

Afaroz betimlemesi

Kilisenin emirlerine aykırı hareketler (heresie) ölümle cezalandırılıyorlardı. XI. yüzyılda heresielerin (Kilise emirlerine aykırı hareket edenler) diri diri yakılarak öldürülmesi

uygulandı ve ondan sonra bu bir adet haline geldi. Kilisenin emirlerinin her çiğnenişi günah sayılıyordu. Hıristiyanlar işledikleri günahın karşılığında rahip tarafından bir çile çekmekle cezalandırılıyorlardı.

Ağır bir dini suç işleyen rahibin rütbesi alınıyor ve kilise hapishanesine (chartre) hapsediliniyordu. Ruhbanlar dünyevi bir suç işlediklerinde " dünyevi adalete " teslim ediliyorlardı. Bu din dışı otorite onları yargılayıp, cezalandırıyordu. Bu ceza ölüm bile olabiliyordu. Ruhban sınıfının da sivillere karşı adına " Aforoz " denen bir silahı vardı.

Aforoz çok gösterişli bir tören eşliğinde yapılırdı. Bu ceza ile Hıristiyanların, suçlu ile herhangi bir münasebette bulunmaları yasaklanırdı. Kilise prens ve kralları da bu ceza ile etkileyebilmek için, " aforoz edilenin toprakları üzerinde dini merasimleri " yasaklamıştı.

Ruhban sınıfının kararlarını uygulatma gücü kendi gücü ile doğrudan orantılıydı. Bulunduğumuz XI. yüzyılda bu güç daha yeterli değildi. XII. Yüzyılda Kilisenin cezaları uygulatma araçları artacaktı. Ama esas XIII. Yüzyılın başında kilise en büyük gücüne erişecekti.

Anadolu Doğu Roma'nın

1031 yılındaki iç karışıklıklar sebebiyle Emevi Devleti yıkıldı. Endülüs siyasi olarak bölünme sürecine girdi. Bu süreçte hemen hemen her şehir, bağımsız devletçiklere dönüştüler. Endülüslerin bu dönemine " Küçük Sultanlıklar " (Tavaif-i Mülük) dönemi denir. Bu kent devletleri dönemi 1031 yılından 1090 yılına kadar sürmüştür.

Endülüs 20 devlete bölünmüştü: Badajos (Badalyos), Mertola, Santa Maria del Algabre, Huelva, Sevilla, Carmona, Niebla, Granada (Gırnata), Almeria, Arcos, Moron, Malaga, Denias, Valencia, Tortosa, Zaragoza, Albarracin, Alpuenta, Toledo, Cordoba (Kurtuba).

Bu siyasi bölünmeye rağmen Endülüs'te medeniyet alanındaki yükseliş devam etti. Bunun en önemli göstergesi hemen her şehirde edebiyat, astronomi, tıp ve felsefe alanında önemli gelişmelerin kaydedilmiş olmasıdır.

Bu sırada Irak'ta kaybolan Zahiriyye mezhebi, Endülüs'te tekrar yeşeriyordu. Kurtuba doğumlu İbn Hazm (994 – 1064), önce Maliki mezhebindendi sonra Şafi olmuştu, sonunda Zahirilikte karar kıldı. İbn Hazm'a göre Kuran'da ve hadiste yorum olmazdı. Güvenilir bir kişiden rivayet edilen, rivayet eden kişi bir kişi bile olsa kabul edilirdi. Allah'ın sıfatları düşünülemezdi. Kuran'da geçenler sıfatlar değil Allahın adlarıydı. Kulun iradesi ufaktı. Allah isterse doğru yola götürür, istemez ise önüne engel çıkarırdı. Büyük suç işleyenler " kafir " değillerdi. Halifenin Kureyş kökenli, ergenlik çağını ermiş, akıllı ve bilgili olması lazımdı.

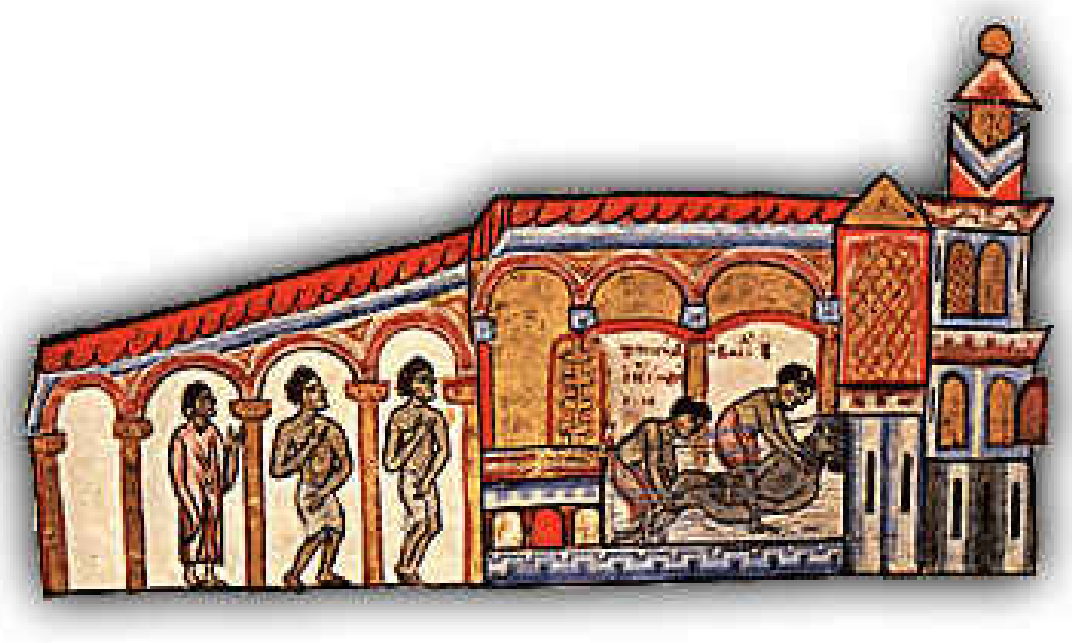
İbn Hazm tam bir dogma yanlısıydı. Örneklersek, köpeğin su içtiği kap, buna dair bir hadis olduğundan kirlenirdi. Ancak ilgili bir hadis olmadığından domuzdan artta kalan su pis değildi. Onunla abdest bile alınabilinirdi. Yine yazılı olanlara bakılarak, insan idrarı suyu kirletir, ama domuz idrarı kirletmezdi.

Gazneli Sultan Mesut kardeşi Muhammed ile taht mücadelesi yaparken, Buhara egemeni Karahanlı Ali'den (Ali Tegin) askeri yardım istemiş, karşılığında da Huttal eyaletini vaat etmişti. Ama tahtı kazandıktan sonra vaadini tutmadı. Böylece Gazneli Mesut ile Karahanlı Ali'nin arası iyice açıldı. Karahanlı Ali (Tegin), Gazneliler karşısında ancak Selçukluların askeri yardımı ile ayakta durabiliyordu.

Anadolu'da ve güney İtalya'da Doğu Roma İmparatorluğunun Müslümanlarla yaptığı savaşlar devam ediyordu. Doğu Roma bu savaşlarda eski üstünlüğünü kaybetmiş, geriliyordu. 1032 yılında komutan Georgios Monakhos komutasındaki Doğu Roma ordusu Urfa'yı ele geçirdi. Bu başarıdan kuvvet alan Romanos Argiros, Fatımiler ile barış yapmak istedi.

İmparator Romanos Argiros'un baştan iyi giden Zoe ile evliliği, bir süre sonra İmparator İmparatoriçenin cinsi arzularına yetişemeyince bozuldu. Zoe kendine Mihail adlı bir sevgili buldu. Mihail Paflagonyalı bir köylünün çocuğuydu. Kardeşi hadım İoannes Orphanotrofos

Sarayda görevliydi, Saray entrikaları ile pişmişti ve şimdi bu entrikaların merkezinde yer alıyordu. İoannes Orphanotrofos, kardeşi Mihail'i Saraya getirtip, ona düzgün bir iş bulmuştu. Nisan 1034 tarihinde İmparator Romanos Argiros, banyoda ölü bulundu. İmparatoru, karısı Zoe'nin öldürdüğünden hep şüphe edilmiştir. Romanos Argiros'un öldüğü günün akşamı Zoe, Mihail ile evlendi. Mihail, VI. Mihail adı ile İmparator oldu (1034 – 1041).

Romanos'un katli

Mihail'in de devleti yönetmeye niyeti yoktu, ipler kardeşi hadım İoannes Orphanotrofos'un eline geçmişti. İoannes Orphanotrofos, asillere karşı bir siyaseti benimsemiş, onu uyguluyordu. Mihail, sara hastasıydı, İmparatorluğu sırasında hastalığı iyice azıttı.

Doğu Roma sarayındaki bütün bu karmaşaya rağmen, Anadolu'da Doğu Roma'nın Müslümanlara olan üstünlüğü tartışmasız hale gelmişti. Tabii bunda Müslümanların parçalanmış yapısı nedeniyle bulundukları güçsüz durumun etkisi oldukça fazlaydı. Şimdi Ermeni ve Gürcü krallıkları Müslümanlara olan tabiiyetlerinden çıkıp, Doğu Roma tabiyetine geçmişlerdi. Böylece Doğu Roma hakimiyeti tekrar Kafkas dağlarına varmış oldu.

Anadolu'da Müslümanların elinde sadece Diyarbakır, Bitlis, Mardin ve Hakkari bölgeleri kalmıştı. Diyarbakır'da Mervaniler (Mervanoğulları), Azerbaycan'da Müsafiriler gibi Müslüman devletleri bile Doğu Roma'ya vergi verir hale gelmişlerdi. Müslümanların, Doğu Roma İmparatorluğu karşısındaki durumları feci idi. Zamanında 100.000 atlı çıkaran sugur (sınır vilayeti) vilayetleri mahvolmuştu. Artık Anadolu'nun içlerine Gaza akınları yapılamıyordu. Gazileri ve Gazi organizasyonlarını gelirleri ile destekleyen vakıflar ortadan kalkmıştı. Halifeden, hükümdarlardan ve zenginlerden her yıl gelen büyük teberrular artık gelmiyordu. Müslümanlar Anadolu'yu fethedememiş, Doğu Roma karşısında aciz kalmışlardı. Bununla birlikte asırlardır süren Müslüman akınları ve bitmek bilmez savaşlar, Anadolu'yu fakirleştirmişti. İnsanlar göçe zorlanmış, Anadolu'nun nüfusu azalmıştı. Müslümanları durdurmaya muvaffak olan Doğu Roma da yıpranmış, halsiz düşmüştü.

Bu sıralarda Buhara egemeni Karahanlı Ali (Tegin) öldü. Selçuk Oğuzları Ali'nin oğulları ile anlaşamadılar. Selçuklular her anlaşabildiklerine askeri hizmet veriyorlardı. Bu askeri hizmeti talep edip alanlar arasında Harizm Şahı da vardı. Harizmliler uzun bir süredir Müslüman olmayı ret etmişler ve Arapların ciddi rakipleri olarak kalmışlardı. Harizm'de baştan beri ağır basan din Zerdüşt dini olmuştu. Bu tarihlere geldiğimizde ise Zerdüşt dini hala mevcut olmasına rağmen, Hıristiyanlık, Nasturilik, Monofizitlik (Yakubilik) de bulunuyorlardı. Bu sırada Harizm'in Türkleşmesi başlamış ve hatta epey yol almıştı. Bu Türkleşme yavaş yavaş devam edecek ve XIV. Yüzyıla gelindiğinde Harizm (İran) dili, kuş uçmaz köylerin dışında var olmayacaktı.

Harizm bir taraftan Türkleşir ve bir taraftan da Müslümanlaşırken dünyaya çok önemli bilim adamları sunacaktır. İbn Sina, El-Bruni bu toprakların insanlarıdırlar.

Bu sırada, bir taraftan da Selçuklu Oğuzlarına sürekli saldırılar oluyordu. 1034 yılında Şah Melik'in ani bir baskınına uğrayan Selçuklular 7 – 8 bin ölü verip, kadın ve çocuklarının büyük bir kısmını esir bırakıp, perişan bir halde kendilerini Ceyhun nehrinin öte yakasına attılar. Orada da tutunamayıp, Horasandan tamamen uzaklaşarak, Nesa çölüne sığındılar.

Konrat minyatürü

Tûs bölgesi, sekizinci İmam Ali el-Rıza'nın ve Halife Harunreşit'in mezarlarının bulunduğu ve dolayısı ile hem Şiiler ve hem de Sünniler açısından sembolik önemi olan bir bölgeydi. Bu bölgede " ayyarlar " çok güçlüydüler. Ayyarlar, 1034 yılında, aşırı vergi nedeniyle Tûs ve Abıverd'de başlayan bir ayaklanmaya katıldılar. Ve Müslüman yazarların ifadesi ile: " Karınca ve çekirgeler gibi Nişabur'u yağmalamak için yola koyuldular ". Nişabur'da vergileri toplatan Gazneli yüksek görevliler oturuyorlardı. Nişabur üzerine yapılan bu yürüyüş, vergicilere ve vergilere karşı bir halk tepkisiydi. Nişabur üzerine yürüyen ayyarlar sayıca çok olmalarına rağmen, savaş bilgisi ve disiplini olan Nişabur'daki komutan Ahmet yönetimindeki Gazne kuvvetleri, yürüyenleri bozguna uğrattı. Yakalanan ayyarlar asıldı, eşraf ise rehin alındı.

Çin'de, Şensi (Shensi) eyaletinin sınırlarında Çinlileşmiş bir To-ba ailesinden gelen bir kişi, Kitanların da yardımı ile kendini kral ilan etti. 1034 yılında şiddetli savaşlar yapıldı.

Batı Avrupa'da fief uygulamasının başlangıcında, fiefler ancak sözleşmede açıkça yazılıyorsa oğullara geçebiliyordu. Aradan 200 yıl geçip, 1050 yıllara gelindiğinde fieflerin miras kalmasına öyle alışılmıştı ki, miras kalmaması için sözleşmede açıkça yazılması gerekiyordu. 1035 yılında Kuzey İtalya'da Alman kralı II. Conrad'ın büyük senyörleri kendi altlarında bulunan küçük fief sahiplerinin miras hakkına karşı çıktılar. Bir iç savaş çıktı. II. Conrad büyük soylulara güvenmiyordu. Savaş sırasında küçük soyluların yanını tuttu. 1037 yılında çıkan bir yasa ile Kuzey İtalya'da fieflerin miras olarak devri hakkı tanındı.

Hsi Hsia

Çin'deki To-ba (Tapgaç) hakimiyeti 550 yılında son bulunca, bir kısım kabileler Tibet sınırına çekilmişlerdi. Tang hanedanının başlarında, Tibet sınırındaki To-balar, Tanglara katıldılar. Şeflerini taltif etmek için ona Tangların adı olan" Li " adı verildi.

X. yüzyıla gelindiğinde bu To-balar kuvvetlenmiş ve Tangların peşinden gitmiyorlardı. Şimdi hakanları meşhur Türk hakan ailesi " Tu-ku " (Aşina) soyundan gelmekteydi. To-balar kendilerini Kitanlar ile Tibet arasında sıkışmış hissediyorlardı. Çin'e doğru yaklaşmaya başladılar.

Çin, 982 de gelen ilk To-ba heyetini iyi karşıladı, onlara hediyeler verdi. Songlar To-baları derebeyleri kabul edip, onlara rakiplerine karşı yardım ettiler. 988 de To-balara (Li'lere) Song hükümdarının soyadı olan " Chao " adını taktılar.

Bir süre sonra To-balar önce Kitanlara hucum edip, onları yendiler. Sonra da Songlara hucum ettiler. Kabile reislerini " Hsia (Xia) " kralı ilan ettiler.

Başlangıçta Songlar ile Kitanlar (Liao) arasında ufak bir devletti. Ancak her iki taraf da onu kendi yanına çekmek istiyordu. Bu jeopolitik durum Hsia devletinin yavaş yavaş büyümesine olanak sağladı.

Buraya kadar olanlar daha önce yeri geldikçe peyder pey anlatılanların bir toparlanmasıdır. 1031 yılında Hsia kralı eski To-ba imparatorlarının soyadı olan " Yuan " ismini aldı. Böylece devam etmekte olan devlet, To-baların devamıydı. Bu krallık 1035 de Songlardan ayrılarak bağımsızlaştı.

1038 yılında kendilerini Hsiia (Xia) hanedanı olarak adlandırdılar. Çinliler onlara Batı Hsia anlamında Hsi Hsia (Xi Xia) diyorlardı. Hsia devleti kısa süre içinde Kansu eyaletini, bazı Tibet topraklarını, Ordos'un bazı bölgelerini sınırları içine alarak genişledi.

Şimdi herkes Şansi eyaletinin peşindeydi. Songlar ve Kitanlar (Liao) gibi Hsialarda oraya hucum ediyorlardı.

Hsialar her ne kadar Türk kökenli olsalar da, zamanla Tibetlileşmişlerdi. Dilleri bir Tibet lehcesiydi.

Selçuklu Oğuzları

Bu sırada Nesa çölüne kaçan Selçuklular, burada kendilerini yeni katılımlarla toparladılar. Nesa'daki Selçuklu Oğuzları üç ana gurup şeklinde örgütlenmiş olarak görülmektedir. Musa Yabgu etrafında bir gurup, Muhammed Tuğrul Bey etrafında bir gurup ve Davut (Çağrı) Bey etrafında üçüncü bir gurup vardı. Bu guruplar birbirlerinden de tamamen kopuk değillerdi. Selçuklular Nesa çölünde biraz kendilerine gelince, Gazneli Sultanı Mesut'a mektup yazarak hem ondan af dilediler ve hem de ondan resmen toprak talebinde bulundular.

Mektubu Nişabur'da oturan Gazne yöneticisi Suri'ye vermişlerdi. Mektupta, Selçuklu Oğuzları Gazne devletinin, özellikle Oğuz akınlarına karşı, sınır bekçiliğini yapmayı öneriyor, Nesa ve Ferave (Kızılarvat) çölü yanındaki topraklarda oturmak istiyorlardı. Karşılığında her emri yapmaya hazırdılar. Ayrıca sınırları da diğer Oğuzlara karşı koruyacaklardı. Garanti için ise Sultan'a içlerinden birini rehin veriyorlardı.

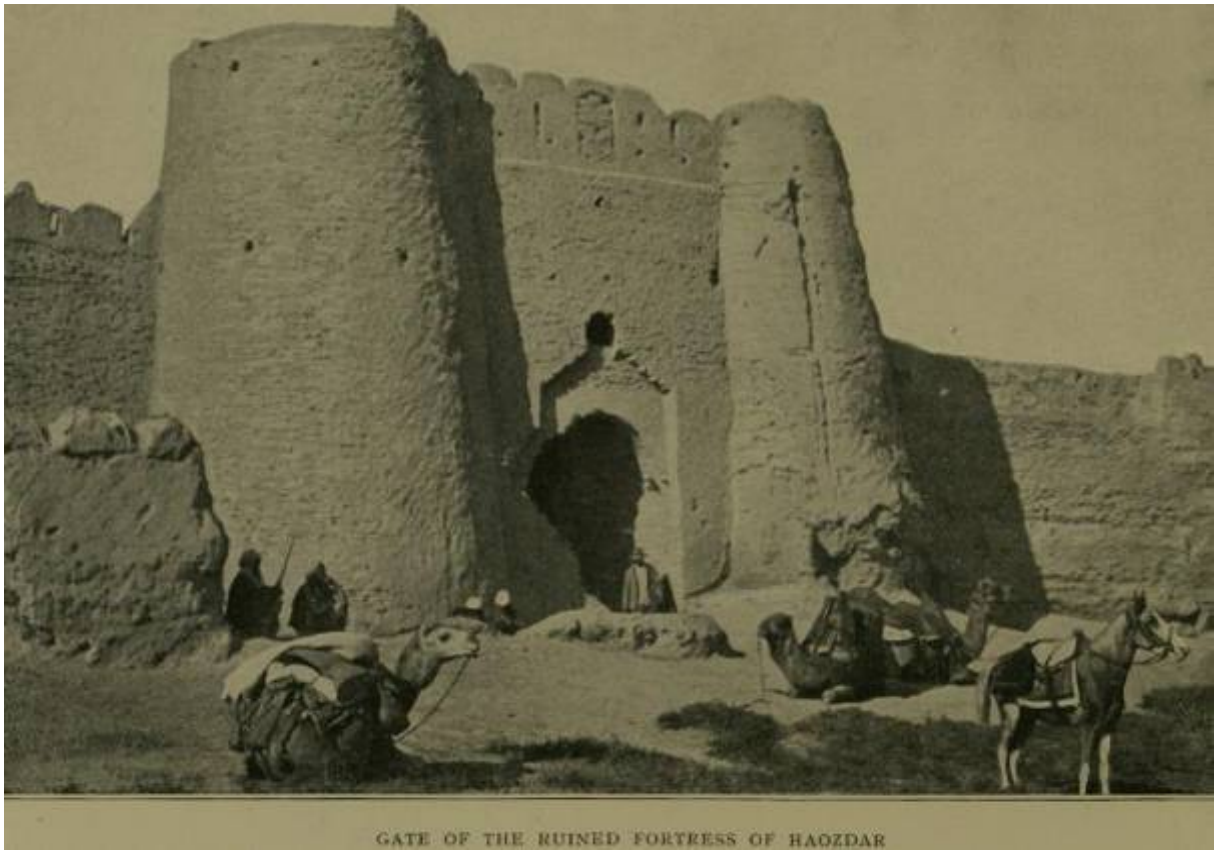
Gazne yöneticisi Suri mektubu Sultana yolladı. Vezir Ahmet Oğuzlara bir şans verilmesinden yanaydı, ama Köle ordunun komutanlarının ve Sultan Mesut'un Oğuzlara güvenmeye hiç niyetleri yoktu ve onların ezilmesinden yanaydılar. Mesut Selçuklu Oğuzlarına şimdi Rey'e sefere çıktığını kararı seferinden sonra vereceğini bildirdi. Cevabın şeklinden olumsuzluğu algılayan ve barış anlaşmasından umudunu kesen Selçuklu Oğuzları ailelerini ve ağırlıklarını güvenli yerlere yollayıp, kendileri savaşa hazırlanmaya başladılar. Bu sırada çevrelerini de akınlarla talan ediyorlardı.

Mesut Oğuzlara hakikaten hiç güvenmiyordu. Bir keresinde eline geçirdiği 50 Oğuz ileri geleninin önce el ve ayaklarını kesmiş, sonra onları asarak öldürtmüştü.

Gazneli Sultan Mesut, Bey-Doğdu komutasında 2 bin saray kölesi ve 15 bin atlıdan oluşmuş bir orduyu Selçuklular üzerine yolladı. Önce Selçuklular yenilip geri çekildiler. Gazne ordusu ganimet paylaşım derdine düşünce de geri dönüp, Gazne ordusunu bozguna uğrattılar. Bu savaşın sonunda Selçuklular pek çok ganimet ve esir elde ettiler. Ele geçirdikleri esirler arasından ileride kuracakları devlette kendilerine yardımcı olacak kişiler de vardı (1035).

Selçuklular bu galibiyeti büyütmediler. Beyler aralarında yaptıkları toplantıda: " Fakirdik, şimdi zengin olduk. Fakat Sultan Mesut İslam dünyasının en büyük hükümdarıdır. Ordusu kötü yönetildiğinden yenilmiştir. Sultanın daha pek çok komutanı ve ordusu vardır. " dediler. Toplantı sonrasında, Sultana elçi yollayıp, hem özür dilediler ve hem de eski sözlerinin arkasında durduklarını bildirdiler. Bunun sonucu olarak anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre

Yabgu, Tuğrul ve Çağrı Beyler Kızılarvat, Dihistan ve Nesa eyaletleri ile dihkan unvanlarını aldılar. Böylece bu üç Oğuz Beyi, Gazne sınır bölgelerinde bir cins uç beyi oldular. Bu üç Bey anlaşmada tek tek davranmış ve hepsi merkeze birbirinden ayrı rehine yollamıştı.

Haozdar kapısı

1036 yılında, Gaznelilerin aşırı vergilendirmesi nedeniyle Horasan'da iş çığırından çıkmıştı. Siestan eşrafı, Gaznelilerin egemenliğinden kurtulmak için Oğuzlardan yararlanmaya çalışıyordu. İşte bu tutum, az sonra Horasan ve İran'da Selçuklu hakimiyetini hazırlayan neden olacaktır. 1034 yılından itibaren, aşırı vergi nedeniyle Horasan'da bölge bölge isyanlar görülmektedir. Bu olaylardan birini dönemin kargaşası gözlerde canlansın diye verelim.

1036 yılında Seistan'da eşraf, Türkmenlerden (Müslüman Oğuzlardan) destek alarak, Gaznelileri kovmaya girişti. Bu isyana kızan Sultan Mesut, Hazar Denizi güneyindeki Amul bölgesine hemen ödenmek üzere 1 milyon dinar vergi koydu. Vergi hemen ödenmezse, varlıklılar işkence ile konuşturularak, servetleri zorla toplanacaktı. Vergi o kadar ağırdı ki Sultan Mesut'un veziri, " Tüm Horasan bile bu vergiyi veremez " demişti. Amul'da halkın temsilcisi, Ali soyundan gelme bir seyitti. Seyit, toplanacak vergi miktarını işitince, itiraz ederek, " Amul'dan ancak 100 bin dinar vergi çıkar " dedi. Sözü dinlenmeyince de Halk kentten kaçtı. Gazneli askerleri ise vergiyi zorla toplamaya girişip, kenti yakmaya başladılar. Bütün gayretlere, işkence ve hunharlığa karşılık ancak 160 dinar vergi toplanabilindi. Görüldüğü gibi Gazneli Horasan'ı sadece sömürmüyor, iliğini içmek istiyordu.

Horasan isyanları, Türkmenlere dayanmadıkça başarılı olma şansına sahip değildi. Bunu sezen Gazne Sultanı Mesut da, Selçuklu Oğuzlarından şüphelenmekte, olası bir tehlikeyi ortadan kaldırabilmek için bir şeyler yapmaya çalışmaktaydı. Üç Beyi hem bölmeyi, hem birbirine düşürmeyi ve hem de onlara kız vererek kendine bağlamayı deniyordu. Bu sırada üç

Selçuk Beyinin dihkan olması itibarlarını arttırmıştı. Kuzeyden, Selçuklulara katılmaya yeni Oğuz toplulukları geliyordu. Diğer yandan Selçuklular Gaznelilere düşman olan Harizmşahlığı ile de ittifak yaparak, arkalarını sağlama almışlardı. Karahanlılar da Selçuklu Oğuzlarına sempati ile bakmakta ve desteklemekteydi.

Daha önce de anlatıldığı gibi Karahanlıların Türk tarihindeki yerleri çok önemlidir. Karahanlıların Müslüman olması başarılı bir Türk İslam birlikteliği yaratmıştı. İki güç birbirine ters yönde hareket ediyordu. Türkler Batıya doğru ilerlerken, Müslümanlık da Doğuya doğru ilerliyordu. Bu iki güç gelmiş ve " nehir arası " (Maveraünnehir) bölgesinde çatışmıştı. Epey bir itiş kakıştan sonra ortaya nazik bir denge durumu çıkmıştı. Bu denge sürerken ve her an bozulacak gibi dururken, Karahanlı devleti hem Türklerin ve hem de Müslümanlığın önünde yeni bir ufuk açtı. Batıya giden Türkler, Müslüman Türkler olarak " nehirler arasını " aşıp, gittiler.

Karahanlıların Selçuklu Oğuzlarına sıcak baktığından bahsetmiştik ama bu karmaşık siyasi oyunların oynanmasını engellemiyordu. Herkesin birbirinin farkında olduğu ve oyun içinde oyun oynandığı şu örnekle bellidir. Karahanlı Buğra han, Selçuklu Tuğrul Beyin dostudur. 1037 yılında Gazne güçleri, Ceyhun nehrinin kıyısında, Buğra Hanın casusu olan bir ayakkabıcı yakaladılar. Ayakkabıcının üzerinden Buğra Hanın mektupları çıktı. Buğra Han bu mektuplarında, istedikleri miktarda yardım yapacağını Selçuk Beylerine bildirmekteydi. Ancak, Gazne Sultanı Mesut, Karahanla olan ilişkilerin daha da kötüye gitmesini önlemek için durumu belli etmedi. Ayakkabıcıyı yanına para vererek Hindistan'a yolladı, kendi de bir şey olmamış gibi davranmaya devam etti.

Bölgede saflar belirginleşmişti. Oğuzlar, Harizmliler ve Karahanlılar bir yanda, Gazneliler ve Cend egemeni Şah Melih diğer yandaydı. Horasan üzerinde hak iddia edenlerin arasında Balhan Oğuzları ve Irak Oğuzları da bulunuyordu. Bunlar Rey bölgesinde egemenlik kurmak peşindeydiler. Sonuçta artık Horasan'da at koşturan, çevreye yaptıkları akınlarla servet ve sürülerini arttıranlar Oğuzlardı. Bütün bunlara karşı da Gazne kuvvetleri fazla bir şey yapamamaktaydılar.

Sayıca kalabalıklaşan Selçuklar, çöl kıyısındaki otlakların yetersiz kaldığı gerekçesi ile Gazne'den Merv, Abıverd ve Serahs eyaletlerinin de kendilerine verilmesini istediler. Selçukluların önerisine göre, Selçuklular bu eyaletlerin yönetimine karışmayacaklardı. Selçukların istediği sadece eyaletlerin geliriydi. Ancak, Bu konuda Gazne'den bir ses çıkmadı. Bunun üzerine Selçuklu Oğuzlarının Horasan içlerine yaptıkları yağma ve ganimet akınları sıklaştı.

Gaznelilerin, Horasanda bir general komutasında 15 bin kişilik bir ordusu vardı. Ancak bu ordu Selçuklulara bir şey yapamıyordu. Gazne ordusu ile Oğuzlar arasında bir kaçma kovalamaca oynanıp duruyordu. Selçuklu bir yöreyi işgal ediyor, Gazne ordusu oraya giderken bir başka yer Selçuklularca ele geçiriliyordu. Bütün bu kargaşa içinde çevre yakılıp, yıkılıyordu. Sonuçta, köylüler güvenlik nedeni ile kırsal alanları bırakıp, kentlere kaçmaya başladılar. Köylü nüfusu azaldı ve arazi fiyatları düştü. Yöre yaşanmaz hale gelmişti. Sağda, solda köylü ayaklanmaları başladı. Vergi alıcılar öldürülüyor, vergi kayıtları yakılıp ortadan kaldırılmaya çalışılıyordu. Köylüler aralarında çeteler kurdular. Ayyar ise kentlerde iyice azıttı.

Gazneliler ordularını kuvvetlendirmek için Irak Türkmenlerini ordularında yardımcı kullanmak istemişlerdi. Ancak bu operasyon da ters tepti. Kızıl, Göktaş, Buka, Gız-oğlu,

Mansur, Dana gibi bir sürü bağımsız Oğuz şefinin yönetiminde Türkmen çeteleri Batı İran ve Azerbaycan çevresini alt üst etmeye başladılar. Rey valisi Taş-ı Ferraş, üç bin atlı ve fillerden oluşmuş, ayrıca Kürt askerlerle desteklenmiş ordusu ile Irak Oğuzlarının üzerine yürüdü. Vali öldürüldü, ordusu dağıtıldı. Türkmenler Rey kentine girerek, yağmaladılar. Bu Türkmenler zaman zaman yöresel egemenlerin hizmetine giriyordu. Ama bunlara güven duymak mümkün değildi. Şimdi yanınızdayken, biraz sonra etrafı talan etmeye başlıyorlardı. Kimse onlarla ne yapacağını bilmiyordu. Bu Oğuzların önemli bir bölümü Azerbaycan'a giderek, oraya daha önce gelmiş olan Türkmenlerle birleştiler (1036).

Bu sırada, İsfahan ve Hamedan'da Kürt Kakuye ailesinden Alaud-devle egemendi. Azerbaycan'da Kürt Revvadi hanedanı vardı. Oğuz çeteleri, tüm bu bölgelerde önce egemenlerle işbirliği yapıp, sonra etrafı kırana koymaya başladılar. Azerbaycan'da bütün güçler, Oğuzlara karşı birleşerek, onları oradan Batı İran'a kovdular. Rey yakılıp, yıkıldı. Kazvin 7 bin altın haraç ödeyerek kıyımdan zor kurtuldu. Hamedan ele geçirilip, yağmalandı. Bu akıbetten köyler de kurtulamadılar. Hezebaniye, Dinever ve Esed-abad köyleri yağmalandı, yıkıldı, yerle bir oldu.

Kimse Oğuzlarla baş edemiyordu. Horasan eşrafı çoktan onları Oğuz (Türkmen) yağmasından ve ayyar tehdidinden koruyacak herhangi bir otoriteyi kabule hazırdı. Karahanlıları ısrarla çağırıyorlardı. Ama onlar Horasan'a el atabilecek güçte değildiler. Oğuz yıkımını durdurmak, can ve mal güvenliğini sağlamak için, Oğuz gücüne dayanmaktan başka çıkar yol kalmamıştı. Bu durumda, Horasan, Oğuzları denetim altına alabilecek bir Oğuz Beyinin yönetimini kabule hazır hale geldi. Çeşitli Oğuz beyleri, Horasan'ın bu olmuş meyve halini anlamadılar. Bu durumu değerlendirenler Selçuklu Oğuzlarının beyleri oldular.

1037 yılı geldiğinde, 1035 yılından beri Horasanda yerleşmeye başlayan Selçuklu Oğuzları, bölgenin egemeni durumuna gelmişler ve İran içlerine doğru nüfuz bölgelerini, arttırmaya başlamışlardı. Bu sırada önemli bir olay da Karadeniz'de meydana geldi. 1037 yılında Rus kilisesi, Constantinopolis'e bağlanarak, Rus kilisesi, Constantinopolis patriği tarafından yönetilmeye başlandı.

Horasan'da Selçuk Hakimiyeti

1037 yılında Doğu Roma İmparatoru IV. Mihail (Mikhail) Fatımilerle 30 yıllık barış antlaşması imzaladı. Bu anlaşma ile her iki taraf birbirlerinin düşmanları ile ittifaka girmemeyi kabul ettiler. Doğu Roma İmparatoruna, giderlerini üstlenerek Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'ni onarma izni verildi. İmparator bir olasılıkla Kudüs patriğini atama yetkisini de elde etti. Buna karşılık beş bin Müslüman tutsağı serbest bıraktı.

IV. Mihail, Sicilya'ya yapılan seferlerle Messina (1037) ve Siracusa (1040) yı bir süre denetim altına aldı. Bu sırada Mihail, Bulgar eyaletlerinde çıkan bir ayaklanmayı da bastırmıştı.

Gazne, Horasan'ı kaybetmemek için direnmeye çalışıyordu. 1038 yılında Serahs yakınlarında Horasandaki Gazne ordusu ile Selçuk Oğuzları karşı karşıya geldiler. Selçuk ordusu bir göçebe ordusuydu. Yani ne maaş alırlardı ve ne de onlara kimse yiyecek verirdi. Savaşçıydılar ve çobandılar. Yani üreten onlardı. Atını, silahını, geçimini kendi sağlar, aldığı ganimetle yetinirdi. İşine geldiğinde savaşa tutuşur, işine gelmez ise alır hayvanlarını dağlara çekilir, geri geleceği uygun zamanı kollamaya başlardı. Yağma sonunda ekili arazi yanarsa, bu göçebe ordusu için bir kayıp olmazdı. Hatta sonra tarlalar otlaklara dönüşeceğinden işine bile gelirdi. Gazne'nin düzenli ordusu ise, tüm olumsuzluklardan etkilenirdi. Ekili arazi tahrip olunca aç kalır, düzenli ordunun savaş gücü düşerdi.

Horasan yakılıp, yıkılmış, köyler boşalmıştı. Gazneli askerlerin yiyeceği azdı. Böyle bir yiyecek azlığının ise Oğuzlar açısından önemi yoktu. Gıda açısından sıkışık durumda olan Gazne ordusunun bekleyip, müdafaa savaşı yapacak zamanı kalmamıştı. Gazne ordusu çaresiz, Çağrı Beyin kuvvetleri üzerine yürüdü. Çağrı Bey falcısına (Müneccim) ne yapması gerektiğini sordu. Savma adlı müneccim, Çağrı Beye savaşmasını öğütledi. Savaşı Çağrı Bey kazanacaktı. Savaş başladı ve kazanan Selçuklular oldu. Gazne ordusunun askerleri karma karışık ve zelil bir halde Tûs'a kadar kaçtılar. Önceleri önüne geleni kılıca dizen Oğuzlar da bu kaçanları artık öldürmez oldular. Yakaladıklarının mallarını alıp, serbest bırakıyorlardı. Bu savaşın peşinden Selçuklular Horasan'a tamamen hakim oldular.

Selçuklular kendi aralarında Horasan eyaletlerini paylaştılar. Tuğrul Bey Nişabur, Çağrı bey Merv ve Musa Yabgu (Tuğrul ve Çağrı Beylerin amcası, eski Oğuz Yabgusu) Serahs bölgelerini aldılar. Tuğrul beyi de eşitler arasında birinci kabul ettiler.

Tuğrul Bey İbrahim Yınal'ı Horasan bölgesinin başkenti Nişabur'a öncü olarak yolladı. İbrahim Yınal, Tuğrul Beyin anne bir, baba ayrı kardeşiydi. İbrahim Yınal'ın babası Yusuf

Yınal ölünce, İbrahim Yınal'ın annesi Tuğrul Beyin babası Mikail Bey ile evlendirilmiş ve bu evlilikten Tuğrul Bey doğmuştu. Yani İbrahim Yınal ve Tuğrul Bey hem kardeş ve hem de amca çocuğuydular.

Tuğrul Beyin Nişabur'a gelişinin öyküsünü, kentte gizlenmiş olan Gazneli istihbarat görevlisi (berid) raporundan izleyelim. Serahs yenilgisinden sonra, kenti Gazne yöneticisi Suri başta olmak üzere tüm Gazneli memurlar terk ettiler. Kentte, raporu yazan istihbarat görevlisi kalarak, raporunu hazırlayıp, Gazneli Sultan Mesut'a yolladı.

İbrahim Yınal 200 adamla Nişabur'da görüldü ve kente şu mesajı yolladı: " Ben Tuğrul, Davut (Çağrı) ve Yabgunun öncüsüyüm. Büyük ordu arkamdan geliyor. Savaş istiyorsanız söyleyin geri dönüp bildireyim. Eğer savaş istemiyorsanız, kente girip, onlar adına hutbe okutayım. ".

Bu haber üzerine Nişabur'un bütün eşrafı Kadı Sait'in evinde toplandı. Kadı Sait 80 yaşını aşmıştı ve 40 yıldır Nişabur Kadısıydı. Saidi ailesi ise Nişabur'daki Hanefileri yönetmekteydi. Kentteki Şafileri ise Sabuni ailesi temsil ediyordu. Eşrafın evine koştuğu Kadı Sait çok güçlü bir kişilikti. Eşrafın neden ona koştuğunu anlamak için geçmişe bakmak gerekecektir.

Birincisi Saidi ailesi, Nişabur'un kudretli dihkan ailesi Mikaili ailesi ile akrabaydı. Adalet konusunda kendini Nişabur'a kabul ettirmişti. O sırada " kaba sofuluk " olarak tanımlanabilecek " Kerrami " hareketi, Gaznelilerin resmi desteğini de alarak bölgede oldukça güçlüydü. Kerramiye Kuran ve Hadislerin yorumsuz, olduğu gibi kabulünü isteyen ve felsefe, mütezile gibi akılcı akımlara karşı olan bir akımdı. Kerrami hareketi Sünni ve Şiiliğe karşı, köylü ile kent alt tabakası içinde propaganda yapıyordu. Kerramiler, etraflarını zındık diye suçlayarak, mallara el koymaya ve yolsuzluklar yapmaya başladılar. Zındıklık suçlamasını kullanarak, Müslümanlardan para topluyorlardı. Şiilerin camileri yakılmaya başlandı. Sonunda Kerrami hareketiyle Suffiler ve Kadı Sait arasında çatışma ortaya çıktı. Bunun üzerine Gazneli Mahmut, istemeye istemeye, desteğini Kerramilerden çekmek zorunda kaldı. Tercih Kadı Sait lehine kullanılmıştı.

Bu sırada Nişabur gibi kentlerin savunma güçlerini anlayabilmek için, Nişabur'un bu olaylar olurkenki gücüne bakalım. Bir kere kentin etrafı çok yüksek olmasa da duvarlarla çevriliydi. Eski bir Gazi'nin komutasında 3 – 4 bin kişilik bir savunma gücü vardı. Ahdat denen ve burjuva ile üst sınıf gençlerinden meydana gelmiş bir kent savunma gücü daha vardı. Genel olarak ahdat burjuva ve üst sınıf gençlerinden oluşmuş olmasına rağmen, söz konusu Nişabur ahdat gücünün zanaatçılardan devşirilmiş olma olasılığı da vardır. Nişabur'daki ahdatın başında Şafi bir İmam bulunuyordu.

Kadı Sait'in evinde yapılan Nişabur'un kaderi ile ilgili toplantıya geri dönersek, Kadı Sait, Eşrafa fikirlerini sorar ve onların direnmeden yana olmadığını anlayınca durumu özetler: " İyi düşündünüz. Savaşı örgütlemek reayanın işi değildir. Hükümdarımız var. Emir Mesut yeterli kuvvete sahiptir. Eğer bu eyaletin onun gözünde azıcık bir değeri varsa, adam yollaması ve egemenliğini koruması gereklidir. Şimdi bir yangın alevlenmiştir ve elini kana bulamaya ve yağmalamaya hazır bir güruh ortaya çıkmıştır. İtaatten başka yol yoktur ". Nişabur Eşrafı hem kentin yağmalanmasını istememekte ve hem de 1006 yılında direnen Belh kenti halkına, " direnmek sizin işiniz değil " diye Gazneli Mahmut'un ne kadar kızdığını hatırlamaktadır.

Nişabur direnmeden İbrahim Yınal'a teslim edilir. Arkadan Tuğrul Bey gelir, kente yerleşip, Gazne Sultanı Mesut'un tahtına oturur. Kadı Sait Tuğrul Beyi ziyarete gelir ve ona öğüt verir:

“ Uzun ömürlü ol. Oturduğun taht Sultan Mesut’undur… Böyle olaylar olur, geleceğin ne olacağını kimse bilmez. Ölçülü olun ve Tanrıdan korkun. Adaletli davranın ve zulümden acı çekenleri ve çaresizleri dinleyin. Askerlerini baskı yapmakta serbest bırakma. Zira adaletsiz bir davranış hayır getirmez. Size hoş geldiniz diyerek görevimi yapıyorum, yeniden gelmeyeceğim. Bu kadar öğüt yeter “. Tuğrul Bey, Kadı Sait’in yukarıdan bakan ve mesafeli tutumu karşısında çok alçakgönüllü davranır, aşağıdan alır ve öğütlerini tutacağını söyler.

Tuğrul Bey, Nişabur’da bir hükümdar gibi davranıyor ve kent halkı ile iyi geçinmeye çalışıyordu. Selçuklu Oğuzlarının Ordusu Nişabur’u yağmalamak istiyordu. Ordudaki Türkmenler, keyif için değil geçim için savaşıyorlardı. Ganimet askerlerin geçim kaynağıydı. Çağrı Bey de yağmadan yanaydı ve diretiyordu. Tuğrul Bey, Nişabur halkına verilen sözü tutmak istiyor, Nişabur’un yağmalanmasını önlemek için elinden geleni yapıyordu. Ramazan süresince olmaz, sonra yağmalarsınız dedi; Halifeden haber geldi şimdi yağmalayamazsınız dedi; ama sonunda diyecekleri bitti. O zaman, kendini ortaya koyarak orduyu 40 bin dinar karşılığında yağmadan vazgeçmeye razı edebildi. 40 bin dinarı Nişabur eşrafı ödedi, eksik kalan kısmını Tuğrul Bey cebinden karşılamıştı.

Tuğrul Beye rağmen Çağrı Beyin neden yağmayı bu kadar istemiş olduğunu anlamak mümkün değildir. Aslında bu olaydan az önce Çağrı Beyin başına ders alınacak benzer bir olay gelmişti. 1037 yılında Merv kenti eşraf ve uleması halka zarar vermemek koşulu ile kenti Çağrı Beye teslim etmişti. Bildiğimiz kadarı ile Çağrı Bey sözünü tutmuş, kent halkına zarar verilmemişti. Çağrı Bey, Turgut Beyin yol göstermesi ile memurlar atadı, tarım arazisini ve diğer toprakları ıslah etmeye çalıştı. Merv’den kaçanları tellallar çıkararak, mektuplar yazarak geri çağırdı. Ancak, bundan 2 yıl sonra, Merv el değiştirip, daha sonra Çağrı Bey bir daha Merv’e girmek isteyince, kentin kapıları ona açılmadı. Kent kuşatmaya 7 ay direndi.

Gazneli Selçuklu Hesaplaşması

Alaşan

1038 yılında Çin'de Kitanların batısında, Songların kuzeybatısında " Batı Hsia " devleti kurulduğu (1038 – 1227) daha önce görülmüştü. Bunu kuran daha önce bahsedilen To-ba kökenli bir kraldı. 550 yılında To-ba (Tabgaç) devleti yıkılınca, bir kısım To-ba'lılar Tibet ve Tangut boylarına ait Tibet Çin sınır bölgesine çekilmişlerdi. Burada Tibet lehçesini ve adetlerini benimsediler. Çin kaynakları bu insanların Alaşan bölgesinde yaşadıklarını yazar: " Küçük küçük kabilelerden meydana gelmişlerdir. Başlarında bir prens bulunmadığından birbirlerine bağlı değillerdir. Her kabilenin alt kabile ve aileleri vardır. Bunların içinde To-ba ailesi en güçlü olanıdır… Üretken bir iş yapmazlar, hırsızlığa yönelirler. "

Tangut kabileleri VIII. Yüzyıldan itibaren Çin egemenliğine girerek, il ve ilçelere yerleştirilmeye başlandılar. Bu süreç içinde To-ba ailesi diğer Tangutlar üzerinde yavaş yavaş hâkimiyet kurdu. Güney Çin'deki güçlü Songlar, 988 yılında To-ba'lara kendi soyadlarını verdiler. Genişleyen To-ba'lar, 1031 yılında eski Tabgaç İmparatorluğu soyadı olan Yüan adını da aldılar. Böylece eski To-ba devletini sürdürmek istediklerini belirtmişlerdi. Nihayet 1034 yılında Songlardan (Sung) ayrılarak Hsia sülalesini kurdular. Hsia adı daha önce Hunlar tarafından kurulan devletçe de kullanılmıştı.

Hsia devleti Kansu'da genişledi. Uygurlar bu devletin egemenliğine girdiler. Hem bu devletin ve hem de Kitan devletinin yönetiminde Uygurlar etkin rol oynuyorlardı. Hatırlanacağı gibi Kitanlar ve Songlar aralarında barışçı ve ticarete dayalı bir ilişki kurmuşlardı. Hsia devleti de Song, Kitan ticaretine katılarak bir ticari üçgen oluşturdular. Ticaret ve barış üç devleti de zenginleştiriyordu. Ama daha kuzeydeki savaşçı kabileler, bu zenginleşmeden yararlanamıyorlardı.

Songlar, Kitanlardan başka Hsia devletine de senelik vergi ödüyordu (250 bin gurup). Ancak bir yandan da Songlar Şansi eyaletini Hsia devletinden geri almaya çalışıyorlardı. Bunun için kuvvet kullanmaktan bile geri durmadılar.

Selçukluların 1035 de ve 1038 de Gaznelilere karşı üst üste elde ettikleri askeri başarılardan sonra, bölgede Gaznelilerin siyasi ve askeri durumu ciddi olarak sarsılmıştı. Bundan faydalanan Karahanlı prensi Böri (Börü) Tekin 1038 yılında Gazne topraklarına akınlarda bulunmaya başladı. Selçuklular Horasan'a yerleşirken, Gazne Sultanı Mesut, bölgeyi denetim altına almak üzere bizzat hareket etti. 1038 kışında 300 fil ve kalabalık bir ordu ile yola çıktı. Bu ordu " bütün Türkistan'ın bile karşı koyamayacağı " bir ordu olarak vasıflandırılıyordu. İlk tercihi, Ceyhun'un kuzeyinde Gazne topraklarına sürekli akınlar yapan Karahanlı Börü Tekindi. Büyük Gazne ordusu Ceyhun'u geçip, Börü Tekin'i sıkıştırmaya çalışırken, Gazne kuvvetlerinin geri dönüşünü önlemek isteyen Çağrı bey Tirmiz köprüsünü yıkma girişimlerine başladı. Durumu haber alan, Sultan Mesut alelacele geri döndü. Öyle hızlı geri dönmüştü ki geride kalan artçı birlikleri ve ağırlıkları Börü Tekin tarafından yağmalandı.

Bundan sonra Horasan'da bir kaçma kovalamaca başladı. Gazne ordusu ilerledikçe, Selçuklu ordusu geri çekiliyordu. 1039 yılında bir kere Çağrı Bey, Gazne ordusu ile çarpışmayı kabul etti ise de bu savaşta Selçuklular yenildiler. Ama değişen bir şey olmadı, Gazne ordusu, Selçukların peşinde Horasan içinde dönüp duruyordu. Aslında Selçuklular zor durumdaydılar. Kurultay toplayıp, Horasan'ı bırakarak göçüp gitmeyi bile tartıştılar. Ama Çağrı Bey, göçüp gitmeye karşı çıkarak, kalıp direnmeye diğerlerini ikna etti. " İnsan sayısı ve kaynaklar itibarı ile Sultan üstündür. Ama biz de hareketlilikte üstünüz. Horasan'da kalmalıyız " dedi.

Selçuklular, suları keserek, çayların yatağını değiştirerek, otlakları yok ederek, Gazne ordusunu susuz ve otsuz bırakmaya ve yıpratma savaşları vermeye başladılar. Gazne ordusu zor durumdaydı, Selçuklular da zor durumdaydı. Her iki taraf da barış istedi. Yapılan anlaşma gereği Selçuklular 1036 durumuna geri dönmeyi kabul ettiler. Selçuklular Nişabur, Merv ve Serahs eyaletlerinden çekilerek, kuzeydeki Nesa, Kızılarvat ve Abıverd çöl kıyısına çekileceklerdi. Gazne ordusu ise Herat'a dönecekti. Anlaşma yapıldı ama uygulanmadı. Bu sırada Selçukluların davetine cevap veren kalabalık Oğuz grupları Türkmenistan'dan gelerek Selçuklulara katılmışlardı. Şimdi Selçuklu silahlı insan sayısı Gazne ordusuna karşı olan dengesizliğini bir miktar azaltmıştı. Selçuklular çöle geri dönmediler.

Sultan Mesut Gazne'ye dönmeye başlamıştı. Selçuklar geri dönen ordunun arkada kalan birliklerini çete savaşları yaparak vurmaya giriştiler. Yapılan sulha inanmış olan Sultan Mesut müthiş kızdı ve Oğuz işini bitirmeden, onları imha ederek tekrar Oğuz çölüne geri yollamadan Gazne'ye dönmemeye karar verdi.

Sultan Mesut, 100 bin kişilik devrin en büyük ordularından biri ile Serahs ve Tûs'a doğru ilerlemeye girişti. Selçuklular hemen geri çekildiler. Bu arada genel olarak Horasan halkı Gaznelileri değil Selçukluları tutuyordu. Selçuklular pek çok yerden yardım ve anlayış gördüler. Bunun temel nedeni Gazne ordusunun Horasanlılara Selçuklulardan daha pahalıya gelmesi olmalıdır. Ayrıca bölge daha önce Gaznelilerin elinden çektiği acıları bir türlü unutmamıştı. Her ne kadar Selçuklular da, yağma ve ganimet akınları ile bölgeyi soymakta ise de herhalde bu soygun, Gazne soygunundan daha insaflı olmalıydı. Ayrıca, Selçukluların din konusunda tutumları katı değildi. Tüm mezhepler ve hatta Müslüman olmayanlar, Selçuklularla, Gaznelilerle olduklarından çok daha serbest ve rahatlardı. Ayrıca, Selçukluların daha devlet mekanizmalarını kuramamış olmaları, dihkanlara, tüccarlara ve diğer eşrafa geniş bir hareket alanı ile daha geniş ekonomik imkânlar vermekteydi. Gazneliler zaman zaman

vergi ile cezayı da karıştırmaktaydılar. Bu sefer de Türkmenlere yardım ettiler diye Bagdis bölgesi gibi bazı bölgelerden ceza vergisi toplamaya giriştiler. Bu ceza vergisi şiddet yoluyla askere toplatılmaya başlandı. Buna karşın eşraf, halk yerlerinden kaçtı, dağlık bölgelerde ve savunma imkânı olan yerlerde direnmeye çalıştı.

Sözün kısası, Gazne ordusu Horasan'da bir işgal ordusu idi ve halktan destek alamadı. Selçuklular ise Gazne ordusu önünde savaşmıyor, durmadan geri çekiliyorlardı. Mesut Abıverd üzerine yürüyünce Selçuklular Nesa'ya gittiler. Mesut Nesa üzerine yürüyünce, Selçuklular daha kuzeye, Kızılarvat'a doğru çekilip, ağırlık ve ailelerini Balhan dağlarına yolladılar. Tuğrul Beyin günlerce zırhını ve çizmelerini çıkarmadan, kalkanını yastık yapıp, tilki uykusu uyuduğu söylenir. Bu kaçmaca ve kovalamaca arasında Gazne ordusu durmadan gücünü yitiriyordu.

1040 yılına gelindiğinde Sultan Mesut herhangi bir sonuç alamadan ordusunu Nişabur'a geri çekti. Mesut, Tuğrul beyle işbirliği yapmış olan Nişabur eşraf ve halkına güvenmiyordu. Bütün görevlere yerli olmayan kendi memurlarını atadı. Memurlar eşrafa ve yerli halka kötü davranıyor, tedirginlik yaratıyorlardı. Bu arada Bağdat Halifesinden de Sultan Mesut'a mektuplar geliyordu. Halife bu mektuplarda, Gazneli Mesut'tan Horasan'daki Türkmen fesadını bitirmeden, ayrılmamasını istiyordu.

Horasan kıtlık ve yokluk içindeydi. Mesut, 1040 baharında vergi vermeyen Serahs üzerine yürüdü. Kent açlık çekiyordu, buna rağmen Mesut kenti savaşarak alabildi. Gazne devlet adamları, ordunun sıkıntıda olduğunu bildirerek Herat'a dönmeye Sultanı ikna etmeye çalıştılar. Sultan ise Türkmenleri bitirmeye kararlı görünüyordu. Hâlbuki Gazne ordusu yiyecek sıkıntısı çekiyor, yaz sıcağında pişiyor, içecek su bulamıyordu. Oğuzlar ise ufak guruplar şeklinde orduya saldırıp, bir diş alıp gidiyorlardı. Oğuzlar sürüden koyun kapan kurtlar gibiydiler. Gazne ordusu durmadan kan ve can kaybediyordu.

Bu arada, Gazne ordusunun ilerleyişi, Selçuklularda korku yaratıyordu. Askeri şefler tekrar toplanarak durum değerlendirmesi yaptılar. Tuğrul Bey, bu toplantıda da Horasandan göçü savundu. Tuğrul Beye göre Cürcan'a gidilmeli, orada tutunulamazsa Rey, Hamedan ve İsfahan bölgelerine çekilinmeliydi. Çağrı Bey bu fikre tekrar karşı çıktı. " Evet, dedi. Sıkıntı içerisindeyiz, ama Gazneliler daha çok sıkıntıdalar. Savaşçılarımız ve hayvanlarımız dinlenmiş durumda. Ot sıkıntımız yok. Gaznelilerin önünde ise çöl var. Korkacak bir şey yok."

Çoğunluk daha önce Tuğrul Beyin Horasan'dan göç fikrini benimsemesine rağmen, Tuğrul Beyin kendisi de dahil olmak üzere, Çağrı Beyin fikrine katıldılar. Ağırlıklar emniyetli bölgelere yollandıktan sonra savaşa hazırlanılmaya başlandı.

Dandanekan savaşı

Dandanekan

Selçukluların 16 bin atlısı vardı. Gazne ordusunun mevcudu ve fil sayıları azalmıştı. Ancak hala Selçuklardan fazlaydılar. Savaştan hemen önce, Gaznelilerin profesyonel köle ordusundan Selçuklulara katılanlar oldu. Aslında Mesut tarafından daha önce cezalandırılmış olan köle subaylara ait olan bu askerler fırsat bulunca Sultan Mesut'un yanından ayrıldılar.

Selçuk ordusu özgür göçebe savaşçıların ordusu idi. Bu profesyonel savaşçıların gelmesi ile daha şimdiden köle bir hassa ordusunun çekirdeği kurulmuş oldu.

Savaş Dandanekan kenti yakınlarında oldu. Selçuklular sulama şebekesini halka güç kullanarak yıktırdılar. Böylece savaş alanında Gazne ordusu susuz kaldı. Ordu işi gücü bırakmış su arıyordu. Ama nereye gitse, hangi kuyuyu, dereyi bulsa, kurumuş buluyordu. Bir Gazneli kâtip, bu olayı şöyle kaleme almış: " Şaşılacak olan şey, bu yollarda suyun bile bulunmayışıdır… Büyük nehirlere geldiğimizde, onlarında kurumuş olduğunu gördük. Seferin üçüncü gününde, su sağlamak için kuyu kazmak zorunluluğu ortaya çıktı ".

Susuzluk, 23 Mayıs 1040 da yapılan Dandanekan savaşının sonucunu belirledi. Gazne ordusu, dalga dalga saldıran Selçuklu atlıları önünde dağıldı. Gazne Sultanı Mesut, birkaç kişi ile zar zor kaçarak, hayatını kurtardı. Sonra da Hindistan'a giderek, Horasan'ı Oğuzlara bıraktı. Sultan Mesut çekilirken, memurlarını Selçuklu hizmetine geçip geçmemekte serbest bıraktı.

Böylece eski Gazne memurları arasından çok güçlü Selçuk vezirleri ortaya çıkma imkânı buldular.

Horasan artık Selçuklularındır. Savaş meydanında kurulan bir çadırda ki tahta oturan Tuğrul Bey, " Horasan Emiri " olarak tebrik ve bağlılık mesajlarını kabul etmeye başladı. Türkistan'a, Karahanlılara ve Halifeye Selçuklu galibiyetini ve durumu bildiren mektuplar yazıldı. Horasan eşraf ve ileri gelenleri, Selçuklu himayesine girmek için kendiliğinden başvuruyorlardı. Eşraf, can ve mal güvenliğinin sağlanmasına karşılık, vergi ödemeye ve Selçuklu yönetimini kabule hazırdı. Selçuklulardan beklenen, Kuzeyden devamlı gelmekte olan Oğuz sızmalarını önlemek, İran'a geçmiş olan Oğuz (Türkmen) topluluklarını ve kentlerde türemiş olan başıbozukları (ayyar) disiplin altında tutmaktı. İran eşrafı bir taraftan bir çeşit özerk yönetime alışıktı, bir taraftan da küttap ve vezir yetiştirerek yönetime veriyordu. Eşraf Selçuklu yönetimine de gerekli kadroları vermeye istekliydi.

Selçuklulara ilk katılanlardan olan, Büzgan bölgesi dihkanlarından Ebul-Kasım, Tuğrul Beyin ilk veziri oldu. Milisleri ile Selçukluların safında çarpışan, Nişabur'un köklü ailelerinden Şafiî bilgini İmam Muvaffak da Nişabur yöneticisi oldu.

1040 yılında Tuğrul Bey tekrar Nişabur'a girdiğinde, İmam Muvaffak iyi Arapça ve Farsça bildiği için Kündüri adlı bir eski Gazneli memuru, Tuğrul Beyin kâtibi olarak işe aldırdı. Kündüri, kısa sürede yetenekleri ile Tuğrul Beyin gözüne girdi.

Tuğrul Bey, Harizm'den bir hanımla evlenmek isteyince, Hanımı alıp, getirmekle Kündüri'yi görevlendirdi. Ama Kündüri bu hanımı görünce âşık olup, onunla kendi evlendi. Bunun üzerine, Tuğrul Bey ceza olarak Kündüri'yi hadım ettirdi. Aralarında bu tip bir olay geçmiş olmasına rağmen Tuğrul Beyin Kündüri'ye olan itimadı sarsılmamıştı. Kündüri de Tuğrul Beye hala güveniyor ve onun için canla başla çalışıyordu. Tuğrul Bey Kündüri'yi veziri yaptı. Tuğrul Beyin Kündüri'ye olan güveni o kadar ileri idi ki, Bundarî tarihi Kündüri için " Sultan onun kulağı ile işitir, onun gözüyle görür, onun izni ve esirgemesi ile yükseltir ve alçaltırdı " yazmaktadır.

Gerçekten Kündüri, Tuğrul Beyden sonra Selçuklu devletinin ikinci kişisiydi. Çok geniş yetkilere sahipti. Ayrıca, Bağdat Halifeliğine kol kanat germek konusunda Halifenin veziri İbn Mesleme ile benzer görüşe sahipti.

Selçuklu Devleti kurucu sultanı Tuğrul Bey, veziri Kündüri'nin etkisiyle, Nişabur'da eşarileri kovuşturdu. Önde gelen eşarilerden olan Kuşeyri, bütün İslam ülkelerindeki din adamlarına mektuplar yazarak, baskıyı protesto etti. Kuşeyri, Nişabur kalesine hapsedildi. Hapisten kurtulan Kuşeyri, hacca giderek, oraya gelmiş olan 400 din adamıyla durumu tartıştı. Eşariler üzerindeki baskı, Nizamülmülk zamanında durduruldu ve medreselerde " kelam " okutulmaya başlandı. Artık, gelenekçiler ve kelam barışmıştı.

1040 yılına gelindiğinde İskoç kralı I. Donnchad'dı. Ancak 1034 yılından beri kötü sonuçlanan savaşların peşinden iyice yıpranmıştı. Macbeth de denilen Mormaer de Moray tarafından tahttan indirilerek, öldürüldü. Macbeth 17 yıl İskoçya'yı yönetti. Bu İskoçya için uzun bir barış dönemi oldu.

Tancred d'Hauteville adlı küçük bir Norman soylusunun on oğlu, paralı asker olarak güney İtalya'ya gittiler. Yörede mevcut konjonktürden faydalanarak 1040 yılında bir şatoya el koydular.

Selçuklular yerleşiyor

Horasan (Güneşin yükseldiği Yer), uzun zamandır Gaznelilerin vergi politikaları nedeniyle fakirleşmişti. Son 15 yıldır süren Türkmen akın ve yağmaları, Gazne ordusu ile yapılan savaşlar, Horasan'ı kıtlık ve yokluk içine sokmuştu. Nişabur, Herat ve pek çok kent açtı. Toprak artık işlenmiyor, köylerini terk eden köylüler ayyar çetelerine katılıyorlardı. Dandanekan savaşı sırasında Serahs-Merv sulama şebekesinin tahribi, savaşı Selçuklulara kazandırmıştı, ama bunun sonucunda önemli bir tarım alanı çölleşmeye başladı. Dandanekan

dahil pek çok kuzey Horasan kenti gerilemeye, adları sanları unutulmaya durdu. Köylerin boşalması ve tarım yapılmaması arazi fiyatlarında büyük düşüşlere yol açtı. Fiyatlar binli rakamlardan yüzlü rakamlara düştüler. İnsanlar açlıktan birkaç çuval buğdaya tarlalarını elden çıkardılar, yiyecek alabilmek için evlerinin damlarını söküp sattılar. Pek çok zengin ailenin serveti eriyerek yok oldu. Dihkanların pek çoğu güçlerini ve servetlerini kaybettiler.

Bu dönemde göçebelerin istilasına uğrayan sadece Horasan değildi. Kuzey Afrika da göçebe işgaline uğramıştı. Avrupa'da göçebe istilaları durmuşken Müslüman dünyası göçebelerin yönetimi altına girmektedir. Pek çok tarihçi Avrupa için bunun bir şans olduğunu ve gelecekte kurulacak olan Avrupa uygarlığının temel etkenlerinden birinin bu olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Horasan'a hâkim olan Selçuklular, Türk gelenekleri uyarınca ülkeyi aile içinde paylaştırdılar. Aile fertleri birbirleri ile yardımlaşan özerk eyalet yöneticileri gibi davranıyorlardı. Baştan beri gelen Türk geleneği uyarınca Mülk ailenin ortak malıydı. Selçuklu şehzadelerine melik, emir ve hatta sultan unvanları veriliyor ancak bunlar son analizde ailenin başında bulunan büyüğe, " Sultanu'l âzam'a ", tabi oluyorlardı. Bunlar ailenin büyüğüne tabi olarak kendilerine ait topraklarda saltanat sürmüşlerdir. Bunların bazıları hanedanlar da kurmuşlardır. Anadolu Selçukluları, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Şam (Suriye) Selçukluları, Erzurum Selçukluları böyle dallardır.

Yine eski Türk geleneklerinden olan Doğu ve Batı hükümranlık ananesi Tuğrul ve Çağrı Beylerle devam etmişti. Tuğrul Beyin başkenti Nişabur iken çağrı Beyinki daha kuzeydoğuda olan Merv'di.

Gazneli Sultan Mesut savaşta yenilmişti ama mücadeleyi bırakmış değildi. Bir taraftan Karahanlılar ile Selçukluları birbirine düşürmeye çalışıyor, diğer taraftan Belh ve Herat'ta silahlandırdığı ve yardım ettiği yerel kuvvetlerle sıcak çatışmalar çıkarıyordu. Belh, Herat ve Tirmiz'de halk ayaklanmaları oluyor, kentler Selçuklulara karşı direniyorlardı. Mesut, Selçuklularla sürdürülen mücadeleyi yönetme görevini Cend egemeni Şah Melih'e verdi. Bunun içinde Şah Melih'e Harizm'i bağışladı. Benzer şekilde, Karahanlıları Selçuklar üzerine kışkırtmak için Belh ve Toharistan'ı Karahanlı Börü Tekin'e verdi.

1041 ve 1042 yıllarında, Selçuklular çevre güvenliklerini sağlamaya çalıştılar. Tuğrul Bey Nişabur'da devlet teşkilatını kurduktan sonra Curcan ve Taberistan'ı sınırları içine aldı. Buralardaki ufak Ziyari ve Bavendi emirliklerini kendine vassal hale getirdi. Çağrı Bey de Gazne valisi Altuntak'ın savunduğu Belh kentini kuşattı. Sultan Mesut'un oğlu Mevdud kenti kurtarmaya çalıştı, ama yenilerek geri çekildi. Vali de Belh'i Çağrı Beye teslim etti. Daha sonra Çağrı Bey, Cüzcan, Badgis, Huttalan ile Tohoristan'ın diğer şehir ve kalelerini ele geçirdi. Musa İnanç Yabgu ise Heran'ı zapt etti ve buraya yerleşti.

Harizm'de Selçukluların dostu olan Harizmşah İsmail vardı. Selçukluların amansız düşmanı Cend emiri Şah Melih, İsmail'i yenip, Harizm'i ele geçirdi (1041). İsmail Selçuklara sığındı. Çağrı Bey, Şah Melih üzerine yürüdü ama başarılı olamadı. Bunun üzerine Tuğrul Bey ve Çağrı Bey müştereken Şah Melih'in üzerine yürüyüp, onu yendiler (1043). Kaçan Şah Melih de, Selçuklu ailesinden Ertaş Yınal tarafından yakalanarak, öldürüldü.

Selçuklular en önemli düşmanları Şah Melih'ten kurtulmuşlardı ama Harizm'in yönetimini Harizmşah İsmail'e geri vermediler. Harizm'i doğrudan yönetmeye başladılar. Tuğrul Bey, Harizmli Altuncan Hatun ile evlendi. Altuncan Hatun, bu evlilikten sonra, devlet işlerinde

Tuğrul Beyin başyardımcısı oldu. Kocasına yardım etmek için gerektiğinde orduların başına geçti. Gerektiğinde öz oğlunu zincire vurdu.

Bu sıralarda, Dandanekan savaşından 7 ay sonra Gazne Sultanı Mesut öldürüldü. Gazneli Mesut döneminde köle kökenli Gazne ordusu içinde hem Türkmen kökenli komutanlar ve hem de hadım Habeş kökenli komutanlar çoğalmaya başladılar. Necmüddin Reşit, Candar Cemalüddin İkbal, Şerefüddin Gürdbazu, Mesut Bilali gibi dönemin ileri gelen askeri komutanları hep hadımdırlar. Bu komutanların hepsi, bağnazlık derecesinde İslam dinine düşkündüler. Aynı zamanda azgın birer şafi mezhebi düşmanıydılar.

Karahanlı devletinde hiç durulmayan aile içi kavgalar sonunda, 1041 – 1042 yıllarında, Karahanlılar daha önce Göktürklerde olduğu gibi Doğu ve Batı olarak ikiye bölündüler. Batı Karahanlı devletinin toprakları içinde Semerkant, Buhara gibi büyük İslam kültür merkezleri kalmıştı. Doğu Karahanlı devletinin başkenti ise Kaşgar idi. Kaşgar ve Doğu Karahanlı devleti Buda ve Mani kültürlerinin etkisi altındaydı. Buna karşılık Batıda İran etkisi ağır basıyordu. Sonuçta İslam Türk edebiyatı Batı Karahanlılarda değil Doğu Karahanlılarda gelişti. Parçalanmadan sonra da Karahanlıların devlet organizasyonu eskisi gibi kaldı: Büyük Kağanlar, orta Kağanlar, İliğler, Yınallar. Yani Karahanlı prensler, kendilerine ait toprak ve toplulukları bağımsız bir şekilde, merkezin büyük bir etkisi olmadan yönetmeye devam ettiler.

Batı Karahanlılar devleti kurulduğunda, Börü Tekin'in ağabeyi Arslan Kara Han adıyla büyük kağan oldu. Sonra Börü Tekin, Tamgaç Han adıyla ağabeyinin yerine geçerek büyük kağan oldu. Arslan ve Tamgaç Hanlar, kendileri gibi hükümdar soyundan gelmeyen Selçukluları küçük ve hor görüyorlardı. Onları hala göçebe kabilenin reisi gibi kabul ediyorlardı.

Tamgaç Han Semerkant'a yerleşmişti. Han çok adil ve dengeli davranıyordu. Çok dindardı, din adamlarına sormadan bir şey yapmıyor, fıkıh bilginlerine sormadan yeni vergiler koymuyordu. Tamgaç Han asayiş ve güvenliği sağlamaya büyük önem veriyordu. Mülke yapılan saldırıları cezalandırıyor, çeteleri sürekli takip ediyordu.

Ayyar ile Han arasındaki mücadeleyi şu örnek çok güzel aktarır. Kovalanan çeteler Semerkant kale kapısına şu yazıyı astılar: " Biz soğan gibiyiz. Ne kadar çok kesilirsek, o kadar büyürüz ". Han, bu yazının altına hemen şunu yazdırdı: " Burada bir bahçıvan gibi duruyorum. Ne kadar büyürseniz, kökünüzü koparırım… "

Bu sırada Ceyhun – Seyhun bölgesinde Yedi İmam Şiileri iyice kuvvetlenmişlerdi. Daîler (İsmaili misyonerleri) halkı İsmaili halifesine biat ettirmeyi bile başardılar. İsmaililerin bu denli kuvvetlendiğini gören Tamgaç Han, kendi de İsmail mezhebini kabul etmiş gibi göründü. İsmaililer de Han tarafından bir tehlike kalmadığına inanıp, gevşeyince, yöneticilerine katliam buyruğu verdi. Bölgede İsmaililer katledilerek, bölge temizlendi.

Bu sırada, Batı Karahanlı Beyleri sık sık Ceyhun'u geçip, Çağrı beyin topraklarına yağma akınları düzenlediler. Bu akınlar karşısında, Selçuklular savunmada kalıp, Karahanlılar ile uzlaşmaya çalıştılar.

Batı Avrupa'da İktisadi Gelişme

Su değirmeni

Hatırlanacağı gibi Roma İmparatorluğunun yıkılışından sonra Avrupa köyleşmişti. 1000 li yıllardan başlayarak, Batı Avrupa kırsal kesiminde teknik hızla gelişip, yayılmaya başladı. Aslında uygulanan teknikler, Roma çağında bilinen ve uygulanan tekniklerdi. Ancak istilalar ve daha önce anlatılan gelişmeler, bu tekniğin uygulanmasını önlemiş ve hatta unutturmuştu. Kuvvetli bir olasılıkla dış istilalar durduktan sonra, feodal sistemin etkisi ile ileri tekniklere geçişi sağlayacak sermaye birikimi oluşmuş ve atılım isteği başlamıştı.

Gelişim önce Loire ile Ren nehirleri arasındaki çamurlu ve geniş topraklardı başladı. Buradan zaman içinde Güney İngiltere'ye, Kuzey Fransa ve Kuzey Almanya'ya yayılacaktır.

Su değirmenleri tekrar yürürlüğe girdi. Elle kullanılan değirmen taşlarından kurtulunca da buradan boşalan emek başka alanlara yöneldi. Bir taraftan su enerjisinden faydalanılmaya çalışılırken, aynı zamanda, hayvanları daha verimli kullanma yolları aranıyordu. Koşum yöntemleri kökten değiştirildi. Aynı zamanda daha iyi beslenen at, öküz gibi hayvanların gücü de artmıştı. Tarım aletleri de iyileşti. Demir ağacın yerini alarak, tarım aletleri güçlendi. Tırpandan yararlanılmaya başlandı. Eski karasabanın yerini kulaklıklı saban aldı. Sonuçta, toprak daha iyi havalandırılmaya, daha derin alt üst edilmeye başlandı.

Önemli bir değişiklik de tarlaların kullanım sürelerinde oldu. Roma döneminden beri ekim iki yılda bir yapılıyordu. Yeni uygulamada toprak üç yılda iki defa ekilmeye başlandı. Böylece aniden üretim miktarı arttı. Bu usule geçilmesi ile birlikte arpa ekimi azalırken yulaf ekimi yaygınlaşmaya başladı. Yulafın ve üretim artışının devreye girmesi hem insanların ve hem de hayvanların daha iyi beslenmesine sebep oldu. Bu tırmanma zincirleme olarak devam etti.

Savaşta atın önem kazanması, at yetiştirmeyi teşvik etti. Bunun sonucu olarak hem at sayısı arttı ve hem de tarımda at kullanımı başladı.

Güney Avrupa iklimi nedeniyle yukarıdaki değişikliğin bir kısmını kullanmadı. Özellikle iki yılda bir ekim yapılması kuralına bağlı kaldı.

Tarımda meydana gelen bu teknik gelişim sonunda iş gücü büyük oranda açığa çıktı. Şimdi aynı çiftçiliği yapmak için daha az adama ihtiyaç vardı. Senyörlerin de eskisi kadar angarya ihtiyaçları kalmamıştı. Senyörler topraklarında oturanlarla anlaşarak onlardan angarya yerine para veya tarım ürünü istemeye başladılar. Köylü efendisine ürün vermeye başlayınca, efendinin kendine ayırdığı topraklara olan ihtiyacı azaldı. Bu rezerv topraklar Senyörün kendi tarafından işletilmek yerine kiraya verilmeye başlandı. Senyörün para olarak aldıkları onların alım gücünü yükseltti. Böylece zaman geçtikçe rant gelirler içinde gittikçe daha fazla yer tutar oldular. Artık Senyörün malikânesinde durmasına pek gerek kalmıyordu, malikâneler dışarıya açıldılar.

Tarımdaki teknik ilerlemeler ve angaryanın kalkması gibi gelişmeler sonucu, köylü kendi işlettiği topraklarda daha fazla ürün elde etmeye başladı. Bunun bir kısmı senyöre gitse de, köylü daha iyi beslenmeye başladı. 1000 yılından itibaren kıtlık gittikçe azalarak, sonunda kayboldu. Nüfus da düzenli olarak artmaya başladı. Teknik ve nüfus artışı birleşince, tarım için yeni toprak ihtiyacı ortaya çıktı. 950 ile 1100 yılları arası, Batı Avrupa enerjisini yeni tarım topraklarının kazanılması için kullandı.

Köylü ve senyör işbirliği içinde ormanları açıp, bataklıkları kurutarak yeni topraklar kazandılar. Çoğu zaman köylüler bir arada ve sıkı bir disiplin içinde çalışıyorlardı. Böylece toprak artışı, ürün artışını o da nüfus artışını, o da tekrar toprak ihtiyacını arttırıyordu. Genel bir zenginleşme başlamıştı.

Gelirler artmıştı. Toplumun yüksek sınıfları, sadece zorunlu geçimlerini sağlamakla yetinmiyorlardı. Onlar yaşam düzeylerini arttırmaya çalışıyorlardı. Böylece çeşitli malların ihtiyacı ortaya çıktı. Tarımdaki fazla nüfusun bir kısmı, bu ihtiyacı değerlendirerek, zanaatçılığa ve ticarete kaydı. Bu kayan nüfusun beslenmesi ve diğer ihtiyaçları, senyörlerin ihtiyaçları dışında Pazar ve ticaret yarattı. Para günlük yaşamda gittikçe daha fazla önem kazandı. Hazinelerde atıl duran kıymetli maden ve taşlar dolaşıma kondu. Ancak bu yetmiyordu. Para basıldı. Basılan paralar yetmedikçe de paranın içindeki kıymetli maden miktarı düşürülerek yeni düşük ayarlı paralar basıldı. Bu, fiyat artışlarını getirdi. Düşük ayarda para ve artan fiyatlar alım gücünü düşürdü.

Ticaret nedeniyle ve kutsal yerleri ziyaret edebilmek için seyahatler başlamıştı. Roma ve Kudüs en fazla ziyaret edilen yerlerdi. Yollar aniden canlandı. Ancak taşıma hala ilkeldi. Kara yolları bakımsız, güçlük dolu ve tekin değildi. Arabalar da taşıma aracı olarak kullanılmaya müsait olmayacak kadar hantaldı. Gidiş gelişler ırmaklar üzerinden ve deniz yoluyla yapılır oldu. Yollarda artan trafik tarım ürünleri için yeni Pazarlar oluşturdu. Köylü ürün fazlasını konaklama yerlerine çıkartmaya başladı. Böylece nakit köylü yaşamına da girdi. Ancak para köylüde kalmıyor, bir yolla dini kuruluşlara ve senyörlere gidiyordu.

Ürün az oldu mu köylü de aç kalıyordu. Kara ekmek, lapa ve sebze ile karın doyuruluyordu. Köylü eti çok seyrek yiyordu. Kaba kumaştan ve çoğu zaman da bezden urbaları vardı. Çamaşır giymiyorlardı. Yalınayak yürüyorlardı. Sazla örtülü, camsız pencereli, dövülmüş topraktan tabanlı, basık evlerde oturuyorlardı. Yatakları dahil hiçbir eşyaları yoktu. Kendileri,

karıları, kızları derebeyinin veya kâhyasının keyfine tabiydiler. Karşı koyamazlardı. Haklarını arayamazlardı. Köylü aşağılık bir yaratık sayılırdı.

Dini kuruluşlara ve senyörlere gelen para artıyordu. Bu arttıkça, harcamaları da arttı. Para yeni kiliselerin yapımına harcanmaya başladı. Heykel atölyeleri tekrar açıldı. Taş işçiliği gelişti, sanat çiçeklenmeye başladı.

Aristokratlar zenginleşirken, köylünün üretimi dolayısı ile geliri artarken, zanaat ve ticaret başlayarak tarım dışında da para kazanılmaya başlanmışken, şövalyeler soylulara yetişme uğruna ellerindeki paraları harcıyorlardı. Lükse alışmışlardı ve malikânelerinin geliri ile yetinemiyorlardı. Baharatın, pahalı rengârenk yabancı kumaşların, kürklerin kullanımı birden bire patlamıştı. Zaten bu lüks tüketim mallarının kullanımı hiç sıfırlanmamıştı ancak iyice azalmıştı. Şimdi bu canlanma Müslüman ülkelerle yapılan ticareti teşvik etti. Müslüman ülkelere yapılan satışlarla alınan ürünler birbirini dengelemeye başladı.

Bu esnada oluşan Pazar Batı Avrupa'nın içinde de lüks tüketim malları üretimini teşvik ediyor ve kaliteyi artmaya zorluyordu. Şarap üretimi nitelik ve nicelik olarak arttı. Flandre (Sel altı bölgesi) kentlerinde nitelikli kumaşlar üretilmeye başlandı. Mallar çeşitlendikçe, ticaret arttı ve yollardaki trafik sıkılaştı. Bu sırada bazı feodaller topraklarından geçen mallardan harç almaya başladılar. Ama en önemlisi tüccarlar ortaya çıkmıştı ve gittikçe palazlanıyorlardı.

Yahudiler eski kentlerde toplaşmışlardı. Dünyaya dağılmış olsalar bile, bir cemaat olmanın avantajlarına sahiptiler. Yerel olarak ve uluslararası ilişkileri eskiden beri mevcuttu ve bu ilişkiler korunmuştu. Asırlardan beri ticaret yapıyorlardı. Ticaretin bütün enstrümanlarına sahiptiler. İktisadi durgunluk döneminde de ticareti bırakmamış, çok düşük düzeyde bile olsa ticarete devam etmişlerdi. Yahudiler bu yeni ticaret uyanışı içinde yerlerini hemen aldılar. Ama Yahudiler ticarette yalnız değillerdi. Senyörlerin ticari faaliyetlerle görevlendirdiği kişiler vardı. Kayıkçıların, yük taşıyıcıların oğulları, tarıma toprak kazandırma çalışmalarından kaçan köylüler işporta türü bir ticareti yapıyorlardı. Yani ticarette Hıristiyanlar Yahudilere rakip olmuşlardı.

Ticaret yolları güvenli değildi. Tüccarlar bir araya toplanıp, kervanlar teşkil ederek ticaret yapmayı daha güvenli buldular. Birlikte seyahat, bilgi paylaşımını beraberinde getirdi. Seyahat yoldaşlığı tüccarlar arasındaki güveni arttırmış, sermayelerin birleşmesini olanaklı kılmıştı. Başlangıçta birleşme ve dernekleşmeler pek belirgin değildi. Ama uygulama içinde düzene girdi. Değişik ülkelerden gelen tüccarlar zaman zaman belli yerlerde toplanıyorlardı. Buradan Fuarlar ortaya çıktı. Fuarın kurulduğu yerin senyörü, ufak bir ücret alarak fuarın ve malların güvenliğini sağladı. Böylece fuarlar gezici ticaretin vazgeçilemez unsurları haline geldiler. Ancak fuarlar belli mevsimlerde açıldığından, açılana kadar mallar muhafaza edilmeliydi. Ambarlar oluşurken beraberinde konaklama ihtiyaçlarını da çözmek gerekiyordu. Bu ihtiyaçlar zincirinden, Batının en mutena yerlerinde kent yaşamı tekrar başladı.

Bu gelişmeler sırasında, Batı Avrupa köylüsü Elbe nehrini aşarak, Prusya, Polonya ve Baltık denizi çevresinde tarım kolonileri kurmaya başladı.

Büyük Polonya'daki kral hâkimiyetini çok geniş bir arazi üzerinde genişletmişti. Önce Yukarı Vistul bölgesinde Krakovi denen topraklara hâkim oldu ve buraya Küçük Polonya dendi. Sonra da Vistül nehrinin orta bölgelerine hâkim olup, burada Varşova kuruldu.

Akın var akın, Anadolu'ya akın

İmparator Romanos Argiros zamanında Fatımiler ile başlayan barış görüşmeleri 1039 yılında sonuçlandı ve Doğu Roma ile Fatımiler arasında barış anlaşması imzalandı. Ama şimdi Doğuda Doğu Roma için çok daha büyük bir tehlike belirmişti. 1040 yılında Dandanekan savaşı ile bağımsız olan Selçuklular, Anadolu'ya akmaya başlamışlardı.

Batı İran'da pek çok güçsüz yerel emirlik vardı. Batıya doğru akan Türkmen akınları, bu güçsüz emirlikleri daha da güçsüz bırakıyordu. Bağımsız Türkmen şefleri zaman zaman yerel emirliklerle iş birliği yapıyor, zaman zaman da onlarla çatışmalara giriyorlardı. Batıya doğru genişlemeye başlayan Tuğrul Bey, bu emirlikleri yok edip, merkezi bir devlet kurmak yerine, emirlikleri muhafaza ederek, kendine bağlı vassal prenslikler şeklinde tutmayı tercih etti.

Vassal emirliklerin yükümlülüğü Tuğrul Bey adına hutbe okutmak, Tuğrul Bey adına para basmak, her yıl baştan tayin edilen vergiyi vermek, gerektiğinde Selçuklu ordusuna birlikler yollayarak katkıda bulunmaktı. Tabii burada en can alıcı olan vergiydi. Örneğin Curcan yılda 50 bin dinar vergi verecekti. Ancak Tuğrul Bey'e bağlı vassalların da vassalları olabiliyordu. Örneğin Curcan'ın vassalı Enuşirvan Curcan'a ayda 30 bin dinar vergi veriyordu.

Tuğrul Bey, 1041 yılında Güney İran (Fars ve Kirman) emirliğine Çağrı Beyin oğlu Kavurt'u getirdi. Kavurt, 1073 yılında öldürülünceye kadar 32 yıl Güney İran'da saltanat sürmüştür. Selçukluların " Kirman Selçukları " denen dalının kurucusudur. 1073 tarihinde, kardeşi Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın öldürülmesinden sonra, eski Türk gelenekleri gereği, Sultan Alp Arslan'ın dul eşi Seferîye Hatun ile evlenmiştir.

Tuğrul Bey, 1042 yılında, İbrahim Yınal'ı yollayarak Rey (Bugünkü Tahran) kentini aldı. Rey'e gelince de orayı kendine başkent yaptı. Tuğrul Bey, Rey'i kendine başkent yaparak, doğudan tamamen çekilmiş ve Horasan ile Nişabur'u kardeşi Çağrı Bey'e bırakmış oluyordu. Rey'i ele geçiren İbrahim Yınal, kendi Rey emiri olmak istediğinden, Tuğrul Beyin Rey'e yerleşmesinden hiç mutlu olmadı. Diğer Selçuklu prensleri de Tuğrul Beyin vassal siyaseti nedeniyle, emir veya dihkan olamıyor ve bu nedenle de alınıyorlardı.

Botan çayı

Azerbaycan'a gelip, Vehsudan ile işbirliği yaparak Anadolu'ya akınlar yapan Türkmenlerin Vehsudan ile arası açılınca, Vehsudan bu Türkmenlerin 30 kadar ileri gelenini öldürttü. Azerbaycan Türkmenleri Vehsudan ile savaştılarsa da başarılı olamayıp, Urmiye'ye çekilerek oradaki Oğuzlarla bir araya geldiler. Bu Oğuzlar için yeni talan bölgesi Hakkâri'ydi.

İbrahim Yınal Rey kentine gelince, Selçuklu hizmetine girmeyen tüm Oğuzlar, bu hareketi kendilerine karşı bir hareket, üzerlerine yürünme olarak algılayarak, Yınal'ın önünden Batı'ya doğru çekilmeye başlamışlardı. Urmiye'deki Türkmenler de bu çekilen kalabalığa katıldılar. Şimdi birleşmiş çok kalabalık bir Türkmen kitlesi güneybatı yönünde hareketlenmişti. Türkmenler Buhtan (Botan) ırmağını geçtiler, Erzen ve Batman ırmaklarını besleyen dağlık yörelere eriştiler. Bu kalabalıktan bir kısmı Anasıoğlu ve Boğa adlı şeflerin yönetiminde Diyarbakır, Silvan, Erzen ve Mardin taraflarını yağmalayıp, yönetimleri altına aldılar. Bir kısmı da Cizre ve çevresini yağmaladılar.

İmparatoriçe Zoe

Deljan, Tihomir ve Bulgarlar

Doğu Roma İmparatoru II. Basileios zamanında Balkanlarda uygulanan vahşet ve alınan ekonomik önlemler, Balkan halklarında yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı. Balkanlarda isyan çıktı. 1040 yılında eski Bulgar kralı Samuel'in torunu Petro Deljan, Belgrad'da kral ilan edildi. İsyan büyüyordu. Bu sırada isyanın yöneticileri arasında anlaşmazlık çıktı. Bundan faydalanarak 1041 yılında Doğu Roma isyanı bastırdı. 1035 yılından beri, Zeta (Duklja) prensi Voislav, İmparatorluk direktiflerini dinlemiyor, ülkeyi kendi bildiği gibi yönetiyordu. Balkan isyanı bastırılınca İmparatorluk Voislav'a karşı itaat altına alma hareketine başladı. 1042 de Voislav, büyük bir Doğu Roma ordusunu yendi. Çevredeki prensliklerinde yardımı ile bağımsızlığını almak istiyordu. Bu sırada, Bulgar isyanının bastırılmasından dönen İmparator IV. Mihail'in hastalığı iyice artmıştı. İmparatorluğu bırakarak Manastıra çekildi ve orada öldü.

IV. Mihail, ölmeden önce, İmparatoriçe Zoe'yi yeğeni Kalafatçı Mihail'i evlat edinmesi için ikna etmişti. Zoe, Kalafatçı Mihail'i evlat edindi. IV. Mihail ölünce de Kalafatçı Mihail, V. Mihail adı ile tahta çıktı (1041 – 1042). Yeni İmparator Zoe'den nefret ediyordu. Onu hemen tutuklatıp, manastıra kapattı. Ancak, halk Makedonya sülalesine çok bağlıydı ve onları seviyordu. Halk, ordu ve memurlar hep birden ayaklandılar. Kalafatçı Mihail apar topar Zoe'yi serbest bırakıp, haklarını geri verdi. Ama halk yatışmıyordu. Ayasofya'ya sığınan İmparator yakalanarak gözlerine mil çekildi.

1041 yılında Ani başkentli Ermeni Kralı Sembat öldü. Vasiyetname gereği Ani ve çevresini Doğu Roma istedi. Yeni kral Gagik II ülkesini vermeye yanaşmadı. Bunun üzerine silah gücü ile vesayeti yerine getirmeye çalışan bir Doğu Roma ordusunu da Ani yakınlarında yendi. İmparator, Gence ve Dvin'e egemen olan Kürt kökenli Şeddadoğulları ile anlaşarak, Ermenistan'a iki yandan saldırdı. Toprakları tek tek elinden alınmaya başlanan Gagik II,

Doğu Roma İmparatoru ile anlaşmaktan başka çare bulamadı. Gagik II'ye Kapadokya'da yeni topraklar verildi, Ermenistan Doğu Roma'nın oldu.

İbrahim Yınal korkusu ile Güneydoğu Anadolu'ya çekilen Türkmenlerin bir kısmının Cizre ve havalisini yağmaladığını görmüştük. Bunların başında Oğuzoğlu Mansur vardı. Çizre valisi Mervanoğlu Süleyman, " kışı burada geçirmelerini, ilkbaharda da diğer Türkmenlerle birlikte Suriye'ye gitmelerini " teklif eden bir mektubu Oğuzoğlu Mansur'a yolladı. Mansur teklifi kabul edince, anlaşmanın şerefine bir şölen tertipledi. Ancak şölen bir tuzaktı. Mervanoğlu Süleyman Oğuzoğlu Mansur'u yakalatarak, tutsak etti. Bunun üzerine Mansur'un emri altındaki Türkmenler darma dağın oldular, bir kısmı Musul yönünde hareket etti (1041).

Doğu Roma İmparatorluk tacı ise boş kalmıştı. Zoe ve kardeşi Theodora'nın ortaklaşa İmparatoriçe olmalarına karar verildi. Eirene'den sonra ilk defa ve Doğu Roma tarihinde ikinci defa devletin başına İmparatoriçe geçiyordu. Ancak kısa süre sonra, bu işin bir İmparator olmadan gidemeyeceği anlaşıldı. Bunun üzerine kardeşlerden birinin evlenmesi kararlaştırıldı. Theodora, manastıra çekilmişti ve evlenmeyi kabul etmedi. Zoe 64 yaşına gelmişti. Ama Zoe hala güzel ve çekici idi. Zoe, Haziran 1042 de değerli bir senatör olan Konstantinos Monomakhos ile evlendi. Konstantinos Monomakhos, IX. Konstantinos adı ile İmparatorluk tacını giydi (1042 – 1055).

Konstantinos Monomakhos

IX. Konstantinos Doğu Roma'nın asil ailelerinden geliyordu ve sivildi. Kişi olarak iyi bir insan olan Konstantinos'un devlet yönetiminde başarılı olacağı koşullar oluşmamıştı. İmparatorluğu, iki kız kardeş ile paylaşıyordu. Konstantinos'un evliliği bir formalite evliliği idi. Uzun zamandır birlikte olduğu ve çok güzel bir kadın olan metresi Sklerina ile yaşıyordu. Konstantinos ile birlikte Sklarina'da Saraya yerleşti. Zoe bunu kabullenmek zorunda kalmıştı.

VI. Konstatinos'un annesi Eirene tarafından, eş aldatma günahı gerekçe gösterilerek, gözüne mil çekilmesini hatırlayalım. XI. Yüzyıla gelindiğinde eş aldatma serbest ve nerede ise aleni hale gelmişti. IX. Konstantinos sarayda eş aldatmayı resmileştiriyordu. Bir yüzyıl sonra ise eş aldatma ve ensest ilişki aristokrasi içinde yaygılaşacaktı. Kilise enseste karşıydı ve bu fiili cezalandırıyordu.

Monomakhos döneminde sivil yönetim orduya üstünlük sağlamıştı. Ordudaki asker sayısı azaldı. Askerlerin büyük çoğunluğu çeşitli halklardan gelmiş olan paralı askerlerdi. Devletin önemli yerlerine Psellos, Xiphilin, Mavrapus gibi bilginler atandı. Ordudaki görevlerinden alınmış olan eski komutanlar 1042 – 1047 yılları arasında çeşitli isyan girişimlerinde bulundular. Bu isyanlar zorlukla da olsa bastırıldı.

Mihail Psellos (1018 – 1078), Hıristiyanlığın Doğu Roma İmparatorluğuna iyice yerleşmesinden sonraki din dışı felsefenin ilk büyük temsilcisiydi. Aynı zaman da çok yönlü bir bilgindi. Önce Aristo'nun mantığının öğrenilmesini, sonra metafizik araştırmalara geçilmesini müdafaa ediyordu. Hatırlanacağı gibi 840 – 860 yıllarında İstanbul Üniversitesi hocalarından Photios Aristo'ya çok önem veriyordu. Psellos ise Platon (Eflatun), Plotinos ve Proklos'u tercih etmekteydi. Bütün disiplinleri bir sentez içinde birleştirmek istiyordu.

Psellos her varlığın, her olayın bir sebebi olduğunu ve son nedenin Allah'a kadar gittiğini öne sürüyordu. Bu nedenleri öğrenmek istersek, pek başarılı olamayız. Akıl yolu ile ilahi varlığa yaklaşmak ve doğayı tümüyle kavramak mümkün değildir. Sadece seziş doğrudan doğruya kavramaya muvaffak olabilir. Buna karşılık İoannes Ksiphilinos (Xiphilin) (öl. 1075) Aristo felsefesini benimsemişti ve Psellos'u putperestlikle suçluyordu.

Doğu Roma İmparatorluğu son zamanlarda, Doğu Anadolu'daki Ermenileri sık sık göçe zorluyor ve onları iç Anadolu'ya yerleştiriyordu. Bu Ermeniler daha sonra Çukurova'ya iniyorlardı. 1042 yılında Van gölü cıvarında yaşayan (Vaspurakan) Ardzruni ailesine mensup bir Ermeni soylusuna Doğu Roma İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos Tarsus kenti

hâkimiyetini verdi. Bu daha sonra oluşacak olan Çukurova Ermeni hakimiyetinin temel taşı olmuştur.

Bu sırada Papa olan IX. Leon, dini ve siyasi olarak ihtiraslı bir kişiydi. Batı Avrupa Kilisesinde gelişmekte olan " Cluny " hareketini koruyor ve doğrudan destekliyordu. Cluny hareketi kiliseleri düzeltmeye uğraşırken aynı zamanda kiliseler üzerinde Papa'nın otoritesini de kurmaya çalışıyordu. Ama bunu açık açık tebliğ etmiyordu. Hareket, Güney İtalya'daki kiliselerde hızla yayıldı. Bu gelişme Doğu Roma Kilisesinin hiç hoşuna gitmemişti. Bu sırada Constantinopolis patriği Mihail Kerullarios idi. Papa ve Patrik sorun üzerinde defalarca mektuplaştılar. İmparator ise olay büyümeden ortamı yatıştırmak istiyordu.

1042 yılında Musul yönünde gitmiş olan Oğuzoğlu Mansur'un Türkmenleri bölgeyi yağmalıyor, alt üst ediyorlardı. Musul emiri Ukayoğlu Karvaş ve Mervanoğlu emiri Nasruddevle Ahmet birleşerek Türkmenleri kırmaya soyundular. Yapılan savaşı Türkmenler kazandı. Bu savaşın sonucunda Türkmenler Sincar, Nuseybin ve havalisini yağmalayıp, Cizre'yi de kuşattılar. Cizre kuşatması başarısız olunca, Diyarbakır çevresine yayılmaya başladılar. Bunun üzerine Nasruddevle Ahmet, Cizre'de tutsak olan Oğuzoğlu Mansur'u Silvan'a yanına getirtti. Diğer Türkmen beylerine haberler yollayarak " Mansur bey'i serbest bırakacağını, Türkmenler eğer topraklarından çekilirlerse onlara çok miktarda mal ve para vereceğini " bildirdi.

Türkmen beyleri, Nasruddevle Ahmet'in teklifini kabul ettiler. Mansur Bey serbest kalıp, Türkmenlerine kavuştu. Ancak Türkmenler Nasruddevle Ahmet'in verdiği serveti az buldular ve Nusaybin, Sincar ve Habur çevresini yağmaladılar. 1043 yılında yeni bir Türkmen akını gelerek Musul emiri Karvaş'ı yenilgiye uğratıp, kenti aldı.

Sicilya'daki Müslüman varlığı zayıflıyordu. Doğu Roma bu fırsatı gördü ve Georgios Maniakes'i İtalya'ya yolladı. Georgios Maniakes, Mesina ve Sirakuza ile Sicilya'nın doğu kıyılarını zaptetti. Ama IX. Konstantinos ve merkez yönetimi Georgios Maniakes'in güçlenmesinden çekinmeye başlamıştı. İmparator komutanı geri çağırdı. Maniakes bu emre uymadı. Maniakes askerleri tarafından İmparator ilan edildi. Maniakes Draç'a geçerek buradan Selanik üzerine yürüdü. 1043 yılında, Selanik civarındaki çarpışmaları Maniakes kazanacak gibi görülüyordu. Ama Maniakes bir ok tarafından ağır yaralandı ve öldü. IX. Konstantinos, şansının yardımı ile tahtını korumuştu.

II. Basileios'dan sonra tahta çıkan İmparatorlar döneminde, büyük toprak aristokrasisi tekrar kendini toparlamıştı. Tekrar eyaletlerde sadece aristokratların sözü geçer olmuştu. Tabii bu özgür köylü sınıfının çöküşünü de beraberinde getirdi. İmparatorlar, soylulardan askeri hizmet istediklerinde, karşılık olarak onlara bir menfaat sağlıyorlardı. Verilen yararlar önce geçici idi, sonra ömür boyu ve daha sonra da miras yoluyla geçen haklar haline dönüştüler. Her şeye rağmen, aristokrasinin kendi ve askeri birlikleri İmparator için güven verici değildi. Doğu Roma devleti çözümü paralı askerlerde gördü.

Doğu Roma'nın Ruslarla yaptığı anlaşmalar gereği Rus tüccarlar Constantinopolis'de serbestçe faaliyet gösterebiliyorlardı. 1043 yılında Ruslar ile Rumlar arasında çıkan bir kavgada bir Rus öldü. Ruslar bunu bahane ederek, Doğu Roma üzerine donanmalarını yolladılar. Doğu Roma donanması, Rus donanmasını Rum ateşi ile yok etti. Bu sefer, Rusların Constantinopolis üzerine yaptıkları son seferdir.

Bu sırada Abbasi Halifesi Kaim (1031 – 1075) idi. Rey bölgesinde genişleyen Tuğrul Bey, artık Halife tarafından tanınmak ve ondan daha yüksek unvanlar almak istiyordu. Hâlbuki Halife, Tuğrul Beyi hala bir göçebe şefi olarak görüyordu. Halife Kaim'in danışmanı ve veziri İbn Mesleme ise, Bağdat'taki Şii Buveyhoğlu iktidarından ve Mısır'daki Fatımi devletinden kurtulmak için Selçuklulardan yararlanılabileceğini düşünüyordu.

Bu yıllarda, Doğuda, Çağrı Bey Toharistan'ı ele geçiriyordu. 1044 yılında Selçuklular üzerine yürüyen bir Gazne ordusu, Çağrı Beyin oğlu Şehzade Alp Arslan tarafından yok edildi. Bu başarısı üzerine Çağrı Beyoğlu Alp Arslan'a merkezi Belh kenti olan toprakları verdi ve Gaznelilere karşı Doğu eyaletlerini korumak ve Gaznelilere karşı savaşmakla memur etti. Zaten Çağrı Beyin Doğuda kalmasındaki temel neden Gazne ve Karahanlı akınlarını durdurmak gereğiydi.

1045 yılında Gaznelilere karşı, Selçuklularla Karahanlılar arasında müşterek bir hareket anlaşması yapıldı. Bu yıllarda Tuğrul Bey ise Batıyı fethediyordu. Tuğrul Bey Batıya doğru ilerlerken yanında Hezaresb gibi vassalları vardı. Bunlar pek çoğu Kürt Beyleriydi.

Hatırlanacağı gibi, Doğu Roma ve Şeddadoğulları anlaşarak Ani Ermeni krallığını paylaşmışlardı. Bu sırada pek çok kale de Şeddadoğullarının eline geçmişti. Doğu Roma bu kaleleri geri istedi. Şeddadoğulları vermeyince, aralarında 1045 – 1048 yılları süren savaşlar oldu. Savaşlar sonunda Doğu Roma kaleleri geri aldı ama Şeddadoğullarını Dvin'den (Dovin) çıkarmayı başaramadı.

1045 yılında Ani kenti Doğu Roma'nın eline geçince, başta Ani ve Kars olmak üzere Van bölgesinde Ermenilere ait bütün kent ve manastırlar Doğu Roma tarafından ele geçirilmiş oldu. Doğu Roma yöneticileri Ermeni ileri gelenlerini adeta yok ettiler ve mallarını ellerinden aldılar. Bu sırada Ermenilerin Doğu Roma karşı hislerini Mateos şöyle ifade ediyordu:

" … Ermeni milletinin, Türklerin, öksüzlüğün, yalancı hamilerin ve korkak Grek milletinin yüzünden çektiği ıstırapları kim birer birer tasvir edeceklerdir? Çünkü onlar, Ermeni milletinin kumandanlarını kendi ev ve eyaletlerinden çıkarıp götürmüşler ve Ermenistan'ın krallık tahtını devirmekle askerlerin ve kumandanların desteği olan suru kendi elleri ile yıkmışlardı… ".

Mateos, yazısının devamında, Türklerin böyle kolayca Constantinopolis önlerine kadar gidebilmesinde, Doğu Roma'nın Ermeni yönetimini dağıtmasının rolünün önemi anlatıyordu.

Tuğrul Bey ve Abbasi Halifesi

İbn Mesleme'nin etkisi ile Bağdat Halifesi, Tuğrul Beye Maverdi'yi elçi olarak yolladı. Maverdi " kadıların kadısı " denen ünlü bir bilgindi. Tuğrul Bey elçi ile görüştükten sonra, onun aracılığı ile Halifeden şunları istedi: " Beni Sultan olarak tanısın. Ben egemen olduğum her yerde onun adına hutbe okuttum. Halkı, Mahmut ve Mesut'un valilerinin zulmünden kurtardım. Onlar köle idi ben ise özgür insanların evladıyım ve Hunların (Oğuzların, Türklerin) kral hanedanındanım ". Maverdi, halifeye Tuğrul Beyin isteklerini bildirdikten sonra, Halifeden bir mektubu Tuğrul Beye getirerek, ikinci bir görüşme yaptı.

Mektup dört maddeydi:

Ele geçirdiğin topraklarda kal, daha ileri gitme.
Abbasi halifesine bağlı kalacağınıza yemin edin ve bu yemini bozmanın müeyyidesi olarak karılarınızı, kölelerinizi ve tüm varlığınızı kaybetmeyi kabul et.
Müminlerin başına kâfirleri geçirme.
Aldığınız vergileri, diğerlerinin yaptığı gibi Bağdat'a yollayın. Zorba olmayın.

Tuğrul Beyin mektuba cevabı çok nettir.

Askerim çok fazla, mevcut topraklar onlara yetmiyor.
Hatasız kul olur mu, bu yemin işlerine benim aklım ermez.
Ben dürüstüm ama yanımda aç gözlü kişiler olabilir.
İstediğiniz verginin miktarını bildirin, elimden geleni yapmaktan geri durmam.

Bu cevaplara rağmen, Selçuklunun desteğine ihtiyaç duyan Halife, Tuğrul Beye " Sultan " unvanı ile para basma hakkı tanıdı. Tuğrul Bey, 1046 ve 1047 tarihinde " Sultan " unvanı kullanılarak para bastırtmaya başladı.

Türklere çare Anadolu'ya salmak

Tuğrul Bey, Halife Kaim'e Türkmenleri ne yapacağını bilmediğini söylerken haklıydı. Göçebe Türkmen savaşçılarının sayısı o kadar çoktu ki hiçbir eyalet, bunları bir haftadan fazla besleyemezdi. Bu savaşçı Oğuzlar da kendilerine ve hayvanlarına besin bulmak için bir yerden bir yere sürekli göçmek zorundaydılar. Bu toplulukların çoğu özerktiler. Bazen Selçukluların hizmetinde savaşa katılırlar, fakat çıkarlarına uygun gelirse tereddüt etmeden düşman prens veya emirlerinin hizmetine girerlerdi.

Bazı Türkmen topluluklarının da Selçuklara karşı geçmişten gelen düşmanlıkları vardı ve bunu açıkça sürdürmeye devam ediyorlardı. Örneğin, Tuğrul Beyin amcası Arslan Yabgunun Irak Türkmenleri bu durumdaydılar. Tuğrul Bey amcası nedeni ile Selçuklulara bağımlı saydığı Gök-taş (Göktaş), Buka, Mansur ve Anası-oğlu (Anasıoğlu) gibi Irak Türkmen şeflerini defalarca yanına çağırmasına rağmen, bu şefler Tuğrul Beyin yanına gitmediler. Tuğrul Beye şu mealde haber yolluyorlardı: " Senin yüzünden yerimizden yurdumuzdan uzaklaşıp, buralara geldik. Eğer, bizim üzerimize gelirsen Rum ülkesine gider, seninle bir araya gelmeyiz. "

İşte bu Türkmenler Rum ülkesine yani Anadolu'ya doğru yola çıkan Türkmenlerdi. Cizre ve Diyarbakır çevresine gelip, etrafı yağmaladılar. Kent emirleriyle, Araplarla ve Kürtlerle savaştılar. Bir ara Musul'u ele geçirip, soydular. Musul sarayındaki kadın ve kızları alıp götürdüler. Bu ilk Türkmen akınları sırasında olanları gözde canlandırabilmek için Musul'da olanlara bir örnek olarak bakalım.

Irak Türkmenleri Musul'u yağmaladıktan sonra, Gök-taş'ın Türkmenleri Musul'dan ayrıldı. Musul'da kalan Türkmen sayısı azdı. Bir Musullu kadın, oğlunu ve kızını öldürdüklerini söyleyerek çarşı, çarşı Musul'u dolaşıp, halkı Türkmenlere karşı ayağa kaldırdı. Toplanan kent halkı Oğuz kırımı yaptı. Kırımı öğrenen Gök-taş, geri dönerek öç almaya başladı. Türkmenlerin 12 gün kılıç salladıkları ve sadece kendini satın alanları sağ bıraktıkları anlatılır. Kentliyi keserken, köylülere dokunmadılar. Onları topraklarına yollayarak, ekin ektirttiler.

Kuzey Mezopotamya'da olup bitenler karşısında, Diyarbakır'ın Kürt kökenli emiri Mervanoğlu, Türkmenleri Tuğrul Beye şikâyet etti. Tuğrul Beyin cevabı, o günkü politikanın anlaşılması için önemlidir. Tuğrul Bey, Mervanoğlu'na, " Sen bir uç beyisin. Türkmeni para vererek, mal vererek kendi yanına çekip, kâfirlerle olan savaşta onlardan yararlansaydın " dedi.

Diyarbakır emiri Mervanoğlu Nasruddevle Ebu Nasr'ın (1012 – 1062) sülalesi, emirliği eşkıyalıktan gelerek ele geçirmişlerdi. O dönemde bölge Diyar-ı Muzar (Harran, Urfa, Suruç, Rakka, vs), Diyar-ı Rebia (Nusaybin, Cizre, vs) ve Diyar-ı Bekir (Amid, Silvan, Mardin, Siirt, vs) daha önce anlattığımız gibi Haricilerin etkisi altında iken, bu etkiden çıkarak, Sünni etkisine girmişti. IX. Yüzyıldan itibaren önce Sünni mezhebi ağırlık kazanmış, ancak Mervanoğulları ile birlikte Şafi mezhebi ağır basmaya başlamıştı. Mervanoğullarının bölgedeki hâkimiyeti yol kesen bir eşkıya olan Bad bin Dustek'in, haydutluktan vazgeçip, tövbe edip, Silvan egemeni olması ile başlamıştı.

Nasruddevle Ebu Nasr, Mervanoğullarının en parlak emiriydi. Fakirler için vakıflar kurmuş, Sanayi çarşısı yaptırmış, Silvan'ı tüccarlar için cazip bir yer haline getirmişti. Tüccarlar kentin gelişmesine katkıda bulunmaya başlamışlardı. Bir tüccar, Silvan'a surlarının dışından su getirtip, sulama şebekesi yaptırmıştı. Mervanoğlu resmi tarihçilerinin yazdığına göre " Halk zengin olmuş ve bolluğa kavuşmuştu. Mervanoğlu devleti o dönemin en iyi devletiydi ". Nasruddevle Ebu Nasr'ın sarayında 360 seçme cariyesi vardı ve her geceyi ayrı bir cariyesi ile geçirirdi. Belli ki Mervanoğlu zengin ve debdebeli bir emirlikti.

Turgut Bey, artık kendini bir Türkmen değil bir Müslüman olarak görüyordu. Türkmenler için Büveyhoğullarına söyledikleri, sanki onları yarı köleleri gibi gördüğü izlenimi yaratmaktadır.

" Bu Türkmenler bizim reayamız, uyruğumuzdu. Rey'e yerleştiler, ama orada fesada başladılar. Bunun üzerine üzerlerine yürüdük. Amanımıza ve affımıza sığınacaklarını sanırken, bunlar korkup, bizden uzaklaştılar. Şimdi ister uzakta, ister yakında, ister dağda, ister ovada olsunlar, bunlara baş eğdirerek, tekrar bayrağımız altına almamız ve şiddetimizi tattırmamız gerekiyor. "

Tuğrul Bey, Türkmenleri Rum illeri içerisine kanalize etmekten başka çare olmadığını görüyordu. Anadolu'ya yapılacak olan yağma akınlarını kendi ailesine yönettirerek, hem Türkmenleri ve hem de yağmayı kontrol altına almak istedi. Yusuf amcasının oğlu ve anne bir kardeşi İbrahim Yınal'ı Hamedan ve İsfahan yörelerini, diğer amcası Arslan Yabgu'nun oğulları Kutalmış ve Resültekin'i Hazar bölgesini, diğer bir amcası Musa Yabgunun oğlu Hasan ile Çağrı Beyin oğlu Yakuti'yi Azerbaycan'ı fetihle görevlendirdi. Bu sırada, Yöresel egemenler olarak Ermeni ve Gürcü prenslerin yanında Müslüman Şirvanşahlar, Şeddadoğulları ve Câferoğulları emirlikleri vardı. Şirvanşahlar, Derbend ve Hazar kıyılarında, Şeddâdoğulları Nahçıvan, Dübeyl ve Gence'de, Câferoğulları Tifliste egemendiler. İster Hıristiyan ister Müslüman olsun prens, bey ve emirler birbirlerine vassal tarzda tâbi olarak siyaseten yapılanmışlardı. Hatta bunların içinde, son tahlilde, bazıları hem Abbasi Halifeliğine veya onun bir Sultanına ve hem de Doğu Roma İmparatoruna tabiydiler.

Tuğrul Bey, Irak Türkmenlerini yola getirmeden önce, Musul emiri Ukayloğlu ile Hille emiri Meyzedoğlu bir olup, Kuvvetlerini Arap ve Kürt kabileleri ile destekleyerek 1044 yılında Irak Türkmenlerini yendiler. Irak Türkmenleri bunun üzerine Diyarbakır bölgesine göçtüler ama orada da tutunamadılar. Tuğrul Bey Türkmenlere " İslam ülkelerine akınlar yapmayın. Azerbaycan'a dönüp, bu ülkede yurt tutun. Selçuklu komutanları ile birlikte gayri Müslim topraklarda gaza yapın " diye haber yolladı.

Bu istek devlet ideolojisine de uyuyordu. Hıristiyan Doğu Roma toprakları " küfür ", " fitne " ve " dar-ül harp " alanıydı. İslam hukukuna göre " fitne ortadan kalkıp din yalnızca Allah'ın oluncaya kadar (Bakara 193), …boyunlarını büküp cizre verinceye kadar (Tevbe 29)… Savaşmayı ve... Eğer yüz çevirirlerse öldürmeyi (Nisa 89) " emrediyordu.

Bunun karşılığında gaziler dünya malına, ölenler öbür dünyada cennete kavuşacaklardı. " Şüphesiz ki Allah, cihat eden müminlerin mallarını ve canlarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar. Öldürürler ve öldürülürler… (Tevbe 111).

Bunun üzerine, Oğuzoğlu Mansur, Göktaş, Anasıoğlu, Boğa gibi Türkmen Beyleri ve toplulukları Van bölgesine yöneldiler. Orada Bizans valisinin kuvvetlerini mağlup ederek, Azerbaycan'a geçtiler. 1045 yılındaki savaşta vali Stephanos esir alındı. Azerbaycan'a varan Türkmenler orada çeşitli bölgelere dağıldılar. Türkmen Beyleri Tuğrul Beyi dinlemiş, dediğini yapmışlardı. Böylece Selçuklularla diğer Türkmen Beylerinin arasındaki güven arttı. Bundan sonra Anasıoğlu ve Boğa, Turgut Beyden tekrar Diyarbakır ve havalisine dönmek için izin aldılar. Ve Sultan adına yöreye geri dönerek başta Amid olmak üzere çevreye yerleştiler.

Türkmen sorununa görülebilen çözüm tekti. O da Türkmenleri Anadolu'ya salmaktı. Tuğrul Bey de bu yolu tutmuştu. Türkmenler Doğu Roma sınırına gelip dayandılar. Arkası da doğudan akın akın gelmeye devam ediyordu. Selçuklu Beyleri de bu Oğuzlara dayanarak, Anadolu içlerine yağma akınları düzenliyorlardı. Bundan sonra, Anadolu içerisinde Türkmenlerle Doğu Roma kuvvetleri arasındaki savaşlar devam edip gidecektir. Doğu Roma kendi sınır emniyeti açısından uygun bulduğu Ani Ermeni devletini topraklarına kattığından beri, Doğu Roma ile Selçuklular sınırdaş olmuşlardı ve artık Roma bunun ceremesini çekecekti.

Doğu Roma topraklarında gazaya giden Türkler ya tamamen bağımsız guruplardı, ya da Selçuklu yönetimince istenmeyen kişilerdi. Zaman zaman yakalayıp derslerini vermek için Selçuklular ordularını bunların peşinden yolluyorlardı. Anadolu'ya akan Türkler için burası sürülerine el koyabilecekleri, kâfirleri öldürebilecekleri, kadın kız keyfine bakabilecekleri, köylülerden fidye toplayabilecekleri bir ülkeydi. Ama aynı zamanda da kendileri için bir sığınaktı. Anadolu'da Doğu Roma otoritesine boyun eğmeleri gerekmiyordu. Ayrıca İslam ülkeleri nasıl güçlü ve ölümsüz ise, bu akın yaptıkları ülke de öyle güçlü ve ölümsüzdü. Türkler de bunun bilincindeydiler. Ucu kendilerine dokunmadıkça, Türklerin Anadolu yönetimi ile bir alıp veremediği yoktu. Türkler için Doğu Roma'yı yıkmak yerine yeni bir devlet kurmak diye bir düşünce yoktu. Böyle bir düşünce onlara tamamen yabancıydı.

İlk Selçuklu Doğu Roma Savaşı

Ama Doğu Roma, sanırız, Türk akınlarının ciddiyetine henüz vakıf değildi. Ermenistan ve Gürcistan'daki feodal yapıya son vermişti. Buralardaki yerel orduları dağıtmıştı. Ermeni prensleri gibi Ermeni kilisesi de ağır baskı altındaydı. Ermeni kilisesi vergiye bağlanmıştı ve nedeni belirsiz, kanunsuz kıyımlar yapılıyordu. Yani Doğu Roma, Türk akınlarını ciddiye almamıştı ki, bu akınları önleyecek şekilde yerel güçleri kuvvetlendireceğine onu zayıflatıyordu. Doğu Anadolu, Selçuklular için koparılmayı bekleyen olgun bir elma gibiydi.

Dağılmış olan Ermeni milislerin sayısı 50 bini buluyordu. Bunlar savaşmaktan başka bir şey de bilmiyorlardı. Bu savaşçıların önemli bir bölümü Selçuklulara katıldılar. Doğudaki kaleler Doğu Roma'nın elindeydi ve İmparatorluk bu kalelere güveniyordu. Oğuz atlıları kalelerin yanından Anadolu'nun içlerine yağmaya giderken kimse sesini çıkarmıyordu. Akıncıların dönüşlerinde ise, kalelerden çıkan kuvvetler yollarını keserek soyguncuyu soymaya çalışıyorlardı. Ancak, Doğu Roma kalelerinin bu taktiği başarılı olamadı ve istenen sonucu vermedi.

1046 yılında Selçuklu kuvvetleri Gence surları önünde Doğu Roma kuvvetlerini hezimete uğrattılar. Bu savaşta Türklere Kutalmış, Doğu Roma ordusuna Liparit kumanda ediyordu.

Diyarbakır'a giden Türkmenler ise, Silvan'daki Mervanoğlu emiri Nasruddevle Ahmet ile bölgenin yönetimi konusunda müzakerelere başladı. Bu sırada Anasıoğlu ve Boğa Beyler, aralarında yaptıkları bir tartışma sonunda, birbirlerini öldürdüler. Beyleri ölen Türkmenler de yöreyi terk ettiler.

1047 yılında Constantinopolis yeni bir tehlike atlattı. Makedonya'da Leon Tornikes adlı bir yönetici, merkezin aşırı merkezi politikalarına karşı çıkarak isyan etti. Constantinopolis'i kuşattı ama zamanında gerekli kararları alamadığı için başarılı olamadı.

1047 yılında, Gaznelilere karşı aralarında bir pakt yapmış olmalarına rağmen, Karahanlılar Selçuklara karşı ani bir saldırı ile Horasanı almak istediler. Alp Arslan saldırıyı püskürttü ve Selçukluların üstün durumunun belli olduğu bir anlaşma Selçuklular ve Karahanlılar arasında yapıldı. Bu sırada, Alp Arslan'ın kardeşi Kavurt Bey de Kirman'da (Güneydoğu İran) fütuhatta bulunarak, Belücistan'a kadar (şimdiki Pakistan) bütün araziyi ele geçirdi.

Kutalmış Bey ise şimdiye kadar defalarca Aras nehrini geçmiş ve Anadolu içlerine akınlar yapıyordu. Bu yıllarda Van çevresine akınlar yapmakta olan şehzade Hasan, Büyük Zap Suyu

yöresinde, Katakalon ve Aaron komutasındaki Doğu Roma ordusu ile karşılaşarak, savaşa girdi. Şehzade Hasan bu savaşta yenildi ve öldü. Bunun üzerine Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ı Azerbaycan emirliğine atayarak, Kutalmış'la birlikte, Anadolu akınlarına devam etmesini istedi (1047 – 1048). Ayrıca Tuğrul Bey, Kutalmış ve İbrahim Beylerden kuvvetlerini Anadolu akınlarında işbirliği içinde kullanmalarını istemişti.

Mısır'daki Fatımi Halifesi Mustansır ordusunda ve devlet kademelerinde Türkler ile Berberilere önem veriyordu. Bir süre sonra Berberiler ile Türkler arasında Mısır'da büyük huzursuzluklar baş gösterdi. Vezir Ebulkasım Cercerâî'den sonra vezaret makamına Ebu Sa'd geçmişti. 1047 yılında Türkler ve Berberiler arasındaki savaşta Ebu Sa'd öldü. Yerine geçen kardeşi Harun duruma hâkim olamayınca, vezaret makamına Hasan Yazuri geçti.

Mısır'daki iç kargaşa ekonomik sıkıntılara neden olmuştu. Şimdi Mısır ve eyaletlerinde huzursuzluk vardı. Fatımi Halifesi devletin mali durumunu düzeltmek için yeni vergiler koydu, halkın mal ve mülküne el koymaya başladı. Böylece huzursuzluk iyice arttı. Delta bölgesinde zorla bastırılabilinen ve aslında tamamen de söndürülemeyen bir isyan patladı. Orduda Türkler, Berberiler ve Sudanlılar arasındaki gerginlik de ikide bir baş veriyordu.

Peçenekler

Doğu Roma İmparatoru Monomakhos zamanında, 11 Peçenek boyu arasında iç savaş çıktı. 3 Peçenek boyu, 1048'de Doğu Roma'ya sığındı. Bunlar, Tuna kıyısındaki Silistre çevresindeki üç kaleye yerleştirildi. Görevleri, diğer Peçeneklere karşı, Roma sınırını korumaktı. Yapılan savaşlar sonunda, bu Peçenekler ve Doğu Roma ordusu, müştereken galebe çalarak, diğer Peçeneklerin şef ve beylerinden bir kısmını yakalayıp, Constantinopolis'e getirdiler. Doğu Roma, hizmetinden memnun olduğu bu üç Peçenek boyunun, Bulgaristan'da oturmasına müsaade etti. Doğu Roma, Anadolu savaşlarında kullanmak üzere, bu üç Peçenek boyundan 15 bin atlıyı Anadolu'ya geçirmek istedi. Ancak, Peçenekler Anadolu'da savaşmak istemiyorlardı. Anadolu'ya geçirilen 15 bin Peçenek, Boğazı atlarının sırtında yüzerek, Rumeli yakasına geri döndüler. Buradan Tuna'ya, boylarının yanına gittiler.

Anadolu'da Selçuklu beylerinin Türkmenlere dayanarak yaptıkları akınlar devam ediyordu. İbrahim Yınal ve Kutalmış Bey, 1048 yılında Erzurum'a kadar ilerlediler. O sırada Erzurum 200.000 kişiye varan nüfusu ile Anadolu'nun büyük kentlerinden biriydi. Kenti 26.000 kişilik bir Doğu Roma ordusu koruyordu. Kentte 800 kilise vardı. 1048 yılında Pasinler ovasında yapılan ikinci Doğu Roma Selçuk savaşında Selçuklular Gürcü prensi Liparit komutasındaki Doğu Roma kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Liparit tutsak oldu. İbrahim Yınal'ın eline 100.000 esir ve 15.000 araba yükü mal olarak, çok sayıda ganimet geçti. Liparit, Rey'e Tuğrul Beyin yanına tutsak olarak yollandı. Böylece Doğu Roma ile Tuğrul Bey arasında doğrudan temaslar başlamış oldu.

Kirman Selçuklu devletinde Kufs adlı dağlık bölgede oturan bir kavim, yol kesip, eşkıyalık yaparak yaşıyordu. Büveyhoğulları onlarla baş edememişlerdi. Melik Kavurt, onların ileri gelenlerini hile ile pusuya düşürüp, hepsini öldürttü (1050 / 1051). Böylece Kufs belası bitmiş oldu. Bu sıralarda Arap yarım adasının ucundaki Umman (Oman) Büveyhoğullarının yönetimindeydi. Ancak, Hariciler isyan ederek Umman'ı ele geçirdiler. Ama kısa süre sonra Büveyhoğulları Umman'ı geri aldılar.

Umman zengin bir yerdi. Kirman'a hakim olan Kavurt, bu zenginlikleri elde etmek için gemilerle Umman'a gitti. Hem Kavurt ve hem de Türk askerleri ilk defa denizde yolculuk ediyorlardı. Türklerin aniden karaya çıkması, Umman'da büyük bir şaşkınlığa sebep oldu. Hiç çatışma olmadan Umman ele geçti.

1048 yılında Türklerle yapılan savaştan dersini almış olan Doğu Roma, Doğu bölgelerini müstahkem hale getirmeye başladı. Doğu Anadolu'ya büyük kuvvetler yığdı. 1053 yılında Kutalmış Bey Kars kentini muhasara etti ama alamadı.

Bu sırada İbrahim Yınal ile Tuğrul Beyin arası açıldı. İbrahim Yınal, Rey'i alınca, kentin kendinde kalacağını umut etmişti ama Tuğrul Bey Rey'i kendi başkenti yapmıştı. Sonra İbrahim Yınal Hamedan'ı ve bölgedeki kaleleri ele geçirdi. Tuğrul Bey bunları da ona bırakmayıp, elinden aldı. Yınal, Huzistan ve Fars emiri Buveyhoğlu Ebu Kaliçar'ın ülkesine akınlara girişince, Tuğrul Bey Ebu Kaliçar dostu olduğu için bu akınları da yasakladı. Bu birikimin peşinden İbrahim Yınal ayaklandı. Yapılan savaşı İbrahim Yınal kaybedip, bir

kaleye sığındı. Tuğrul Bey, İbrahim'in askeri desteğine ihtiyacı olduğunu biliyordu. Onunla uzlaştı.

Tuğrul Beyin, amcası Arslan Yabgunun oğlu Kutalmış ile de benzer sorunları vardı. Kutalmış Bey, Batıya yağma akınlarına yollanarak, problem ertelendi. 1048 yılında İbrahim Yınal'ın Bizans komutanı Gürcü prensi Liparit'i tutsak almasından sonra, Doğu Roma İmparatoru 1050 yılında Tuğrul Beye bir elçi yolladı. Bu elçi ile yapılan müzakereler sonucu, Doğu Roma komutanı serbest bırakıldı, Doğu Roma Constantinopolis'deki camide Abbasi Halifesi adına hutbe okutacağına dair söz verdi. 1051 yılında Doğu Roma elçisi Constantinopolis'e geri dönerken onunla birlikte Ali soyundan gelen bir " Şerif " Tuğrul beyin elçisi olarak Doğu Roma başkentine gitti.

Doğu Roma İmparatorluğu ile Peçenekler arasında 1048 de yapılan işbirliğine ve bunun sonucunda elde edilen başarıya rağmen, Peçenekler iyi bir sınır koruması değildiler. Bir yıl sonra, Trakya kentlerini yağmalamaya başladılar. 1050 yılında, Edirne'yi kuşattılar ama alamadılar. Doğu Roma ordusu, Peçeneklerin üzerine yürüdü. Preslav yakınlarında, 1053 yılında, Peçenekler, Doğu Roma ordusunu yendi. Yenik Roma, Peçeneklerle otuz yıllık bir barış anlaşması imzaladı. Barış anlaşmasına rağmen, Trakya üzerindeki Peçenek baskısı tamamen kalkmadı.

Peçenekler güneyde hakimken, kuzeydoğuda Oğuz ve Kıpçaklar tarafından sürekli saldırılara maruz kalıyorlardı. Şaman Türkler, Peçenekleri bastırıyor ve usandırıyordu.

Daha önceleri, Macarları Dnyeper bölgesinden kovan Peçenekler, şimdi, Oğuz (Uz) ve Kıpçak (Kuman) saldırıları karşısında perişan olmuşlardı. Peçenekler, Macarlara sığındılar. Bunların bir kısmı sınır savunmasında kullanıldı, bir kısmı küçük parçalar halinde, bütün ülkeye dağıtıldılar. Peçenekler, böylece bir tehlike olmaktan çıkıp, Hıristiyanlaştı ve tarım yapan köylüler haline dönüştüler.

Peçenekler gibi, Batı Göktürk boylarından olan Sekel Türkleri de Macaristan'a gelmişler ve Macar sınır boylarını koruyorlardı. Sekeller, ordunun giderken en ilersinde gider, ordu çekilirken en geriden gelip, ordunun arkasını korurlardı. Bu dönemde, Macarlar, Karpat bölgesinde açılan ormanlık araziye Sekelleri yerleştirdiler. Onlar da Hıristiyan ve çiftçi olup, Macar kitlesi içinde eridiler.

1050 yılında Çin'de ticaretin artması ve sanayinin başlaması ile birlikte maden üretimi de artmıştı. 1050 yılında 800 yılına nisbeten 13 misli gümüş, 14 misli demir ve 8 misli bakır üretiliyordu. Böylece tedavüldeki bakır miktarı arttı. Ancak sikke basım masrafları sikkenin kendi değerinin % 75 'ni tutuyordu. Bunun içinde madenin basım yerine taşınma masrafı da vardı. Bakır güneyde, merkez kuzeydeydi. Bütce durmadan yükseliyordu. Mecburen gümüş ile ödeme devreye girdi. Ortaya gümüş-bakır kuru çıktı. Bu da spekülasyonlara neden oldu.

1050 ile 1054 yılları arasında Türkistan'dan gelen Oğuzlar, Irak'ta Ahvar ve Hulvan bölgelerini yoğun bir biçimde yağmaladılar. Halk Bağdat'a doğru kaçtı.

1051 yılında Tuğrul Bey, Büyük Yabgu unvanını taşıyan Musa Yabgu ile savaştı. Musa Yabgu Siistan'a (Sistan'a) kaçtı. Bu tarihten itibaren Türkmenler gizli veya açıktan Selçuklulardan yüz çevirmeye başladılar. Selçukluları, boyunduruk altına alan ve hükmünü yürütenler olarak görüyorlardı. Selçukluya karşı Türkmenler arasında bir kandaşlık direnci belirmeye başladı.

Hanefi Hamiliği

Selçuklular

Bu sırada Selçuklu Tuğrul Bey de, Batı İran'dan sonra Azerbaycan ve Güneydoğu Anadolu'da egemenliğini genişletiyordu. Bunu toprak fethi yerine yöresel emir ve prensleri kendine bağımlı kılarak yapıyordu. Güneydoğu Anadolu'da Kürt Mervanoğlu emirliği egemendi (990 – 1096). Mervanoğulları'nın başkenti Diyarbakır'dı. Mervanoğulları 1048 yılında Tuğrul Beyin vassallığını kabul ettiler. Tebriz'de Kürt Revvadî ailesi, Gence'de Şeddadî (Şeddadoğulları) ailesi egemendi. Bunlar da 1054 yılına gelindiğinde Tuğrul Beyin vassalı durumuna gelmişlerdi. Bu ve benzeri vassal emirler, Tuğrul Bey adına para basıyor, hutbe okutuyor, Tuğrul Beye tayin edilen vergiyi veriyor ve gerektiğinde yardıma asker yolluyorlardı.

Bağdat Kahire çekişmesi de devam edip gidiyordu. Kuzey Afrika'da Fatımilere bağımlı olan Ziri emiri Muiz'i Bağdat kendi saflarına çekmeye çalıştı. Muiz, 1051 yılında hutbeyi Bağdat Halifesi adına okuttu. Buna karşılık Bağdat Muiz'e Sultan unvanını verecekti. Muiz'e sultan unvanını vermeye giden Bağdat elçisi Ebu Galip, Kuzey Afrika'ya gidebilmek için Constantinopolis'e geldi. Roma başkentinde Doğu Romalılar elçiyi yakalayarak, müttefikleri Fatımilere teslim ettiler.

İşte Abbasi Doğu Roma ilişkileri bu durumdaydı. Bu sırada, Selçuklu Tuğrul Beyin denetleyemediği Türkmen toplulukları ve Selçuklu prensleri Anadolu'da gazaya yönelmişlerdi. Türkmenler ve Selçuklu prensleri, Tuğrul Beyin iznine gerek duymadan bu akınları yapıyorlardı. Buna rağmen bu akınlar aynı zamanda da Tuğrul Bey tarafından da destekleniyordu. Ama genellikle Türkmen savaşçıları başlarına buyruk savaşçılardı. Biraz

önce savaştıkları, yağmaladıkları ile biraz sonra aynı safta çarpışabiliyorlardı. Doğu Roma şehir ve kasabalarını yağmalıyor, sonra Doğu Roma hizmetinde savaşa katılıyorlardı.

Tuğrul Bey tarafından 3 bin atlı ile Anadolu'ya salınan Türkmen şefi Samuk, Norman paralı askerlerinin şefi Herve ile anlaşarak, beraberce yağma yapıyorlardı. Bir süre sonra da araları açılınca, bu iki şef ve birlikleri birbirleri ile savaşmaya başladılar. Bu sırada Türkmenlere özenip, etrafı yağmalamaya çıkanlar da vardı. Örneğin, Gürcü prensi Liparit Orbelian'ın oğlu pek çok yeri ele geçirmişti. Türkmenler, Gürcü kılavuzların eşliğinde bilmedikleri yerlere gidiyorlardı.

Constantinopolis'deki Tuğrul Beyin elçisi, Doğu Roma İmparatorluğu ile anlaşma zemini arıyordu. Elçi, Mısır üzerine yürüyecek olan Tuğrul'un ordusuna Doğu Roma'nın yol vermesini istiyordu. Ayrıca, İmparatorluk Fatımilere baskı yaparak, Abbasi elçisi Ebu Galip'in serbest bırakılmasını sağlamalıydı. Doğu Roma Tuğrul Beyin isteklerini kabul etmedi, ama hayır da demeyerek Selçuklu elçisini oyalamaya başladı.

Batı Selçuk topraklarında bunlar olurken, Doğu Selçuk topraklarında Çağrı Bey ve oğulları genişlemeye devam ediyorlardı. Çağrı Beyin oğlu Yakuti Bey 1054 yılında Sistan'ı (Horasan ile Kirman arasındaki eyalet) ve 1055 yılında Mekran'ı (Kirman ile Belücistan arasındaki eyalet) zapt etti. Aslında Sistan Musa İnanç Yabgunun ve oğlu Böri'nin yönetimindeydi. Ancak, bu topraklarda tam bir hâkimiyet kurulamamıştı. Çağrı beyin oğlu Yakuti'nin ise kendi yönetiminde toprakları yoktu. Yakuti hem kendine ait toprakları olması ve hem de yönetim zayıflığını gidermek maksadı ile Sistan'ı ele geçirdi. Musa İnanç Yabgu Tuğrul Beye başvurarak, bu haksızlığın giderilmesini istedi. Tuğrul Bey de kardeşi Çağrı Beye Merv Büyük Kurultay kararlarını hatırlatarak geri çekilmesini istedi. 1056 yılında Sistan yönetimini Böri tekrar geri aldı.

Selçuklular Hanefi mezhebindendiler. Sünni mezhepler arasındaki çatışmaların dışında kalamadılar. Nişabur'da Şafiler Eşari kelamcılığını benimsemişlerdi. Tuğrul Bey ve ailesi dinsel bir bağnazlık içinde değildiler ama vezir Kunduri'nin ya siyasi hesapları vardı veya kendi bildiği bir hesabı vardı. Cami minberinden aşırı Şiiler zaten lanetleniyordu. Buna Eşari yanlılarının kınanması da eklendi. Eşari yanlıları yani Şafiler " Rafizî " olmakla suçlanmaya başlandı. Bu tutum, Şafi din bilginlerinin tepkisini çekti. Bunlardan biri de Kuşeyri'ydi.

Nişabur kalıntıları

Kuşeyri, Nişabur'da köy sahibi bir dihkanın oğluydu. Babası küçük yaşta iken öldü. Kuşeyri, babadan kalan köyden çok vergi alındığını görünce, maliyeci olmak üzere eğitim almaya Nişabur'a geldi. Ama maliyeci olmak yerine din adamı oldu. Tasavvufa yöneldi. İyi ata binip, silah kullanırdı. Tasavvufun meşruiyet kazanması için çaba harcamaya başladı. Kuşeyri, Eşari'nin kelamını benimsemişti.

Kuşeyri, Sünni baskılar karşısında, Eşari'nin büyük bir Sünni imam olduğunu, öğretisinin Sünni inançlara tam denk geldiğini bildiren bir fetva yayınladı. Verdiği derslerde, Eşari'yi eleştirenleri eleştirdi. 1054 yılında İslam ülkesindeki tüm ulemaya, Eşari'nin kınanmasını protesto eden " Şikâyet " adlı uzun bir mektup yolladı. Pek çok ulema bu protestoyu imzalayarak onu bir bildiri haline getirdiler.

Bunun üzerine Rey'de bulunan Tuğrul Bey, Kuşeyri ve şafi bilgini Cuveyni'yi tutuklatmak için buyruk verdi. Cuveyni kentten kaçarak Mekke ve Medine'de dersler vermeye başladı. Burada İmam el-Haremeyn adıyla büyük bir üne kavuştu. Yakalanan Kuşeyri ise, Nişabur kalesine hapsedildi. Bunu öğrenen Şafi reisi, şafilerle beraber kenti bastı, Nişabur'un Selçuklu valisini bozdu ve tutsakları kurtardı. Kuşeyri bundan sonra Hacca gitti.

Bu sırada Gazneliler, tekrar Belh önlerine geldiler. Alp Arslan, bu Gazne ordusunu da büyük bir bozguna uğratarak, kumandanlarını esir etti. Bunun üzerine Gazne ile yapılan anlaşma gereği Gazneliler Hindukuş Dağlarını hudut olarak tanıdılar ve kuzeyden tamamen geri çekildiler.

Nişabur kazıları

Selçuklu Oğuzlarla ilişkisini askıya alıyor

Hatırlanacağı gibi göçebe yaşamdan gelen Selçuklular, başlangıçta, diğer Oğuzlarda görüldüğü gibi etrafı yağmalamayı ve böylece kazanç sağlamayı tercih ediyorlardı. Ama bulunulan dönemde Tuğrul ve Çağrı Beyler fetih edilen yerleri vergiye bağlamayı, yağmalamaya tercih eder oldular. Ama Türkmen yağmalamakta ısrarlıydı. Türk Beyleri çoğu zaman yağmayı önleyemiyorlardı. Bundan Halife de sürekli şikâyetçi oluyordu. Ama kimse Türkmen'e söz geçiremiyordu.

Başlangıçta Tuğrul beyin ordusu, kendine bağlı Selçukluların boy ve oymak askerlerinden oluşuyordu. Her bozkır göçebe ordusu gibi gevşek bağlarla bağlı bir orduydu. Her boy ve oymak askeri doğrudan Tuğrul beye değil, ama kendi beylerine bağlıydı. Tuğrul'a bağlılık, sağladığı doyumluk (ganimet), dağıtacağı mevki ve elde edecekleri gelirle orantılı idi. Tuğrul bey ise, ele geçirdiği bölgelerde, yerel hükümetleri yerinde bırakıp, vergi almakla yetiniyordu. Genelde bu yerel beyler Arap, İranlı, Deylemli, Kürt, Gürcü idi. Selçuklu beyleri bu toprak paylaşımının dışında tutulurdu. Ordu toprak çelişkisini çözmek için, Tuğrul bey paralı bir ordu kurdu. Ağır, ağır Selçuklu Bey ve oymak askerlerini devre dışı etmeye başladı. Sonunda Tuğrul ve Çağrı beylerin Selçuklu boy ve oymaklarının göçebe aşiret ordusunun yerini, askerliği (veya savaşmayı) meslek edinmiş paralı askerlerin (İranlı, Kürt, Deylemli, Rus, Oğuz) ordusu aldı. Hükmedilen topraklarda nüfus ve yönetim Türk olmayınca, Tuğrul bey ister istemez, Farsça ve Arapça bilen deneyimli bürokratları işe aldı. Artık bürokraside de Selçuklu Oğuzu yoktu. Devleti savaşarak kuran Selçuklu beyleri devletin dışında bırakıldılar. Beyler, Selçuklu sultan ve vezirlerine düşman kesildiler. Bu, daha sonra Osmanlı devletinde de tekrar yaşanacaktır. İçinden çıktığı Türkmen'e düşman bir devlet, kurdukları devletten dışlanan Türkmenler.

Yahudilerin Filozofik Tepkisi

Bu sırada, İslam'ın meydan okuyuşuna ve etkisine Yahudilerin filozofik tepkileri sürüyordu. Saadya'dan sonra Salomon İbn Gabirol (Cebron) (1026 – 1070) " Yaşam Çeşmesi " adını verdiği eserinde, yaradılış öğretisini soğuk bakıyor, yayılma kuramını benimsemeye çalışıyordu.

Bahya İbn Pakuda (öl. 1080), Saadya gibi, Tanrı'nın dünyayı belirli bir zamanda yarattığını söylüyordu. Bahya, Kelamın akılcılığı ile feylesofların ve özellikle İbn Sina'nın Tanrı'nın zorunlu ve yalın olması düşünceleri arasında gidip geliyor ve oradan oraya atlıyordu. Ancak vahiy edilmeyi de hiç gözden kaçırmıyordu. Dünya tesadüfen oluşmamıştı. Dünyanın düzeni, vahyedildiği gibi bir Yaratıcı olması gerektiğini göstermekteydi.

Bahya'ya göre Tanrıya gerektiği gibi yaklaşanlar ve gerektiği gibi ibadet edenler sadece Peygamberler ile Filozoflardı. Peygamberler doğrudan, sezgisel olarak Tanrı bilgisine sahiptiler. Filozoflar ise buna akılları sayesinde varıyorlardı. Bunların dışında kalanların her biri, kendi hayallerindeki Tanrı'ya tapıyorlardı. Yani, hayalleri kendilerinin yansıması olduğundan, taptıkları da kendi yansımalarıydı.

Bahya'da mistik öğeler de dikkat çekicidir. Akıl, Tanrı'nın var olduğunu anlatabilirdi, fakat Tanrı hakkında bir şey söyleyemezdi. Bahya, Kelamı, yeni Platonculuğu, Sufiliği kullanıyordu ama ağır basan daima sonunda Yahudilikti. Çelişkiye düştüğünde dinsel Tanrı deneyimine geri dönüyordu.

Batı Avrupa'da Burjuvazi

Batı Avrupa'da ticaretin kavşak noktalarında yeni kentler ortaya çıkmıştı. Bu yerler hem yolların kesişme noktaları ve hem de savunulmaya uygun yerlerdi. Savunulmaya uygun yerlerdi çünkü birikmekte olan servetlerin korunması gerekiyordu. Eski Roma kentleri, içinde manastırlar bulunan, piskoposluk makamı olan, etrafı surlarla çevrili ve yolların gözetlenebildiği yerlerdi. Bu nedenle yeni kentler çoğu zaman eski kentlerin yanında yükselmeye başladılar. Eski kentler dini ve askeri bir görüntüdeyken, yeni kentler tam bir ticaret merkezi görünümündedirler. Buralarda her hafta bir Pazar kurulurdu.

Yeni kentlerin bir kısmı boş arazilerde kuruluyordu. Boş bir toprağa sahip bir kral veya bir prens burada bir şehir kuruyordu. Şehre yerleşmek isteyenlere de surların içinde bir arsa, kent yakınında da ekebileceği bir arazi veriyordu. Kentler genel bir plana göre yapılıyordu. Dik olarak birbirini kesen yollar ve ortada bir meydan vardı. Bu kentlerde derebeylerinin yetkisi genel olarak kendi isteği veya katılımı ile kısıtlandı. Kent halkının hak ve ödevleri madde madde bir tutanakla (carta) tespit edildi. Bu bildirge ile kent halkını en fazla etkileyen konular ve onların şahıslarını ve mallarını derebeyinin veya kâhyasının keyfiliğinden koruyan hükümler vardı. Bu bildirge ile para olarak ödenecek kiraları, yiyecek maddelerine el koyma veya bunları veresiye satın alma hakkını, satışlarla miraslar üzerinden alınacak harç ve resimleri gayet net olarak tespit ediliyordu. Para cezaları da kapsamlı bir şekilde düzenlenmişti. Bütün suç ve cezalar sayılmış, mal müsaderesine yol açacak durumlar belirlenmişti. Bu, alışkanlığın töreden geldiği duruma yeni ve farklı açılım getiriyordu. Buna liberte (hürriyet) dendi.

Yeni kentin halkı çeşitli uluslardan oluşmuştu. Ancak bunların ortak yanı ya zanaat veya ticaretle uğraşmalarıydı. Kentin zenginliği toprak değil paraydı. Zenginlik akışkan olduğundan, servetler çok çabuk el değiştiriyor ve aile bağları gittikçe zayıflıyordu. Yeni kent dinamik bir yaşam sürüyordu. Ama kentte dinamik olmayan unsurlar da vardı. Toprakta olduğu gibi kent de birkaç senyörün kontrolü altındaydı. Piskopos değişmezliğin timsali olarak orada duruyordu. Şato sahibinin askeri gücü yanı başlarındaydı. Bunlar, senyörler, piskoposlar ve şato sahipleri halktan hiç de mutlu olunamayacak isteklerde bulunuyorlardı.

Kent halkı ticaret yaparken ve yeni kentleri kurarken, en etkili kendini müdafaa yolunun birlikte hareket etmek olduğunu öğrenmişti. Böylece kent halkı kendi arasında sıkı bir birliğe gitti. Kentteki bütün gurupların ve bütün aile reislerinin toplandığı bu kurul " komün" idi. Kent halkının önündeki örnek şövalyeleri birbirine yemin ile bağlayan " Tanrı Barışı " örgütlenmesiydi. Kent halkı da, benzer şekilde, komünde aralarındaki uzlaşmanın süreceğine

dair ant içtiler. Topluluk " Kent Barışını " bozacak olanlara ağır yaptırımlar uygulayacaktı. Komün disiplinli bir örgütlenmeydi. Özellikle büyük tacirler sayesinde ekonomik gücü de yüksekti. Bu ticaret ve zanaat yapan, yeni kentlerde oturan ve komünde örgütlenen halk artık bizim " burjuvalar " dediğimiz sınıftı.

Her kentin yönetimi hem birbirine göre ve hem de zaman içinde değişiklik gösteriyordu. Bu yönetim genel olarak kentin sahibinin verdiği haklara bağlıydı ve kentin önemi ile de bir ilişkisi yoktu. En bağımsız kentler artık imparatorun hiçbir etkiye sahip olmadığı imparatorluk kentlerinden çıktılar. Önce Kuzey İtalya, daha sonra da Alman kentleri bağımsız kentler oldular. Bunlar " serbest kentler " adını aldılar. Ayrıca imparatorluk arazisi içinde olup da adlarına " imparator kentleri " denen kentler de bağımsızdılar. Doğu Avrupa'da Danzig, Rusya'da Novgorod ve Pskov gibi bazı ticaret kentleri de bağımsızlıkta diğerlerinden aşağı kalmadılar. Bütün bu kentler prens yetkilerini kendinde toplayan Cumhuriyetler haline geldiler.

Kentlerin çoğu ise böyle bir bağımsızlığa erişemediler ve eski efendilerine tabi olarak kalmaya devam ettiler. Kent hükmi şahsiyeti normal insanlar gibi efendiye sadakat yemini ediyor, savaşa gidiyor ve para veriyordu. Şehrin şeflerini seçmek, silahlı milis kuvveti kurmak, savaş yapmak, vergi toplamak, bütün davaları yargılama hakkı da vardı. Kent gücünün simgesi olarak bir mühre, bir saraya, bir darağacına, hazinesi için de bir kasaya sahipti.

Kendilerini yönetme yetkisine sahip kentlerde en zenginlerden oluşmuş büyük bir meclis ile onun küçültülmüşü olan ufak bir meclis kanalı ile yönetim sağlanıyordu. Venedik, Cenova gibi kimilerinde dük unvanlı biri varsa da bu kişi meclisinin hükmü altındaydı. Bütün halkın katılımından oluşan Genel kurul ise ya çok nadir toplanır veya şeklen toplanırdı.

Bu kentlerde milise kumanda etmek, toprağı ve parayı yönetmek için genellikle 1 yıllığına bir şef seçiliyordu. Bunlar bazen 1 den fazla ve hatta 10 tane bile olabilirlerdi. Adalet ise meslekten yetişme yargıçlar aracılığı ile tevzi ediliyordu.

Fransa ve İngiltere'de tek bir şef vardı ve buna Major (Fransızca maitre) deniyordu. Major yardımcıları ile birlikte " municipalite'yi " (Belediye) oluşturuyordu. İspanya'da kenti yöneten şefe Arapçadan gelme " alcade " (El Kadı) deniyordu.

Kendini yönetme hakkına sahip olmayan kentlerde, kentin efendisi, vali denilen bir memuru kenti yönetmekle görevlendiriyordu. Ancak yine de kent sakinleri bu sefer ödevleri açısından yukarıdakilere benzer mekanizmalar kuruyorlardı.

Zengin burjuvalar olan kıyı kentlerinin armatörleri hariç, tüccarlar ilk önceleri taşıt işleri ile meşgul olan zanaatkârlardan oldular. Mallarını da kendileri gidip alıyorlardı. Onun için bunlar denizde ve nehirlerde sefer yapan gemicilerdi. Veya silahlanmış ve gurup halinde hareket eden at ve katır sürücüleriydi. Bunlar öncelikle mallarını kentin pazarına getirmekle işe başladılar. Sonra aileleri ile birlikte temelli olarak kentte bir evde oturmaya başladılar. Sonra da taşıma işi için yanlarına adam almaya başladılar.

Değişik kökenlerden ve örflerden gelen kent halkı birkaç kuşak boyunca surla çevrili kentin içinde bir arada yaşayarak ve birlikte toplanarak bir sınıf haline gelmeye başladılar. Her kentin halkı menfaatlerin, hatıraların, adetlerin, konuşma tarzının ortaklaşa oluşu bakımından

kendini birbiri ile birleşmiş hissediyordu. Böylece dışarıya karşı bir dayanışma ve yabancıya karşı bir muhalefet doğdu.

Savunma kolaylığı açısından kentler yine de oldukça sıkışıktı. Evler ufaktı. Odaları küçük, basık, loş ve nemliydi. Ev halkının bir kısmı tahıl ambarlarında, tavan arasında yahut merdiven altında yatıyordu. Sokaklar dar, eğri büğrü ve kaldırımsızdı. Yağmur yağdı mı sokakları sular basıyordu. Lağım yoktu. Sokaklar çöp ve pislik doluydu. Işık olmadığından gece herkes sokağa kendi meşalesi ile çıkardı.

Kimse güvenli olmayan surların dışına çıkmıyordu. Kent daha emniyetliydi ama rutubet, pislik nedeniyle sağlığa çok aykırıydı. Salgın hastalıklar sık sık geliyor ve nüfusun bir bölümünü alıp, götürüyordu. Güneydeki kentlerde evler taştandı ve damları kiremitti. Ama bunun dışında kentlerin büyük çoğunluğunda evler tahtaydı. Ateş yakmak güç olduğundan, ateş küllendirilerek muhafaza ediliyordu. Sık sık çıkan yangınlar kentin bir bölümünü yakmadan sönemiyordu.

Kentlerde zanaat ile meşgul olanlar kendi aralarında meslek örgütleri şeklinde örgütlendiler. Bu örgütlenmeden amaç hem müşterek menfaatlerini korumak, hem mal alan müşterinin memnuniyet ve devamlılığını sağlamak ve hem de meslek içi ve müşteri bazındaki rekabeti önlemekti. Başlangıçta her isteyen örgüte giremiyordu. Daha sonraları aynı meslekten olanların girmesi mecburi oldu. Buraya girenler sadece mesleki açıdan değil tüm yaşamları açısından örgüte bağlanıyorlardı. Resmigeçitlerde kullandıkları kendi bayrakları vardı. Yardımlaşırlar, birbirlerinin cenazesini kaldırırlar, aralarında para toplarlar, para cezası verirlerdi. Lokallerde toplanır, birlikte tartışırlardı.

Zanaat, zanaat sahibi bir ustadan öğrenilirdi. Çıraklık birkaç yıl, İngiltere'de 7 yıla kadar sürüyordu. Çırak ustanın evinde yatıp kalkıyordu. Usta ona sadece mesleğini değil, davranışı öğretir ve terbiye de verirdi. Usta terbiye edebilmek için dayağa sık sık başvururdu. Çırak kalfa olduktan sonra, ustası ile para karşılığı çalışır ve ayrı bir eve çıkardı.

Ticaret Ekseninde Değişme

Doğu Roma ve Orta Asya Müslüman devletlerinin Rusya bozkırı ile iyi olan ticari ilişkileri, Türklerin Rusya Bozkırına akın akın gelmesi ile bozulmuştu. İslam dünyası zaten parçalanmıştı, Doğu Roma İmparatorluğu toprak kazanarak sınırlarını değiştirmişti. Doğu Roma ile Antakya arasına ek bir sınır vardı. Tabii bu sınırdan vergi alınıyordu. Mezopotamya karışıktı ve Abbasi ordusu sert davranıyor, Abbasiler hazineyi güçlendirmek için yeni imkânlar arıyorlardı. Karmatîler korsanlık yapıyor, ticareti zorlaştırıyorlardı. Bunlara karşılık, Mısır'daki Fatımi sarayı iyi bir pazara dönüşmüştü. Fatımi yönetimindeki Mısır, Akdeniz pazarlarına gittikçe daha fazla tahıl sunuyordu.

Bütün bunlar, Orta Doğuda ticari yolların değişimine neden oldu. İran körfezi, Mezopotamya üzerinden asırlardır güvenle kullanılan ticaret yolu değişmeye başlayarak, tekrar Kızıl Deniz Mısır üzerine dönmeye başladı. Uzun zamandır Akdeniz'de yaşanmakta olan İtalyan tacirlerle Müslüman tacirler arasındaki rekabet Venedik ve Amalfi lehine gelişti. Magrip korsanlarının, ticarette meydana getirdiği kargaşa da, uygun konumları olan Venedik ve Amalfi'nin işine yarıyordu.

Ticarette meydana gelen değişikliği finansman imkânları iyi olmayan Doğu Roma İmparatorluğu değerlendiremedi. Doğu Roma tüccarları İtalya'ya gidemediler, bunun yerine İtalyanlar Constantinopolis'e geldiler. Eskiden ticaret ana ekseni Bağdat Constantinopolis'di. Şimdi ise bu eksene rakip İtalya İskenderiye ekseni ortaya çıkmıştı.

Bu yeni gelişme Orta Asya üzerinden yapılan İpek yolu ticaretini fazla etkilemedi. Servetler Doğuya taşınmaya devam ediyor ama Müslüman dünyanın bu ticaret içindeki payı düşüyordu. Asırlardır dünyanın her yerinde ticaret yapan Müslüman tüccarların hareket alanları nispi olarak azaldı. Bu ise Müslüman dünyasında askerlerin ve büyük toprak sahiplerinin yararına bir siyasi ve ekonomik konjonktür oluşturdu.

Roma kiliselerinin ayrışması

Doğu Roma İmparatoriçesi Zoe, 1052 yılında öldü. Çok uzun zamandır Doğu Roma İmparatorluğunun kaderinde söz sahibi olmuştu.

Bu sırada Cluny hareketi nedeniyle Patrik ve Papa arasında oluşmuş çelişki devam ediyordu. 1054 yılında, içlerinde Kardinal Humbert'in de olduğu Papanın elçileri Constantinopolis'e geldiler. Kardinal Humbert, Patriğe ve Constantinopolis Kilisesine karşı küstah bir tavır takındı. Patrik de karşılık olarak aynı tarzı benimsedi. Tabii bu durumda görüşmeler kesildi. Kardinal, Patrik ve taraftarlarını aforoz etti. Patrik de, bir konsil toplayarak onları aforoz etti. Artık iki Kilise kesin olarak ayrılmıştı.

İki kilisenin kesin olarak ayrıldığı bu zamanda, Papalık nazik bir dönemin sonunu yaşıyordu. Cluny hareketi, Vatikan tarafından benimsenmiş ve onun dini kurumları düzeltme çabasına, Papalık otoritesinin tesisi amacı da eklenerek, bütün Papalarca uygulanan bir politika haline gelmişti. Papalık Batı dünyasında tüm otoritelerin üzerinde merkezi bir otorite olmaya doğru gidiyordu.

İmparator Constantinos Monomakhos, Doğu Roma yönetiminin ihtiyaç duyduğu yönetici ve siyaset adamlarının yetişebilmesi için Yüksek öğrenim konusunda bir yasa çıkardı. Bu yasa uyarınca 1045 yılında Hukuk ve Felsefe yüksek okulları kuruldu. Bu iki Yüksek Okul, Constantinopolis'in Latinler tarafından işgaline kadar öğrenimlerine devam ettiler.

Anadolu'ya Türklerin başlayan ilgisi sürüyordu. 1054 yılında Selçuklu Tuğrul Bey Doğu Anadolu'ya üç koldan sefer düzenledi. Bu seferlerin yapılmasında, Doğu Roma'nın Tuğrul Beyin isteklerine evet dememesinin rolü olmuş olabilir. Ancak her durumda Tuğrul Beyin amacı Kuzeybatı İran'daki küçük emirliklere egemenliğini kabul ettirtmek, Azerbaycan'daki Türkmenler üzerinde otoritesinin devamını sağlamaktı. Tuğrul Bey Van gölü kuzeyindeki Muradiye (Bergri) kentini ele geçirdi. Erciş'e boyun eğdirdi ama Malazgirt kalesini alamadı. Aslında, Selçuklu kuvvetleri, Doğu Roma'nın elindeki devasa kuşatma mancınıklarına el koymuşlardı. Hatırlanacağı gibi Doğu Roma'nın Hoy kuşatması için yaptırdığı büyük mancınık Selçukluların eline geçmişti. Bu mancınık Bitlis'ten Malazgirt'e getirildi. Selçuklular bütün bu ve benzeri mancınıkları kullanmalarına rağmen Malazgirt kalesini bir türlü ele geçiremiyorlardı.

Malazgirt kuşatması sürerken, öğlen vakti Selçuklu askerleri çadırlarına çekilmiş dinleniyorlardı. Bir Norman kökenli fedai, büyük mancınığa gizlice yaklaşarak onu kükürt-

petrol karışımı bir madde kullanarak yaktı. Selçuklular Norman'ın arkasına düştüler, ama onu yakalayamadılar. Tuğrul Bey bu işe çok kızdı, kuşatmayı şiddetlendirdi. Malazgirt kuşatması ve savaşı sürerken Tuğrul Beyin Tercan, Erzincan, Harput, Çoruh ve Karadeniz bölgesine yolladığı akıncılar, buralardaki kent ve kasabaları yağmalıyorlardı.

Tuğrul Bey Malazgirt kalesini alamayınca burada daha fazla oyalanmadı. Kuşatmayı kaldırarak Pasin ovasına geldi. Civankale ve Erzurum'un çok iyi tahkim edilmiş olduklarını görünce bu kaleleri kuşatmadı. Doğu Roma Generalleri de Selçuklularla açık bir savaşı göze alamıyorlardı. Onlar da bu kalelere sığınmışlardı. Tuğrul Bey ele geçirdiği hiçbir yeri işgale kalkmayarak Batı İran'a doğru döndü. Tuğrul Bey geri dönüşünde Malazgirt kalesini bir daha kuşattı ama yine alamadı. Malazgirt önünde fazla oyalanmadan Adilcevaz'ı ele geçirerek Anadolu'dan ayrıldı.

Tuğrul Beyin Anadolu'dan geri dönmesinde hem kış mevsiminin yaklaşmış olması ve hem de Şii inanca sahip Bağdat askeri valisi Arslan Besasiri'nin Abbasi halifesine karşı takındığı tutum rol oynamıştır.

Tuğrul Bey olsun, ondan sonra gelen Selçuklu Sultanları olsun, hiçbiri Anadolu'yu fethetmeyi düşünmemişlerdir. Onlar asıl Suriye ve Mısır'ı fethe yönelmişlerdir. Tuğrul Bey daima Doğu Roma ile dostluk ilişkileri içinde olmayı tercih etmiştir. Bir taraftan Türkmenlerin ve Selçuklu prenslerinin yağma akınları yapılırken, diğer yandan dostluk istemek çelişkili bir durumdur. Ama böyledir. Tuğrul Beyin dostluk isteklerine, Doğu Roma da sıcak bakmıştır. Toprakları soyulurken, en üstte dostane ilişkiler kurulmaya çalışılması enteresandır.

1055 yılında Tuğrul Bey, Doğu Roma İmparatoruna bir mektup yazarak, Constantinopolis camiinde okunan hutbenin Abbasi halifesi adına okunmasını istedi. İsteği bu sefer yerine getirildi.

1055 yılında, iyice yaşlanmış olan İmparator Konstantinos hayata gözlerini kapadı. Tahtta, o sırada 70 yaşında olan Theodora tek başına kaldı. Eylül 1056 da Theodora'da öldü. Böylece Doğu Roma İmparatorluğunda Makedonya hanedanı dönemi kapanmış oldu.

Makedonya hanedanı dönemi 200 yıl civarında sürmüş olup, Doğu Roma İmparatorluğunun en parlak dönemlerinden biriydi. Bu dönem İmparatorlarının büyük bir kısmı asker kökenliydi. 1056 yılında Theodora ölmeden önce, kendinden sonra tahtta çıkması için yaşlı bir Saray memur olan Mihail Stratiotikos'un seçilmesini sağlanmıştı. Mihail Stratiotikos, VI. Mihail adı ile İmparator oldu.

Tuğrul Bey Anadolu'dan ayrılmıştı ama Selçuklu akınları sürüyordu. Selçuklu vassalı Erran valisi Ebulesvâr 1055 ve 1056 yıllarında Anadolu akınlarına devam ederek Ani ve havalisini ele geçirdi. Doğu Roma İmparatorluğu Ebulesvâr'ın kuvvetleri üzerine General Nikephoros komutasında bir ordu yolladı. Doğu Roma ordusu Ebulesvâr kuvvetlerini Dübeyl ve Gence'de yenilgiye uğrattı. Doğu Roma ile Ebulesvâr arasında bir barış anlaşması imzalanarak, Ebulesvâr Doğu Roma vesayetini kabul etti.

Kuzey Afrika, Araplar tarafından fethedildikten sonra, yerel Şii hareketler olsa bile genel olarak Sünni etkisinde kalmıştı. Ancak daha öncede belirtildiği gibi Berberilerin Müslümanlaştırılması hiç kolay olmamıştı. Fetihten asırlar sonra, Sufi inanışın Müslüman dünyasında gelişip, yayılması ile birlikte, Kuzey Afrika halkı yavaş yavaş Müslümanlığı benimsemeye başladı.

Murabıtlar

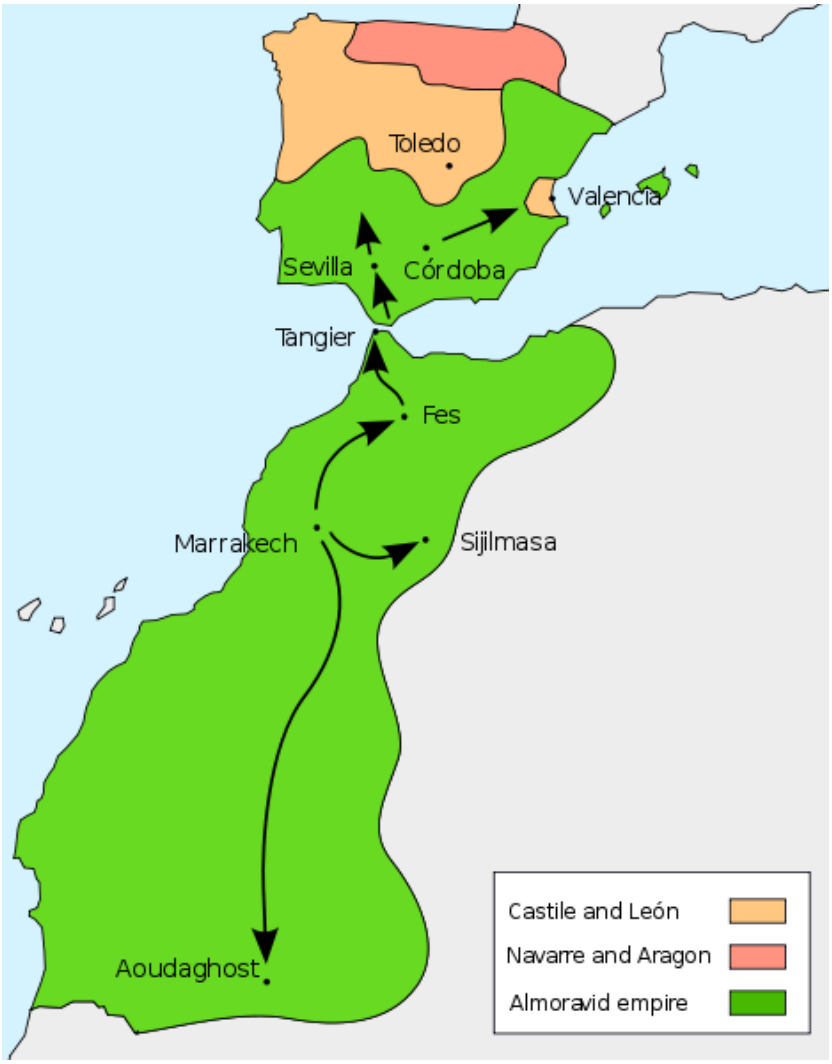
Tunus'da bir ribat

Sufi dervişler dürüst, cömert, yardımsever, engin hoşgörülü, bağışlayıcı, merhametli, iyi huylu, karıncayı bile incitmekten çekinen, üstün meziyetlere sahip kişilerdi. Kendi içlerinde Tanrı'yı arayan, kendilerini adalete adamış kişilerin zaten başka türlü olması düşünülemezdi. Bu anlayış resmi İslam'ın kılıçla yapmaya çalıştığı fütuvetten çok farklı idi. Sufi dervişler davranış ve yaşayış tarzları ile insanların içine işliyor, onların kalplerini fethediyorlardı. Bu Sufi dervişler için söylenenler sadece onlar için değil, hangi inançta olursa olsunlar bütün kendini adamışlar için geçerlidir. Örneğin, Hıristiyanlığı ilk yayanlar Ariuscu rahipler olmuşlardır. Bu nedenle Batı Avrupa kırsal kesiminde, kilise insanları Hıristiyan yapmayı başaramazken, inançlı keşişler gelmiş ve toplumları Hıristiyanlaştırmışlardır. Budizm, Budistlerin örnek davranışlar sergilemesi nedeniyle yayılmıştır. Kuzey Afrika'da da böyle olmuştur. Sufi dervişler gelmiş ve Berberi kabileleri Müslümanlaşmışlardır.

Kuzey Afrika'nın geneli Sünni iken, Sünni mezheplerin ortaya çıkışı ile Maliki mezhebi Batıya doğru yayılmıştı. Malikilik Kuzey Afrika'ya yerleşti. Bundan sonra Maliki şeriat anlayışı Sufilerin Müslümanlaştırdığı kitlelere hükmetmeye başladı.

Ribatlarda oturan Kuzey Afrika'da Müslümanlık kuvvetlendikçe kuvvetlenmişlerdi. Murabıtun hareketi Büyük Sahra ile Fas sınırı arasında yaşayan Cuzuli kabilesinden başladı. Abdullah bin Yasin, çok iyi eğitim görmüş bir sufiydi. Onun manevi önderliğindeki hareket önce Senegal merkezli olarak çevredeki kabilelere yayılmaya başladı. Farklı bölgelerde yaşayan kabilelerin savaşçıları kurulmuş Ribatlarda yaşıyor ve sıkı bir disiplin altında hareket ediyorlardı. Bu gelişme sonucu ticaret yolları güvenliğe kavuştu ve bölge huzura kavuştu. Dini ve askeri disiplin altındaki hareket gittikçe devlet yapılaşmasına dönüşüyordu.

Abdullah bin Yasin sayıları 30.000 ‘i aşan, dini ve askeri yönden iyi yetişmiş bir ordu kurmuştu. Ordunun başına Yahya bin Ömer geçti.

Murabıtlar

Bu sırada Bütün Kuzey Afrika, Suriye, Batı Arabistan, Mısır ve Sicilya’nın bazı yerleri Fatımilerin yönetimi altındaydı. Fatımiler, Sünniler tarafından Batıni bir inanç, Müslümanlık olmayan bir inanç olarak görülüyordu. Maliki hukukçular Batıni yönetimi altındaki yerlerin yani sapkınlık ocaklarının temizlenmesi gerektiğini söylüyor ve bu konuda halkı işliyorlardı. Murabıtlar bu propagandaya kolayca kapıldılar.

Murabıtların Fatımilerin elindeki topraklara hâkim olabilmek için yaptıkları savaşlardan birinde Yahya bin Ömer ölerek yerine Ebubekir bin Ömer geçti. Ebubekir bin Ömer’in 1056 yılında “ Müslümanların emiri “ unvanı ile başa geçmesi, Murabıtlar devletinin başlangıcı olarak kabul edilir. Avrupalılar Murabıtlare “ Almovarides “ derler. Murabıtlar devleti kurulduktan birkaç yıl içinde önce Şii Sus emirliğini ortadan kaldırarak kısa sürede Fas’ı ve Cezayir’in yarısını ele geçirdi. Başkentleri Merakeş şehriydi.

Murabıtlar ele geçirdikleri yerlerdeki Şii akidesine son vererek, Maliki mezhebi esaslarına dayalı yeni bir yönetim kurdular.

Tuğrul Bey Bağdat'da

1056 yılı geldiğinde İsmaili daisi Muayyed, Suriye'de kent emirliklerini gezici elçi olarak kapı kapı dolaşarak, Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin Bağdat hâkimiyetini ele geçirmesini Fönlemek için, ortak bir cephede toplamaya çalışıyordu. İsmailiye, Karmatiye ve Dürziye mezheplerinin esaslarını halk arasında yaymakla görevli kimselere de dai denilmektedir.

Muayyed yaşam öyküsünü bizzat yazarak, çalışmalarını bize anlatmıştır. Önceleri, Şiraz'da Buveyhoğlu Kaliçar'ın sarayında görevliydi. Bağdat'ın baskısı ile 1037 tarihinde görevinden uzaklaştırılınca, Suriye'de 10 yıl dolaşarak, kent emirliklerinde Bağdat'a karşı propaganda çalışmaları yaptı. 1047 yılında Fatımi sarayında, Suriye ve Doğu işleri danışmanı olarak görev yaptı. Şimdi de tekrar Suriye'ye gelmiş, Selçuklular aleyhine çalışıyordu.

Halep emiri Mirdasoğulları, Diyarbakır emiri Mervanoğulları, Musul emiri Ukayloğulları, Hile emiri Meyzedoğulları, İsmaili daisi Muayyed tarafından Tuğrul Beye karşı ortak hareket edebilmeleri için örgütlenmeye çalışılıyordu. Bu sırada hala Bağdat'ta egemen olan Buveyhoğullarının kudretli Türk köle komutanı Besasiri de bu örgütlenmeye katılması için uygun bir yol aranıyordu. Fatımi daisi Muayyed, Besasiri'yi yanına alırken, bir taraftan da Selçuklu İbrahim Yınal'a kanca atmanın yollarını arıyordu. Selçuklular arasına fesat sokabilse işleri kolaylaşacaktı.

Bu çalışmalar, Bağdat Halifesi için de ciddi sorundu. Kendisine " reislerin reisi " denen Bağdat veziri İbn Mesleme ve kendisine " kadıların kadısı " denen Maverdi Fatımilere karşı Tuğrul Bey kartını oynamaya karar verdiler. Maverdi büyük bir hukukçuydu (974 – 1058). Sonraları klasik olacak olan " Kitabu'l Ahkam il Sultani " adlı kitabında, Sünni düşünceye uygun bir Hükümetin yönetme kurallarını açıklıyordu.

Sünni İslam büyük bir kriz içindeydi. İsmaili daileri, tüm Müslüman dünyasında, Fatımi Halifesinin propagandasını yapıyordu. Bağdat'ta oturup Irak, Batı ve Orta İran'ı elinde tutan Büveyhoğulları Şii'ydi. Büveyhoğlu emiru'l-umera'sı Halifeyi azlediyor, katlediyordu. Tek yapamadığı, Sünni kitlenin isyanındasın korkarak, Abbasi Halifesini makamından indirip, İsmaili Halifesi adına hutbe okutmaktı. Ancak, gün geçtikçe Şiilerin kuvvetlendiği ve sonunda Abbasi Halifeliğine son verecekleri gittikçe daha belli oluyordu.

Gazneli Sultan Mahmut Şiileri şiddetle takip etmişti. Bu nedenle de kolayca Batı İran'ı ele geçirmişti. Fakat Şiiler, asırlardır Sünni ülkelerde yeraltı faaliyetleri yaparak yaşamışlardı. Bu konuda uzmanlaşmış ve metotlar üretmişlerdi. Kargaşa çıkararak asayişi ihlal ediyor, yolları,

Pazaryerlerini güvenilmez yerler haline getiriyorlardı. Şiilik, Sünnilik aleyhine Müslüman dünyanın her yerinde büyük gelişme gösteriyordu. Abbasilerin Türk köle askerlerinden oluşmuş birliklerinin bir kısmı da Şii olmuş ve Büveyhilerin (Büveyhoğulları) hizmetine girmişti.

Türkler dışarıda iken yağma akınlarıyla, talanla gelen felakettiler. Ama yönetim Türklere geçince, asayiş geliyor, halkın refahı artmaya başlıyordu. Karahanlılar, Gazneliler ve Selçukluların Doğu İran yönetimleri bunu göstermişti. Türk yönetimleri sadece asayişi sağlamakla kalmamış, ayrıca Sünniliğin de hamisi kesilmişlerdi.

Tuğrul Bey, İbn Mesleme tarafından Bağdat'a ısrarla davet edildi. O da veziri Kündüri ile birlikte Bağdat'a doğru ilerlemeye başladı. Tuğrul Beyin Bağdat'a gelişine Türk köle komutan Besasiri karşı çıkıyordu. Besasiri bir taraftan Buveyhoğullarının komutanı iken diğer taraftan aşağı Mezopotamya'da kendi adına hutbe okunan eyaletlere sahip bir emir, bir vezirdi. Bağdat'taki Türk ve Deylemli köle askerlerden oluşmuş ordu üzerinde çok etkin bir komutandı. Besasiri Bağdat'ta hem ordu tarafından ve hem de fırıncılık, manavlık gibi işler yapan ve Bağdat'a yerleşmiş Türkler tarafından da destekleniyordu.

Besasiri Bağdat'a öyle bir hâkimdi ve Halifeyi kıskaca almıştı ki Halife Kaim çareyi Allah'tan yardım istemeye kadar vardırmıştı. Kabe'nin duvarına Allah'a yazılmış bir arz-ı hal olan şu metini asmıştı.

" Onun hakir bir kulundan Ulu Tanrıya; Allah'ım bütün gizli şeyler sana malumdur. Bu adam senin minnetlerine şükredeceği yerde sana nankörlük etti, azdı, bize meydan okudu. Ondan ve onun zulmünden sana sığınıyoruz. Aramızdaki hesaplaşmayı sana bıraktık. Senin insafına kaldık, bize adaletinle hükmet. Çünkü hâkimlerin en hayırlısı sensin sen. "

Tuğrul Bey Bağdat'a gelmeden Besasiri Bağdat'tan ayrılarak Suriye'ye gitti ve oradan Fatımi Halifesine mektupla itaatini bildirdi. Mektupta Bağdat'a tekrar döneceğini ve orada Hutbeyi İsmaili Halifesi adına okutacağını yazıyordu. Kahire, Besasiri'ye Rabbe ve Rakka eyaletlerini bağışlayarak, asker ve para yolladı.

Bağdat'ta ise Buveyhoğlu ordusu, Tuğrul Beyin Bağdat'a gelişine şiddetle karşı çıkmaktaydı. " Oğuzlar Bağdat'a gelemezler. Gelirlerse kılıç çekeriz " sesleri ayyuka çıkıyordu. Tuğrul Bey, içinde 8 adet filinde bulunduğu 60 bin kişilik bir ordu ile Bağdat'a girdi. Tuğrul Bey en baştan beri Buveyhoğullarına, Türk ve Deylemli köle askerlere ve Bağdat halkına karşı sakin, yatıştırıcı ve tahrikten kaçınan bir tavır içinde olmuştu. Ama ikinci gün Selçuklu askerleri ile Bağdat halkı arasında çarşıda kavga patlak verdi. Halk, Selçuk ordusu ile hesaplaşmak üzere kent dışına çıktı. Köle askerlerin önemli bir bölümü de onlara katıldı. Sadece Büveyh emiri, kendine sadık bir gurup askerle, bu işe karışmadı.

İki taraf arsında yapılan savaş, kısa süre içinde Selçukluların kesin üstünlüğü ile sona erdi. Ama bundan sonra iş çığırından çıkarak, Bağdat büyük bir yağma yaşadı. Kent öyle bir yağmalandı ki, Tuğrul Beyi Bağdat'a çağıran vezirin evi ve halifelerin türbeleri dahil her yer elden geçirildi. Halk emniyetli olur, yağmadan kurtulur diye kıymetli mallarını Halifelerin türbelerine saklamışlardı. Ama Oğuz'un elinden kurtulan olmadı.

Tuğrul Bey bütün olup bitenlerden Buveyhoğlu Sultanı Melikürrahim Hüsrev Firuz'u sorumlu tutuyordu. Onu yakalatarak Rey kentine yollayıp, hapsettirdi. Büveyhoğulları saltanatı sona ermişti.

Halife Kaaim Biemrillah kendi adamlarının bile yağmalandığı yağmadan hiç memnun değildi. Yağma durmadığı takdirde Bağdat'ı terk edip gideceği tehdidinde bulundu. Tuğrul Bey, kalabalık olan askerlerine laf geçiremiyordu veya öyle görünmek işine geliyordu. Sonun da Halife ile Tuğrul Bey anlaştılar.

Tuğrul Bey Bağdat'a yerleşti. Valiler ve vergi toplayıcılar atamaya başladı. Halifeye verilecek ödeneği yeniden saptadı. Halifeye 50 bin dinar ve 500 batman ödenek bağladı. Bu Buveyhoğullarının Halifeye uygun gördükleri ödenekten fazlaydı. Ayrıca, Halife Çağrı Beyin kızı Hatice Arslan Hatun ile evlendirilerek ilişkiler pekiştirildi. Halife damat olmuştu.

Tuğrul Bey, Bağdat'ta Sultanlık Sarayına yerleşti. Aytekin'i Bağdat Şıhneliğine (askeri vali) atadı. Şıhne kurumu Selçukluların getirdiği bir kurumdu. Daha önceleri Müslüman başkentlerinde şurta adı verilen bir polis gücü bulunuyordu. Kentler, güvenliklerini o yöreden topladıkları, az çok askeri özellikleri olan görevlileri kullanarak sağlıyorlardı. Bu görevliler hem pek sevilmiyorlardı ve hem de yabancı hükümdarlar için tehlikeli oluyorlardı. Selçuklular bunları ordularındaki aktif askerlerle değiştirdiler.

Eski Buveyhoğulları emirliğine ait Basra, Ahvaz, Huzistan ve Erecan eyalet ve kent yönetimlerini yıllık 360 bin dinar (altın) vergi karşılığında Tacülmülük Ebu Kalicar Hezaresb'e verdi. Sonra Bağdat'ta imar faaliyetlerine başlattı. Dicle nehri kıyısında Ulu Cami, evler, hamam ve bir çarşı yapımına başlandı. Ayrıca yeni bir Sultan sarayı inşa edildi.

Yukarı Mezopotamya'da Besasiri ve İsmaili daîsi Müeyyed'in propaganda ve örgütlenme çalışmaları etkili oluyordu. Kuzeyde oluşan bu tehlikeyi gören Tuğrul Bey üzerlerine yürümek istedi. Ancak asker çok yorulmuştu ve savaşmak istemiyordu. Askere ailelerinin yanına dönüp, biraz dinlenip, kendilerini toplamaları için izin verildi. Bu olay 1056 yılının ilkbaharında oldu. Yani 1056 yaz ayları boyunca Tuğrul Bey'in yanında çok az asker kalmıştı.

Kuzey Mezopotamya yola getiriliyor

1056 yazında Kuzey Mezopotamya ve Suriye'deki tehdit iyice büyüyünce, Tuğrul Beyin askerlerinin dönüşünü beklemeye zamanı kalmadı ve Kutalmış'ı tehlikenin üzerine yolladı. Bu sırada Musul Emiri, Selçuklu vassalı olan Kureyş'di (Ukayloğulları). Kutalmış'ın kuvvetleri Kureyş'in karşı tarafa geçmesi sonucu yenilip, geri çekildiler. Ninawa'da bir kent halkı geri çekilen orduyla alay edip, onları kırıma uğratıp, ölü Oğuzların burunlarını, kulaklarını ve dudaklarını kesti, başlarını mızraklara takarak sokaklarda dolaştırdı.

Musul Besasiri'nin eline geçti. Besasiri'nin bu zaferi hem Fatımi devletini sevince boğdu ve hem de pek çok emir, Besasiri'nin saflarına katıldı. Ukayloğlu, Kureyş, Mezyedoğlu Dübeys artık Besasiri ile müttefiktiler, Mervanoğulları ise Besasiri'ye iyice yaklaşmıştı. Bu durum karşısında, Tuğrul Bey yanında çok az asker olmasına rağmen Musul üzerine yürümeye karar verdi. Halife, Tuğrul Bey Bağdat'tan çıktıktan sonra baskına uğrayacağından korkarak, bu sefere karşı çıkıyor ve izindeki askerlerin geri dönüşünün beklenmesini savunuyordu.

Tuğrul Bey bekleyemeyeceğini biliyordu. İbrahim Yınal'a haber yollayarak, kendine katılması için gelmesini istedi. Tuğrul Bey bekliyor ama İbrahim Yınal'ın askerleri bir türlü gelmiyordu. O sırada Anadolu'ya düzenlediği bir yağma akınından dönen Çağrı Bey'in oğlu Yakuti Türkmenleri ile geldi. Yakuti'nin katılması ile güçlenen Tuğrul Bey Musul üzerine yürüdü. Besasiri ve Musul zenginleri, Musul'u terk ederek, Suriye'ye çekildiler. Tuğrul Bey Mayıs 1057 yılında Musul'a girdi.

Ordu Musul'u yağma etmek istedi. Tuğrul Bey düzenli ve ölçülü bir yağmaya izin verdi. Halk kent dışına çıkarıldı ve halkın canına kıymadan, evleri yakmadan, yıkmadan kent yağmalandı. Türkmenler evlere girerek alabilecekleri her şeyi aldılar ama almadıklarına da zarar vermediler.

Gelişi geciken İbrahim Yınal, 1057 Yazında 20 bin askerle Musul'a geldi. Tuğrul Bey ve Kündüri, eski emirlerle anlaşarak, onları Selçuklu vassalları olarak görevlerinde bırakmak niyetindeydiler, İbrahim Yınal ise Musul ve çevresinin emiri olmak istiyordu. Tuğrul Bey ve veziri, emirlikleri eski Arap sahiplerine iade ettiler. İbrahim Yınal buna çok içerleyerek, Kündüri ile münakaşa etti ve Tuğrul Beyden ordusunu besleyebileceği bir ikta istedi. Tuğrul Bey de ona, " git Besasiri'nin bulunduğu Rabbe'yi fethet, senin olsun " dedi. Aslında, görevlerine iade edilen Arap emirlerle, Selçukluların arası yoktu. Emirler, Selçuklara güvenmiyorlardı. Sonunda iş patladı. 1057 Ekim ayında Musul emiri Ukayloğlu Besasiri ile anlaşıp, ona katıldı. Bunun üzerine de Musul eyaleti İbrahim Yınal'a verildi. Tuğrul Bey İbrahim Yınal'a hilat giydirip, 20 bin altın hediye etti.

İbrahim Yınal, Musul'da adil bir egemen oldu. Çarşı ve pazarda alınmakta olan vergileri kaldırdı. Çok ılımlı bir arazi vergisi bıraktı. Eyalette asayişi sağladı. Yağmayı yasaklayarak, yağmacı askerleri ölümle cezalandırmaya başladı.

İbrahim Yınal, Musul'u düzenlemeye çalışırken Tuğrul Bey de Bağdat'a dönüyordu. Yolda, Kutalmış'ın askerlerine eziyet eden ve onları kıran kente uğradı. Tuğrul Beyin öcü kanlı oldu. Halkın büyük bir kısmı kırıldıktan sonra İbrahim Yınal'ın ricası ile geri kalanlar bağışlandı.

Michele Cerulario

Doğu Roma İmparatorluğunda, askerler Mihail Stratiatikos'un imparator olmasından hiç memnun değildiler. Haziran 1057 tarihinde, Paflagonya'da askerler İsaakios Komnenos'u İmparator ilan ettiler. Bütün Anadolu İsaakios Komnenos'un peşine takıldı. Kısa sürede ordusu ile İznik'e geldi. Üzerine merkezden yollanan orduyu yendi. Bu sırada başını Patrik Mihail Kerularios'un çektiği bir muhalefet başkente başladı. VI. Mihail İmparatorluktan çekilerek, manastıra kapanmak zorunda kaldı. Constantinopolis'e giren İsaakios Komnenos'a 1 Eylül 1057 yılında Patrik tarafından taç giydirildi.

Doğu Roma İmparatorlarının esas dertlerinden biri büyük toprak sahipleriydi. Aslında bu mücadele merkezi devlet ile feodaller arası güç ve yetki mücadelesinden başka bir şey değildi. Anadolu'nun güçlü aileleri, ufak köylü mülklerine el koyarak, savaşçılara devletin verdiği toprağı sahiplenerek, güçleniyorlardı. Büyük toprak sahipleri özel ordular kurdular. Bu eğilim İmparatorluğun askeri ve mali gücünü azaltıyordu. İşte bu nedenle, İmparator, geleneksel olarak, büyük arazi sahiplerine karşı küçük arazi sahiplerini destekliyordu.

Ermeni Liparit'in oğlu İvane, Doğu Anadolu'daki kargaşadan istifade ederek Erzurum kentini kuşattı. Doğu Roma Ani valisi, Erzurum'a yardım için İvane üzerine bir ordu yolladı. İvane Türklerden yardım istedi. 1057 yılında Türk guruplar Erzurum ve Bayburt bölgesini istila ettiler.

Emir Dinar kumandasında 3.000 kişilik bir kuvvet Malatya'yı ele geçirdi ve yağmaladı. Doğu Roma kuvvetleri Emir Dinar'ın üzerine yürüyünce, o da Muş'a doğru çekildi. Bu çekilme sırasında Ermeni prensi Thorning'in saldırısına uğradı ve kendi de dahil, nerede ise tüm kuvvetleri kılıçtan geçirildi.

Sultanlık

Tuğrul Bey, Irak'ta meşgulken Anadolu'daki Selçuklu harekâtı durmamış, devam ediyordu. Çağrı Beyin oğlu Yakuti, kalabalık bir Türkmen ordusu ile Azerbaycan'a gelmişti. Yakuti'nin emrindeki Sabuk (İsim Sunduk veya Saltuk olabilir) Doğu Anadolu'ya sürekli akınlar yapıyordu. Doğu Anadolu'daki İmparatorluk generali Nikopheros Bryennios, Sabuk'un karşısında çaresiz kalmıştı ve ona engel olamıyordu. Sabuk her yerde karşılaştığı Doğu Roma kuvvetlerini yeniyordu.

Bağdat'a geri dönen Tuğrul Beye, Halife isteksiz bile olsa, tüm İslam dünyasının Sultanı unvanını vererek, yönetimi ona bıraktı. Tuğrul Beye taç, sarık ve yedi siyah hilat giydirdi. Taç ile sarık, Arap olsun olmasın tüm kavimlerin yönetim yetkisi demekti. Yedi hilat ise yeryüzünü meydana getiren yedi iklimi sembolize ediyordu. Halife, Tuğrul Beye hem Batıyı ve hem de Doğuyu temsilen iki kılıç kuşandırdı. Böylece Tuğrul Bey Doğunun ve Batının, yedi iklimin, Müslüman olsun olmasın tüm kişilerin Sultanı olmuş oluyordu. Böylece Fatımi devleti, Kuzey Afrika ülkeleri de Tuğrul'un egemenliği altında sayılır oldular.

Şimdi İslam dünyasında tek olması gereken dini lidere tek olan bir siyasi lider de ekleniyordu. Halifelik gibi Sultanlık da tek ve evrenseldi. Sultan, İslam İmparatorluğunun düzeninden, güvenliğinden sorumluydu ve yönetmekle yükümlüydü.

Din ve dünya işleri, Batıdaki Papa ve İmparator benzeri bir tarzda, birbirinden ayrılmıştı. Durum böyle görülmesine rağmen tam da böyle değildi. Halife dinsel bir kişi olarak din ve adalet işleri ile uğraşıyordu. Ancak medeni kanunla, dinin kurallarının birbiri içine girdiği ve iki ayrı kanunun bulunmadığı İslam dünyasında Halife ile Sultan'ın yetki ve yönetim alanlarının birbirine karışması ve buradan da çatışma çıkması normaldi. Siyaset, İslam dininin vazgeçilemez bir parçası olduğundan, Sultan'ın varlığı kutsal bir yasaya dayandırılıyor ve görevi olarak dini korumak görülüyordu. Böylece Sultanlık Kurumu da dinsel bir kuruma dönüşmüş oluyordu. Ancak her ikisi de dinsel olan kurumlardan, meşruiyetin kurumsal kaynağı Halifelikti. Bir Sultanlık Kurumu varsa ve iktidara sahipse, bu ancak Halifenin tevcihi ile gerçekleşebiliyordu. Siyasi olarak Halife başka türlü davranamasa yani istemeden bile yapsa, bu böyleydi.

Sultan sözü Arapça da soyut bir egemenlik ve otorite anlatıyodu. Devlet ve egemen kişiye eş anlam yüklendiğinden, Sultan hem egemene ve hem de siyasi otoritenin kendine deniyodu. Yani, vezire, valiye de Sultan denirdi. Ancak zamanla, atamayla işbaşına gelen otorite sahibi ile bağımsız otorite sahibinin birbirinden ayrılmasını ifade edebilmek için, bağımsız otoriteye

Sultan denmeye başlandı. Tuğrul Beyin, Sultan unvanını, kapsamı ve siyasi sonuçları ile birlikte alması ile Sultan unvanı resmiyet kazanmıştı. Halifenin dinsel üstünlüğüne paralel bir şekilde İslam dünyasının yüksek siyasal egemenliğini de belirtir olmuştu.

Pratikte ise Sultan'ın otoritesi, Fatımilerin varlığı nedeniyle bölünmüştü. Fatımiler, Sünni Müslümanların Tuğrul Bey ile oluşturdukları üstünlüğü yıkmak zorundaydılar. Abbasi Halifesine bağlı eskisi gibi gevşek yapılı bir konfederasyon, tabii ki gittikçe kuvvetlenen merkezi bir yapıdan daha fazla işlerine geliyordu. Hele en fazla işlerine gelen tamamen yıkılmış bir Bağdat Halifeliğiydi. Fatımi Halifesi, Besasiri ve dai Muayyed Tuğrul'a karşı İbrahim Yınal kozunu oynamayı planladılar. İbrahim Yınal zaten epeydir, ilk isyanından beri, Tuğrul Beye güvenmiyor ve kendine daha uygun çözümler arıyordu.

Malcolm III

İngiltere tahtı için İngilizlerle İskoçlar arasındaki mücadele de bu sıralarda başlıyordu. 17 yıldır ülkesini barış içinde yöneten İskoç kralı Macbeth, haç için Roma'yı ziyarete gitti. Yokluğunda I. Donnchad'ın oğlu Mael Coluim tarafından devrildi. Mael Coluim 18 ay içinde, Macbeth'in üvey oğlu ve mirasçısı I. Lulach'u mağlup ederek, III. Malcolm adıyla İskoç tahtına oturdu. III. Malcolm'dan türeyen hanedan İskoç krallığını iki asır boyunca yönetti. Malcolm, İngiliz tahtında hak iddia etti. Onun bu iddiası mirasçıları tarafından da devam ettirildi. Böylece ortaya İngiliz tahtı için ciddi bir mücadele çıktı.

İbrahim Yınal

Mısır Fatımileri ile İbrahim Yınal arasında çeşitli görüşmeler yapıldı. Sonunda Tuğrul Beyin Abbasi Halifesi Sultanı olmasına benzer bir şekilde İbrahim Yınal'ın Fatımi Halifesinin Sultanı olması kararlaştırıldı. Daha anlaşma açığa vurulmadan, casuslar aracılığı ile Abbasi Halifesinin veziri durumu öğrenip, Tuğrul Beyi uyardı. Sultan ordusu ile fesadı ortadan kaldırmak üzere Musul'dan başlayarak Suriye üzerine yürüdü. O sırada Musul'da bulunan Besasiri Sultanın ordusu gelmeden geri çekildi. Sultan, Musul'dan geçip, Nusaybin üzerine yürüdü.

Bu sırada, İbrahim Yınal'da Tuğrul beyin hazine, silah ve yiyecek depolarının bulunduğu Hamedan üzerine yürüyordu. İbrahim Yınal'ın Hamedan'a doğru gittiğini öğrenen Sultan hemen geri dönerek hızla Hamedan'a gitti. Tuğrul Bey Hamedan'a girdiğinde, İbrahim Yınal'da oradaki Türkmen kabileleri ile görüşerek, kuvvetlerinin sayısını arttırmaya ve Tuğrul Beyi yalnız bırakmaya çalışıyordu.

İbrahim Yınal ile Türkmenler arasında yapılan müzakereler sırasında Türkmenlerin İbrahim Yınal'ın Sultanlığını desteklemek için ileri sürdükleri istekler enteresandır. Türkmenler koşul olarak artık Mezopotamya'ya seferler yapılmasını durdurmak istemektedirler. Bundan önceki seferler çok yorucu olmuş ve Türkmenlerin eline de fazla ganimet geçmemişti. Kimse yeni seferler peşinde koşmak istemiyordu. Türkmenlerin diğer bir şikâyeti mevcut vezirlerdendi. İranlı vezirler çok güçlü kişiler haline gelmişlerdi. Güçleri öyle artmıştı ki, artık pek çok Selçuklu prensinden ve tüm Türkmen beylerinden daha kudretliydiler. Türkmenler vezir atanırken kendilerine sorulmasını ve Türkmenlerin isteği doğrultusunda vezir atanmasını istiyorlardı. Böylece vezirler onlara tepeden bakmayacak, dertlerini anlayıp, bu dertlerle ilgileneceklerdi. Türkmenlerin İbrahim Yınal'dan isteklerinin üçüncü ve sonuncusu ise İbrahim Yınal ile Tuğrul Beyin hiç barışmamasıydı. Tuğrul Bey Türkmenlere dayanarak bu noktaya gelmişti. Ama devlet örgütlendikçe, Tuğrul Bey de köle askerleri yanında tutar olmuştu. Tabii İranlı vezirlerin bu tercihte önemli bir payı vardı. Yani Tuğrul Bey yanında asker olarak köle askerleri tutuyor, sıkıştıkça da Türkmen kabile savaşçılarına başvuruyordu. Türkmenler yeni devletten hiç memnun değillerdi ve Tuğrul Beye karşı da herhangi bir vefa hissi beslemiyorlardı.

Belli ki Türkmenler, kurulmakta olan merkezi karakteri kuvvetli yeni federatif devletten memnun değillerdi. Onlar eski kabile demokrasilerinin geçerli olduğu düzeni istiyorlardı. İbrahim Yınal, Türkmen isteklerini kabul etti. İlerde başarmış olsaydı bu isteklere uyarmıydı, uymazmıydı bilinmez. Ama kabul etmişti. Hamedan önlerinde Tuğrul Bey ile İbrahim Yınal'ın Türkmenlerle takviye edilmiş orduları savaştılar. Tuğrul Bey yenildi ve Hamedan surları içine çekildi. İbrahim Yınal'ın ordusu Hamedan'ı kuşattı.

Hatun Sultan

Türkmenler berkitilmiş kentleri kuşatıp, alma savaşlarında tecrübeli değillerdi. Bu nedenle İbrahim Yınal'ın Türkmenleri Hamedan'ı hemen alamadılar. Kuşatma aylarca sürdü. Tuğrul beyin durumu umutsuzdu ve herkes zaferin İbrahim Yınal'da olacağına inanıyordu. Bağdat'ta Tuğrul Beyin veziri Kündüri, yeni bir Sultan arayarak, Tuğrul Beyin üvey oğlu Enuşirvan'ı Sultan yapmayı denedi. Enuşirvan, Tuğrul Beyin eşi Altuncan Hatun Hanımın önceki kocasından olan çocuğuydu. Hatun Hanım duruma müdahale etti. Kendi öz oğlunu zincire vurarak, yeni Sultan girişimini boşa çıkardı. Bu sırada umutsuz durumdaki Tuğrul Bey Hatun Hanımdan ve Kündüri'den yardım istiyordu. Altuncan Hatun Hanım askeri komutayı eline aldı. Bağdat Halifesi, askerler Bağdat'ı boşaltırsa, Besasiri'nin gelerek, Bağdat'ı ele geçireceğinden korkarak, Hatun ve askerlerin Bağdat'tan çıkmasını engellemeye çalıştı. Vezir Kündüri de Halife gibi düşünüyordu. Altuncan Hatun Sultan kimseyi dinlemeyip, askerleri ile Hamedan'a doğru yola çıktı.

Hatun Sultanın askerleri ve hazinesi ile gelmekte olduğunu öğrenen İbrahim Yınal, onları karşılamaya bir miktar kuvvet yolladı. Kuşatmadaki Türkmenlerin pek çoğu, hazineyi duyunca, kuşatmayı bırakıp, Hatun Hanımın hazinesini yağmalamaya koştular. Bu fırsattan yararlanan Tuğrul Bey de, bir çıkış yaparak, başkenti Rey'e kapağı attı. Altuncan Hatun Hanım da, Yınal'ın Türkmenlerinin eline düşmeden Rey kentine geldi. Tuğrul Bey Hatun Hanım ve vezirinden yardım isterken kardeşi Çağrı Beyin oğullarından da yardım istemişti. Onlar da Rey'e geldiler. Bu sırada, Tuğrul Beyin kuvvetlerini toparlamakta olduğunu anlayan İbrahim Yınal da, kardeşi Ertaş'ın oğulları Mehmet ve Ahmet'i yardımına çağırmıştı. Son savaş, Rey yakınlarında oldu. Tuğrul Beyin kuvvetleri savaşı kazandılar, İbrahim Yınal ele geçti. Yınal, kardeşi Ertaş ve oğulları öldürülerek, isyan sona erdirildi. Sultan olarak Tuğrul Bey tek ve rakipsiz kalmıştı. İbrahim Yınal ile şehzadelerin ölümü, Türk gelenekleri uyarınca, kanları akıtılmadan gerçekleştirildi. Kendi yaylarının kirişleri ile boğuldular.

Tuğrul Bey ile İbrahim Yınal arasındaki bu mücadele sırasında İsrail Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın İbrahim Yınal'dan yana tavır alıp almadığı belli değildir. Ancak, Yınal sorunu çözüldükten sonra Tuğrul Bey Kutalmış'ın elindeki bazı kalelerin alınması için Batı İran'a askeri kuvvetler yolladı. Bunun üzerine Kutalmış yanındaki 10 bin askerle, Gird-gûh kalesine çekildi. Vezir Kündüri ve köle kökenli komutan Humar-tekin kaleyi kuşattılar. Artık Selçuklu ordusunda hem köle asker ve komutanlar ve hem de Türkmen asker ve komutanları vardır. Okuyucu bunları takılarına bakarak birbirinden ayırabilir. Sonunda " Tekin " denenler köle kökenli olanlar, sonunda " Bey " denenler Türkmen kökenli olanlardır.

Kuşatma uzadıkça uzadı. Kutalmış, kendisine büyük bir eyaletin emirliği verilmek koşulu ile silah bırakmayı kabul etti. Aynı zamanda canına bir zarar gelmemesi için Tuğrul Beyin " hatunlarının boş düşeceği " üzerine yemin etmesini de istedi. Tuğrul Bey koşulları ağır bularak razı olmadı. Bunun sonucu olarak da Tuğrul Beyin sağlığında Kutalmış sorunu çözülemedi.

Tuğrul Bey, İbrahim Yınal ile ölüm kalım mücadelesi yaparken, 1058 yılında Besasiri ve müttefiki Ukayloğlu Kureyş, gelip müdafaasız kalmış olan Bağdat'ı aldı. Halifenin veziri İbn Mesleme parçalanarak öldürüldü. Halife de öldürülecek veya Fatımi Halifesine teslim edilecekti ama Ukayloğlu buna cesaret edemedi. Halife Bağdat'tan çıkarılarak ufak bir Arap emirin gözetimine verildi.

1058 yılında Abbasilerde bunlar olurken, Anadolu akınları da devam ediyordu. Yakuti'ye bağlı kuvvetler Emir Dinar yönetiminde Şebinkarahisar'ı ve Malatya'yı ele geçirmişlerdi. Ayrıca Anadolu'daki Doğu Roma kaleleri tek tek tahrip ediliyordu.

Batı Avrupa'da 1058 yılında, imparatorların denetiminden ve yerel aristokrasinin entrikalarından bağımsız bir seçim sistemi dini kurumlarca kabul edildi. İlk uygulama Papalık seçiminde yapıldı. Papayı, kardinaller seçtiler. Bu seçim Papanın saygınlığını arttırdı. Bundan böyle, Papa kilise tarafından yargılanamaz ve kararları tartışılamazdı. Latin Kilisesi bir monarşi olmuştu.

Hemen bunun peşinden, senyörlerin yüksek rütbeli papazların seçimine karışmaları önlenmeye çalışıldı. Bu konuda tam bir başarı sağlanamadı ama en azından etkiler sınırlanmış oldu.

Tuğrul Beyin Yınal sorununu çözdüğü haberi Bağdat'a Mayıs 1059 'da ulaştı. Ancak Tuğrul Beyin Bağdat'a dönmek ve Halifeyi kurtarmak gibi bir niyeti yoktu. Varsa bile hiç aceleci davranmıyordu. Tuğrul Bey 1059 yılı sonuna doğru Bağdat'a hareket etti. Tuğrul Beyin hareket ettiği haberi gelir gelmez, Bağdat'ın Şii halkı telaşlanıp, kenti terk etmeye başladı. Şiileri Sünniler ve kent ayyarları yağmalamaya başladılar. Bu kargaşada Bağdat'ta 1200 konak yanarak yok oldu. Sonunda Besasiri de yaklaşık 1 yıl elinde tuttuğu kentten ayrıldı.

İsaakios Komnenos, Anadolu'nun askeri aristokrasisine dayanıyordu. Büyük arazi sahiplerinin ve kilisenin topraklarına el koyarak, hazineyi güçlendirmeye çalıştı. Üst kademe memurlarının maaşlarında indirime gitti. İmparator olduktan bir süre sonra onun İmparator olmasında rolü bulunan Patrik ile bozuştu. Bu bozuşmayı fırsat bilen sivil bürokrasi hemen bir muhalefet cephesi oluşturdu. Patrik ayaklanma hazırlıklarına girişti. Durumu fark eden İmparator, Patriği sürgüne yolladı. Ancak karşısındaki muhalefet gittikçe kuvvetleniyordu. İmparator İsaakios Komnenos, ünlü bilgin Psellos'un öğütlerine uyarak tahttı terk edip, Studios manastırına çekildi (Aralık 1059). Kilise ile sivil bürokrasi aralarında anlaşarak maliyeci olan Konstantinos Dukas'ı X. Konstantinos adıyla İmparator ilan ettiler (1059 – 1067).

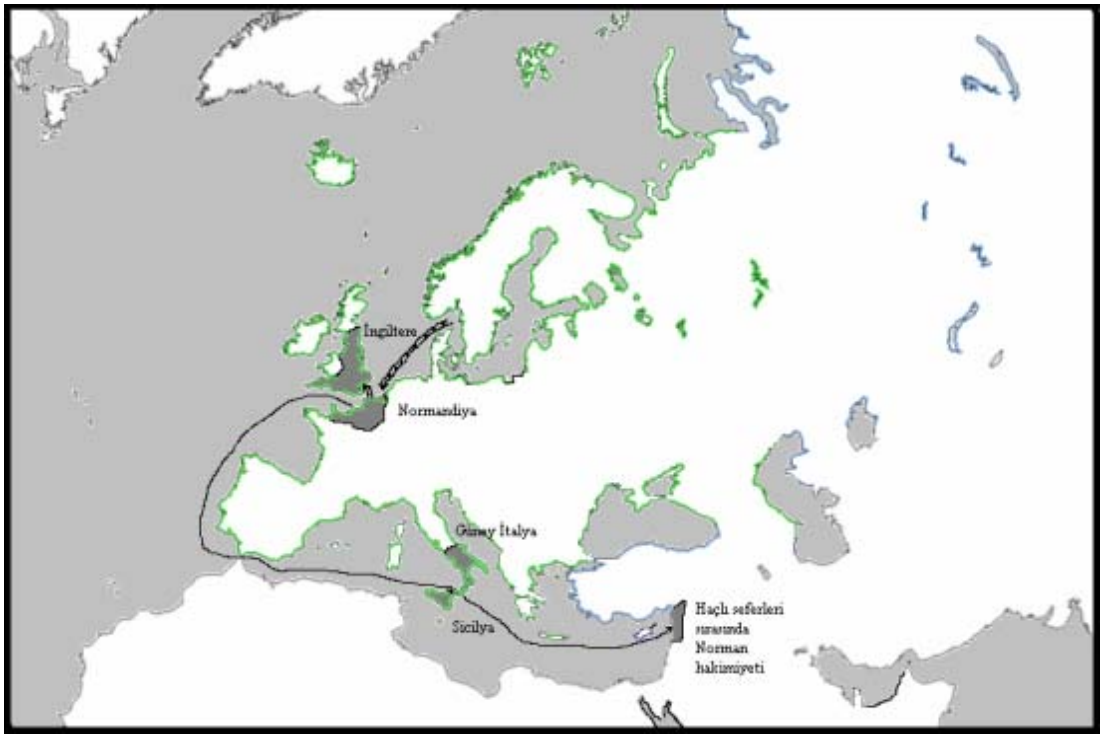
İsaakios Komnenos daha imparatorluktan ayrılmadan önce, 1059 yılı başlarında Tuğrul Beyin emri ile Anadolu'ya Selçuklu akınları tekrar başladı. Yakuti' ye bağlı Horasan Saları, Emir Kepir (Kapar), Kiçkine ve Sabuk komutasında birlikler bir yandan Güney Doğu Anadolu'yu, bir yandan da Doğu Anadolu'yu allak bullak ediyorlardı. Saları Urfa'yı kuşatmış ama Antakya dükü Khaçadur'un müdahalesi sonucu netice alamamıştı.

Sabuk komutasındaki Selçuklu birlikleri Sivas üzerine yürüdü. Sivas'ı Doğu Roma komutanları Atom ve Ebû Sehl koruyordu. Atom ve Ebû Sehl, daha önce buraya naklettirilen Ermeni Vaspurakan prensleriydiler. Sivas'a varan Türkmenler, kentin kilise ve kulelerini Doğu Roma'nın ordu çadırları zannederek, çekinip, bir süre durakladılar. Ama Doğu Roma komutanları, Türkmenlerden çok korkmuştu. Aton ve Ebû Sehl, Develi'ye kaçtılar, Sivas kenti de hiç direnmeden teslim oldu. Türkmenler Sivas'ta bir hafta kalıp, kenti yağmaladılar.

Konstantinos Dukas zamanında maliyeye büyük önem verildi. Ama askeri sorunlarla ilgilenilmedi. Konstantinos Dukas, Merkezin sivil bürokrasisinin, Anadolu'nun askeri hegemonyasına bir tepkisi olarak İmparator olmuştu. Ordu karşısında İmparatorun tavrı, ordunun zayıflaması sonucunu doğurdu. Devletin yönetimi Psellos'un ellerine teslim edildi. İmparator, Psellos'un isteği ile eski Patrik Kerularios'un kızı Eudokia Makrembalitissa ile evlendi.

Doğu Roma İmparatorluğunun hem içeride büyük zorlukları vardı ve hem de Roma kenti ile ilişkisi kesilmişti. Güney İtalya'daki Doğu Roma toprakları kendi kaderleri ile baş başa idiler. İtalya'ya girmiş olan Normanlar, Güney İtalya'daki Doğu Roma topraklarında ilerliyorlardı. Buna karşı merkezin elinden bir şey gelmiyordu. 1059 yılından itibaren Robert Guiscard Güney İtalya'da güçlenmeye başladı.

Anadolu'da ise Selçuklu ilerlemesi devam ediyordu. Türklerin çeşitli kollar halinde Malatya ve Urfa'yı ele geçirdiğini ve Kızıl Irmak havzasına kadar ilerlediğini görmüştük. Türkler, kısa bir süre için bile olsa Sivas'ı da almışlardı. Bir yıl sonra İmparator Konstantinos Dukas'ın kuvvetleri Selçuklular tarafından perişan edildi.

Norman hareketleri

Çağrı Bey'in ölümü

Şubat 1060 yılında Tuğrul Bey Bağdat'a girmeden önce, Bağdat yakınlarında Halife ile buluştu. Buluşma yerine Halife daha önce gelerek, çadırını dikmişti. Tuğrul Bey, Halifenin çadırını görünce atından inip, çadıra kadar yayan yürüdü. Çadırda yedi kez yeri öperek, geciktiği için Halifeden özür diledi. Halifeden askerlerinin de onu görmelerine izin vermelerini istedi. Aslında Halifeyi görmek çok zordu, onu ancak çok az insan görebilirdi. İki yıl önce Tuğrul Bey bile Halifenin huzuruna 2 ay bekleyerek, bin bir güçlükle çıkabilmişti. Şimdi ise Halifeyi askerler bile görebiliyorlardı. Sultanın askerleri sıralar halinde Halifenin çadırına alındılar, yeri öpüp dışarı çıktılar.

Merasimler bittikten sonra hep beraber Bağdat'a doğru yola koyulundu. Tuğrul Bey, Bağdat'a kadar Halifenin önünde yayan yürümek istese de, Halife buna izin vermedi. Kentte ise, Sultan, Halifenin atının dizgininden tutarak ona odasının kapısına kadar refakat etti.

Bağdat'ta Halifelik statüsü ve yeni devletin yapılanması görüşüldü. Halife ile müzakereleri Tuğrul Beyin veziri Kündüri götürüyordu. Halifelik makamının ödenek miktarı konusunda uzun tartışma ve görüşmeler oldu. Sonunda günde 2 bin dinar harçlık üzerinde anlaşıldı. Bu para nakit olarak ödenmiyordu. Ödenek, arazi geliri olan ikta yoluyla karşılandı. Gelirini alacağı araziyi seçme hakkı Halifeye bırakıldı. O da yıllık geliri 720 bin dinara ulaşan yerleri seçti.

Bağdat'ta huzur ve sükûn sağlandıktan sonra, Tuğrul bey, Vasıt – Hille hâkimi Dübeys'e sığınmış olan Arslan Besasiri üzerine yürüdü. 1060 yılında düzenlenen bir baskınla Besasiri yanındakilerle beraber yakalanarak öldürüldü. Kesik başı, Başlar Hazinesi'ne (Hızanetürrüus) kondu. Bağdat'a geri dönen Tuğrul Bey, tahrip olan Bağdat'ta imar faaliyetlerini başlattı. Bağdat askeri valiliğine de Porsuk'u atadı.

1060 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin kardeşi Çağrı Bey 70 yaşında Serakhs'da öldü. Merv'e gömüldü. 4 kız ve 8 erkek çocuğu olmuştu. Oğulları Süleyman, Kavurt, Alp Arslan, Yâkutî, Osman, Arslan Argun, İlyas ve Behram şah'tır. Çağrı Bey öldüğünde oğulları Alp Arslan Horasan, Kavurt Bey Kirman, Yakuti Bey Azerbaycan genel valisi idiler. Çağrı Beyin kızlarından biri Selçuklu şehzadesi Kutalmış Beyle, diğeri Hatice Arslan Hatun Halife Kaaim'le, üçüncüsü Karahanlı hükümdarıyla, dördüncüsü ise Büveyhi hükümdarıyla evlenmişlerdi. Böylece çeşitli Türk devletleri arasında akrabalık köprüleri atılmış ve ilişkiler sağlamlaştırılmıştı. 1060 yılında Çağrı Bey ölürken, İran Kum kentinde, tarihin bu kesitinde çok önemli olacak biri doğuyordu. Hasan Sabah doğdu. Gelecekte Haşhaşilerin başına geçecekti.

Çağrı Beyin şehzade Süleyman'ın annesi olan eşi, Çağrı Beyin ölümünden sonra kardeşi Tuğrul Bey ile evlendi. Tuğrul Beyin çocuğu olmamasını fırsat bilen bu Hatun, Tuğrul Beyden sonra oğlu Süleyman'ın Selçuklu tahtına geçmesi için elinden geleni yapmıştır.

Ticaretin Basra'dan Mısır'a kayması Mısır'ı gittikçe zenginleştiriyordu. Mısır hem zengindi ve hem de Müslüman dünyanın diğer yerlerine nazaran çok daha güvenli ve huzurluydu. Mısır'ın bu öne çıkışı, pek çok Müslüman düşünür üzerinde olumlu etki yapıp, onların gönüllü olarak İsmaili (Yedi İmam Şiiliği) yanlısı olmalarına ve İsmaili propagandası yapmalarına neden oldu. Bu Mısır hizmetine girenlerden biri de " Alevi " lakabı ile anılan ünlü şair ve filozof Nasır-ı Hüsrev'di. Nasır-ı Hüsrev Belh bölgesinde oturuyordu. Oğuz akınları ve savaşlar nedeniyle ülke yıkıma uğrayınca, seyyahlığa başladı. Her yerde düzensizlik, fakirlik ve kargaşa vardı. Alevi, İslam'ın doğru yoldan ayrıldığına ve müminleri ancak İsmailliğin kaçınılmaz bir felaketten kurtarabileceğine inandı. Selçuklular Alevi'yi kovuşturmaya başladılar. O da Afganistan'da dağlık bir bölgeye kaçarak, orada öldü.

Bu tarihlerde, Türkler Doğu Roma topraklarına her yönden girmişlerdi. Doğudan Anadolu'ya, Batıdan Balkanlara Peçenek ve Oğuz girişi, birbirinden habersiz ve koordinasyonsuzdu. Doğu ve Batı Türkleri arasında bir birlik olsaydı, kuvvetli bir olasılıkla, Doğu Roma İmparatorluğu, bu tarihlerde, sahneden silinirdi.

Selçuklular başlangıçta her şeyleri olan Türkmen (Oğuz) savaşçılarını şimdi uç beylikleri tarzında sınırlara sürmüşlerdi. Azerbaycan Türkmen akınları sonucu İran'ın ilk Türkleşen bölgesiydi. Burası Rum, Ermeni ve Gürcü ülkelerine gazi akınları yapılan bir üs olmuştu. Türkmenler, bağımsız askeri şeflerin yönetiminde, Azerbaycan üssünden hareket ederek Anadolu içlerine, Kuzey Irak, Suriye ve Filistin bölgelerine yayılmaya başladılar. Selçuklular, uçlara gitmeyip, iç bölgelerde toprağa yerleşmeye kalkan Türkmenlere, reaya muamelesi yaparak ve yüksek vergiler koyarak, onların sınırlara gitmesini teşvik ediyordu. Aynı şekilde ticaret yollarını vuranlar ister Türkmen, ister Kürt aşiretleri olsun şiddetle cezalandırılıyordu. Gaza serbestti, Selçuklunun olmayan toprakların yağmalanması serbestti ve teşvik ediliyordu, ama Selçuklu topraklarında asayişin berkemal olması isteniyordu.

1062 yılında Tuğrul Bey Azerbaycan ve Erran'a gelerek Anadolu'da yapılmakta olan askeri harekatı denetledi. Yakuti'den harekâta devam etmesini isteyip, Irak'a döndü. Bunun üzerine Yakuti Horasan Saları, Cemcem, İsuli adlı beylerle birlikte Ergani ve çevresine akınlar yaptı. Dicle ve Fırat havzaları Türk akıncılarının nalları altında eziliyordu. Doğu Roma üzerlerine Herve ve Urfa valisi Tavtanos komutasında kuvvetler yolladıysa da, kuvvetler Akıncılar ile temas sağlayamadılar. Bunun üzerine bu kuvvetler Amid (Diyarbakır) kentini kuşattılar. Kenti koruyan kuvvetler, Doğu Roma kuvvetlerini kentin dışında karşıladılar. Yapılan savaşta her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Selçuklu Emiri Hacı Başara, Doğu Roma Urfa valisi Tavtanos öldü.

Suriye'ye ilk Türk girişinin Hanoğlu Harun tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Hanoğlu Harun kuvvetli bir olasılık ile Batı Karahanlı hükümdarı I. Tamgaç Hanın oğludur. Diğer Türk beyleri gibi Azerbaycan'ı üst olarak kullanan Hanoğlu, Anadolu'ya çeşitli seferler yaptıktan sonra, Selçuklu vassallı Mervanoğulları hâkimiyetindeki Diyarbakır çevresine kondu. Hanoğlu Harun, önce Mervanoğulları arasındaki aile kavgalarına karıştı ise de sonunda Diyarbakır çevresinden ayrılmak zorunda kaldı. Yanında tahmini bin atlı vardı. Bir ara Arap Temimoğulları kabilesine esir düştü. Oradan kurtulduktan sonra, Doğu Roma İmparatoru Constantinus Dukas ona paralı askerlik önerdi.

1062 yılında Normanlar Palermo limanını ellerine geçirdiler. Palermo'ya giren Norman kuvvetleri limanda bulunan İslam gemilerini yakarak, İslam deniz kuvvetlerine önemli bir darbe vurmuşlardır.

Halifenin damadı

Tuğrul Bey artık 70 yaşlarına gelmişti. Bir çocuğu yoktu. Daha fazla şan kazanmak ve halife damadı olarak anılabilmek için Halifenin kızı ile evlenerek, halife ailesi içine girmek istiyordu. Büyük değer verdiği ve baş danışmanı durumundaki karısı Harizmli Altuncan Hatun Sultan, ölmesine yakın Tuğrul Beyin Halifenin kızı Seyyide Hatun ile evlenmesini vasiyet etti. Bu durumda tüm servetini de Halifenin kızına bağışlayacaktı. Tuğrul Bey, Rey kadısını Halifenin kızı Seyyide'yi istemek için Bağdat'a yolladı. Halife bu talebi çok yakışıksız bulup, geri çevirdi. Böylece üç yıl sürecek olan Halife – Sultan mücadelesi başladı.

Selçuklu devletinin büyük önderlerinden biri olan Çağrı Bey'in ölümü üzerine Tuğrul Bey Halifenin Hanımı ve Çağrı Beyin kızı olan Arslan Hatunu da yanına alarak Rey kentine döndü. Çağrı Beyin ölümünden kısa bir süre sonra da Altuncan Hatun da hayata gözlerini yumdu.

Bu üç yıl boyunca Fatımi devleti ile savaş geri plana itildi. Bu dönemde Selçuklu sınırları içindeki huzursuzluklar dış problemlere nazaran daha ağır basmıştı. Arslan Yabgunun oğlu Kutalmış ile olan anlaşmazlık devam ediyordu. Musa Yabgunun yönetiminde olan Seistan'ı Çağrı Beyin oğulları almaya çalışıyorlardı. Fars elden ele dolaşıyordu. Bir ara Kutalmış'ın kardeşi Resul-Tekin'in eline geçti. Bir ara Buveyhoğlu'ndan bir prensin ve bir ara da Kürt Şebankâre'nin yönetimine girdi. Resul-Tekin Selçuklu ailesindendi, Buveyhoğlu Selçuklu vassalıydı, böylece görüntü olarak bile olsa Fars Selçuklu sınırları içinde kalıyordu. Ama Şebankâre Fars yönetimini ele geçirdiğinde, Fars artık Selçuklu sınırları içinde değildi. Daha sonra Fars, Çağrı Beyin oğlu Kirman emiri Kavurd Kara Arslan'ın (1041 – 1073) eline geçecektir. Tuğrul Beyin üvey oğlu, Hatun Hanımın oğlu Enuşirvan Kuzey Mezopotamya'da başkaldırdı. Yakalanarak bir kaleye hapsedildi. Enuşirvan kaleden kendini aşağı atarak intihar etti.

Bu sırada Tuğrul Bey Rey kentindedir. Halifeyi kızını vermesi için sürekli baskı altında tutuyordu. Örneğin, Rey'e giderken beraberinde götürdüğü Halifenin karısı olan Çağrı Beyin kızını Halife sürekli geri istemesine rağmen, Tuğrul Bey geri yollamıyordu.

Müslüman dünyasının iki güçlü kişisi arasındaki mücadele, Halifenin ve Sultanın birbirlerine göre durumlarını göstermesi açısından açıklayıcıdır. Bu nedenle de aşağıda oldukça kısa olarak özetlenmiştir.

Halife Tuğrul Beyi isteğinden vazgeçirmek için Rey'e elçi yolladı. Elçi, başlık olarak, kabulü nerede ise imkânsız olan ve Tuğrul Beyin bile sınırlarını zorlayan para, toprak ve yetki taleplerinde bulunulabilineceğini ima etti. Halife böylece Tuğrul Beyi isteğinden döndürebileceğini düşünüyordu. Hâlbuki elçinin gelişi bile Rey'de Halifenin kızını vermeye razı olduğu şeklinde yorumlandı. Tuğrul Bey, Halka Halifenin kızını istediğini resmen açıkladı. Vezir Kündüri, Halifenin karısı Arslan Hatun ile birlikte, yanlarına pek çok hediye ve mücevher alarak Bağdat'a işi sonuçlandırmaya gitti. Halife kızını vermeyeceğini, baskı devam ederse Bağdat'ı terk edeceğini bildirdi. Kündüri, sertleşti: " Koşul ileri sürülüp, koşullar kabul edildikten sonra vazgeçilemez. Vazgeçilirse bu kan dökmeye çalışmak demektir " dedi.

Vezir çadırı ile Bağdat dışına çıktı. Askerleri Abbasi Halifeliğinin simgesi olan siyah giysileri çıkarıp, beyaz giysiler giydiler. Hanefi baş kadısı ve büyük bir tüccar olan İbn Yusuf araya girdiler. Halifeye, vezir eli boş dönerse neler olabileceğini anlattılar. Bunun üzerine Halife, nikâhın dört yıl sonra kıyılması koşulu ile evlenmeye razı oldu veya razı olmuş gibi görüldü. Ama sorun bitmemişti. Halifenin yeni kararı, Hanefi ve Şafiî hukuk bilginleri arasında hukuksal bir tartışma başlattı. Şafiîler, İslam hukukuna göre " şartlı akit " in batıl olduğunu söylediler. Hanefiler ise şartın batıl, akdin ise geçerli olduğunu iddia ettiler. Bu tartışmalar böyle sürerken, Halife kızını vermekten vazgeçip, Kündüri'yi Rey'e eli boş yolladı.

Bunun üzerine Tuğrul Bey Halifenin tüm gelirlerini kesti. Gelirleri kesilen Halifenin dayanacak gücü kalmamıştı. Evlenmeye izin vermek zorunda kaldı.

Verilen başlık müthişti. Düğün Ebu'l Ferec anlattıklarına göre Türk usulü yapılmıştı. Halay çekilmiş, diz üstünde oturup, Türk şarkıları söylemişti. Sultan yedi gün kızın evine girmiş, karısını selamlamış, içerde kalmayarak dışarı çıkmıştı. Sultan, yedi gün bu tarzda davranarak, karısının peçesini açmamıştı.

Tuğrul Bey evlendikten kısa süre sonra hastalanarak, 1063 sonbaharında Rey dışındaki yazlık sarayda öldü. Tuğrul Bey işe Oğuz savaşçıları ile başlamıştı, bitirdiğinde ise yanında köle ordusunun askerleri vardı. Gazneli yazarlara göre, Tuğrul Bey askerleri ile iç içe yaşayan, onlardan biri olan bir savaşçıydı. Sonunda, Tuğrul Bey kendi askerlerinin bile ona yaklaşamadığı klasik bir Sultan olmuştu. Yine de Tuğrul Bey Türk geleneklerinden ve göçebe kabile yasalarından tamamen kopmamıştı. Onun ölümümden sonra İran kökenli vezirler, Selçuklu devletini yeniden şekillendireceklerdi.

Barışcı Yollardan Genişleme

Selçuklular Horasan kentlerine, başlarında " Şıhne " denilen komutanların bulunduğu askeri garnizonlar yerleştirdiler. Bu garnizonlar kent ve çevresinin güvenliğini sağlıyor, özellikle Ayyarları sindirerek, asayişi yoluna koyuyorlardı. Merkezi yönetimin otoritesini yitirip, denetimi sağlayamadığı dönemlerde, Fütüvvet'e bağlı fityan veya ayyarun, kentlerde yönetime ve zenginlere dönük bir dehşet havası yaratıyorlardı. Bu Bağdat'ta bile böyleydi. Selçuklular zayıflayana kadar, fityan veya ayyarun kentlerde etkili olamadı.

Bunun yanı sıra, bu dönemde Selçuklular aşırı vergilendirmeden de kaçınmışlardır. Böylece tarım ağır ağır kendine gelmeye başlamıştır. İsfahan gibi bazı yörelere çeşitli nedenlere dayanarak vergi muafiyeti de sağlamışlardır. Bir taraftan da bayındırlık işlerine başlanmıştır.

Bu açıdan bakıldığında, İslam topraklarının Doğusunda Selçuklular bir asayiş öğesi olarak ortaya çıkmışlardı ve bu onların genişlemesini de kolaylaştırdı. Zaten Müslüman dünyası parçalanmış durumdaydı. Eyaletlerde yöresel egemenler aileler kurarak yönetimi ele geçirmişlerdi. Selçuklular bu yöresel egemenleri yerlerinde bırakarak, sadece onları kişisel olarak Sultan'a bağlı hale getirdiler. Selçuklu vassalı olan egemen (emir) belli bir vergi veriyor ve gerektiğinde askerleri ile birlikte Sultanın yardımına geliyordu. Buna karşılık da Sultan yöresel egemeni koruma görevini üsleniyordu. Bu koruma sürekli aile içinde ve dışında taht kavgaları veren emirler için önemliydi. Eyaletlere veya bağımsız krallıklara huzur ve güven tekrar geliyordu.

Selçuklular çoğu zaman savaşmadan genişlediler. Savaş tehdidi, biraz güç gösterisi veya diplomatik ataklar çoğu zaman silaha başvurmadan sonucun alınmasını sağladı. Tuğrul Bey zamanında 26 vassal emir bulunduğu hesaplanmıştır. Bunlar Kürt, Arap, İranlı ve Deylemlidir. Selçukluların gittikleri yerde asayişi sağlamaları gibi vassal olan emirleri de koruduklarını bilgisi yayılmış ve bu söylenti yerel egemenlerin nezdinde itibar kazanılmasına sebep olmuştur.

Selçuklular devlet yapılanmasında bozkırdan bildikleri sistemi uygulamışlardır. Kurdukları merkezi bir devlet değil, tam tersine konfederatif bir devlet yapılanmasıdır. Vassal emirlikleri, krallıkları yerlerinde bırakmışlar ve hatta onları korumuş ve güçlendirmişlerdir. Mervanoğulları, Mezyedler ve Ukayl ailesi gibi emir aileleri önce Tuğrul Beye vassal olmuşlar ama Fatımilerin ve komutan Besasiri'nin baskısı artınca saf değiştirmişlerdi. Tuğrul Bey Besasiri'yi ezdikten sonra vassallarının bu ihanetini hoşgörü ile karşılamış ve emirleri yerlerinde bırakmıştı. Tuğrul Beyin vassalları hakkında uyguladığı bu siyaset, Selçukluların

genel siyaseti haline gelmiştir. Selçuklular, kuvvetli bir olasılık ile vassal emirliklerine yani Kürtlere, İranlılara, Araplara Türkmenlerden daha fazla güveniyorlar veya güvenmek istiyorlardı. Bir şekilde de vassallarına karşı kendi duymak istedikleri güveni, genelleştirerek ortamı bir güven ortamına çevirmeye çalışıyorlardı.

Gazneliler, Karahanlılar, Gürcüler ve Ermeniler karşısında Selçuklu tutumu benzerdi ve genel temayüllerine uygundu. Onlar Doğu Roma İmparatorluğunu bile ele geçirilecek topraklar olarak değil, vassalları olacak bir devlet olarak görüyorlardı. Bunu bilince de, Selçuklu Sultanlarının Doğu Roma İmparatorlarına karşı takındıkları tavrı anlamak kolaylaşır.

Selçuklu devlet modeli, Merkeziyetçilikten olan uzaklığı nedeni ile Sasani ve Abbasi devlet modellerinden çok farklıdır. Selçuklular doğrudan yönetimleri altına aldıkları eyaletlerde bile, eyalet içi yönetimi yöresel eşrafın eline bırakmışlardır. Bunlar da zaman içinde öteki vassal devletlerden farksız sülaleler kurmuşlardır. Selçuklular göçebe olarak geldikleri yerde, tarımcıyı fethetmiş ama merkezi bir devlet kurmamış, göçebe modelini uygulamayı tercih etmişlerdir.

Bulunulan tarih kesitine gelinene kadar, Müslüman dünyası pek çok saltanat görmüştü. Sünniler, 12 İmam Şiileri, 7 İmam Şiileri yer yer ve zaman zaman yönetimi ele almışlar, ama ortada pek değişen bir şey olmamıştı. Allahın buyurduğu adalete ve şeriata uygun bir düzenin kurulması umutları gittikçe küllenmişti. Bu istek de eski altın devir istekleri gibi eskiden yaşanmış olan ve hep hasreti duyulan bir mite dönüşüyordu. Diğer yandan, her yeni düzen kurma isteği ile birlikte, anarşi ve karışıklık artıyordu. Sünni İslam ise kurulu düzenin kendisiydi. Böylece hâkim sınıflarda ve hali vakti yerinde olanlarda, Sünni İslam'a sarılma arzu ve temayülü arttı.

Tuğrul Bey Sünni İslam'a sarılmış ve Bağdat'ta oturan halifenin koruyuculuğunu üstlenmişti. Kendinden önce Gazneli Mahmut da böyle yapmıştı. İsmaili kırımına girişmiş, Batıya doğru büyümesini Şii Buveyhoğullarının elinden toprakları kurtarmak olarak yorumlamıştı. Ancak uyguladığı vergi politikası nedeniyle olsa gerek, Gaznelilerin Sünni politikası Batıda işlerine pek yaramamıştı. Tuğrul Bey ise bu politikayı iyi kullanmıştı.

Kutsal Savaş

İspanya'da ise Müslümanlara karşı bir Hıristiyan cephesi kurulmuştu. İspanya'nın kuzeyindeki Katalonya, Aragon ve Kastilya gibi ufak Hıristiyan devletleri Fransız şövalyelerinden ve Normanlardan yardım alarak, Müslüman kentleri ya yağmalıyor veya ele geçiriyorlardı. Şövalyelerin İspanya'da Müslümanlara karşı yaptıkları savaşlar çok başarılıydı. Bu savaşlar sırasında, şövalyelerde, hayır işledikleri ve öbür dünyada rahat edecekleri gibi bir fikir belirdi. Böylece İspanya dövüşleri sırasında " Kutsal Savaş " düşüncesi gelişti. Bu duygu Kilise tarafından ele alınıp işlenmeye başlandı. Kutsal savaş teması altında 1063 yılında Ebro vadisi boyunca, Müslümanlara karşı bir Hıristiyan seferi başlatıldı. Sefer başarılı idi ama çok ağır ilerleniyordu. Bu sefer yapıla dursun, diğer yandan Kastilya kralı 1. Ferdinand 1064 yılında Coimbre kadar geldi. Yarım adadaki tüm Müslüman emirlikleri vergiye bağladı.

Şövalyelerin gazaları ve evlerinden uzaklara gitmeleri, beraberinde, o günlere kadar ağızdan ağza dolaşan şiirlerin kaleme alınması sonucunu getirdi. Bunlar gezgin ozanlar olan trubadurlardı.

Güney Fransa'da, Akitanya'da, feodaller, feodal kadınların da katıldığı toplantılar düzenliyorlardı. Bu toplantılarda trubadurların yazdığı kısa şiirler okunuyordu. Şiirlerin konusu aşktı. Ama şehvet kokan erotik bir aşk söz konusuydu.

Kuzey Fransa'da ise hem şövalyeler daha savaşçıydı ve hem de kadınlar başlangıçta feodal toplantılara katılmıyorlardı. Kuzey Fransa trubadurları yiğitlik destanlarını yeğlediler. Bunlara " Chanson de geste " dendi. Chanson de geste'lerde soyluluğun erdemleri, kahramanlıklar, İsa'ya bağlılık, hısım ve akrabaya bağlılık, vassal yoldaşlara olan bağlılık yüceltiliyordu. Bunlar destansı uzun şiirlerdi. Frank devrinin tarihi kişilikleri Müslüman paganlara karşı savaşıyorlardı. Tarihi kişilerin savaşları bazen de feodal ahlaka uymayanlara karşı yapılıyordu. Şövalyelerin hayal güçleri çalışıyor, Müslüman, pagan ve feodal ahlaka ters düşenler beyinlerinde iç içe giriyorlardı. Şövalyeler kahramandılar ve savaşarak kötülükleri canları pahasına yok ediyorlardı. Onlar İsa'nın kutsal krallığının maddi ve manevi koruyucusu, yüksek ahlaklı Hıristiyanlardı. Bu şiirler arasında " Chanson de Roland " en önemli yeri tutuyordu.

Avrupa'dan Kudüs'e haç için gidenlerin sayısı durmadan artıyordu. Tabii yollarda ve denizlerde eşkıyalık ve korsanlık faaliyetleri de az değildi. Kudüs'e hacca giden Avrupalı Hıristiyanlar yollarda sık sık soyuluyorlardı. 1164 yılında Kudüs'e giden zengin bir hacı kafilesi zenginliklerini teşhir ederek etrafın ilgisini çekti. Bedeviler yolda bu hacı kafilesine saldırarak soydular. Avrupalılar bu olayı Kudüs'e gitmenin zorluğunu, yolların güvensizliğini,

Müslümanların hoşgörüsüzlüğünü anlatmak için kullandılar. Bu olay ileride düzenlenecek olan Haçlı seferlerinin haklılığı için bir örnek oldu. Aslında Hacılar Filistin'de çok iyi karşılanıyorlardı. 1064 olaylarından sonra Hacılar deniz yolu ile ve sessiz sedasız Kudüs'e gelmeye devam ettiler. Bir de Avrupalılar bu olaydan Türkleri sorumlu tutarlar ki hiç ilgisi yoktur. Olay Bedeviler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kral Harolde'un ölümü

Normanlar dövüşçü ve maceracıydı. Şövalyeler dövüşçü ve maceracıydı. Norman şövalyeleri iyice dövüşçü ve maceracıydı. 1066 yılına gelindiğinde Danimarka krallığı dağılmış, Wessex hanedanı İngiltere'ye dönmüştü. Wessexlerin dönüşü İngiltere'yi karıştırdı. İngiliz soyluları Harold Godwinsson'u kral seçmişlerdi. Norman Fatihi Guillaume 1066 yılında, bir birliğin başında İngiltere'ye çıkıp, tahtı ele geçirdi. Kuzeyde oluşan direnmeleri bahane ederek Angil ve Sakson büyük toprak sahiplerinin topraklarını ele geçirildi. Bu topraklar Fransız savaş adamlarına fief olarak dağıtıldı. Bunlar dük, kont gibi asalet unvanları ile krala yeminle bağlanıp, onun uyruğu oldular. Onlar da şövalyeleri kendilerine uyruk yaptılar. Sakson aristokrasisi Normanlarla değişti. Fransız feodalitesi İngiltere'ye aktarılmıştı. Böylece İngiltere'de kral, bütün tebaasını kendine itaat ettirecek şekilde, kuvvetli bir iktidara sahip oldu. Bu güçlü kral feodaller arası savaşmayı önledi ve onları kendi mahkemesi önüne çıkmaya mecbur etti. Yerli ruhban sınıfı Avrupa'dan gelen piskoposların yönetimine girdi. Onlar da Roma otoritesine tabi olmaya hazırdılar. Şimdi tüm Avrupa'nın en merkezi devleti İngiltere'ydi.

Normanlardan itibaren, Anglosaksonlar İskandinav etkisinden ayrılarak Kuzey Galya etkisine girdiler. Hatta Kuzey Galya'ya bağlı hale geldiler. Egemen sınıflar kıta Avrupa'sının dilini, kıta soylularının adetlerini ve düşünce biçimini benimsediler. Bununla beraber yerli kültür de canlılığını korumaya devam etti. Kıtadan gelen feodal adetlerle, Saksonların sert klan kurumları birbiri içine girerek, İngiltere kralını güçlü bir senyör haline getirdi.

Burada, daha önce Rollo ile başlayan bir olay daha da gelişiyordu. Norman liderler Fransa kralının vassallı idiler, şimdi İngiltere kralı olsalar bile bu vassallık devam ediyordu. Bu karışık durum gelecekte Yüz Yıl Savaşları gibi feodal kökenli olayların hazırlayıcısıydı.

Bu sırada İtalya'nın güneyinde Lombard dükleri, kıyılardaki Doğu Roma yöneticileri, ticarette epey ilerlemiş siteler ve Sicilya'daki Araplar birbiri ile çatışıp duruyordu. Bir kısım Normanlar İngiltere'ye giderken, bir kısmı da güney İtalya'ya paralı asker olmaya gittiler. Bu üstün nitelikli askerler, kısa sürede etrafı yıldırıp, kendilerini kanıtlayıp, zenginleşmeye başladılar. Başarılı olunca da kardeşlerini, akrabalarını yanlarına aldılar. Güney İtalya'daki Norman şövalyeleri birbirlerine yeminle bağlanarak içlerinden birini, Robert Guiscard'ı kendilerine şef olarak seçtiler. Guiscard sözü sayılan bir şövalye, iyi bir örgütleyici ve gözü pek bir adamdı. Kısa sürede Güney İtalya'da bir devlet kurdu.

Doğuda da Batıda da Türkler var

Kaşkarlı Mahmut'un yaşadığı bu dönemlere geldiğimizde, Batı Türkmenistan'ın Tümüyle Türkleşmesi daha tam olarak bitmemişti. İsficab, Taraz, Balasagun'da hem Türkçe ve hem de Soğd dili konuşuluyordu. Ancak, artık Soğdlular Türk gibi giyinmeye ve davranmaya başlamışlardı.

1055 yılında, Uzlar Dnyeper kıyılarına ulaştılar. Uzların, Peçeneklerden boşalan alana yerleşmesi, Rus prenslerini harekete geçirdi. 1060 yılında, birleşmiş Rus prensleri Uzlara saldırdılar. Uzlar, bu beklenmedik saldırı karşısında biraz sarsıldılar. Ama Uzlara esas zararı, soğuk, bulaşıcı hastalıklar ve açlık verdi. Uzlar, Balkanlara doğru yürüdüler. Bir Doğu Roma yazarı, Oğuzların (Uz), Tuna'yı geçişini şöyle anlatmıştır.
" Bu gerçek bir göçtür. Sayıları 600 bini bulan bir topluluğun tümü, hayvanları ve eşyaları ile birlikte, nehrin sol yakasına yığılmışlardı. Onların geçişini önlemek için girişilen tüm çabalar boşunaydı ".

Tuna'yı aşmış ve Balkanlara girmiş olan Oğuzlar (Uzlar), 1065 yılında Doğu Roma kuvvetlerinin barajını aşıp, Balkan yarım adasını baştan aşağı yağmaladılar. Ancak Uzlar kış, bulaşıcı hastalıklar ve açlık sonucu zayıf düşerek, dağıldılar. Bir kısmı, Tuna'nın tekrar kuzeyine çekildi. Peçenekler, ellerine geçenleri öldürdüler. Tuna'yı geçenler, Kıpçak baskısı sonucu, iyice kuzeye, Rus bozkırına kadar gittiler. Bir kısmını, Doğu Roma, Makedonya ve çeşitli yerlere yerleştirdi. Bugünkü Gagauzlar, Uzların (Oğuzların) ardıllarıdır. Doğu Roma ordusunda nasıl Peçenekler hizmet veriyorsa, bunun gibi, birtakım Uzlar da Roma ordusuna katıldılar. Bu Peçenek ve Uzlar, 1071 Malazgirt savaşında Doğu Roma ordusundaydılar.

Tuğrul Beyin ölümü ve Alp Arslan

Afganistan, Baba ve Hindukuş dağları

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey 1063 yılında 68 yaşında iken ölünce yerine geçecek kendi oğlu olmadığı için tahta kardeşi Çağrı'nın oğlu Alp Arslan geçti. Çağrı ve Tuğrul Beyler beraberce, Müslüman dünyasında yeni bir evre açmışlardı. Emevi ve Abbasilerden sonra ortaya Selçuklu İmparatorluğu çıkmıştı. Müslüman dünyasında önce Arap, sonra Arap – İran dönemi yaşanmıştı, şimdi de Türk dönemi başlıyordu ve yirminci yüzyıla kadar sürecekti. Tuğrul Beyin kurmuş olduğu devlet, zamanının en büyük ve en güçlü devleti idi. İran'ı, Irak'ı, Azerbaycan'ı, Ermenistan'ı, Baba ve Hindukuş dağlarının kuzeyinde kalan bütün Afganistan'ı, Türkmenistan'ı, Karakalpakistan'ı ve Kızılkum çölünü içine alıyor ve 3.600.000 km kareye erişiyordu.

Amcası Tuğrul Bey öldüğünde Alp Arslan 34 – 35 yaşlarındaydı. Pek çok savaş kazanmış, şöhretli bir komutandı. Horasan gibi yaklaşık 500.000 km kare büyüklüğünde, zengin ve kalabalık toprakları yönetiyordu. Babasının son yıllarında doğu bölgelerinin gerçek hükümdarı olmuş ve babası ölünce de amcası Tuğrul Bey onu yerinde bırakmıştı.

1063 yılında Oğuzların Döğer boyundan Eksükoğlu Artuk (Eksikoğlu Artık) Bey kalabalık bir Türkmen kitlesi ile Azerbaycan'a geldi. Eksükoğlu Artuk Bey bir süre sonra Alp Arslan'ın hizmetine girecektir. Azerbaycan artık tamamen bir uç bölgesi ve Doğu Roma'ya yapılacak akınların başlangıç yeridir.

Kızılkum çölü

Tuğrul Bey ölmeden önce Çağrı Beyin oğlu Süleyman'ı kendine veliaht seçmişti. Hatırlanacağı gibi kardeşi Çağrı Bey ölünce, Türk geleneği uyarınca Süleyman'ın annesi olan hatunla Tuğrul Bey evlenmişti. İşte bu hanımın oğlunun veliaht olması için yaptığı müthiş kulis Süleyman'ın veliaht seçilmesinde çok etkili olmuştur. Normalde beklenen, veliaht olarak Alp Arslan'ın seçilmesiydi. Tuğrul Bey ölmeden önce de vezirinden ve komutanlarından Süleyman için bağlılık yemini aldı. Tuğrul Bey Rey'de ölünce vezir Kunduri Süleyman'ı tahta çıkardı.

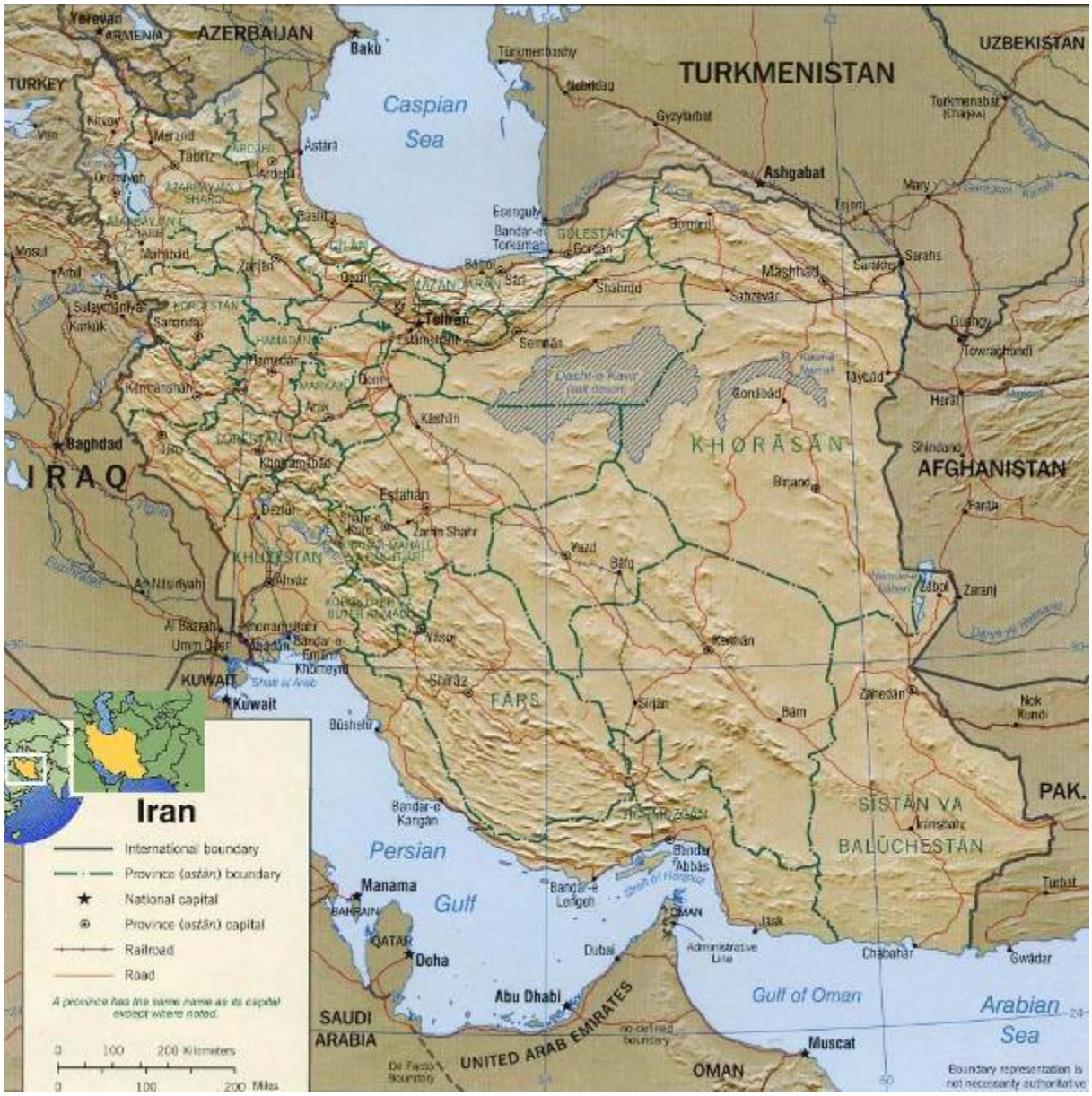
Türk geleneklerine göre, askerler giysilerini parçalayarak ağlayacaklar ve yas tutacaklardı. İran kökenli (Acem) olan Kunduri buna müsaade etmeyerek, hem askere tahta çıkış parası dağıttı ve hem de Süleyman'a bağlılık yemini ettirdi. Alp Arslan'ında tahta hak iddia etmemesi için ona şu mektubu yazdı:

" Süleyman hakkında Tuğrul Beyin vasiyetini sen de biliyorsun. Süleyman da sendendir, sana aittir ve senden bir parçadır. Ülkelere tamah ediyorsan, Harizm ve Nişabur gibi memleketler ayarında eyaletler boşalmıştır. Buralar sana aittir. Para istiyorsan, Rey'den seni hoşnut edecek kadar para göndeririz. Süleyman'dan sonra hutbeye senin adını da koyarız. Böylece fikir birliği meydana gelir, ülkeler korunur, kanlar dökülmez. Eğer kaçınır, Sultan'ın uygun gördüğünden başka girişimlerde bulunursan, sen üzerimize kastetmeden önce, biz senin üzerine kastederiz. "

Bu tehditlerin Alp Arslan üzerinde hiç etkisi olmadı. Rey'de Süleyman adına hutbe okununca Selçuklu prensi Erbasgan ve bazı köle komutanlar buna karşı çıktılar. Ordu ve Beylerin büyük bir bölümü de Süleyman'ı istemiyor, Alp Arslan'ı bekliyordu. Alp Arslan da Rey üzerine yürüyünce her şey Süleyman için bitmiş oldu. Sonuçta Alp Arslan'ın kardeşi Süleyman taht üzerinde hak iddia etmiş ancak yenilmişti.

Alp Arslan'ın tahta çıkış merasimi, Tuğrul Beyin ölümünden 7 ay 20 gün sonra 27 Nisan 1064 günü yapıldı.

Taht üzerinde hak iddiasında bulunan ikinci kişi ise, Çağrı Beyin amcasının oğlu olan Kutalmış Beydi. İlk Selçuklu Yabgusu olan İsrail Arslan Yabgunun (Gazneli Mahmut tarafından esir edilen) oğlu olan Kutalmış, Anadolu'da pek çok gaza seferine katılarak şöhret sahibi olmuştu. Taht üzerinde hak iddia eden diğer bir kişi de Musa İnanç Beydi.

İbrahim Yınal öldükten sonra, onun kuvvetlerinden önemli bir kısmı Kutalmış Beye katılmıştı. Kutalmış beyin elinde Anadolu savaşlarında tecrübe sahibi olan en az 70.000 atlıdan oluşmuş Oğuz vardı. Azerbaycan, Aran (iç Azerbaycan), Ermenistan, Irak Acemistan'ı gibi eyaletler Kutalmış'dan yanaydılar. Durum Alp Arslan için hiç iç açıcı değildi. Kutalmış Beyin kuvvetleri Rey kentine doğru yürüyüşe geçti ve kenti kuşattı. Alp Arslan ise önce Musa İnanç Beyin kuvvetleri üzerine yürüyüp, onları yendi ve Musa İnanç Beyi tutsak alarak etkisiz hale getirdi. Böylece Doğu sınırlarını güvence altına aldıktan sonra, Alp Arslan Nişabur'dan hareketle ordusunu Rey'e getirdi. Kutalmış Bey Rey köylerini yaktı, yıktı. Suların yollarını

çevirerek etrafı bataklığa çevirdi. Oğuzlar (Türkmenler) Kutalmış'ın etrafında toplanmış iken Alp Arslan'ın ordusu Horasan, Huzistan, Acem ve Kürtlerinden oluşmuş paralı askerlerden müteşekkil bir orduydu. Türkmenler gelenekler tarafından meşru sayılan yabgularının veya oğullarının etrafında toplanmayı tercih ediyorlardı.

Alp Arslan, Kutalmış'a mektup yollayarak, isyandan vazgeçmesini ve elindeki eyaletler ile iktifa etmesini istedi. Mektup, çok saygılı bir dille kaleme alınmıştı. Kutalmış, Alp Arslan'ı dinlemedi. Bunun üzerine, beklenmeyen bir anda, amcası üzerine hücum eden Alp Arslan, Kutalmış'ın kuvvetlerini bozguna uğrattı. Savaştan sonra kaçmaya çalışan Kutalmış'ın atı yere kapaklandı ve Kutalmış Bey öldü. Alp Arslan, asi orduyu af etti ve amcasının cenazesini Rey'e gönderip, Tuğrul Beyin yanına gömdürdü. Kutalmış'ın kardeşi Resultekin ile oğulları Mansur ve Süleyman'ı Alp Arslan yanına aldı.

Tuğrul Bey zamanında Tuğrul Bey Batıda egemenken, aynı şekilde Sultan unvanını taşıyarak Doğuda önce Çağrı Bey ve sonra Alp Arslan egemendi. Belki Doğuda Alp Arslan zaten egemen olduğundan, batıda Tuğrul Bey Süleyman'ı veliaht seçmişti. Ama şimdi, Alp Arslan Selçuklu birliğini sağlayarak, Doğu – Batı ayrımını kaldırmış ve tüm ülkeye egemen olmuştu.

Bütün rakiplerini eledikten sonra, Rey'e gelen Alp Arslan, amcası Tuğrul Beyin sarayında tacını giydi. Adına para basıldı. Verdiği bir şölende asker ve devlet büyüklerine hazineden ihsan dağıttı. Hatırlanacağı gibi malını paylaşmak veya zaman zaman yağmaya açmak çok eski bir Türk geleneğiydi. Bu davranış da, o âdetin bir devamıydı. Daha sonra Alp Arslan, Tuğrul Beyin eşi ve Halifenin kızı olan Seyyide Hatunu, Bağdat Askeri Valiliğine atadığı Aytekin Beyle Bağdat'a yolladı. Halife ise Alp Arslan'ın Sultanlığını onaylayarak, adına hutbe okuttu, kılıç, hilat, sancak ve değerli armağanlar yolladı.

Sultan Alp Arslan, taht sorunu nedeniyle kırgın bulunduğu vezir Kunduri'yi önce görevinde bıraktı, bir süre sonra da kendi melikliği sırasında vezirliğini yapmış olan Nizamülmülk'ü Selçuklu veziri olarak atadı. Daha sonra da Kunduri'yi Horasan'da bir kaleye hapsettirip, bir süre sonra da öldürttü (1064).

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Selçuklularla Türkmenlerin arası açılmıştı. Bu durum bir sürü isyan ve karışıklığa neden oldu. Selçuklu devleti ve Türkmenler defalarca boğaz boğaza geldiler. Kazanan ve kaybeden birbirine karıştı. Alp Arslan Türkmen kıyımına girişti. Türkmenlerin bir kısmı kaçıp, Bizans'a sığındı ve Hıristiyan oldu. Kaçmayan bir kısmı, fırsat buldukça taht üzerinde iddialı beylerin etrafında toplanıp, fesada yol açtı. Alp Arslan'dan sonra yerine geçecek olan Melihşah ve ünlü veziri Nizamülmülk zamanında Türkmenlere para ve armağanlar dağıtarak, onların baş kaldırmalarını önlemeye çalışılacak ve bu siyaset başarılı olunacaktı.

Alp Arslan Batı'da

Bu tarihlerde, Balkanlarda, Uzların baskısı Peçenekleri hareketlendirmişti. 1064 yılında Macarlar, Tuna boylarının en önemli kalelerinden biri olan Belgrad'ı ele geçirdiler. Ama esas problem Peçenekler idi. Peçenekler Bulgaristan, Makedonya, Trakya ve Yunanistan'ı yağma ve tahrip ettiler. Halk korkudan büyük guruplar halinde iç kısımlara göç ediyordu. Peçenekler bölgeyi hallaç pamuğu gibi atarken, veba salgını geldi. Veba salgını İmparatorluğu kurtarmıştı. Sağ kalan Peçeneklerin bir kısmı Tuna nehrinin kuzeyine çekildiler. Bir kısmını da, Doğu Roma imparatorluğu İmparatorluk topraklarına yerleştirdi.

1064 yılında Selçuklu Sultanı Alp Arslan Doğu Anadolu seferine çıktı. Aras nehri kıyısındaki Merend'de Selçuklulardan bağımsız hareket eden Oğuzların şefleri ile buluştu. Türkmen şefi Tuğ-Tekin, Selçuklu hizmetine girmeyi kabul etti. Gürcistan'ın yağmalanması Tuğ-Tekin'e bırakıldı. Bu sırada Alp Arslan'ın oğlu Melik-Şah 13 yaşındaydı. Melik-Şah yanında ünlü vezir Nizamülmülk, Yakuti ve Horasan amidi Muhammed bin Mansur olduğu halde, Aras kıyısındaki kaleleri fetih ile görevlendirildi. Alp Arslan'ın kendi ise Gürcü kralı IV. Bagrat'ın peşine düştü. Kral Kafkas dağlarına kaçtı. Sonra, elçi yollayarak, Selçuklulara yıllık vergi vererek, tabiiyet talebinde bulundu. Talebi kabul edildi. Bunun üzerine Alp Arslan ileri harekâtını durdurup, Aras vadisine geri döndü. Alp Arslan Ahırkelek kentini alıp, oğlu Melik-Şah ile buluştu.

Ani kentini ele geçirmeye karar veren Alp Arslan önce kentin etrafındaki kaleleri aldı. Alınmaz kabul edilen Ani ise 25 gün süren bir kuşatmadan sonra ele geçti (Ağustos 1064). Kuşatma sırasında bir deprem olup, surlarda gedik açıldığı söylenir. Hatırlanacağı gibi Ani kısa bir süre önce Doğu Roma tarafından ele geçirilmişti. Alp Arslan Ani'yi Şeddadilerden Ebul-Esvar'ın oğlu Menuçehr'in yönetimine bıraktı. Menuçehr'in annesi son Ani Kralı II. Gagik'in kızı Kata Hatun'du. Bu nedenle Hıristiyan halk Menuçehr'i Ani tahtının meşru varisi olarak gördü. Menuçehr kentin surlarını onarttı. Kente ciddi bayındırlık hizmetleri verdi. Artık Ani kenti Şeddadilerin olmuştu.

Ani'den sonra Kars Selçukluların eline geçti. Doğu Anadolu'da pek çok yeri ele geçiren Alp Arslan, Anadolu içlerine yürümeyi düşünmedi. Hatırlanacağı gibi, Selçuklu siyasi politikası içinde Anadolu'yu ele geçirmek yoktu. Ele geçirdiği tüm yerleri, bu bölgede bulunan vassallarına bazılarını para karşılığı, bazılarını bedava bıraktı. Van gölü havzası Nahçıvan emiri Ebü Dülef'e, Anı ve yöreleri Dübeyl emiri Minuçehr'e, Gürcistan'ın bir kısmı Gence valisi Fadlun'a, bir kısmı da Tiflis emirliğine bırakıldı.

Alp Arslan'ın başarıları bütün İslam ülkelerine fetihname yollanarak duyuruldu. Abbasi Halifesi de Sultan'a " fetihler babası " unvanını verdi. Bu haber İslam dünyasında büyük sevinçlere neden olurken, Hıristiyan dünyasında ve hatta Batı Avrupa'da büyük üzüntülere vesile oldu. Alp Arslan Anadolu fetihlerine devam edilmesi konusunda emirler verdikten sonra, Doğu Anadolu'dan ayrılıp, Doğuya hareket etti.

Bu sırada Alp Arslan'ın diğer kardeşi Kavurt, bir emri vaki ile tahtı ele geçirmek istedi. Ama Alp Arslan'ı Kirman'da karşısında görünce af diledi ve Sultan da onu affetti. Kavurt, Kirman eyaletini yönetmeye devam etti.

Bu sırada Suriye'de Mirdasoğullarından Halep emiri Atiyye, yeğeni Mahmut ile mücadele ediyordu. Atiyye, Hanoğlu Harun'u yardıma çağırdı. 1064 / 1065 de Harun gelerek Halep'e yerleşti. Atiyye, rakiplerine karşı çok kuvvetlenmişti, ama Harun'un Halep'i ele geçirip, kendi hâkimiyetini kuracak olmasından şüphelenmeye başladı. Bir gece yapılan baskınla çok Türk öldürüldü. Harun da kenti terk ederek, Elcezire taraflarına gitti.

Hanoğlu Harun daha sonra Mahmut ile anlaştı. Onlara Kilapoğulları kabilesi de katıldı. Şimdi Mahmut'un elinde oldukça kalabalık ve güçlü bir ordu olmuştu. Mahmut Atiyye'ye karşı harekete geçti. Atiyye mağlup oldu (Mayıs 1065). Halep kuşatılıp aman ile alındı. Ama Türkler kente sokulmadı, Harun'a Halep'in güneyinde bir ikta verildi. Harun kendi iktasında adil ve iyi bir yönetim sergiledi.

Çin'de devlet elinden gelen bütün tedbirleri almasına ve özellikle enflasyondan yararlanmaya çalışmasına rağmen devletin gelirleri azalıyordu. 1021 yılında 150 milyon olan gelir, 1065 yılında 116 milyona düşmüştü. Büyük toprak sahipleri yani büyük aileler (kibar seçkinler) sürekli vergi kaçırıyorlar, devlet bütcesi de durmadan açık veriyordu.

1065 yılında Alp Arslan Merv'e geldi. Oğulları Melik-Şah ile Arslan-Şah'ı Gazneli ve Karahanlı prenseslerle evlendirdi. Böylece Selçuklular ile diğer iki Türk devleti arasında akrabalık ilişkileri tesis edilmiş oldu. Melik-Şah Karahanlı hükümdarı Tamgaç Hanın kızı Terken Hatun ile evlenmişti. Terken Hatunun çeyizi dillere destan oldu. Bu sırada Selçuklu vassalı olan Şeddadoğulları ve Şirvanşahların hüküm sürdükleri topraklar Alan, Komuk gibi bazı Türk kabilelerince işgal edildi.

Alp Arslan'ın kendisi Anadolu'da olmasa bile, onun emri ile Anadolu gazaları devam ediyordu. Ergani yöresindeki Tulhum ve Siverek kaleleri kuşatıldı ama alınamadı. Urfa kuşatıldı, Urfa'ya yardıma gelen Antakya dükü yenilgiye uğratıldı, ama Urfa alınamadı. Ancak Urfa ve yöresi sürekli Türkmen akınlarına maruz kalıyordu. 1066 yılı içinde Urfa çevresi üç defa yağmaya uğradı. Bu akınlar sırasında karşılaşılan Doğu Roma kuvvetleri defalarca yenilgiye uğratıldı.

Urfa ve çevresine akınlar yapan Selçuklu Emiri (Horasan Saları), Diyarbakır kentine de gelerek, kentin Hevve adlı kapısı önüne karargâh kurdu. Bu sırada Diyarbakır emiri Nizamüddin'di. Nizamüddin, Selçuk emirini müzakerelerde bulunmak için kente davet edip, hile ile yakaladı. Onu ve yanındakileri öldürerek, cesetlerini orada bulunan bir kuyuya attı. Bu nedenle, bu kuyu " Horasan Saları kuyusu " diye anılmaya başlandı.

Bu olaya rağmen, olaydan 5 yıl sonra bölgeye gelen Alp Arslan, Silvan'da, Mervanoğlu'nu cezalandırmamış, tam tersine onu Emirlikten Sultanlığa terfi ettirmiştir. Bunu fiilen gerçekleştiren vezir Nizamülmülk'dür. Nizamülmülk şöyle demiştir: " Bizim yalnız bir sultanımız vardır (kast edilen Selçuklu Sultanıdır). Sen de emirlerin sultanısın. " Demek ki, o tarihte, Mervanlı, vassal emirliklerin en büyüğü kabul edilmektedir.

Doğu Roma tahtı Romanos Diogenes'in

Ahlar Türkmen Mezarlığı

Alp Arslan, devletin birliğini korumak için Tuğrul Bey gibi davranarak, kendine veliaht atadı. 1066 yılında bir törenle Melik-Şah'ı kendine veliaht seçti. Alp Arslan askeri toplayarak, Melik-Şah'ı altın bir taht üzerinde önlerine çıkardı. Devlet büyükleri ve komutanlar Melik-Şah'a itaat edeceklerine yemin ettiler. Her yerde hutbe Melik-Şah'ın da adı zikredilerek okunmaya başlandı. Karahanlı bir prensesten doğan Melik-Şah, Alp Arslan'ın en büyük oğlu değildi. Alp Arslan, hem ülkesini aile fertleri arasında paylaştırmıyor ve hem de en büyük oğlunu veliaht seçmiyordu. Bundan sonra da, aile üyelerine bazı toprakları " ikta " olarak dağıtmaya başladı. Ancak bu ilk dağıtılan iktaların mahiyeti pek belli değildir.

Selçuklu kumandanlarından Gümüştekin, yanında Ahmet-Şah Beylerle birlikte, 1066 yılında Murat ve Dicle vadilerini yağmaladı ve Nizip'e kadar ilerledi. Hısn-ı Mansur (Adıyaman) önlerinde General Aruantanos kumandasındaki 10.000 kişilik bir Doğu Roma ordusunu imha ederek, kumandanlarını esir aldı. General Aruantanos daha sonra 40 bin altın kurtuluş akçası karşılığında serbest bırakıldı.

Son zamanlarda Ahlat, Anadolu'da sefer yapan Selçukluların ana üssü haline gelmişti. Selçuklular açısından Azerbaycan ve Aran önemli bir uç bölgesiydi. Türkler gittikçe artan bir sayıda Kuzey Azerbaycan'a yığılıyorlardı. Kuzey Azerbaycan'da her yerde Türkler vardı ve

yerleşiyorlardı. Buna karşılık, bu tarihlerde, Güney Azerbaycan'da Kürt, Arap ve İranlı nüfusu çoğunluktaydı. Güney Azerbaycan'da Türklerin tercih ettikleri yer daha fazla Urmiye gölünün batısıydı. Tebriz, Merega, Erdebil, Halbal ve Cibal'de Türkmen öğe azdı. Kısa bir süre sonra, Kuzey Azerbaycan'da yerleşen bu Türkmenler, oradan hareketle Anadolu'ya akacaklardı.

Ahlat'a geri dönen Gümüştekin ve Afşin, bir nedenle aralarında kavgaya tutuştular. Afşin, Gümüştekin'i öldürdü. Sonra da Alp Arslan'ın kendisini cezalandıracağından korkarak yanındaki çok sayıdaki Türkmenle birlikte Batı Anadolu'ya doğru gitti.

Halep'te ise Mahmut, Harun sayesinde ayaktan duruyordu. Halep, Fatımilere bağlıydı. Fatımi halifesi Mahmut'tan, Harun ve Türklerini Doğu Roma ile mücadeleye yollayarak, kurtulmasını emretti. Mahmut " onlar benden kuvvetli " diyerek, emri kabul etmedi. Bunun üzerine Fatımi Halifesi, askerleri ile Atiyye'yi destekledi. Ama Atiyye ve Fatımiler, Hanoğlu Harun direnişi sayesinde, Halep emiri Mahmut'u yenmeye muvaffak olamadılar (1066 / 1067).

1067 yılında Afşin Bey, Malatya önlerinde büyük bir Doğu Roma ordusunu bozguna uğrattı. Peşinden Kayseri'ye gelip, bu kenti ele geçirdi. Şimdi Türkler nerede ise Anadolu'nun ortalarına kadar gelmişlerdi. Afşin Bey daha sonra Torosları aşarak Kilikya'yı yağmaladı. Antakya'nın Doğu Roma valisinden 100 bin altın ve savaş silahları aldı. Halep civarına kadar geldi. Halep'e gelen Afşin, Anadolu akınları sırasında el koyduğu malları Halep pazarında satarak, bunları paraya çevirdi.

1067 yılında " Kara Arslan " lakaplı Kavurt, Kirman'da Alp Arslan adına hutbe okutmayı keserek, tekrar başkaldırdı. Alp Arslan üzerine yürüdü. Kavurt, kaleye kapandı. Ancak Alp Arslan ile başa çıkamayacağı çok açıktı. Yine bağışlanma diledi, Alp Arslan tarafından da bağışlandı. Bütün bunlara rağmen, bundan sonra da Kavurt'un rahat durduğu söylenemez. İkide bir Fars eyaletinde problem çıkmasına katkıda bulundu ama Alp Arslan tarafından pek çok aile üyesine gösterilmeyen toleranstan olabildiğince yararlandı.

Hamdanoğullarından Nasır-ud- devle, Fatımi devleti içinde devam eden ordu içi karışıklıklar sırasında, 1062 – 1067 yılları arasında, Türk ve Berberi unsurları yanına alarak, Sudanlıları tamamen sahne dışına attı. Çok geçmeden de Fatımi Halifesi üzerinde yetki sahibi olmaya kalkıştı. Halife karşı koydu. Aynı zamanda İldeniz ve Bedrülcemalî gibi Fatımi devletinin önemli emirleri Nasır-ud-devle'ye cephe aldılar. 1067 yılında Mısır'da bir kıtlık başladı. Bu kıtlık 1073 yılına kadar sürdü.

1067 yılında Konstantinos Dukas'ın ölümü üzerine Eudokia taht naibi olarak Doğu Roma tahtında kaldı. Eudokia'nın Mihail, Andronikos ve Konstantinos adlı üç oğlu vardı. Eudokia onların naipliğini yapıyordu.

Son senelerde Doğu Roma İmparatorluğu içindeki eyaletler ihmale uğramış, ordu kendi kaderi ile baş başa bırakılmıştı. Anadolu'da bakımsız ve dağınık bir halde bulunan Doğu Roma kuvvetleri, yiyecek ve giyecek bulmak için kent ve ilçeleri basıp yağmalıyorlardı. Doğu Roma kuvvetleri artık devletin ordusu olma niteliğini kaybetmişti. Sanki Anadolu'da Selçuklu istilasını önleyebilecek bir ordu yoktu. Selçuklular karşılarında ciddi bir kuvvet olmaksızın, kendi canlarının istediği gibi at oynatıyorlardı.

Böylece Doğu Roma aleyhine gelişmekte olan askeri durum, Constantinopolis'de başa asker kökenli birinin gelmesi fikrini yaygınlaştırdı. Bu fikre Psellos ve eski İmparatorun kardeşi İoannes Dukas karşı durmaya çalışıyorlardı. Ancak, büyük baskı altında kalan Eudokia, Kapadokyalı ve iyi bir komutan olan Romanos ile evlenmek zorunda kaldı. Eudokia'nın direnci sadece 7 ay sürebilmişti.

Romanos ordu komutanı olarak Peçeneklerle yapılan savaşlarda başarılı olmuştu. Romanos, 1 Ocak 1068 yılında IV. Romanos Diogenes adı ile İmparator oldu (1068 – 1071). Romanos Diogenes kısa süre içinde orduyu kuvvetlendirdi. Orduya Peçenekleri, Uzları, Frankları, Germenleri, Normanları, Rusları, Ermenileri ve diğer yabancı unsurları aldı. Romanos, bomboş bir hazine, yıllardan beri yüzüstü bırakılmış bir ülke, perişan ve darmadağın bir ordu devralmıştı. Başarı ihtimali çok azdı.

Bu yıllarda Selçuklu Sultanı Alp Arslan, Türkmenistan'da meşguldü. Onun yokluğunda Anadolu, Selçuklu genel siyasetinden bağımsız hareket eden Türk göçebe kabileleri tarafından adım adım fetih ediliyordu. 1068 ve 1069 yıllarında İmparator Romanos sayesinde, Doğu Roma toparlanır gibi oldu. Anadolu'da Türklere karşı başarılı bir iki sefer yapıldı.

1067 ile 1070 yılları arasında Kaşgar'da Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eseri yazıyordu. Kutadgu Bilig kutlanma bilgisi yani mutlu olma bilgisi demekti. Yusuf Has Hacib Balasagunlu bir yazardı. Bölge Karahanlıların yönetimindeydi. Kutadgu Bilig, biri Arapça harflerle ve biri de Uygur harfleri ile yazılmış iki el yazması olarak bulunmuştur. Kitap edebi olarak vasat bir eserdir. Ancak Müslümanlığı Arap ırkının bir dini olmaktan çıkararak bu dinin evrensel bir nitelik kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Almanya'nın doğusunda, Elbe nehrinin sol kıyısındaki Polab coğrafi adı ile isimlendirilen Slavlar iki asırdan uzun bir süre din değiştirmeye (Hıristiyan olmaya) ve Alman fetihlerine direndiler. Almanlar tahkimli başkentleri Retra'yı ancak 1068 yılında ele geçirebildi. Bunlar daha sonra yok oldular. Büyük bir kısmı Alman kolonları içinde eridi ve Germenleştiler. Slavca Branibor kenti Brandenburg olarak kaldı.

Türk akınlarına çare yok

1065 yılında Selçuklu vassalı Şeddadoğulları ve Şirvanşahların toprakları bazı Türk kabilelerince ele geçirilmişti. Bunun üzerine topraklarını tekrar geri almak üzere Alp Arslan ordusu ile Horasan'dan yola çıktı (1067/ 1068). Aras nehrini ikinci kez geçerek Gürcistan topraklarına girdi. Burada Gürcülerin yağma akınlarını yaptıktan sonra geri dönüp sığındıkları ormanlık alandaki kalelerin bir kısmını ele geçirdi.

1068 yılında Alp Arslan Tiflis'i zaptetti ve bir süre bu kentte kaldı. Alp Arslan'ın emriyle akıncılar Trabzon'a kadar Karadeniz kıyılarını yağmaladılar. Bu sırada bir kısım Gürcüler Müslümanlığı kabul ettiler. Gürcü kralı Bagrat " Selçuklu devletine yıllık vergi ödeme ve vassallığı kabul etme " koşulu ile barış istedi. Alp Arslan Bagrat'ın barış önerisini kabul ederek, Gürcü topraklarında ilerlemesini durdurdu.

1068 de Afşin Bey Antakya'ya saldırdı. Oradan çok sayıda kıymetli mal ve görülmemiş sayıda insan esir aldı. Alp Arslan, Afşin Beyin Anadolu akınlarını yakından izliyordu. Sultan, Afşin Beyin başarılarından memnun kalarak, bir mektupla onu affetti. Af mektubunu Antakya çevresinde alan Afşin, bundan çok mutlu oldu ve Sultanın yanına gitti (Nisan 1068).

Hanoğlu Harun, emrine verilen Kilapoğulları kuvvetleri ile birlikte Doğu Roma kalesi olan Artah'ı kuşattı. Kale Temmuz 1068 de ele geçirildi. Bu kale Antakya'nın müdafaası için çok stratejik bir konumdaydı.

Bu sırada, İmparator Romanos, büyük bir Doğu Roma ordusu ile Anadolu'ya geçti. Doğu Roma ordusu Kayseri yakınlarında iken, Afşin Bey de Niksar'ı ele geçirmişti. Romanos bunun üzerine Sivas ve Divriği üzerinden Türklerin üzerine yürüdü, Türk kuvvetleri geri çekildiler. İmparator Maraş'a ve oradan Halep'e kadar indi. Halep'te hüküm süren Mirdâsi (Mirdasoğlu) emirliğini vergiye bağladı. Bu sırada Halep emiri Mahmut'la beraber Hanoğlu Harun ve Arap kuvvetleri, Doğu Roma ordusuna karşı ciddi mücadele vermişlerdi. Hatta bir ara İmparatorun karargâhını bile çevirmişlerdi. İmparator güneyde meşgulken, Afşin Bey kuzeyden Anadolu'nun içlerine sarktı. Afşin Bey ve akıncıları Sakarya nehrine kadar ilerlediler. İmparator ve ordusu ne yapacağını, nereye yetişeceğini şaşırmıştı. Türkmenler her yerde idiler, çok hareketliydiler ve çok hızlıydılar. İmparator Romanos bu durumda, Constantinopolis'e geri dönmekten başka çare bulamadı. Ama dönmeden önce de daha önce Hanoğlu Harun tarafından alınmış olan Artah ve İmm kalelerini (Bu kaleler Suriye'de Aleppo'nun 33 mil batısındaydı) geri aldı (1068).

1068 yılında Batı Karahanlı Hükümdarı öldü yerine Nasr Hükümdar oldu.

Çin'de Song tahtına Shen-tsung geçti (1068–1085). Çin'in güçlü ailelerinin (kibar seçkinler) çizdiği rotadan ve gelişmelerden memnun değildi.

Doğu Roma'nın Türklere karşı saldırıya geçmelerinden faydalanmak isteyen Gürcüler, vassallık koşullarına uymayarak Tiflis'i işgal ettiler. Alp Arslan Gürcülere karşı Savtekin kumandasında kuvvetler sevk etti. Savtekin Gürcüleri yenerek tekrar itaat altına aldı (1069).

1069 yılında Afşin Bey (Bekçioğlu) yanında diğer akıncı komutanları olan Ahmet-Şah, Uvakoğlu Atsız, Uvakoğlu Çavlı, Arslantaş, Türkmen, Dimlaçoğlu Mehmet, Sanduk, Tavtavoğlu, Tarankoğlu Beylerle birlikte tekrar Anadolu içlerine sarktı. Buna karşılık Romanos Diogenes'de büyük bir ordu ile geldi. Kayseri önlerinde Doğu Roma ordusu, Türk akıncı birliklerini bozguna uğrattı. Ama Türkler oradan kaçıp, başka yere saldırıyorlardı. İmparator Harput'ta iken, Türkler Malatya'ya baskı uyguluyorlardı. Malatya önlerinde General Filaretos'un (Philaretos) ordusu Türkler tarafından dağıtıldı. Filaretos perişan bir halde gelerek durumu İmparatora anlattı. Bu arada Afşin Bey, bir sene önce yaptığı gibi kuzeyden dolaştı ve Konya'ya kadar geldi. Konya yağmalandı. İmparator çok üzülmüştü, Türklerin dönüş yolunu kesmek için Sivas'a geldi. Bunu haber alan Türkler güneye döndüler. Kilikya ve Çukurova Türk akıncıları tarafından çiğnendi. İmparator Romanos Diogenes, ülkesini koruyamıyor, ne yapacağını da bilemiyordu.

Kirman meliki Kavurt Bey, Fars bölgesi hakimi Fazlaveyh ile ittifak yaparak yine Alp Arslan'a baş kaldırdı. Bunun üzerine Nizamülmülk ve Çavlı müştereken Fazlaveyh üzerine yürüyerek, onu esir alıp, öldürttüler. Bu sırada Alp Arslan da Kirman'a gelip, girmişti. Ama hem Selçuklu ordu komutanları ve hem de Türkmen Beyleri Kavurt Beyi çok tutuyorlardı. Yeni bir problem çıkmasını istemeyen Alp Arslan, Kavurt üzerine yaptığı harekâtı durdurarak İsfahan'a geri döndü (1069).

Çin'de iş başında Sih-ma Kuang (1019-1086) başkanlığında bir klik vardı. Bu yönetimdeki kliğe pek çok kibar seçkinler (Büyük Çin Aileleri) destek veriyordu. Bu klik Sih-ch'uan ve Kiang-si'deki çay toptancı tüccarların menfaatini koruyordu. Klik, " yönetim ekonomiye karışmasın, serbest Pazar politikası içinde her şey yerini bulur " diyor ve öyle davranıyordu. Bunlara muhalefet eden ise küçük bir guruptu. Wang An-shin küçük gurubun başını çekiyordu ve fakir bir aileden gelmişti.

Wang An-shih kliği toptancı tüccarlar aleyhine, İmparatora daha fazla nüfuz verilemesini müdafaa etmeye başladı. Bu klik küçük Çay tüccarlarını ve ufak toprak sahiplerini koruyordu.

İmparator, yönetimi Sih-ma Kuang'dan alarak Wang An-shih kliğine verdi. O da 8. Kitapta anlatılan Songların reformlarını yaptı. Köylülere kredi açıldı. Memurların herhangi bir kliğe az bağlı olabilmesi için, büyük toprak sahibi olmayan memurlar bulunup, bunlara yüksek maaş verildi. Memurlar işe imtihanla alınmaya başlandı. Ordunun asker sayısı çok azaltıldı. Milis güçleri kuruldu. Şansi eyaleti daha önem kazandı.

Ancak tekelci toptancı büyük tüccarlara karşı kanunlar çıkarılmaya başlanınca, şiddetli bir tepki de geldi. Wang An-shih kliği bile kendi içinde parçalandı. İmparator ve Wang An-shih, dayanamadı, geri adımlar atıldı. Toptancı, tekelci büyük tüccarlar ile ufak tüccar ve üreticiler arasında kurulan denge 1086 yılına, imparator ve Wang An-shih ölene kadar devam etti.

Doğu Roma'ya sığınan Türk Prensi

1070 yılına gelindiğinde Doğu Roma'nın Doğu orduları komutanı Manuel Komnenos, Türkmen akınlarını durdurmaya çalışıyordu. Alp Arslan'ın yeğeni Erbasgan (aynı zamanda sultanın kız kardeşi Gevher hanımın kocası) bu sırada Sultan ile bozuştu. Erbasgan Alp Arslan'ın tahtı ele geçirmesinde çok yararlı yardımlarda bulunmuştu. Erbasgan, kendine bağlı kalabalık Navekiyye (Yabgulu, Yıva) Türkmenlerle birlikte, Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelerek, Anadolu içlerine ilerlemeye başladı. Alp Arslan, Erbasgan'ın peşine Afşin'i salmıştı. Manuel Komnenos, Erbasgan'ın önünü kesti. 1070 yılında Kızılırmak kenarında Doğu Roma prensi Anadolu orduları başkomutanı Manuel Komnenos Erbasgan'ın Türkmenleri tarafından bozguna uğratıldı ve bütün karargâhı ile birlikte esir düştü. Doğu Roma ordusundaki bu sarsıntıdan faydalanan Afşin Bey, Denizliye kadar geldi ama çevreyi yağmalamadı. Söylenceye göre, Türkler ilk defa bu akınlarda Ege ve Marmara denizlerine ulaşarak bu denizleri görmüşlerdi.

Afşin'in peşinde olduğunu bilen Erbasgan, Manuel ile uzlaşarak Constantinopolis'e gidip, Doğu Roma İmparatoruna hizmetini sundu. Erbasgan'ı ele geçiremeyince, Ege denizi kıyılarına kadar giden Afşin ise Doğu Roma'dan Erbasgan'ın iadesini istedi. İade olmaz ise Doğu Roma ile Selçukluların arasındaki barışın biteceğini ve Anadolu'yu yağmalayacağını bildirdi. Romanos Erbasgan'ı iade etmedi, Afşin de ülkeyi bir baştan bir başa yağmalayarak Van bölgesine döndü.

Bunlar olurken, yine 1070 yılında Sultan Alp Arslan Anadolu'ya geldi. Müstahkem Malazgirt kalesini ele geçirdi. Malazgirt'ten sonra Erciş'i aldı ve Murat ile Yukarı Dicle'de Selçuklular tarafından daha önce fethedilmemiş olan kaleleri bir bir alarak aşağı doğru inmeye başladı. Güneydoğuya ilerleyen Sultan, Amid (Diyarbakır) kentine geldi ve burada bir süre kaldı. Peşinden Urfa kentini ele geçirmek için Urfa üzerine yürüdü.

Erbasgan'ın Doğu Roma İmparatorluğuna sığınmasından sonra, ona bağlı Türkmenlerin bir kısmı, Kurlu et-Türkî, Uvakoğlu Atsız ve Şöklü Bey'lerin yönetiminde, o sırada Fatımi hâkimiyetinde olan Filistin'e gelerek yerleştiler. Bunlar etraflarına kısa sürede kendi hâkimiyetlerini kabul ettirdiler. Kurlu Kudüs'ün batısındaki Remle'ye yerleşti. Burada başkenti Remle olan, Selçuklu devletine bağlı bir Türkmen beyliği kuruldu. Bu beyliğin ilk hükümdarı Kurlu Bey olmuştur. Kurlu Bey ve Türkleri aynı zamanda Filistin'e giren ilk Türkler olarak bilinirler. Bakımsızlıktan harap olmuş olan Zeytinlikleri, çevreden köylüler getirterek bakım yaptırdı. Zeytinlikler 1 sene sonra zeytin vermeye başladılar. Buradan yılda 360 bin altın değerinde zeytin ürünü elde edildi.

Halep'te Hanoğlu Harun sayesinde iyice kuvvetlenen Mirdasoğlu Mahmut, şimdi Harun ve Türklerinden çekiniyordu. Bunu fark eden Harun Fatımilerle beraber çalışmaya başladı. Ancak Fatımiler Harun'dan kurtulmak istiyorlardı. Bir Türk'ü Harun'u öldürmekle görevlendirdiler. Suikast başarılı oldu ve Hanoğlu Harun öldü.

Şii devletine darbe

1070 yılına gelene kadar, Hicaz Selçuklulara bağlanmıştı. Fatımilerin hükmü altında olan Mekke ve Medine kentlerinin yönetimi de Şiilerden Sünnilere geçmişti. Selçukluların bu başarıları Sünni Müslümanlar arasındaki itibarını gittikçe arttırıyordu. Selçuklular Şii Fatımilere ciddi bir darbe indirmişlerdi.

Hicaz gibi Halep'te de hutbe Şii halifesi adına okunuyordu. Halep Mirdasoğullarının yönetimindeydi. Halep Emiri hep esen rüzgâra uyarak varlığını sürdürebilmişti. 1051 yılında Doğu Roma bastırınca, Halep Constantinopolis valisine bağlanmıştı. 1056 – 1057 yıllarında Mısır ağır basınca Mısır vassallığına dönmüştü. Şimdi Selçuklu bastırıyordu, Halep de kaçacak delik, sığınacak çare arıyordu. Alp Arslan Halep'te Sünni Hutbesi istiyordu. Ama Halep halkının büyük bir kısmı Şii idi ve Mısır'a bağlı gibi duruyordu. Aynı zamanda Doğu Roma'da bastırmaya başlamıştı. Yıllık vergisini istiyordu. Halep, ödemeyi kabul ettiği 14 bin dinarın ödemesini geciktirince de, Doğu Roma Halep üzerine Türkmen şeflerini saldı.

Yörede pek çok bağımsız Türkmen şefi de at koşturuyordu. Hanoğlu, Kızlı gibi Türkmen şefleri bir o emirin, bir o devletin, bir diğer devletin hizmetine giriyor, şimdi beraber savaştığı ile yarın karşı savaşıyordu. Alp Arslan Halep emirinden Hutbeyi Abbasi Halifesi adına okutmasını istedi. Halep emiri kentin ileri gelenlerini toplayarak bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu görüşmelerde Selçuklu döneminin başladığı vurgulanarak, " sözün ve paranın değeri olmayacağı bir zamanın gelip çatması beklenmeden " Hutbenin Sünni tarzda okunması kararı verildi. 31 Temmuz 1070 yılından itibaren Halep Şii hutbeye son verip, Sünni hutbe okumaya başladı. Bu aynı zamanda Selçuklu vassallığını Halep'in kabul ettiği anlamına da geliyordu.

Bu sırada Alp Arslan Mısır'ın fethi ile uğraşıyordu. Tuğrul Bey buna niyetlenmiş ama başladığı işi bitirememişti. Alp Arslan'ın niyeti İsmaili Halifeliğine son vererek, Sünni Bağdat Halifesini İslam dünyasının tek halifesi yapmaktı.

O sırada Mısır'da Mısır komutanları kendi aralarında güç mücadelesi yapıyorlardı. Nasır-ud-devle, Nil deltasına yerleşerek, İskenderiye'de hutbeyi Abbasi Halifesi adına okutmaya başladı. Komutan Nasır-ud-devle, Kahire'de de Sünni Hutbesi okutabilmek için fıkıh bilgini Ebu Cafer Muhammed Cemaleddin'i Alp Arslan'a yollayarak yardım istedi. Alp Arslan, yolu üzerindeki pürüzleri de gidererek yukarıdan aşağıya doğru inmeye başladı. Alp Arslan, Doğu Roma egemenliğinde ve alınmaz olarak ünlenmiş olan Urfa surları önüne geldi. Urfa teslim olmadı ve Alp Arslan da kenti kuşattı (Mart 1071).

Bu sıralarda, Filistin'e yerleşmiş olan Erbasgan'ın Türkmenlerinin başında Kurlu et-Türî vardı. 1071 yılında Fatımi yönetimindeki Akka kentini kuşattıklarında Kurlu öldü. Türkmenlerin başına Atsız Bey geçti.

Malazgirt öncesi

Bir aylık bir kuşatmadan sonra Urfa Alp Arslan'a kuşatmayı kaldırması karşılığı 50 bin altın önerdi. Alp Arslan kuşatmayı gevşetti. Urfa bu sefer de " Kuşatma araçlarını yakmadıkça parayı vermeyiz " dedi. İstek yerine getirildi, ama Urfa parayı yine ödemedi.

Bu sırada Alp Arslan yanında bulunan Ebu Cafer Muhammed Celaleddin'i, Selçuklu vassalı kabul ettiği Halep emiri Mirdasoğlu Mahmut'a yollayarak kendine gelerek itaatini arz etmesini istemişti. Adet olarak bütün vassal hükümdar ve emirler, Sultanın katına gelerek itaatlerini arz ederlerdi. Mahmut Sultandan korkarak gelemedi. Onun yerine Sultana para ve hediyeler yolladı. Alp Arslan, Mirdasoğlu Mahmut'a mektup yollayarak, " Adıma hutbe okutup benimle mektuplaşmayı sürdürdüğün halde, niçin katıma gelip itaatini arz etmekten çekindiğini anlamıyorum. Hâlbuki sen, katıma gelen bütün tabilerimize gösterdiğimiz lütuf ve yaptığımız ihsanları çok iyi bilirsin. " diyerek serzenişte bulundu.

Mirdasoğlunun huzuruna gelmemekte diretmesi üzerine Alp Arslan Nisan 1071 tarihinde Urfa'nın halledilmesini daha sonraya erteleyerek, güneye doğru yürüyüşüne devam etti. Selçuklu ordusu Mısır yolu üzerindeki Halep'e yaklaştıkça, Halep Emiri Mirdasoğlu Mahmut, varlığını koruyabilmek için fırıldak gibi dönüyordu.

Selçuklu ordusu Halep'e doğru giderken, Nehrülcezv yöresinde Fırat'ı geçti. Bu sırada Ebu Cafer Muhammed Cemaleddin Sultana " Ey efendimiz, ulu Tanrı'nın sana ihsan ettiği bu nimete şükret " dedi. Bu sözün ne demek olduğunu anlamayan Alp Arslan, Ebu Cafer'e ne demek istediğini sorunca, o devam etti " Bu ırmağı şimdiye kadar Türk olarak köle asıllı hükümdarlar geçmişlerdir. Hâlbuki bugün, Hazret-i âlileri, ilk kez bir Türk sultanı olarak geçiyorlar " dedi. Ancak bu sırada Tuğrul Beyden Alp Arslan'a miras kalmış Irak askerleri homurdanıyorlardı. Irak, uzun zamandır iki Iraktı: Bir tanesi Arap Irak, diğeri Acem Irak. Veya Sünni Irak ile Şii Irak vardı. Bu iki Irak'ın askerleri, " azıkların gecikmesini " bahane ederek savaşmak istemiyor ve homurdanıyorlardı. Ordunun elden geçirilmesi zorunlu hale gelmişti.

Selçuklu ordusu Halep'e vardı. Ordu, Mayıs 1071 tarihinden başlayarak kenti kuşatmaya girişti. İki ay süren kuşatmadan sonra, kentin burçları delinmeye başladı. Kent ciddi bir saldırı ile alınabilinir duruma gelmişti. Ama Alp Arslan, daha sonra savunmasız kalır diye Halep'i kılıç zoruyla almak istemiyordu. Alp Arslan saldırmasa bile Halep emiri çok zor durumda kalmıştı. Mirdasoğlu Mahmut, Oğuzlara özgü giysiler giyerek, annesini yanına alarak, Sultan'ın katına çıkıp, yer öpüp, itaatini arz etti. Sultan'da onu affedip, tekrar Halep emirliğini

ona verdi. Böylece daha önce Mısır Fatımi devletine bağlı olan Halep Selçuklu hâkimiyetine geçiyordu. Bunun üzerine Sur ve Sayda gibi kıyı kentleri de Fatımi vassallığından ayrılarak Selçuklulara katıldılar.

Alp Arslan, Mısır'a gitmek üzere Halep'ten ayrıldı. Tam 1 günlük yol gitmişti ki Doğu Roma imparatorundan bir elçi geldi. İmparator Menbic, Ahlat ve Malazgirt'in Doğu Roma'ya geri verilmesini istiyordu. Eğer istek yerine getirilmez ise İmparator büyük bir ordu ile harekete geçecekti. Elçi böyle diyordu ama Romanos Diogenes çoktan Constantinopolis'ten hareket etmiş, Erzurum'a doğru gidiyordu. Alp Arslan bu haberi alınca elçiyi sert bir cevapla geri yolladı.

Filistin'de kurulup başında Kurlu Beyin bulunduğu beylikte Kurlu Beyin ölüp yerine Atsız Beyin geçtiğini söylemiştik. Atsız'ın iş başına gelmesi ile Suriye ve Filistin'de Fatımi hâkimiyetine tabi yerler hızla Selçuklu vassalı olmaya başladılar. Atsız Kudüs'ü kuşattı. Kentin Fatımilere bağlı bir valisi vardı. Vali Türk asıllıydı. Vali Kenti aman ile teslim etti. Kentin kendine ve halkına bir şey olmadı, kentte yağma yapılmadı. Kudüs alındıktan sonra Atsız devletinin merkezini Ramle'den Kudüs'e taşıdı.

Anadolu İdari Yapılanması

Temalar 1025

Bu sıralarda Anadolu'daki Doğu Roma idari yapılanması şöyleydi.
Anatolik Teması: Merkezi Konya idi, Konya, Isparta, Burdur, Afyon, Kütahya'yı içine alıyordu.
Armenyak Teması: Merkezi Amasya idi, Amasya, Samsun, Sinop, Çorum'u içine alıyordu.
Trakezyen Teması: Başkent Efes'ti, Aydın, Uşak, Manisa, Denizli'yi kapsıyordu.
Optimon Teması: Merkezi İzmit'ti, Kocaeli ve Sakarya çevresini kapsıyordu.
Opsikyon Teması: Merkezi İznik'ti, Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Çanakkale ve Bilecik çevresini kapsıyordu.
Bukkellaryen Teması: Merkezi Ankara'ydı, Ankara ve Bolu çevresini içine alıyordu.
Paflagonya Teması: Merkezi Çankırı'ydı, Çankırı ve Kastamonu'nu kapsıyordu.
Khaldea Teması: Merkezi Trabzon, Trabzon ve Rize çevresini kapsıyordu.
Mezopotamya Teması: Merkezi Erzincan, Erzincan, Tunceli ve Elazığ çevresini içine alıyordu.
Kolonea Teması: Merkezi Şebinkarahisar'dı, Gümüşhane, ordu ve Giresun'u kapsıyordu.
Sebast Teması: Merkezi Sivas'tı, Tokat, Yozgat, Niğde, Kırşehir ve Nevşehir'i kapsıyordu.
Likandos Teması: Merkezi Malatya'ydı, Malatya ve Adıyaman çevresini kapsıyordu.
Selekya Teması: Merkezi Tarsus'tu, Adana ve İçel'i kapsıyordu.
Kibyrreoteen Teması: Merkezi Antalya'ydı, Antalya ve Muğla illerini kapsıyordu.

Sami Teması: Merkezi İzmir'di. İzmir, Midilli, Sakız ve Sisam adalarını kapsıyordu.
Kıbrıs Teması: Merkezi Pafos'du.
Kharsian Teması: Merkezi Kayseri, Kayseri'yi kapsıyordu.
Suriye Teması. Merkezi Antakya'ydı, Hatay, Maraş, Urfa ve Antep'i kapsıyordu.
Vaspuragan teması: Merkezi Vustan'dı, Bingöl, Muş, Van ve Ağrı'yı kapsıyordu.
Ani Teması: Başkenti Ani'ydi. Kars ve Çoruh çevresini kapsıyordu.
İberya Teması: Merkezi Tiflis'di, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsıyordu.

Malazgirt Savaşına Doğru

Doğu Roma ardı arkası kesilmeyen Türkmen akınları karşısında çaresiz kalmıştı. Akıncıların fetih gibi bir niyetleri yoktu, gelip yağma edip gidiyorlardı. Ama devlet eğer devletse uyruklarını korumalı, asayişi sağlamalıydı. Doğu Roma diplomatik kanalları kullanarak bu akınları durdurmayı denemişti. Ama Selçukluların da bu akınları durdurabilecek ne merkezi bir gücü ve ne de isteği vardı. Ve hatta gördüğümüz gibi Selçuklular, kendi üzerlerindeki Türkmen baskısını azaltmak için, Türkmenleri Anadolu'ya yönlendiriyorlardı.

İmparator Romanos Diogenes'in son seferi başarılı geçmişti. Bundan cesaretlenerek Türkleri Anadolu'dan atmak ve hatta Selçuklu başkentine kadar gitmek fikrine kapıldı. Bu sırada daha önce anlatılan nedenlerle, Doğu Roma merkezi ordusu paralı askerlerden oluşmuş bir orduydu. Gotlar, Varegler, Slavlar, Franklar ve Hıristiyan Türklerden (Peçenek, Uz, Kuman) oluşuyordu. Bunlara Bulgarlar ve Ermeniler de katılarak ordu sayısal olarak şişirilmişti. Ancak ordunun manevi birliği yoktu. Bu ordu içindeki her gurup, aslında kendi şeflerine bağlıydı. Bu açıdan da kendi devleti için eyalet ordularından veya Müslüman devletlerin köle ordularından daha az tehlikeli değildi.

13 Mart 1071 yılında Romanos, büyük bir ordu ile Constantinopolis'ten Doğuya hareket etti. Romanos seferinin başarılı olacağından o denli emindi ki İran eyaletlerini çoktan generalleri arasında paylaştırmıştı. Türkler Orta Asya'ya geri atılacaklardı. Bu sırada Alp Arslan Halep önlerinden Mısır'a doğru hareket etmişti. Herhangi bir Doğu Roma hareketi beklemeden

Suriye'deki problemleri halletmeye çalışıyordu ki hem Doğu Roma elçisi gelmiş ve hem de İmparatorluk ordusunun hareket ettiği haberini almıştı.

Alp Arslan ordusunun bir kısmını Aytekin Bey ve Mirdasoğlu Mahmut'a bırakarak, onlara Mısır'ın fethi emrini verdi. Ordusunun geri kalanı ile de hızla kuzeye, Doğu Anadolu'ya doğru yola çıktı. İmparator büyük ordusu ile doğuya doğru ilerliyordu. 3.000 araba ve 10.000'lerce hayvan 200.000 kişilik Doğu Roma ordusunun ağırlıklarını ancak taşıyordu. Doğu Roma ordusu, Türklere karşı kesin bir sonuç alacak, Türk ordusunu yok ettikten sonra İran içlerine girecek ve Rey gibi kentleri ele geçirecekti. Bu nedenle orduda ağır silahlar vardı. Bu büyük silahlar içinde 1.200 kişi tarafından idare edilen ve döneminin en büyük silahı olan bir ağır mancınık da bulunuyordu. İmparator beraberinde hazinesinin bir kısmını da getirmişti. Yanında bir milyon altın, 100 bin ipekli giysi, altın eyerler, kemerler ve pek çok altın ve gümüş eşya vardı.

İmparator Romanos Diogenes Sultan Alp Arslan'ın Halep'ten ayrıldığını duyduğunda Sivas'taydı. Hemen bir harp meclisi topladı. Harp meclisinde bulunan Nikeforos Bryennios, Jozef Trakhaniotes (asıl adı Tarhan olan Türk asıllı bir komutan) gibi Türkleri tanıyan generaller, İmparatora ihtiyatlı hareket edilmesini önerdiler. Doğu Roma ordusu yeni gelen takviyelerle durmadan büyüyordu. Orduda Franklar, Normanlar, Slavlar, Gürcüler, Abhazalar, Ermeniler, Peçenekler ve Uzlar vardı. Doğu Roma ordusu Müslüman olmayan Türkleri yanına almıştı.

Alp Arslan, Doğu Roma ordusunun İran'a doğru gitmekte olduğunu anlayınca, ordusunu hızlı bir tarzda intikale zorladı. Bu hızlı hareket, Selçuk ordusu Fırat nehrini geçerken bazı kayıplar vermesine sebep oldu. Selçuk ordusu içinde Tuğrul Bey zamanından beri dövüşen ve artık yaşları hayli ilerlemiş olan Iraklı askerler vardı. Daha önce homurdanmaya başlayan Irak askerleri ordudan ayrıldılar. Ya kendileri Alp Arslan'ın peşinden gitmemişlerdi veya Alp Arslan onları geride bırakmıştı. Hatta bazı yazarlar Alp Arslan'ın yanında, bir ara sadece köle kökenli 4.000 kişilik bir hassa ordusu kaldığını bile söylerler. Ayrıca bu hızlı hareket sırasında lojistik destek yeteri kadar sağlanamıyor ve orduda yiyecek sıkıntısı çekiliyordu. Alp Arslan yolda bir taraftan giderken, bir taraftan da savaş gücü düşmüş olanları terhis ederek ordusunu gençleştirmeye çalışıyordu. Bu sırada Alp Arslan'ın çağrısına uyarak gelen kuvvetler ile Selcuklu ordusu gençleşip, büyümeye başlamıştı. Sultan, muhtemel bir mağlubiyete karşı da veziri Nizamülmülk'ü ve karısını geriye Hamedan'a yolladı. Nizamülmülk, orada Türk İmparatorluğunun dağılmasını önleyecek tedbirleri alacaktı.

Alp Arslan'ın ordusu Erzen ve Bitlis Boğazlarından geçerek Ahlat' vardı. Bu sırada Doğu Roma ordusu da Malazgirt'e kadar ilerleyip, kaleyi ele geçirmişti. Alp Arslan'ın bütün davranışları bir savaşı istemediğini ve devamlı barış imkânları aradığını gösterir. Ancak, karşı taraf savaşmak için kendini çok güçlü hissediyor, barışı hiç düşünmüyordu.

Türkler, Doğu Roma ordusunun son durumunu öğrenmek üzere, Ahlat garnizon komutanı Sunduk komutasında bir hafif süvari kuvvetini ileri yolladı. Türk öncüleri, Nikeforos Bryennios komutasındaki Doğu Roma öncü birlikleri ile karşılaştılar. Çatışma Türklerin lehine bitti. Doğu Roma öncü birlikleri dağıldı ve General Bryennios yaralı olarak ana kuvvetlere ancak erişti. Bu çatışmada Selçuklular süslü büyük bir haç ele geçirmişlerdi. Bu haç, zafer nişanı olarak Halifeye, Bağdat'a yollandı.

Artık iki ordu arasında 7-8 Km bir mesafe vardı. Denizden 1500 m yüksekteki Malazgirt ovasında karşı karşıya idiler. Yanlarında Malazgirt kalesi yükseliyordu. Türk ordusu 50.000

kişi kadardı. Ama savaş gücü çok yüksek savaşçılardan oluşuyordu. Bu savaşçılar hem genç ve hem de yapılan akınlarla pişmiş askerlerdi. Düzenli ve disiplinliydi. Sultan Alp Arslan'la birlikte Gevherâyin, Afşin, Savtekin, Sunduk, Aytekin, Tarankoğlu (Serhenoğlu), Ahmetşah, Demleşoğlu Mehmet, Duduoğlu gibi akıncı beyleri ve Kutalmışoğlu Mansur, Süleyman, Devlet, Alpilek, Tutak, Danışmend, Saltuk, Mengücük, Çavlı, Çavuldur ve Porsuk gibi savaş bilgisi yüksek Selçuk emirleri vardı.

Alp Arslan'ın ordusunun mevcudu hakkında birbiri ile çelişkili çok değişik bilgiler vardır. Kimi 15 bin, kimi 30 bin, Doğu Roma kaynakları 300 bin derler. Selçuklu ordusunun Doğu Roma ordusundan çok ufak olduğu ve iki ordu arasındaki dengesizliğin büyük olduğu kesindir. Ancak kalabalık Doğu Roma Ordusunun da kendi iç çelişkileri vardır ve bunlar hiç de küçük problemler değildir.

Rumlar Ermenilerden yakınmaktaydılar. Türk akınları sırasında, Ermeniler Rumlara karşı acımasız davranmakla suçlanıyorlardı. Bu suçlamalara dayanan İmparator Sivas'ta Ermeni kıyımı yapmıştı. Hatta Ermenilerin dinlerini yok edeceğini bile söylemişti. İmparatoru yatıştıran ve düzeni korumaya çalışan Erbasgan'dı. İmparatorun bu tutumu Ermeni nüfusta büyük bir tedirginlik yarattı. Ordudaki Ermeni askerleri güvensizleştiler.

Doğu Roma ordusunda, İmparatora açıkça düşmanlık yapan feodaller vardı. İmparatorun esas güvencesi paralı askerlerdi, ama onlar da zamanında paraları ödenmedikçe baş kaldırma alışkanlığına sahiptiler. Bu nedenle İmparator Romanos'un generalleri, ordunun sayısal büyüklüğüne kanmıyor, İmparatorun Azerbaycan üzerine yürüme fikrine karşı çıkıyorlardı. Bu generaller içinde Tarkhaniotes ve Nikefer Biyennios gibi Türk savaş taktiklerini çok iyi bilen komutanlar, İmparatora, Selçuklu ordusunu Sivas veya Erzurum'da beklemenin daha iyi olacağını anlatmaya çalışıyorlardı. Ancak İmparator söz dinlemiyor, kendine fazla güveniyordu.

İmparator esir düştükten sonra Alp Arslan'a dediği gibi, o bu orduyu toplamak için bütün hazinesini harcamıştı. Romanos'un elindeki ordu, Doğu Roma'nın toplayabildiği son büyük orduydu. İmparatorluk bundan sonra, bir daha, bu çapta bir ordu organize edemeyecekti. Kuvvetli bir olasılık ile bunun bilincinde olan İmparator, bu ordu ile Selçuklulara kesin darbeyi vurmak istiyordu.

Alp Arslan, Savtekin (Sav Tigin) başkanlığında bir elçi heyetini İmparator'a yolladı. Romanos Diogenes, Alp Arslan'ın barış teklifini reddetti. İmparatorun Sav Tigin'e verdiği cevap şuydu:

" Sultanınıza söyleyin, kendisi ile barış görüşmelerini Rey kentinde yapacağım, ordumu İsfahan'da kışlatacağım ve hayvanlarımı Hamedan'da sulayacağım. " Selçuklu elçisinin cevabı manalıydı: " Atlarınızın Hamedan'da kışlayacaklarından ben de eminim. Fakat sizin nerede kışlayacağınızı bilemiyorum. "

Malazgirt savaşına Romanos'un Harp Divan Başkanı olarak katılmış olan Mihael Attaleiates'in kayıtlarına göre savaştan bir gece önce Selçuklu akıncıları Doğu Roma ordusuna baskın vermişlerdi.

" Mehtapsız karanlık bir gecede, baskın düzenleyen Selçuklu atlı birlikleri, Bizans ordugâhının dışındaki ırktaşları olan Türk askerlerini kuşatıp hareketsiz hale getirdikten sonra (belki iş birliği yapmışlardı), Doğu Roma ordusunun erzak muhafızlarını yok ettiler. Onların

at üzerindeki çevik hareketleri, yağdırdıkları oklar, insanı şaşırtan savaş çığlıkları Roma ordugâhında ölüm ve dehşet saçtı. Bu sırada Roma askerleri ordugâh içlerine ve kaleye sığınmaya çalışıyorlardı. Hatta baskın yapan " Selçuklu atlılarının Romalılarla birlikte kaleye girdikleri ve ordugâhın bütün ağırlığını ellerine geçirdikleri " haberleri bile yayılmıştı. Kimin kaçtığı, kimin kovaladığı, kimin düşman, kimin dost olduğu anlaşılamıyordu. Roma ordusundaki Uzlar bu kargaşayı daha da arttırıyorlardı. "

Norman şair Gesta Roberti Wisgardi'ye göre de, o gece, saldıran Türk akıncılarının dikkatini dağıtmak için İmparator etrafa altın ve gümüş serptirmişti. Ancak, Kıymetli malları Selçuklular yerine Roma ordusundaki paralı askerler paylaşmışlardı. Roma ordusundaki Türkler de topladıkları altın ve gümüşlerle beraber, gidip, Selçuklu ordusuna katılmışlardı.

Böylece daha savaş başlamadan Doğu Roma ordusu maddi ve manevi bir darbe yemiş oldu. Savaş sabahı bunun altından kolay kalkamamış olmalıdırlar. Aslında bütün Türkler Doğu Roma ordusunu terk etmemişti. Ama İmparator kalanlarında savaş sırasında ayrılacağından korkuyordu. Kalan Uz ve Peçeneklere sadakat yemini ettirdi. Yemin tutmuş olmalı ki bu Türkler Doğu Roma Ordusundan ayrılmadılar.

Malazgirt Savaşı

Malazgirt ovasında laleler

26 Ağustos 1071 Cuma sabahı, şafakta, iki ordu birbirini gördü. Güneş doğunca Alp Arslan ordusuna kısa bir konuşma yaptı. Konuşması bir İslam Sultanı gibi yüksekten değil, bir Türk şefi gibiydi. Yaptığı konuşmada sayıca az olduklarını vurgulayarak Bakara suresini hatırlattı ve " Allah'ın izni ile az olan çok olanı yener " dedi. " Dönmek isteyen dönsün, burada Allah'tan başka hükmeden bir Sultan yoktur " diyerek kimseyi savaşa zorlamadı. Ölürse, öldürüldüğü yere gömülmesini ve oğlu Melih-Şah'ın etrafında toplanılarak, birliğin bozulmamasını tavsiye etti.

Toplu olarak namaz kılındı. Cuma günüydü, bütün İslam âlemi camilerinde Halifenin, Selçuklu ordusunun muvaffakıyeti ile ilgili yazıp dağıttırdığı hutbe okunuyor, destek namazları kılınıyor, başarı için dualar ediliyordu. Bu sırada Doğu Roma ordusunda da dini merasimler yapılıyordu. İlahiler okunuyor, papazlar askerleri takdis ediyorlardı. Aynı şekilde Müslüman din adamları da Türk saflarını dolaşarak ayetler okuyorlardı. Her iki ordu da motivasyonu arttırmak için elinden geleni yapıyordu.

Namazdan sonra Sultan Alp Arslan yakın dövüş silahları olan kılıç ve gürzünü kuşanarak, askerlerine bir komutan gibi ve aynı zamanda da bir savaşçı gibi harbe katılacağını gösterdi. Türk savaşçıları eşittiler ve bozkır geleneklerine uygun davranıyorlardı. Savaştan önce Sultan Müneccime (falcı) danışmıştı. Sultan, komutanlar ve askerler hep birlikte ağlıyorlardı. Sultan, Türk gelenekleri uyarınca atının kuyruğunu kendi elleri ile bağladı. Askerler de öyle yaptılar.

Doğu Roma ordusunun merkezinde İmparator, sağ kanatta Uz askerleri ile Aleatews (Aliattes), sol kanatta Rumeli askerleri ile Nikeforos Bryennios ve yedek güçlerin başında Prens Andronikos (eski İmparator Dukas'ın oğlu) bulunuyordu.

Ordular birbirlerine yaklaşmaya başladılar. Öğle saatlerini 1–2 saat geçe iki ordu savaş mesafesine gelmişlerdi. Savaş, Türk atlılarının kitlesel bir ok hücumu ile başladı. Türklerin ok hücumu hakikaten müthiş, yoğun ve normalde sonuç alıcıydı. Ama bu hücum, Doğu Roma ordu saflarını bozamamıştı. Bunun üzerine Türkler meşhur Turan taktiğine başvurdular. Türk ordusu kaçarmış gibi savunma savaşı vererek savaş meydanından uzaklaşmaya başladı. Doğu Roma, Bozkır taktiklerinden habersizdi. Türklerin ok hücumundan sonuç alamayınca, hakikaten bozulduklarını sandı. Doğu Roma ordusu Türkleri kovalamak üzere peşlerine takıldı. Hâlbuki gittikçe Roma safları dağılıyor, birlikler birbirinden kopup araları açılıyordu. Bu sırada pusuda bekleyen Türk kuvvetleri ortaya çıkarak, Doğu Roma kuvvetlerini imha etmeye başladılar.

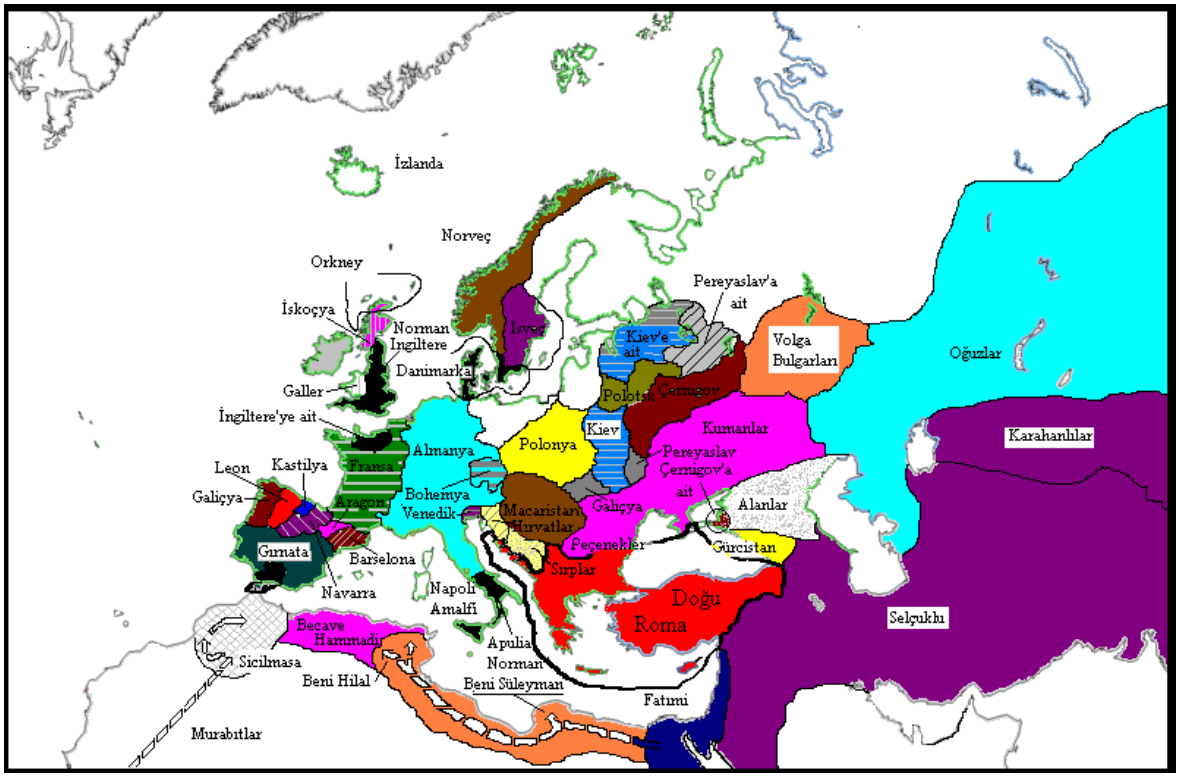
Ordunun dağıldığını ve kumanda imkânı kalmadığını anlayan İmparator, hemen geri çekilme ve toplanma emri verdi. Ancak geç kalmıştı. Türk kuvvetleri iki yandan Doğu Roma ordusunu çevirmeye başlamıştı. Bu sırada kargaşanın başladığı Doğu Roma ordusunda savaş emirleri de yerlerine sağlıklı ulaşmıyordu. İmparatorun emrini yanlış anlayan Prens Andronikos, savaş alanını terk etmeye başladı. Bu Doğu Roma birliklerinin maneviyatını daha fazla kırdı. Bozkır taktiği yine başarılı olmuş, etrafı çevrilerek, kıyıma uğrayan Doğu Roma ordusu, akşam bastırırken teslim olmuştu. Aslında kahramanca dövüşmüş olan İmparator da yaralı ve karargâhı ile birlikte esir edildi. Doğu Roma askerlerinin davranış biçimine bakılarak İmparator teşhis edilmişti. Bu arada herhangi bir ihmal olmaması için şunu da belirtmek gerekir. Alp Arslan'ın ordusunda çok miktarda Kürt asker ve Kürt Beyler vardı. Yani Malazgirt savaşının kazanılmasında Kürtlerin de büyük payı vardır.

Alp Arslan, Romanos Diogenes'e bir savaş tutsağı gibi değil, bir konuk hükümdar gibi muamele etmiştir. İmparator için özel bir çadır hazırlanmış, emrine hizmetkârlar tahsis edilmiş, özel masrafları için her gün para verilmeye başlanmıştır. Savaştan bir süre sonra, Alp Arslan, İmparatoru çadırına davet ederek onunla görüşmüştür. Çadırında Romanos Diogenes'i Alp Arslan hürmetle karşılayıp, yanına oturttu ve eşit muamelede bulundu.

Anadolu yüzyıllardır Müslüman akınlarına maruz kalıyor, ama direniyordu. Malazgirt savaşı bir dönüm noktası oldu. Artık Anadolu Türk akınlarına karşı direnmeyecekti. Malazgirt savaşının sonucu olarak, merkezi İznik olan Anadolu Selçuklu devleti kurulacaktı.

Doğu Roma, göçebe akınlarına ve son yüzyıllarda da Türk akınlarına alışıktı. Roma Türk akınlarını fırtınaya benzetiyordu. Gelir, yıkar ama sonra da söner giderdi. Türkler ne geleneksel düşmanları İranlılar gibi ve ne de rakip bir dinin savunucusu olan Araplar gibi değildiler. Onlar uzun zamandır bütün Avrupa'nın sınırlarına saldıran göçebelerdi. Onları profesyonel askerler olarak kendi ordularında kullanıyorlardı. Uygulayacakları yöntemi de biliyorlardı. Bunu Çin yapmıştı, bunu Roma daha önce defalarca uygulamıştı. Gelenlerin ilk şiddeti atlatıldıktan sonra onlar alınır federe yapılır, toprağa yerleştirilir sonra da asimile edilirdi. Federe yapılanlar eğer asimile edilememişse güçten düşmüş olarak başka yerlere eriye eriye giderlerdi. Roma, 1500 yıldır vardı, O, zamanı asırlar ile saymaya alışıktı.

Sultanla İmparator

Avrupa-Akdeniz-Ortadoğu 1071

Alp Arslan'ın çadırında Sultan ile İmparator arasında şöyle bir görüşme cereyan etti.

Sultan: Sana barış konusunda halifenin elçisini yolladığım halde, sen niçin bunu reddettin? Sana düşmanlarımın (Erbasgan ve ailesi) bize teslimi için Afşin ile haber yolladığım halde, bundan niçin kaçındın? Daha önce anlaştığımız halde, bunu bozup, benimle savaşarak neden bana zulmettin? Sana daha dün haber gönderip, savaştan vazgeçerek ülkene dönmen konusunda teklifte bulunduğumda " Buraya gelebilmek ve amacıma ulaşmak için çok asker toplayıp, çok para harcadım. İslam ülkelerini kendi ülkeme katmadan nasıl geri dönebilirim ve ülkeme karşı girişilen istilaların sonuçlarını nasıl katlanabilirim? " diye neden cevap verdin?

İmparator: Ey Sultan, ülkeni ele geçirebilmek için çeşitli milletlerden asker toplayıp, para harcadım. Buna rağmen zaferi sen kazandın. Ülkem perişan, ben de tutsak olarak senin huzurundayım. Bu durumda lütfen beni azarlama ve bana sert sözler söyleme, ama istediğini yap.

Sultan: Eğer zaferi sen kazanıp, beni tutsak alsaydın ne yapardın?

İmparator: Fena şeyler

Sultan: Gerçeği söyledin. Eğer bunun aksini söyleseydin yalan söylemiş olurdun.

Bunun üzerine Sultan yanındakilere “ Bu akıllı ve babayiğit bir adamdır. Bu bakımdan öldürülmesi doğru değildir “ dedi. Ve tekrar İmparatora dönerek:

Sultan: Şimdi sana ne yapacağımı sanıyorsun?

İmparator: Bana şu üç şeyden birini yapabilirsiniz: Birincisi öldürmek, İkincisi beni ibret olsun diye halkına teşhir etmek, Üçüncüsü ise yapmayacağın bir şey olduğundan söylenmesi gereksizdir.

Sultan: Bu nedir?

İmparator: Affetmek. Takdir ettiğin para ve armağanlar ile iyi niyetimi kabul edip, beni senin bir kumandanın ve bir vassalın olarak ülkeme geri göndermendir.

Sultan: Seni affetmek niyetindeyim. Ancak sen, ümitsizliği giderilmiş ve hakkında verilmiş kararı öğrenmiş bir kişi olarak, kurtuluş akçenin ne olması gerektiğini söyle.

İmparator: Sultan takdir etmelidir.

Sultan: 10 milyon altın.

İmparator. Benim hayatımı bağışladığın için Roma’ya sahip olmak hakkındır. Tahta çıktığımdan beri ordu kurmak için devletin mal ve parasını tükettim, halk fakirleşti. Eğer durum böyle olmasaydı, istediğinden çok fazlasını verirdim.

Böylece Sultan ile İmparator arasındaki görüşme sürüp gitti ve sonunda şöyle bir neticeye ulaştı. İmparator kurtuluş akçesi olarak 1 milyon altın verecekti. Doğu Roma her yıl Selçuklulara 360 bin altın vergi ödeyecekti. Doğu Roma elindeki tüm Müslüman tutsakları serbest bırakacaktı. Gerektiğinde Doğu Roma Selçuklulara asker verecekti. İmparator kızlarından birini Sultanın oğluna veriyordu. İmparator tekrar Doğu Roma tahtına çıkarsa Antakya, Urfa, Menbic ve Malazgirt kale ve kentleri Selçuklulara bırakılacaktı.

Barış anlaşmasından sonra, yerine kimse seçilmeden İmparatorun ülkesine geri dönebilmesi için acele edildi. İmparatora 10 bin altın borç verildi. İmparator bu paranın bir kısmı ile generallerinden bazılarını kurtardı. Bunun üzerine Alp Arslan kurtuluş akçesi almadan Doğu Roma komutanlarını serbest bıraktı. İmparatora 2 hâcip ve 100 hassa askeri eşlik ederek İmparator ülkesine dönmeye başladı. Sultan, dönüşü sırasında bir süre İmparatora eşlik etti.

Constantinopolis’de İmparatorun tutsak edildiği duyulunca kargaşa çıkmıştı. Eudokia bir manastıra kapatılmış, oğlu VII. Mihail (Mihail Dukas) tek başına İmparator olmuştu (Ekim 1071). Romanos Diogenes, Alp Arslan tarafından serbest bırakılıp Constantinopolis’e dönerken Amasya’da yeni durumu haber aldı.

Bunun üzerine Romanos, yeni imparator Mihail’e bir mektup yazarak durumunu anlattı. Bu mektupta, neden Selçuklarla savaştığını, savaşın sonucunu ve Alp Arslan’ın ona yaptığı iyi muameleyi anlatıp, Mihail Dukas’ın İmparator olmasını tasvip ettiğini bildiriyordu. İmparatora Selçuklarla yapmış olduğu anlaşmayı bozmamasını öğütlüyor, kendi kurtuluş akçesini istiyordu. Yeni İmparator Mihail, Romanos’un isteklerini olumlu karşıladı ancak “ sürekli savaşlar nedeni ile Roma hazinesinde az para kaldığını “ bildirerek, geri kalanını sonra ödemek üzere, Romanos’a bir miktar altın yolladı. Romanos Amasya’dan topladığı 200 bin

altın ve imparatordan gelenleri, Sultana verilmek üzere, kendi ile birlikte gelen iki hâcibe teslim etti. Sultan' da haber yollayarak " bundan fazlasını vermesinin mümkün olmadığını " bildirdi.

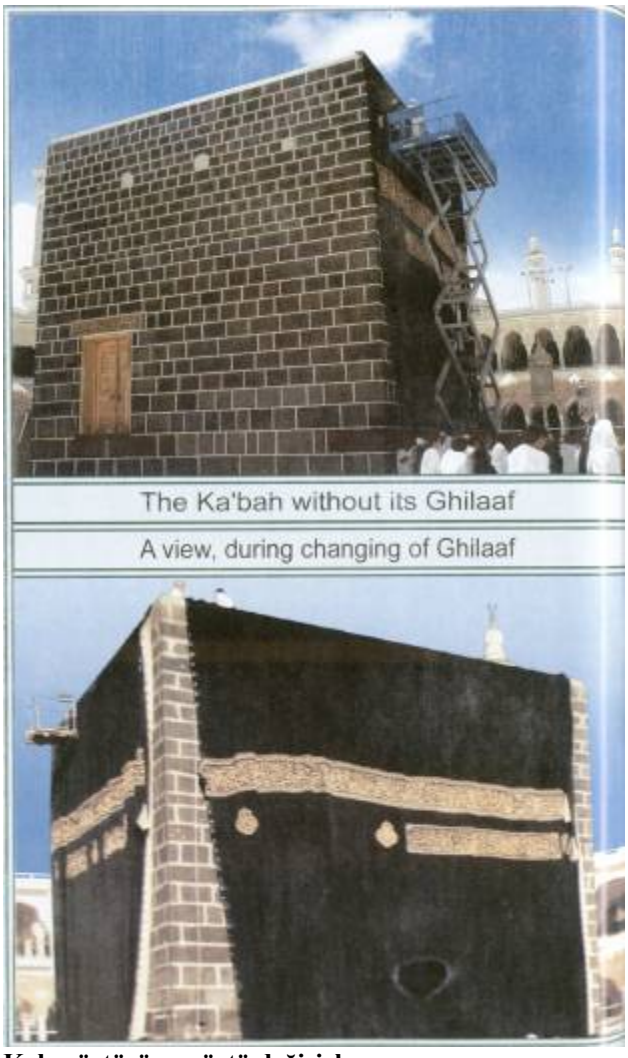
Bir süre sonra Romanos Diogenes, tahtı ele geçirmek için harekete geçti. Ama yeni İmparator Mihail Dukas, onu, Tokat'ta ve daha sonra da Andronikos Dukas onu Tarsus'ta yendiler. Romanos Diogenes, hayatına dokunulmayacağı sözü alarak teslim oldu. Romanos'un hayatına dokunulmayacağına söz verilmişti ama gözleri kör edildi. Bundan sonra Romanos Diogenes çok yaşamadı 1072 yazında, Sürgün edildiği Kınalı adada ızdırap içinde öldü. Romanos gözlerine mil çekildikten sonra durumunu o sırada İsfahan'da bulunan Alp Arslan'a bir mektupla bildirmişti.

Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun Türkleşme süreci başlamıştı. Artık Türkler Azerbaycan'daki üstlerine dönmüyor, Anadolu'da yerleşiyorlardı. Doğu Roma beylerinin kendi aralarında yaptıkları mücadeleler de buna yardım ediyordu. Aslında, Anadolu'ya akın yapan Türk beyleri bin, iki bin savaşçı ile saldırıyorlardı. Ama birbirleri ile uğraşan Doğu Roma beylerinin bu birkaç bin savaşçıya bile ihtiyaçları vardı. Durmadan Türk beylerinin desteğini talep ediyorlardı. Bu da Türk akıncılarının işini kolaylaştırıyordu.

1071 de Selçuklular Doğu Roma karşısında zafer kazanmışken ve Doğu Roma İmparatorluğu bu mağlubiyetin yükü altında karışmışken, " haydut baron " kardeşlerin 6 cısı olan Robert Guiscard güney İtalya'ya hâkim olup, Apulia Dükalığını kurdu.

Alp Arslan'ın Ölümü

Alp Arslan ile Romenos Diogenes arasında yapılan anlaşmayı Doğu Roma İmparatorluğu tanımamıştı. Bunun üzerine Alp Arslan, Kutalmış oğlu Süleyman'a Ege ve Marmara kıyısına kadar Anadolu'yu yağmalama ve böylece Anadolu'nun direncini kırma görevi verdi. Türkler, Artuk Bey, Tutuk Bey, Danışmend Bey ve Saltuk Bey gibi komutanların kumandası altında Anadolu'ya akınlar düzenlemeye başladılar. Ancak artık Türkler sadece yağmalamak için gitmiyor, ele geçirdikleri yörelere de yerleşiyorlardı. Türkler bir ırmak gibi akarken, ilk Anadolu Türk beylikleri de kurulmaya başlandı. 1072 yılında yukarı Fırat'ta Erzurum merkez olmak üzere Saltuklular (1072 – 1202) Beyliği kuruldu. Saltuklu beyliği, kurulan ve kurulacak olan diğer Türk beylikleri gibi Selçuklu devletine tabi bir beylikti. Sultan Alp Arslan, Malazgirt zaferinden sonra Erzurum bölgesini ikta olarak Saltuk Beye vermişti.

Kabe, örtüsüz ve örtü değişirken

1072 yılına kadar Kabe örtüsüzdü. Gazneliler büyük bir örtü dikmişlerdi ve örtüyü Ebul Kasım Dikhani adlı biri muhafaza ediyordu. Selçuklu Haç emiri Salar-ı Horasan, bu örtüyü Mekke'ye götürdü. Üzerinde Mahmut bin Sebüktekin yazılı, sarı ipekten bu örtü, Kabe'ye örtüldü.

Sultan Alp Arslan Batıda meşgulken, Doğuda oğlu Ayaz ile damadı Karahanlı hükümdarı Şemsülmülük Nasr arasında problem çıkmıştı. Melik Ayaz, Nasr Türkmenistan da seferdeyken, Karahanlı topraklarına yağma akınları düzenlemişti. Türkmenistan seferinden dönen Nasr, Melik Ayaz üzerine bir sefer düzenleyip, yapılan savaşta pek çok Selçuklu askerini öldürdü veya esir aldı. Bu sırada Nasr, karısı olan hatunu, kendisi yokken, gizliden gizliye kardeşi Ayaz'a yardım etmekle suçluyordu. Karahanlı Hükümdarı Nasr karısını döverek öldürdü. Bunun üzerine Alp Arslan 200 bin kişilik büyük bir ordu ile Karahanlılara karşı harekete geçti. Selçuklu ordusu, gemilerin yan yana dizilip kenetlenmesi ile oluşturulmuş olan köprü üzerinden Ceyhun nehrini 24 günde geçerek nehirler arası topraklara girdi.

1072 yılında Sultan Alp Arslan, Karahanlı topraklarına girmişti. İlk kuşatılan kale Berzem kalesiydi. Kale komutanı olan Harizmli Yusuf dayanmanın mümkün olmadığını görünce, teslim olmuş görünüp, Alp Arslan'ı öldürmeye karar verdi. Bu planı doğrultusunda hareket ederek karısını ve çocuklarını öldürüp kendini suikasta hazırladı. Daha sonra da teslim oldu veya yakalanarak huzura getirildi. Alp Arslan, Yusuf'un dört köşeye çakılmış dört kazığa bağlanmasını emretti. Yusuf, " Ey korkak! Benim gibisi böyle mi öldürülür? " deyince sinirlenip, eline ok ve yayını aldı. Yusuf'u da serbest bıraktırdı. Yusuf Alp Arslan'ın üzerine atıldı, Sultan da okuna davrandı. Ama oku ilk defa hedefini bulamadı. Sultan Alp Arslan tahtında oturmaktaydı. Yusuf'un saldırısını püskürtmek için ayağa kalkarken, ayağı takılıp, yere düştü. Yere düşen Sultanın üzerine atlayan Yusuf, kuşağından bir hançer çıkararak, Sultana defalarca öldürücü darbeler vurdu. Alp Arslan, bir bozkır savaşçısı gibi ölmüştü.

Sultan 43 yaşında iken öldürülmüş, Selçuklu tahtında sadece 9 yıl kalmıştı. Yerine büyük oğlu Melih-Şah geçti. Alp Arslan'dan Selçukluların " Büyük Selçuklular " veya " Horasan Selçukluları " veya " İran Selçukluları " denen dalı yürümüştür. Kan dökmekten kaçınan mümtaz bir kişiliğe sahipti. Saltanat yıllarında yanında tek veziri Nizamü'l-Mülk'dür (Nizamülmülk). İran asıllı bu büyük devlet adamı, Alp Arslan'dan sonra oğlu Melik-Şah'a da vezirlik edecektir. Alp Arslan'ın ölümü tüm Müslüman dünyasında derin bir acı ile karşılandı. Halife, bütün dünya Müslümanları için bir başsağlığı duyurusu yayınladı.

Alp Arslan ölümünden kısa bir süre önce Fars ve Kirman eyaletlerini Kavurt'a bırakmıştı. Ayrıca ölümü ile dul kalacak kendi karısı ile 50 bin dinarı kardeşine vermişti.

Büyük Selçuklu devletinin daha Tuğrul Beyden sonra, parçalanarak, bütünlüğünün bozulması gerekiyordu. Gerekiyordu derken, eski Türk adetleri gereğince öyle olurdu demek istiyoruz. Ancak Büyük Selçuklu devleti epey bir süre toprak bütünlüğünü ve birliğini korumuştur. Bunda Gazneliler devleti yönetiminde yetişmiş İranlı vezirlerin katkısı büyüktür. İlk Selçuklu sultanlarının işleri askerlikle ve savaşlarla etrafı itaatleri altına almak olmuştu. Onlar ülke yönetimini kalemi de kılıcı da ustalıkla kullanan vezirlere devrettiler. Tuğrul Beyin gözü ve kulağı vezir Kunduri'ydi. Nizamülmülk, Alparslan ve Melik-Şah dönemlerinde Sultanlar kadar kudretli yöneticiydi. Nizamülmülk, Selçuklu ailesine paralel kendine bir aile kurmuştu. Nizamülmülk devleti tam bir yetkiyle yönetirdi.

Nizamülmülk büyük servet sahibiydi. Vergi gelirlerinden onda bir pay alırdı. Devlet gelirlerinden aldığı pay gizli saklı değildi, gerekçeleri belirtilerek alınan ve herkes tarafından hakkı görülen bir irattı. Kendine bağlı köle kökenli savaşçıları vardı. Bunların sayısının 7 bin ve hatta 20 bin olduğunu söyleyenler vardır. Bu özel askeri güce " Nizamiye " diye bir ad da verilmişti. Nizamiyenin kendi silah deposu vardı.

Nizamülmülk, din bilginlerini de yanına almaya ve onları kazanmaya çok önem verirdi. Pek çok kentte vakıflarla desteklenmiş medreseler kurmuştu. Bu medreselerde din bilginleri yetişirdi. Nizamülmülk'ün din adamlarına çok para dağıttığı hep söylenmiş ve bu davranışı eleştirilmiştir. Medrese başlangıcı itibarı ile bir Budha (Buda) kültürü ürünüdür. Ama Selçuklular devrinde değişip, İslamlaşarak İran yöresine yerleşmiştir.

Nizamülmülk'ün bir ordusu da kâtipler ordusuydu. Onun zamanında çok yetenekli kâtipler yetişmiş ve çeşitli devlet görevlerine gelmişlerdir. Bunlardan sivil bürokratlar yetişmiş ve valilik dahil bütün sivil görevleri üslenmişlerdir. Sivil bürokraside olan herkes, çocuklarının geleceğini garanti altına alabilmek için, onların da Nizamülmülk'ün yönetimi altında

yetişmesini isterlerdi. Böylece çocukların geleceği garanti altına alınmış olurdu. Bu, aslında bir kişiye kapılanmak dediğimiz şeydi.

Nizamülmülk'ün vezir olması ile birlikte Hanefi Şafi çatışması da son bulmuştu. Selçuklular Hanefi, Nizamülmülk Şafi'ydi. Nizamülmülk peş peşe açtığı okullara Hanefi veya Şafi olmasına bakmaksızın hocalar atıyordu.

Melik-Şah

Divan-ı Lugat-ül Türk'deki harita

"Rum ülkesinden Maçine dek Türk illerinin hepsinin boyu beşbin ,eni sekizbin fersah eder. İyice bilinmek için bunların hepsi, yeryüzü biçiminde daire şeklinde gösterilmiştir."

Alp Arslan'dan sonra tahta çıkan Melik-Şah çok yetenekli bir devlet adamıydı. Ancak klasik Türk devlet adamlarının tersine asker yanı zayıftı. Buna rağmen yanındaki çok yetenekli komutanlar sayesinde, ordusu görülmemiş başarılar kazandı. Melik-Şah başarılarını iyi bir diplomat olmasına, iyi bir yönetici olmasına ve karşısına çıkan halkların barış isteğine de borçludur.

Selçuklularda iktidarındeğiştiği bu yıllarda, Bağdat'ta Kaşkarlı Mahmut divan-ı lügat-ül Türk'ü yazıyordu (1072 – 1083). Mahmut, Isık Göl yakınlarında Bars Kul'da doğmuştu. Bu kitap uzmanlara göre Şamanist Türk halkının gelenek ve göreneklerini anlatan bir yapıttır. Hem bu açıdan önemlidir ve hem de bu tarihlerde Türkler arasında hala büyük kitlenin Şamanist olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kitap aynı zamanda Türkçe yazılmış bir halk edebiyatı antolojisidir.

Bu dönemde Batı Asya'da Türklük bilincinin artık iyice ortaya çıktığını belirten bir belirti Kaşkarlı Mahmut'un Türklük hakkında yazdıklarıdır.

“ Talih Güneşinin Türklerin burcunda doğduğunu ve Cenab-ı Hakkın Türk Hakanlığını Göğün felekleri arasına yerleştirdiğini, onlara “ Türk “ dediğini ve Egemenlik verdiğini, onları çağın hakanları yapıp dünyaya hükmetmenin dizginlerini ellerine verdiğini, onları tüm beşeriyete memur ettiğini, Doğruluğa yönelttiği, onlara katılanları ve onlar adına çabalayanları güçlendirdiğini böylece istedikleri her şeyi elde ettiklerini ve çapulcuların rezilliğinden kurtulduklarını idrak ettim. “

18 yaşındaki genç Sultan Melik-Şah Selçuklu Tahtına çıkar çıkmaz, askerin kendisine bağlanması için onlara para dağıttı. Dağıtılan meblağ 700 bin dinardı. Ayrıca Nişabur’da tekrar değerli eşyalar dağıtıldı. Melik-Şah tahta çıkmıştır ama amcası Kavurt da taht üzerinde hak iddia etmekteydi. Kavurt Melik-Şah’a şöyle yazıyordu: “ Ben büyük kardeş ve sen küçük oğulsun. Ben senden daha fazla kardeşim Alp Arslan’ın mirasına layığım. “ Melik-Şah’ın cevabı netti: “ Oğul varken kardeş mirasa konamaz. “

Kavurt’un Türkmenler üzerinde büyük bir nüfuzu vardı. O da bu nüfuza güvenerek hareket ediyordu. Kavurt Rey’e doğru yola çıktı. Melik-Şah ve vezir Nizamülmülk ondan önce davranıp, Rey’e geldiler. Rey’de Alp Arslan’ın hazinesinden 500 bin dinar ve 5 bin giysi alarak, Rey ile Hamedan arasındaki Türkmenlere bunları dağıtarak, onları yansızlaştırdılar. Böylece Türkmen desteğinden mahrum kalan Kavurt zayıfladı. Peşinden Hamedan’da yapılan savaşta, Melik-Şah, Iraklı vassalı Ukayloğlu Müslim’in Kürt ve Arap askerlerine dayalı ordusunun desteği sayesinde, Kavurt’u bozguna uğrattı. Kavurt dağlara kaçtı.

Ancak savaştan sonra askerler azdı. Ordugâha saldırıp, yağmalamak istediler. Bu sırada Kavurt yakalanıp getirilmişti, askerler maaş ve iktaları arttırılmazsa, tahta Kavurt’u geçireceklerini söyleyerek tehdit ettiler. Melik-Şah kendisine affedilmesi için yalvaran amcasını affetmek niyetindeydi. “ Amca baba yerindedir. Sağ el, sol el ile kesilmez. Baba yerine amca öldürülmez. “ diyordu.

İşe Nizamülmülk karıştı, “ devlet tehlikede bu işi bana bırakın “ dedi. Yaptıklarına karışmayacağına dair Sultandan yemin aldıktan sonra Kavurt’u kendi yayının kirişi ile boğdurarak öldürttü. Kavurt’un iki oğlunun gözlerine de mil çektirdi. Asker alternatifsiz kalmıştı, yatıştı. Melik-Şah’ın güncel problemi de böylece bitti. Kavurt’un oğullarının gözüne mil çekilmiş bile olsa, Nizamülmülk tedbirli olmaktan yanaydı. Farsa köle komutan Humar Tekin’i atadı. Kirman da ise Kavurt’un oğullarının yanına yine ünlü köle komutan Savtekin’i yolladı.

Vezir Nizamülmülk güçlüydü. Selçuklu ailesinden gelen prensler bile onun gücü yanında ikinci plana düşmüşlerdi. Askerler, komutanlar, eyalet yöneticileri, vassallar, herkes Nizamülmülk’ün üstünlüğünü kabul etmişti. Melik-Şah’a bağlı emirlerin sayısı 40 tan fazlaydı. Nizamülmülk bu emirleri tek tek çağırıp, Sultan’ın huzuruna çıkarıp, onları sultana takdim etti. Bu takdim sırasında emirlerin gücü hakkında da Sultana bilgiler verdi. Nizamülmülk’ün Melik-Şah’ın huzuruna çıkardığı emirler arasında Selçuklu ailesinden gelenler de vardı. Ama vezir, kimseye ayrıcalık tanımamış, herkese aynı prosedürü uygulamıştı. Tabii bu faydalı bir eylemdi. Ama aynı zamanda Nizamülmülk’ün gücünü vurguluyordu.

1072 yılında Melik-Şah tahta çıkınca, Alp Arslan’ın yanında tuttuğu Kutalmış’ın çocukları Mansur, Süleyman, Alpilik ve Devlet (Dolat) Anadolu’ya döndüler. Bunlar da Fırat ırmağı ve Urfa yöresinde fetihlere başladılar.

Melik-Şah'ın ilk saltanat günleri Batı Karahanlıların ve Gaznelilerin saldırıları ile başladı. Alp Arslan ölünce Batı Karahanlı hükümdarı Şemsülmülk Nasr, Ceyhun nehrini geçti. Bugün Afganistan sınırları içinde kalmış olan Belh bölgesi egemeni Alp Arslan'ın oğlu Ayaz, Batı Karahanlı saldırısı karşısında kaçtı. Nasr, Tırmiz ve Belh'ı aldı. Nasr geri dönerken Belh kentini yakacağını sanan halk Karahanlılara saldırdı. Bu durumda kenti yakmaktan vazgeçen Nasr, tüccarlardan para almakla yetindi.

Batı Karahanlılar Belh'i bırakmış ama Tırmiz'ı ellerinde tutmuşlardı. 1073 yılında bölgeye geri dönen Ayaz, Tırmiz'i almak istedi ama alamadı. 1074 yılında Ayaz Belh kentinde öldü. Böylece Kavurt'tan sonra Sultanın bir rakibi daha ölmüş oluyordu. Kuvvetli bir olasılık ile Melik-Şah kardeşinin ölümüne çok üzülmemişti. Ama Nizamülmülk ona, " Kardeşinin ölümü için kara elbiseler giyip, hüzün göster, sevinç gösterme " dedi.

Melih-Şah iç işleri biraz düzene girer girmez Tırmiz kalesi üzerine yürüdü. Bu sırada Karahanlı hükümdarı Nasr'dan bir mektup geldi: " Eğer sizinle aramızdaki dostluk bozulmasın derseniz, Tırmiz kalesinden elinizi çekin. Hakanlar hükümdar olduklarından beri burası, Karahanlılar ülkesindedir. Eğer böyle yaparsanız, sizinle dostluğumuz ve eski sevgimiz sağlamlaşmış olur. Yoksa bu işte kılıç ve yay hazırdır. "

Melih-Şah önce Belh ve oradan da Tımiz'e gitti. Bu sırada Savtekin, Ceyhun kenarında rastladığı Karahanlı kuvvetlerini yendi. Selçuklu ordusu Tımiz'e varıp, kaleyi ağır silahlarla kuşattı. Kaleye zorla girilip, tüm kale halkı ve bu arada Yağan Tekin de esir alındı. Melih-Şah kale halkını ve Yağan Tekin'i serbest bıraktı. Tımiz kalesi Selçuklulara vassal hale gelmişti.

Bu sırada Gazneliler de Melik-Şah'ın amcası Osman'ın egemen olduğu Toharistan'a saldırmışlardı. Osman Gaznelilere esir düştü. Ama Melik-Şah, Toharistan'a doğru yürüyünce Gazneliler Osman'ı serbest bıraktılar. Melik-Şah kızı Gevher hatunu Gazne Sultanı İbrahim'in oğlu Şehzade Mesut ile evlenmek üzere Gazne'ye yollayınca, iki devlet arasında barış yapıldı.

Tırmiz'ı kaybetmiş olan Karahanlılar savaşmaya devam ediyorlardı. Melik-Şah Semerkant üzerine yürüdü. Bunun üzerine Karahanlılar vezir Nizamülmülk'e başvurarak barış istediler. Yapılan barış sonucunda Nasr, Batı Karahanlı hükümdarı olarak yerinde kaldı (1074).

Zamanın tarihçileri, Nasr'ın çok adil bir hükümdar olduğunu anlatırlar. Nasr için " baba " gibi demek adet olmuştur. Batı Karahanlı hükümdarı Nasr, göçebe yaşantısından vazgeçmemişti. Kışın ordusu ile birlikte Buhara yakınlarında kışlar, askerler kente sadece gündüzleri girebilirlerdi. Güneş battıktan sonra hiçbir asker kentte kalamaz, çadırına dönerdi. Bu ve benzeri önlemler sayesinde askerlerin kent halkına baskı yapması önlenmiş oluyordu.

Karahanlılar göçebe yaşama devam etseler de, içinde yaşamasalar bile, kentleri mamur etmeye devam ediyorlardı. Yüksek binalar, kervansaraylar yaptırdılar.

Melik-Şah'ın tahta geçtiği sıralarda, Şaddadilerden III. Fazl, babası II. Fazl'a baş kaldırarak emirliği eline geçirmişti. Gence ve Dovin onun yönetimindeydi (1073/1074). Melik-Şah Şaddadilerin vassallığını daha da kuvvetlendirmek için Derbent (Babül-ebvab) ve Erran'ı en önemli komutanlarından biri olan Savtekin'e ikta olarak vermişti.

Ceset Hayata Döndü

VII. Mihail (Mihail Dukas) 1071 den 1078 e kadar İmparator olarak kaldı. Türkler bir hamlede Kızılırmak nehrini atlamışlardı. İmparator, komutan İsaakios Komnenos ve kardeşi Alexios Komnenos ile Frank komutan Ursel'i (Norman Roussel) büyük bir ordu ile Türklerin üzerine yolladı. Ursel (Roussel) Malazgirt savaşında emrindeki Frank ve Uz askerleri ile birlikte savaşmadan geri çekilenlerdendi. Doğu Roma ordusu Kayseri'ye geldiğinde komutan İsaakios ile Ursel'in arası açıldı. Ursel (Roussel) 400 atlı ile ordudan ayrılarak Sivas yönüne gitti. Bundan sonra, Kayseri cıvarında yapılan savaşta, meydan Türklerindi. Başkumandan İsaakios Komnenos esir düştü. Ağır bir fidye karşılığında serbest bırakıldı. Bu gelişmelere rağmen Psellos, Malazgirt savaşının sonrasını kast ederek, " Roma'nın cesedini hayata döndürdüğü için " Andronikos Dukas'ı ve " can çekişen imparatorluğu ayağa kaldırdığı için " İsaakios Komnenos'u yazılarında tebrik ediyordu.

Psellos'un İoannes İtalos adlı bir öğrencisi vardı. İtalos, İstanbul Üniversitesinde Psellos'un halefi olmuştu. İtalos, Hıristiyan dogmalarına değil Aristo, Platon (Eflatun) ve Teni-Platonculuğa itibar edilmesini söylüyordu. İtalos, Doğu Roma'da felsefeyi Teolojinin baskısından kurtarmaya çalışıyordu.

Selçuklu vassalı durumundaki Gürcü krallığında şimdi krallık tahtında II. Giorgi vardı (1072 – 1089). Gürcü krallığında bir yönetim kavgası başladı ve Liparit'in oğlu İvane (Iuvane), II. Giorgi'ye isyan ederek, Sultan Melih-Şah'a durumunu arz etti.

Bu sırada Filistin'de Atsız Beyin kurduğu bir Türkmen beyliği Selçuklu Sultanlığına bağlı olarak hüküm sürüyordu. Atsızlar son 15 yılda Ramle, Kudüs (2 defa) ve Şam'ı ele geçirmişler ve şimdi de Fatımiler ile savaşıyorlardı.1073 yılında, daha önce Delta'ya hâkim olduğunu gördüğümüz Nasır-ud-devle, bütün ailesi ile birlikte İldeniz tarafından öldürüldü. 1067 yılından beri Mısır'da süregelmekte olan kıtlık nedeniyle, Mısır ciddi ve büyük bir sefalet içine düşmüştü. Halkın birçoğu Suriye ve Irak'a göç etmişti.

1074 yılına gelindiğinde Kahire'deki Fatımi halifesi ekonomik ve siyasi olarak iyice sıkışmıştı, yardıma Akka valisi Bedr ül Cemali'yi çağırdı. Bedr ül Cemali, Ermeni kökenliydi. Ordusu ile Suriye'den Kahire'ye gelerek, kontrolü eline geçirdi. Bu andan itibaren Halife el-Mutansır'ın gücü tamamen sınırlanmıştı. Bundan sonra Fatımiler kukla olacak ve gerçek yönetim ordu komutanına geçecekti. Bu gelişme, ilerde göreceğimiz gibi Haşhaşi oluşumuna yol açacaktı.

1074 yılları cıvarında Normanlar Palermo ve Sicilya'ya tamamen hâkim olmuşlardı. Normanlar ele geçirirken işbirliği yaptıkları İtalyan kentlerine ticaret ayrıcalığı tanıyorlardı. Bundan sonra buradaki Mesina limanı gittikçe önem kazanacak ve Haçlı seferleri sırasında hareket noktası olacaktır.

Müslümanlar Sicilya'ya hurma, pamuk gibi ürünleri getirmiş ve iklime alıştırarak, Sicilya'da yetişmelerini sağlamışlardı. Venedik, Amalfi ve Cenova tüccarları, Sicilya'nın şeker, hurma, pamuk gibi ürünlerini gemilerle Avrupa'ya taşımaya başladılar. Daha sonraları Sicilya hâkimi II. Roger Müslüman bilim adamlarına bir küre ve önemli bir coğrafya yapıtı ürettirecekti. Sicilya'nın Müslümanlardan Hıristiyanlara geçişi, Batı Avrupa denizciliğinin önünü açmıştı.

Melik-Şah'ın amcası Kavurt'un ölümünden sonra, oğullarından üçü Hamedan'da hapsedilmişlerdi. Daha sonra Sultanşah ve kardeşleri kaçarak Kirman'a gittiler. 1074 yılında Sultanşah, Kirman Selçukluları tahtına oturdu. Melik-Şah önceleri, bunu duyunca kızmadı. Kavurt'un oğullarına Kirman ve Umman yönetimini bıraktı. Bir süre sonra ise Melik-Şah büyük bir ordu ile Kirman üzerine yürüdü. Melik-Şah'ın neden fikir değiştirdiği bilinmemektedir.

Melik-Şah ile başa çıkamayacağını bilen Sultanşah, Melik-Şah'tan özür dileyip, biat etti. Melik-Şah da Sultanşah'ı kızı ile evlendirip, ona ve Kirman Selçuklularına dokunmadı. Sultanşah'ın 1085 yılına kadar 12 yıl Kirman tahtında saltanat sürdüğü sanılmaktadır.

Suriye ve Filistin Oğuzların

Erbasgan Türkmenlerinin Filistin'e gelenlerinin başına Atsız Beyin geçtiğini görmüştük. Atsız Bey, önce Fatımi hâkimiyetindeki Remle'yi ele geçirdi. Peşinden Kudüs'ü kuşattı. Kudüs valisi Türk asıllıydı, can ve mal konusunda verilen taahhüde dayanarak kentin kapılarını Oğuzlara açtı. Atsız Bey bundan sonra Dımaşk'ı ele geçirmek istiyordu. Şöklü Bey'de, Filistin kıyılarındaydı ve Akka'yı kuşatmıştı. 1074 de Şöklü Bey kent valisi ile anlaştı. Akka'nın kapıları açılıp, Şöklü'nün Türkmenleri kente girdiler.

Şöklü'nün eline kentle birlikte şehrin hazinesi ve Mısır veziri Bedr ül Cemali'nin ailesi geçti. Atsız, Şöklü'den hazine ile Bedr ül Cemali'nin ailesini isteyince, bağımsız bir devlet olma hayaline kapılan Şöklü, bu isteği şiddetle reddetti. 1075 yılında Şöklü üzerine yürüyen Atsız ile yapılan savaşı Atsız kazandı. Ancak savaş kesin sonuçlu bir savaş olmamıştı. Bu sırada Şöklü Fatımi devletinin desteğini almaya başladı.

Şöklü arkasında Selçuklu devletinin olduğunu bildiği Atsız ile mücadeleye böyle devam edemezdi. Kendi mücadelesine kabul edilebilirlik katabilmek için Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ın kardeşlerinden birine (Alpilek veya Devlet) başvurarak, onu kendi yanına çekti. Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'ın bir kardeşi, amcası Resültekin ile birlikte Taberiyye'ye gelerek Şöklü ile birleşti ve Şii Mısır Fatımi devletini resmen tanıdıklarını ilan etti.

Süleyman-Şah

Süleyman-Şah kardeşleri ile birlikte Orta Anadolu'yu tamamen kontrolü altına almıştı. Şimdi Batı Anadolu üzerine yürüyordu. 1073 yılında Artuk Bey, İzmit yolu üzerinde bir Doğu Roma ordusu ile karşılaşarak, savaşı yine kazandı. Bundan sonra Amasya ve Yeşilırmak vadisini ele geçirdi. Süleyman-Şah ise güneye yönlenmiş ve Birecik'i merkez üstü durumuna getirmişti. Bu sırada kuvvetleri gittikçe çoğalan Ursel (Roussel), Sivas'ın batısındaki kent ve kasabaları yağmalıyordu. Bu sıralarda Ursel'in kumandası altında 2700 – 3000 savaşçı vardı.

Artuk, Tutak, Afşin, Demleçoğlu Mehmet, Serhenkoğlu ve Duduoğlu adlı Selçuk şeflerinin yönetimindeki Türkmenler Orta Anadolu'yu karış karış fethediyorlardı. Doğu Roma İmparatoru Mihail Dukas olup bitenler karşısında büyük endişe duyuyordu. İmparator Büyük bir ordu kurarak başına Ionnes Dukas'ı (Yuannis Dukas) ve Nikephoros Botaniates'i getirdi. Dukas önce Ursel üzerine yürüdü. Ancak yapılan savaşı Ursel kazandı ve Dukas Ursel'e esir düştü (1073).

Ursel (Roussel), bu başarısından sonra Sapanca dağlarına çekilerek, Constantinopolis'i alma planları yapmaya başladı. Yanına aldığı esir komutan Ionnes Dukas'ı (Yuannis) İmparator ilan etti. Doğu Roma komutanı Nikephoros Botaniates duruma müdahale etmenin yollarını arıyordu. İzmit yöresindeki Artuk Bey büyük bir Selçuklu kuvveti ile oralardaydı. Nikephoros, Artuk Beyle görüşerek, onu Ursel'e (Roussel) karşı bir harekâta razı etti. Artuk Bey Ursel'in Sapanca dağlarındaki karargâhını öncü kuvvetleri ile bastı, daha sonra da iki ordu arasındaki savaşı Artuk Beyin kuvvetleri kazandı. Ionnes Dukas ve Ursel, Artuk Beye esir düşmüşlerdi.

Artuk Bey, esirleri kurtuluş akçesi karşılığı serbest bıraktı. Serbest bırakılan tutsaklardan Ionnes Dukas (Yuannis) Constantinopolis'e geri döndü, Ursel Amasya yöresinde tekrar kuvvet toplayarak Doğu Roma'ya karşı olan isyanına devam etti. Ursel sorununun bitmediğini gören İmparator Mihail Dukas, Alexios (Aleksios) Komnenos'u Doğu Ordusu Başkomutanlığına atadı. Alexios Komnenos'un hareketlerinden haberdar olan Ursel (Roussel), Selçuklu beyi Tutak'ın yanına gelerek, onunla Doğu Roma'ya karşı ittifak yaptı. Ancak Alexios, Ursel'den kurtulmaya kararlıydı. Tutak Bey ile müzakereleri sürdürüp, sonunda büyük para ve mücevher karşılığında Ursel'i aldı. Böylece, Selçuklu Tutak'ın yardımı ile, Doğu Roma, Ursel (Roussel) sorunundan kurtulmuş oldu.

Ursel'i yanına alan Alexios Komnenos, Constantinopolis'e geri dönerken büyük güçlüklerle karşılaştı. Her yer Türk kaynıyordu. Türklere esir düşmek işten bile değildi. Alexios Komnenos Karadeniz Ereğlisinden bir gemiye binerek Constantinopolis'e ulaştı.

Bu sırada Mengücek Bey Erzincan çevresini ele geçiriyordu. Erzurum ve Çoruh çevresi Ebulkasım Bey tarafından alındı. Ancak Erzurum ve Kars kaleleri düşmediler. Kars kalesi defalarca bir Türklere, bir Doğu Romalılara geçti durdu. Kutalmışoğlu Mansur Bey Ege'ye doğru ilerliyordu.

Atsız Bey ise Suriye sahillerinde Şöklü'ye karşı hareket ediyordu. Atsız Bey Şöklü ve müttefiklerine karşı harekete geçerek, onları 1074/1075 yıllarında Taberiyye'de yapılan savaşta mağlup etti. Tutsak aldığı Şöklü ve oğlunu hemen öldürttü. Selçuklu ailesinden olan Kutalmışoğullarını denetimi altına alarak, durumu Melih-Şah'a iletti. Bu arada Atsız Bey 1074 de Akka limanını da ele geçirmişti.

Kardeşi ve amcasının esir düştüğünü öğrenen Kutalmışoğlu Süleyman-Şah (Kutalmışoğlu Nasıruddin Ebulfevaris Rüknüddin Gazi Süleymenşah), Birecik'ten Antakya üzerine yürüdü. Türk ilerleyişini, Romanos Diogenes'in kardeşi Konstantin ile İsaakios Komnenos komutasında bir Doğu Roma ordusu durdurmaya çalıştı. 1074 yılında Antakya yakınlarındaki meydan savaşı Süleyman-Şah'ın üstünlüğü ile sona erdi. Doğu Roma ordusunda Konstantin ölmüş, İsaakios Komnenos esir düşmüştü. İsaakios Komnenos, yine ağır bir fidye karşılığında serbest bırakıldı. Yılda 20 bin altın vergi karşılığında da Süleyman-Şah Antakya kenti kuşatmasını kaldırdı.

Atsız'ın elinde esir olan kardeşi ve amcasını kurtarmak isteyen Süleyman-Şah, Güney Anadolu'ya doğru ilerleyerek Humus'a kadar gelmişti. Bu sırada Atsız'a yardıma gelen 3.000 Türk atlısını da yağmaladı. Buradan Atsız'a haber yollayarak kardeşi ve amcasının kendine teslimini istedi. Atsız bu talebi kabul etmeyerek, Kutalmışoğullarını Melik-Şah'ın yanına yolladı. Süleyman-Şah'ın baskısı sonucu sıkışan Atsız Melih-Şah'tan yardım istedi

Atsız Bey (Emir), Kudüs, Taberiyye, Trablusşam, Sur, Akka gibi önemli kent ve limanları alarak Suriye ve Filistin Selçuklu devletinin sınırlarını genişletmişti. Bunun birlikte Dımaşk (Şam) hala alınamamıştı ve Fatımi devletine bağlıydı. Ancak 5 – 6 yıldır, Atsız'ın denetimi sonucu kent dışardan yardım alamıyordu ve müdafaası iyice zayıflamıştı. Şam'da ekonomi bozulmuş, yaşam koşulları ağırlaşmıştı. Durumun farkında olan Atsız Mayıs 1075 de Şam'ı kuşattı, ama yine ele geçirmeyi başaramadı. Ancak ablukayı da kaldırmadı.

Bu sırada Halife Muktedi Biemrillah, Melik-Şah'a başvurarak, isyan halinde olan Ahsa Karmatîlerine karşı yardım istedi. Karmatîleri halletme görevi Hacip Kiçkine'ye verildi. Kiçkine ordusunu kurmak için Katif ve Oval (Bahreyn) emiri Yahya bin Abbas ve bazı Arap kabile reislerinden destek sözü aldı. Sefere katılacaklar arasında ganimetin paylaşılması konusunda şöyle bir uzlaşma sağlandı: " Ele geçecek ganimetin onda biri Halifeye ve Sultan'a, onda biri vezir Nizamülmülk ve Saduddevle Gevherayin'e, geri kalan onda sekizin yarısı Kiçkine ve askerlerine, yarısı İbn Muhariş ve adamlarına bölüştürülecekti. "

Kiçkine, oluşturduğu muhasara amaçlı küçük ordu ile Katif'e doğru giderken yolda Kays ve Kubas kabilelerinin yağma saldırıları ile karşılaştı. Bu sırada yapılan savaşlarda Kiçkine pek çok Arap'ı çoluk çocuk esir aldı ama onları karşılıksız serbest bıraktı. Kiçkine'nin bu davranışı Kays ve Kubas kabilelerinin yaptıkları saldırılara son vermeleri sonucunu getirdi. Kiçkine bu suretle Kadif'e vardı. Kadif'e gelen Kiçkine'ye, daha önce yaptıkları anlaşmanın

hilafına olarak Emir Yahya yardım etmedi ve Selçuklu kuvvetlerini çölde yalnız bıraktı. Bunun üzerine Emir Yahya ile yapılan savaşı Kiçkine kazandı. Ama daha sonra Kays ve Kubas kabileleri ile anlaşan Yahya bin Abbas, Kiçkine'nin lojistik ağırlıklarını yağmaladı. Aç ve susuz kalan Kiçkine ve müttefikleri durmadan yapılan taciz saldırıları altında, perişan bir şekilde Basra'ya geri dönebildiler. Sefer başarılı olamamış, Karmatîlerle karşılaşılamadan mağlup olunmuştu.

1074 / 1075 yıllarında Halep emiri Mirdasoğullarından Nasr idi. Anadolu'da yağmalarda bulunan Türk beylerinden Ahmet Şah Halep'e gelip, Nasr ile anlaştı. Hem Doğu Roma İmparatorluğu ve hem de Arap Kilapoğulları kabilesinden bazı taht iddiacıları, Halep'i yönetimlerine almak istiyorlardı. Ayrıca Atsız da Halep'in kendine teslimini istiyordu. Halep emiri Nasr, bu kadar tehlike karşısında Ahmet Şah ile olan işbirliği sayesinde ayakta durabilmekteydi.

1074 yılında Kudüs'te Fatımi yanlısı bir başkaldırma oldu. Bunu kuvvetli bir olasılık ile İsmaili daileri yönetmişti. Olaylar başlayınca, kentteki Yahudi ve Hıristiyanlar kentin kendi bölgelerine çekilmişlerdi. Olaylar sırasında Yahudi ve Hıristiyanların burnu bile kanamadı. Müslümanlar birbirlerine girmişlerdi. Ancak Avrupa, bu Kudüs olaylarını da tahrif ederek Haçlı seferleri bahanesi olarak kullandılar. Avrupalıların Haçlı seferleri için ileri sürdükleri nedenler içinde tek gerçek çok önce yapılmış olan Hıristiyan katliamıydı, o da Fatımi Halifesi el-Hakim zamanında yapılmıştı. Avrupa bilerek veya bilmeden olayları karıştırıyordu.

İznik Rum Selçuklu Başkenti

Bu sırada Anadolu'da Artuk Bey Kelkit ve Yeşilırmak havzasını, Mengücük Bey Divriği, Erzincan ve Şebinkarahisar taraflarını, Ebulkasım Saltuk Erzurum ve Çoruh ırmağı çevresini fethediyorlardı. Süleyman-Şah'ın dayısı olan Danışmendoğlu Gümüştekin Ahmet Gazi Sivas, Amasya, Niksar, Tokat, Çorum, Kayseri, Elbistan ve Malatya kentleri ile çevrelerinde hâkimiyet kurdu. Danışmend Gazi'nin esas adı Taylu'dur. Ahmet adını Müslüman adı olarak kullanmaktaydı. Danışmend Gazi, Danışmendoğulları beyliğini kurmuştur.

1075 yılına gelindiğinde Süleyman-Şah Kuzey Suriye'den Anadolu'ya dönmüş ve fetihlerine devam ediyordu. Sağlam surları olan İznik kentini aldı. Bu kentin kapılarının içerden açıldığı için Türkler tarafından bu kadar kolay ele geçirildiği söylenir. Normal koşullarda Türklerin İznik surlarını aşamamaları gerekirdi. Süleyman-Şah, son fetihleriyle Anadolu Selçuklu devletini artık neredeyse kurmuştu. Anadolu Selçuklu devletinin başkenti İznik olacaktı. Bu devlet hem Büyük Selçuklu devletinin vassalı ve hem de Doğu Roma İmparatorluğunun vassalıydı.

Anadolu Selçuklu topraklarını Mansur Bey ve Süleyman-Şah birlikte yönetiyorlardı. Bu yönetime biz bugün Anadolu Selçuklu devleti veya Rum Selçuklu devleti diyoruz. Hâlbuki o tarihlerde, ne Mansur Bey ve ne de Süleyman-Şah bağımsızlık iddiasında değillerdi. Bunlar kendilerini Selçuklu devletine tabi bir devlet olarak görüyorlardı. Bu yüzden Süleyman-Şah adına hutbe okunmadı, para basılmadı. Süleyman-Şah her fırsatta Büyük Selçuklu Sultanı Melih-Şah'a tabi olduğunu ilan etmiştir. Bu dönemde Anadolu Selçuklu devleti Anadolu'daki pek çok beyliğin kendisine tabi olduğu büyük bir emirlikti.

1075 yılında Şaddadi emiri III. Fazl topraklarını kolayca Savtekin'e teslim edecek gibi görülmüyordu. Savtekin üzerine yürüyünce Gence ve Erran'ı teslim etmekten başka çare bulamadı. Savtekin şimdi bölge valisi olarak Gence'de oturuyordu. Daha sonra Bab emiri Maymun da Selçuklulara vassal hale geldi. Peşinden tüm Hazar devletinden arta kalan topluluklar Selçuklulara katıldılar.

Bölgede Gürcü krallığı tabi olmamak için direniyordu. Savtekin Gürcistan üzerine yürüdü ise de başarılı olamadı. Gürcü kralı II. Giorgi'nin (1072 – 1089) direnci devam edince Selçuklu Sultanı Melik-Şah Bizzat Gürcistan üzerine yürüyüp, bir takım yerleri ele geçirdi. Sonra da Şirvan ve Erran havalisinin yönetimini Savtekin'e bıraktı. Bu bölgelere çok sayıda Türkmen iskân edildi (1076 yılı başları). Bir ara Savtekin Gürcü kralı II. Giorgi ile savaşmak zorunda kaldı. Savaşı kaybetti ve Kars, Anapa, Vanand gibi yerleri Gürcülere terk etti.

Azerbaycan ve Arran'da otoritesini sürdürebilmek ve güçlenmek Melik-Şah için önemli sorunlardan biri olmuştur. Azerbaycan, saldırgan Gürcülerin karşısındaydı. Bölge Gürcülere karşı çok stratejik bir konumdaydı. Ayrıca Azerbaycan Anadolu Türklerinin karargâhıydı, Azerbaycan Türklerini kontrol etmek demek, Anadolu Türklerini kontrol etmek demekti. Bu nedenle Melik-Şah buraların yönetimini en önemli komutanlarına bıraktı. Önce Savtekin, O ölünce Bozan bölgenin yöneticileri oldular. Melik-Şah'tan sonra oğlu Berkyaruk bu politikaya devam etti.

Suriye'de Atsız'ın Şam ablukası devam ediyordu. Ablukadan iyice zayıflayan kenti Atsız bir yıl sonra Mayıs 1076'da tekrar kuşattı. Atsız kenti kan dökerek almak istemiyordu, kentin valisi de artık direnme imkânı kalmadığını anlayınca kenti Atsız'a teslim etti. Atsız Suriye Selçuklu devletinin başkentini Kudüs'ten Şam'a taşıdı.

1076 yılına gelindiğinde Kutalmışoğlu Süleyman-Şah Antakya'yı haraca bağlamış ve kuzey Suriye'ye hâkim olmuştu. Anadolu'nun fethinde Süleyman-Şah'a bağlı hareket eden Artuk Beyin otorite tanımaz, kendi istediğini yapar bir tavrı vardı. Süleyman-Şah, Artuk Beyi görevinden alarak, Sultan Melik-Şah'a şikâyet etti.

Aynı yıl (1076) Halep emiri Mirdasoğlu Nasr, Türk Beyi Ahmet Şah'ın Halep'i elinden alacağından korkmaya başlamıştı. Tuzak kurarak, Ahmet Şah'ı yakalatıp, kaleye hapsetti. Türkler başsız kalmıştı. Yönetimsiz Türklere Arap askerler saldırarak hem onları yağmaladılar ve hem de kadınların ırzlarına geçtiler. Bu mücadele sırasında Türklerin attığı bir ok Nasr'ı öldürdü (Mayıs 1076). Bu sefer Türkler kent'i yağmalamaya ve Ahmet Şah'ın serbest bırakılmasını istemeye başladılar.

Halep emirliğine Nasr yerine kardeşi Sabık geçti. Kent ileri gelenlerinin tavsiyesine uyarak, Sabık, Ahmet Şah'ı serbest bıraktı. Ona hediyeler verdi ve ayda 30 bin altın maaş bağladı. Nasr olsun, Sabık olsun Arap Kilapoğulları kabilesindendi. Ama Kilapoğlu kabilesi Halep emiri olarak Sabık'ı değil kardeşi Vessab'ı tahta çıkarmak istiyordu. Bu durumda Ahmet Şah, Sabık'ın tek güvencesiydi ve o da bunun farkındaydı.

Atsız Bey ve Artuk Bey

Melik-Şah Artuk Beye Hulvan (Luristan) valiliği görevini vererek onun Anadolu'dan ayrılmasını sağladı. Bu sırada Ahsa'nın güneyindeki Uyun Emiri Abdullah bin Ali, Karmatîlerle iyi mücadele ediyordu. Abdullah bin Ali, Nizamülmülk'e müracaat ederek, kendisine yardım edilirse Karmatîleri kesin olarak yok edip, yörede Abbasi hâkimiyetini sağlayabileceğini bildirdi. Selçuklu devleti, bu sefer Karmatîlere kesin bir darbe vurmak istiyordu.

Melik-Şah Artuk Beye Arabistan'a gitmesi ve buralardaki Sünni olmayan akımları önlemesi emrini verdi. Artuk Bey kardeşi Alpkuş ve 7 bin Türk atlısı ile Basra'ya geldi. Burada çöl için gerekli teçhizatı sağlayarak, kuvvetlerini çöle göre tanzim etti. Basra kenti Türklerden korkmuştu, Artuk Bey ve kuvvetlerini kente sokmuyordu. Artuk Beyin istekleri kent dışında sağlandı.

Artuk Bey önce, Katif üzerine yürüdü. Emir Yahya, Bahreyn'e kaçtı. Katif dirençsiz ele geçmişti. Buradan Ahsa üzerine yürüyerek, Karmatîlerin kalesini kuşattı. Susuz kalan Karmatîler Artuk Beye başvurup, barış istediler. Yapılan anlaşma şartlarına göre, Ahsa'da Şii hutbe yerine Abbasi Halifesi ve Selçuklu Sultanı adına hutbe okunacaktı; Karmatîler 10 bin altın savaş tazminatı ve barış koşullarını garantilemek için ileri gelenlerinden 13 kişiyi rehin veriyorlardı.

Artuk Bey buradan Bahreyn'e geçerek oradaki Karmatîleri ve Yahya bin Abbas'ı itaat altına aldı. Artuk Bey gidince Ahsa Karmatîleri hemen kaledeki depolarını, sarnıçlarını doldurup, anlaşma şartlarına uymayarak, tekrar direnişe geçtiler. Artuk Bey tekrar geri gelerek, kaleyi bir daha kuş uçurmamacasına sardı. Kaledeki Karmatîlerin direnci bitmek üzereydi ama Türk atlıları da çölden sıkılmış evlerine dönmek istiyorlardı. Zaten onlar yeterli ganimeti elde etmişlerdi. Artuk Bey kardeşi Alpkuş emrine 200 atlı bırakarak, onun Abdullah bin Ali ile birlikte kuşatmaya devam etmesini isteyerek geri döndü. Artuk Bey Bağdat'a giderken, kısa süre içinde geri gelerek Karmatî meselesini kökünden çözeceğini bildirdi.

Bağdat'la Artuk Beye Halife tarafından bir teşekkür nişanı olan ferman verildi. Artuk Bey Bağdat'ta iken, onun ve Türklerin yokluğundan faydalanan Ahsa Karmatîleri, Arap Ezd ve Amir-Rebia kabilelerinden destek alarak, karşı saldırıya geçtiler. Alpkuş ve Abdullah bin Ali, Karmatîleri tekrar yenerek, kayıtsız şartsız teslim aldılar. Karmatîlere ve Arap kabilelerine iyi davranılarak, alınan esirler serbest bırakıldı. Böylece, Artuk Beyin Arabistan'a gitmesi ile Ahsa, Kuveyt, Bahreyn ve Necd Selçuklu yönetimine geçmişti.

Artuk Bey Anadolu'da ilken, Yeşilırmak ve Kelkit bölgesi Artuk Bey tarafından fethedilmişti. O Anadolu'dan ayrılınca, bu bölgeler Dânişmend Beyin yönetimine bırakıldı. Bundan sonra Dânişmend Beyin oğulları tarafından kurulacak Beylikler, Anadolu'nun hâkimiyeti konusunda zaman zaman Anadolu Selçukluları ile çelişecek, zaman zaman işbirliği yapacaklardır.

Suriye Selçuklu devleti emiri Atsız, Ocak 1077 yılında Mısır sınırını geçip, Kahire yakınlarına geldi. Atsız'ın ordusunda Türkmen, Kürt ve Araplar vardı. Kahire halkı korkuya kapılmış, Fatımi Halifesinin sarayı önünde gösteriler yapıyordu. Bu sırada, yapılacak bir savaşta Fatımi ordusunun yenilmesi halinde Halife Mustansır ve vezir Bedr ül Cemali'nin İskenderiye kentine kaçacakları haberi kulaktan kulağa dolaştı. Halk iyice galeyana geldi. Halife halkı yatıştırmak için " Halifenin asla Kahire'den ayrılmayacağı, eski kitaplarda, Doğu'dan gelen hiçbir kavmin Mısır'ı alamayacağı yazılı olduğu, bu bakımdan zaferin kesinlikle Fatımilerde olacağı " konusunda bir duyuru yayınladı.

Savaş, Ocak 1077'de oldu. Fatımi veziri Bedr ül Cemali (Ermeni kökenlidir) çok büyük bir ordu kurmuştu. Ölen Şöklü'nun Mısır'a sığınan babası ve oğlunun çabaları ve vaatleri sonucu bir miktar Türkmen Atsız'ın ordusundan ayrılarak Fatımi saflarına geçtiler. Yapılan savaşı Fatımiler kazanmış ve Selçuklu ordusu çok fazla ölü vermişti.

Atsız Beyin öldüğünü sanan Melik-Şah, Gence valisi kardeşi Tutuş'u Suriye Selçuklu devletinin hükümdarı olarak atadı. Ayrıca Afşin ve Anadolu'da yağma akınları yapmakta olan, Sunduk (Sandak), Demleçoğlu Mehmet, Duduoğlu, Serhenoğlu, Türkmen, Aytekin gibi beylere de Tutuş'un hizmetine girmelerini emretti. Bu sırada Atsız'ın Mısır savaşında ölmediği haberi geldi. Rivayete göre Atsız Şam'a ancak 10 kişi ile birlikte dönebilmişti. Atsız, Tutuş'un Suriye Selçuklu devleti başkanlığına atandığını duymuş, Melik-Şah'a serzenişte bulunuyordu.

" Yaptığım hangi hareket ve davranış sebebiyle Tutuş Suriye'ye atanmıştır? Oysaki ben, Sultanın itaatli bir Hadimi ve naibiyim; İmparatorluk hazinesine her yıl, düzenli olarak 30 bin altın göndermekteyim "

Bunun üzerine Melik-Şah, Tutuş'u Suriye'ye yollamadı, ondan sadece Halep ve çevresinde faaliyette bulunmasını istedi.

Kahire bozgunundan sonra, Suriye ve Filistin'de Arap kökenli yöneticilerin yönetimindeki pek çok kent Atsız'a baş kaldırmıştı. Bunlar Şii hutbesi okutarak tekrar Fatımi devletine tabi olduklarını ilan ettiler. Sanki Atsız'ın senelerdir yaptığı her şey boşa gitmiş gibiydi. Bu durum karşısında Melik-Şah, Tutuş'tan kuzey Suriye'ye hâkim olmasını istedi ve ona 3000 kişilik bir takviye kuvveti yolladı. Atsız ilk olarak Kudüs'ü tekrar aldı ve isyancıları şiddetle cezalandırdı. Bu şiddet gösterisinden sonra etrafa dağılan korku, Atsız'ın işini kolaylaştırdı. Kudüs'ün peşinden Remle, Ariş, Rif, Yafa vs yeniden ele geçirildi.

1077 yılında Gümüştekin Bey (Danişmendoğlu değil), Urfa ve Antep çevrelerini ele geçirdi. Süleyman-Şah da bizzat Konya'yı fethetmiş, Batı ve Güneybatı Ege'yi hâkimiyeti altına almıştı. Karatekin Bey ise Sinop, Kastamonu ve Çankırı'yı alarak Selçuklu sınırlarına dahil etti.

1077 Ahsa'da ise Karmatîler tekrar başkaldırıyorlardı. Karmatîler yine Ezd ve Amir-Rebia kabilelerinin takviyeleri ile Selçuklu güçleri ile savaşa tutuştular. Alpkuş ve Abdullah, davul ve trampet çalarak develeri ürkütünce, Karmatîler ve müttefikleri darma dağın oldular. Kadın, çocuk, at, deve pek çok tutsak alındı. Karmatîlere ve müttefik Arap kabilelerine çok ağır bir darbe indirilmişti. Ancak bu zaferden sonra Abdullah bin Ali'nin Alpkuş ve Türklere karşı davranışı değişti. Alpkuş'u hapsettirip, kısa süre sonra da öldürttü. Böylece Abdullah bin Ali Ahsa'dan Bahreyn'e kadar toprakların yönetimini kendi ellerinde toplamıştı.

Olup bitenleri Basra'da haber alan Artuk Bey hemen 2000 Türk atlısı ile Ahsa'ya giderek, kaleye çekilen Abdullah bin Ali'yi kuşattı. Abdullah'tan rahatsız olmuş olan Arap kabileleri de Artuk Beye yardıma geldiler. Kuşatma uzun sürdü. Kuşatmanın uzaması sonunda Artuk Bey kardeşinin diyeti olarak Abdullah bin Ali'nin oğlu Ali'yi istedi. Buna karşılık Abdullah para önerdi. Anlaşma olmayınca, Abdullah'ın oğlu Ali " Ben, ülkem ve kabilem için canımı feda etmekten çekinmem " diyerek, gizlice kaleden çıkıp, Artuk Beye teslim oldu. Böylece kardeşinin karşılığını alan Artuk Bey de kuşatmayı kaldırıp Hulvan'a döndü. Artuk Beyin bu son seferinden sonra Karmatîler tamamen silindiler. Bu bölgeye Uyun bölgesi nedeniyle Uyuniler diye adlandırılan aile hakim oldu.

Doğu Roma'ya İmparator Olmak

VII. Mihail Dukkas sikke

Doğu Roma İmparatorluğu çok zor durumda olmasına rağmen, İmparator askeri konularla pek ilgilenmiyordu. İmparatorluk Selçuklular, Peçenekler ve Normanlar karşısında sürekli toprak kaybediyordu. Ordu tarafından desteklenen asker kökenli bir İmparatorun başa geçmesi herkes tarafından kabul edilir olmuştu. Anatolikon theması strategosu Nikephoros Botaniates, Ocak 1078 tarihinde İmparator ilan edildi ve Kütahya'dan Constantinopolis'e doğru yola çıktı. Nikephoros Botaniates Phokas ailesine mensuptu. Anadolu'nun ileri gelen askeri bürokratlarından biri idi. Ayrıca Selçuklu Sultanı Kutalmışoğlu Süleyman tarafından da destekleniyordu. Daha önce Doğu Roma imparatorluğuna sığındığını gördüğümüz Erbasgan, Botaniates'in yanındaydı. Botaniates, Erbasgan'ı İznik'teki Süleyman-Şah'a yollayarak ittifak önerisinde bulundu. Süleyman-Şah öneriyi kabul ederek, Botaniates'i 2000 atlı ile destekledi. Artık bir Hıristiyan ve Doğu Roma'lı olan Erbasgan'ın, Selçuklular arasındaki itibarı hala devam ediyordu. Onun dinine ve kimin hizmetinde olduğundan çok kim olduğuna bakılıyordu. Türkleri birbirine bağlayan ortak ata kavramı daha bitmemişti. Müslümanlığın daha Şaman dini karşısında, Türklerde alacağı çok yol vardı. Erbasgan'ın Süleyman-Şah ve Türkler arasındaki itibarı, Süleyman-Şah'ın kararında etkili olmuştur.

Bu sırada, Balkanlarda Nikephoros Bryennios da isyan etmişti. Ama her açıdan Anadolu daha avantajlıydı. Botaniates Mart 1078 de İzmit'e girdi. Başkentte, Patrik tarafından desteklenen bir baş kaldırı sonunda VII. Mihail tahtı terk ederek, Studios manastırına çekildi. Constantinopolis'e gelen Botaniates, Patrik tarafından İmparator ilan edildi. Botaniates, Dukas ailesi ile bağ kurup, durumunu daha meşrulaştırmak için VII. Mihail'in karısı Maria ile evlendi. Botaniates Constantinopolis'te İmparator olurken, ona yardım eden Türk atlıları da Üsküdar'da çadır kurmuşlardı. Bu Türkler, Balkanlarda isyan etmiş olan Bryennios'a karşı da yollanmışlardır.

VII. Mikhail önce Studios manastırına keşiş olarak çekildi. Orada akademik uğraşlarına devam etti. Sonra kilise hirerarşisi içine katılıp Ortodoks Kilisesi içinde önemli rol oynamaya başladı. Dinsel merkezi olan Efes metropolit başpiskoposu oldu. Tahttan ayrılmasından yaklaşık 12 yıl sonra 1090 civarında Constantinopolis'te öldü.

Doğu Roma İmparatorluğunun bu kargaşası sırasında, Süleyman-Şah Anadolu Selçuklu devletinin sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz'e kadar genişletmiş, Bursa ve çevresi ile Kocaeli yarımadasına hâkim olmuştu. Botaniates, Türklerin Marmara denizinin Asya tarafına, kıyılara yerleşmesine ses çıkarmamıştı. Bunda Doğu Roma'ya daha önce sığınıp Romalılaşmış bir Selçuklu beyinin rolü olmuştur. Bu kişi Türkleri Botaniates'in egemenliğini kabul etmeye razı etmişti. Artık onlar da İmparatorun gözünde Doğu Romalıydılar. Türkler böylece Boğazlara yakın bölgelere yerleştiler ve imparatorun düşmanlarının Asya tarafına geçmelerini önlediler.

Kargaşadan istifade eden biri de Ermeni asıllı General Filaretos'du (Philaretos Brachamios). Filaretos önce Maraş'ı, sonra da Malatya, Harput, Palu, Elbistan, Tarsus ve Urfa'ya hâkim olmuştu. Böylece Güneydoğu Anadolu'da Çukurova'dan başlayan bir Ermeni prensliği kurulmuş oldu. Filaretos kurulan prensliği yaşatabilmek için bir taraftan Doğu Roma İmparatorluğuna tabi gibi görülüyor, diğer yandan Selçuklu devletine vergi ödüyordu. Ancak bu prensliğin toprakları Anadolu ile diğer Selçuklu toprakları arasında onları birbirinden ayırır bir durum yaratıyordu.

Siirt, Muş ve Harput dağlık bölgesinde Ermeni Prensi Thornig hüküm sürüyordu. Sasunlu Thornig, Doğu Roma İmparatorluğuna sadıktı ve Filaretos için tehdit oluşturuyordu. Filaretos, Thornig üzerine asker sevk etti ise de bu kuvvetler yenildiler. Filaretos, güç kullanarak Thornig'i alt edemeyince, Türk Emiri Kapar ile iş birliği yaparak ve hile ile Thornig'i öldürttü. Kendisine getirilen kafasının üst kısmından kendine içki kadehi yaptırdı.

Nikephoros Botaniates 1078 den 1081 kadar kısa süre İmparatorluk yapabilmiştir. Yaşlıydı, gücü yoğun çalışmaya el vermiyordu. Eyaletlerdeki büyük toprak sahipleri onun İmparatorluğunu tanımıyor ve zorluk çıkarıyorlardı. Her tarafta isyanlar ve kendini İmparator ilan ettirenler vardı. İsyan edenlerden biri de eski İmparator İsakios Komnenos'un yeğeni ve Dukas ailesi ile akraba olan Alexios Komnenos idi. Alexios Komnenos, gittikçe güç kazandı.

Şirvan, Erran ve havalisine hâkim olan Savtekin'in Gürcü kralı II. Giorgi'ye yenilerek Kars, Anapa gibi bir takım yerleri terk ettiği söylemiştik. Bunun üzerine 1078 ve 1079 yıllarında Sultan Melih-Şah Gürcistan üzerine tekrar sefer yaptı. Ancak bu seferden kısa bir süre sonra Savtekin Giorgi'ye tekrar yenildi. Bundan yararlanan Doğu Roma sınır komutanı Griogor Bakuryan Erzurum, Oltu, Kars ve yörelerini ele geçirdi.

Sicilya Normanların

1079 yılında Güney İtalya'daki Doğu Roma'nın en müstahkem mevkii olan Bari'yi Robert Guiscard (Norman) ele geçirdi. Bu güney İtalya'daki Doğu Roma varlığının sonu demekti. Sicilya'da bir Norman devleti kurulmuştu.

Güney İtalya ve Sicilya, Batı Avrupa, Doğu Roma ve Arap dünyasının birleştiği yerdi. Sicilya deniz yollarının bir durak noktasıydı. Buraya ilk defa Batı Hıristiyanlığı tamamen hâkim oluyordu. Kurulmuş olan Norman devleti organları açısından feodal bir devletti. Başındaki hükümdarın ise İngiltere'de olduğu gibi, ele geçirilen toprakların yerli halkı üzerinde geniş yetkileri vardı. Böyle olunca da mali kaynakları boldu. Deniz yollarının durak noktasındaki Sicilya'nın Batı Hıristiyanlarının eline geçmesiyle, sadece zenginlik ve kıymetli madenler ele geçmedi. Korsan etkinlikleri de azalmaya başladı. Bundan önce Batı Akdeniz bir nevi abluka altındaydı ve bu Batı Avrupa ticaret gemilerinin Doğu limanlarına sefer yapmasını zorlaştırıyordu. Bundan istifade Venedik ve Amalfi, ticarette tekelleşmişlerdi. Şimdi Sicilya Normanların olunca, abluka çözüldü. Batı Avrupa ticaret gemileri Doğu limanlarına varmaya başladılar. Venedik'in ticareti azaldı, Pisa ve Genova Amalfi'nin yerini aldı.

Vezir Bedr ül Cemali'nin büyük çabaları ile Fatımi devleti buhranlı günlerini geride bırakmıştı. Ekim 1079 tarihinde Nasruddevle komutasında büyük bir Fatımi ordusu Filistin'i ele geçirdikten sonra, Dımaşk'ı (Şam) kuşattı. Bu sırada Tutuş, Halep'i kuşatmıştı.

Halep'i Mirdasoğulları ile birlikte bağımsız Türk Beyi Ahmet Şah savunuyordu. Hatırlanacağı gibi Ahmet Şah 1075 yılından beri Halep'teydi ve Suriye'ye akınlar yapıyordu. Yine hatırlanacağı gibi Mirdasoğlu Sabık'ın hizmetindeydi. Sabık'ın kardeşi Vessab, Halep'i ele geçirmek istemişti. Ahmet Şah'ta Dılmaçoğlu ile ittifak yaparak, Sabık'ın kardeşini yenerek, emeline mani olmuştu. Ahmet Şah Halep'i de Tutuş'a karşı kahramanca müdafaa ediyordu. Halep'in Tutuş tarafından ele geçirilememesindeki tek faktör Ahmet Şah değildi. Musul egemeni Ukayloğlu Müslim'in Halep kentine gizlice yaptığı yardımlardı.

Melik-Şah, amcası Kavurd ile taht mücadelesi yaparken, Müslim Melik-Şah'a yardım etmiş, ona Kürt ve Arap savaşçılarını vermişti. Melik-Şah'ın taht mücadelesini kazanmasında bu savaşçılar çok önemli rol oynamışlardı. Ayrıca Müslim, Selçuklu ailesinden kız alarak damat konumuna da yükselmişti. Böylece, Ukayloğlu Müslim Melik-Şah'ın güvendiği, gözde bir vassaldı. Bundan sonraki tarihler de Müslim pek çok entrika çevirmesine rağmen, Sultan'ın ona olan güveni ve hoş görüsü bitmemiştir.

Müslim, Melik-Şah'ın kardeşi Tutuş'un Melik-Şah'ın emri ile kuşattığı Halep kentine gizli gizli erzak sokarak kentin direnmesine yardım ediyordu. Tutuş, Müslim'i Melik-Şah'a şikâyet etti ama bir sonuç alamadı. Halep kuşatmasından bir sonuç alamayan Tutuş, gidip Diyarbakır'ı kuşattı. Bir yıl sonra tekrar geri dönerek Halep'i tekrar kuşattı. Bu sırada Ahmet Şah, öldürülmüştü. Buna rağmen Halep kuşatması Tutuş için başarılı olamıyordu.

Dımaşk'ta, Fatımi ordusu tarafından iyice sıkıştırılmış olan Atsız, Tutuş'tan yardım istedi. Tutuş, emrindeki Türk beyleri ile birlikte Halep kuşatmasını kaldırarak Dımaşk üzerine yürüdü. Bunu haber alan Fatımi ordusu da geri çekildi. Atsız Dımaşk'a gelen Tutuş'a bağlılığını bildirdi. Ancak, daha sonra Suriye ve Filistin hâkimiyetini kaybetmemek için bazı girişimlerde bulundu. Bunu haber alan Tutuş'sa Atsız'ı kendi yayının kirişi ile boğdurarak öldürttü. Tutuş Atsız'ın yerine Güney Suriye'ye de hakim olarak, Suriye Selçuklu devletine tam olarak egemen olmuştu (1079). Tutuş duruma hâkim olduktan sonra Bağdat'a girdi.

Atsız, Selçuklu ailesinin geldiği Oğuzların Kınık boyundandı. Adil bir hükümdar olarak tanınmıştır. Sahip olduğu topraklarda vergi indirimi yapmış ve imar faaliyetlerinde bulunmuştu. Atsız öldürüldükten kısa süre sonra Suriye Selçuklu tahtında hak iddia etmesin diye kardeşi Çavlı da öldürüldü. Tutuş'un bu sert hareketi Afşin beyin Tutuş'tan uzaklaşmasına neden oldu. Kendini emniyette hissetmeyen Afşin, Anadolu'ya yeni fetihler yapmaya gitti. Diğer Türk Beyleri de Tutuş'un yanından ayrılarak Anadolu'ya döndüler.

Antakya dükü, Ermeni prensi Vasak'tı. Kentin çarşısında Rumlar tarafından öldürüldü. Vasak'ın askerleri ise Antakya iç kalesinde toplanıp, şehri teslim etmek üzere Filaretos'a (Philaretos) haber yolladılar. Filaretos kente gelip, hâkim oldu ve Vasak'ı öldürenleri cezalandırdı. Böylece Filaretos'un hâkimiyet sahası Kilikya'ya kadar genişledi.

Kuzey Suriye'de ise Melik-Şah Ukayloğlu Müslim'i destekliyordu. Böylece Musul emiri Müslim de yayılıyordu. Müslim, 1080 Mayısında Melik-Şah'ın onayı ile Halep'i ele geçirerek Mirdasoğlu egemenliğine son verdi. Halep'in etrafında Tutuş tarafından daha önce alınmış olan kaleleri de geri aldı. Tutuş'un savaşçılarını Güney Suriye'ye kovdu. Böylece Halep, Musul, Nusaybin merkezli Diyar Rabia ve Harran merkezli Diyar Muzar'ı egemenliği altına almış olan Ukayloğlu Müslim, kuvvetli bir vassal devlet kurmuş oldu. Bir taraftan da Tutuş'un hakim olduğu Suriye ve Filistin Selçuklu devleti ile Büyük Selçuklu devleti arasında yerleşerek, bu iki devletin birbiri ile ilişkisini kesti veya en azından zorlaştırdı.

Halep ve Musul emiri Müslim bundan sonra Ermeni Filaretos ile mücadeleye başladı. Filaretos'u yıllık 30 bin altın vergiye bağladı.

1080 yılı cıvarlarında Fransız kralları İle-de-France ve çevresindeki topraklarını iyice önemsemeye başladılar. Bu toprakları kaybetmeden, mümkünse daha da büyümüş olarak oğullarına devrediyorlardı.

Bu tarihlerde, İskoçya kralı Malcolm'ün İngiliz tahtı üzerindeki hak iddiası devam ediyordu. İngiltere kralı I. Guillaume (William I), oğlunu İskoçya'nın fethi için yolladı. Bunun üzerine, İskoçya kralı III. Malcolm İngiliz kralının otoritesini kabul etti ve en büyük oğlu Donnchad'ı krala rehin yolladı.

Suriye ve Güneydoğu Anadolu

1080 yılında Doğu Anadolu ve Kafkaslar'da Selçuklular açısından durumun kötüye gittiğini gören Melih-Şah, bölgeye ünlü emir Ahmet'i yolladı. Emir Ahmet Gürcüleri ağır bir yenilgiye uğratarak, bölgedeki kent ve kaleleri tekrar aldı. Duruma hâkim olduktan sonra Erran'a döndü. Gürcülerin üzerine de İsa Börü ve EbuYakup adlı iki Selçuklu Beyini yolladı. Bunlar Şavşat, Acara, Kütayis, Ardanuç kent ve çevresini ele geçirerek Trabzon'a kadar geldiler. Onların ardından gelen Türkmenler de bölgeye yerleşmeye başladılar.

İsa Börü ve Ebu Yakup'un sürekli akınlarına dayanamayan Gürcü kralı II. Giorgi, sonunda İsfahan'a giderek Melik-Şah'ın vassallığını kabul etti. Gürcistan Selçuklu Sultanına haraç verecek ve gerekince asker yollayacaktı. Selçuklu Sultanı ise buna karşılık, Gürcistan'ı koruyacak ve Türk akınlarının durmasını sağlayacaktı.

Gürcü tarihçiler, feodal sistemin bu dönemde ülkelerinde kesin bir hal aldığını yazarlar. Onlara göre bu sırada Gürcistan toplumsal düzeni, Batı Avrupa düzeninden farksızdır. Aznavur denen Gürcü feodal beyleri, serfler üzerinde ölüm kalım hakkına sahiptir. Aznavurların kendi vassalları ve orduları vardır.

Süleyman-Şah Anadolu Selçuklu devletini kardeşi Mansur ile birlikte kurmuş ve beraberce yönetiyorlardı. Zamanla Mansur ile Süleyman-Şah arasında sorunlar başladı. Mansur devleti tek başına yönetmeye koyuldu ve bunun için Doğu Roma İmparatoru Nikephoros Botaniates ile işbirliği yapmaya başladı. Süleyman-Şah, kardeşini Melih-Şah'a şikâyet etti. Bunun üzerine Melih-Şah Porsuk Bey komutasındaki bir kuvveti İznik'e sevk etti. Porsuk Bey adını Porsuk çayına vermiştir. Porsuk Bey Mansur'u bertaraf ederek (kuvvetli bir olasılıkla öldürerek veya ölümüne sebebiyet vererek), yönetimin Süleyman-Şah'ta kalmasını sağladı. Süleyman-Şah Anadolu Selçuklu devletinin sınırlarını gün be gün büyütüyordu. Mansur İmparator Botaniates'le ittifak yapınca, Süleyman-Şah da Nikephoros Melissenos ile iş birliğini geliştirmişti. Melissenos yönetiminde olan Denizli ve Ankara çevresindeki kent ve kaleler Süleyman-Şah'a bırakılmıştı.

Süleyman-Şah'ın kendine karşı olan tutumu Doğu Roma İmparatoru Botaniates'i hareketlendirdi. O da gidip İznik'i kuşattı. Süleyman-Şah bu sırada Melissenos ile birlikte Eskişehir cıvarındaydı. Süleyman-Şah İznik'e yardıma gelince Botaniates kuşatmayı kaldırarak geri çekildi. Bunun üzerine Nikephoros Melissenos, Selçuklu kuvvetleri ile birlikte Kadıköy'e kadar geldi. Melissenos'un İmparator olacağı sanılırken, Alexios Komnenos daha hızlı hareket etti.

Zaten Alexios Komnenos, İmparatorluk içinde ve başkentte iyice güçlenmişti. Nisan 1081 tarihinde İmparator oldu. Eski İmparator Botaniates manastıra çekildi. Makedonya hanedanından (867 – 1056) sonra geçen 25 yıl süresince, Doğu Roma İmparatorluğu iç karışıklar yaşamış, her yerde toprak kaybetmiş ve zayıflamıştı. Alexios Komnenos'un İmparator olması ile yeni bir dönem başlıyordu. Bu dönem Komnenos hanedanının dönemidir.

Komnenoslar, Edirne yakınlarında malikâneleri olan eski bir aileydi. Askeri aristokrasiye mensup olan Komnenosların Anadolu'da geniş toprakları vardı. İsakios Komnenos'un İmparatorluğu sırasında kısa bir süre iktidarda kalmışlardı. Daha sonraki kargaşa döneminde olaylara katılmamış ve dolayısı ile yıpranmamışlardı. Alexios Komnenos, cesur ve atak bir askerdi. İmparator Mihail Dukas zamanında, Sarayda önemli görevlerde bulunmuştu. Komnenos ve Dukas aileleri birbirleri rakip iki aileydi. Alexios Komnenos, İmparator Mihail Dukas'ın kız kardeşi Eirene Dukas ile evlenmiş ve böylece aileler arası rekabeti, aileler arası iş birliğine çevirmişti.

Ermeni Kralı Gagik'in en ufak oğlu hapsedilmişti. Gagik, oğlunun salıverilmesini konuşmak üzere Tarsus'a gitmişti, dönüşte Kyzistra (Zengibar) kalesindeki Doğu Roma kale yöneticileri tarafından (Mandela oğulları) önce hapsedilip, sonra öldürüldü. Ceseti ibret için asıldı. Kral ölünce Ermeni şefleri dağıldılar. Bunlardan biri ve Gagik'in akrabası olan Ruben, ailesini alarak, 1080 yılında Toros dağlarına sığındı. Kısa süre sonra çevredeki başıboş Ermenileri etrafında toplamaya başladı.

1080 yıllarında Kumanlar (Kıpçaklar), Don - Dnyester merkezli olmak üzere, Tuna'dan Kafkaslara kadar olan bölgeye yayıldılar. XI. Yüzyıldan, XV. Yüzyıla kadar, bu bölgeye " Deşt-i Kıpçak " Kıpçak bozkırı dendi. Ama daha önce sözü edildiği gibi, ortada siyasi bir birlik yoktu, her boy bağımsız davranırdı. Kumanlar Şaman dinindendiler, adet ve davranışları Türklerinki gibiydi. Kumanlar döneminde, Volga ve Kırım üzerinden Kuzey Rusya - Orta Asya - Doğu Roma ve Kafkasya ticareti eski canlılığı ile sürmeye devam etti. Volga Bulgarlarının topraklarından ve kuzey Rusya'dan gelen gemiler, Hazar denizi üzerinden Orta Asya'ya ulaştılar. Kumanlar da Hazarlar gibi bu gemilerden vergi aldılar. Savaşlar bile ticareti etkilemezdi. Taraflar savaşırken, tüccarlar bir o yana bir öbür yana serbestçe geçerlerdi.

1071 Malazgirt mağlubiyeti, Doğu Roma İmparatorluğunu çok sarsmıştı. Kargaşadan istifade eden, Peçenekler, 1078 yılında, Edirne'yi tekrar kuşattılar. 1081 yılında tahta geçen İmparator Alexios I. Komnenos'un her yerde başı dertteydi. Türkler Anadolu'da, Peçenekler Balkanlarda, Normanlar Adriyatik kıyılarında askeri başarılar elde ediyor ve durmadan ilerliyorlardı. İçerde ise anarşi ve ekonomik çöküntü devam ediyordu. Yeni İmparator kısa sürede anarşiyi bastırdı. Ekonomik önlemler alarak hazineyi düze çıkardı. Perişan haldeki orduyu, paralı yabancı askerler alarak takviye etti.

Hatırlanacağı gibi Alexios İmparator olduğunda, Anadolu Selçuklu orduları Nikephoros Melissenos'la birlikte Constantinopolis kapılarına dayanmıştı. Türkler nerede ise Üsküdar'a yerleşiyorlardı. Türkler Üsküdar'da gümrük oluşturdular ve Boğazdan geçen gemilerden vergi almaya başladı.

1080 yılında, Erzincan – Şebinkarahisar şehirleri arasında Mengücüklüler Türk Beyliği (1080 – 1228), Sivas başkent olmak üzere orta Anadolu'da Dânişmendoğulları Türk Beyliği (1080 – 1178) kuruldu.

Şebinkarahisar çevresinde kurulmuş olan Mengücük beyliğini Mengüç Gazi kurmuştur. Mengüç gazi, halk tarafından evliyalıkla rütbelendirilmiştir. Kemah'taki türbesi o günden bu güne halk tarafından ziyaret edilmektedir. Danışmendoğulları beyliğini kuran Gümüştekin Ahmet Süleyman-Şah'ın dayısıydı.

Süleyman-Şah'ın Anadolu Selçuklu devletini kurması ve başarılı fetihler yapması sonucunda Azerbaycan'dan kalabalık Türk kitleleri Anadolu'ya akmaya başladı. Bunun sonucu olarak Anadolu'da Türk nüfusu hızla çoğaldı.

Güneydoğu Anadolu ise hatırlanacağı gibi Mervanoğulları emirliğinin yönetimi altındaydı. Bölge Diyarbekir ve Ahlat olarak ikiye ayrılıyordu. Diyarbekir kısmı Amid (Diyarbakır), Silvan, Erzen, Mardin, Siirt, Duneysir, Hasankeyf, Maden, Gölcük, Atak, Ergani, Çermik, Cizre, Savur, Hısnı Zülkarneyn, Behmet gibi kent, ilçe ve kaleleri kapsıyordu. Ahlat kısmı ise Ahlat, Bitlis ve buna bağlı kalelerden meydana geliyordu.

Mervanoğlu Nizamüddin Nasr 1080 yılında ölünce emirlik Nasruddevle Mansur'a geçti. Diyarbakır ve çevresine hâkim olan Mervanoğulları Tuğrul Bey zamanından beri Selçuklu vassalıydılar. Nasruddevle Mansur başa geçer geçmez, Müslüman vezir Ebu Tahir Enbari'nin yerine Hıristiyan tabip Ebu Salim'i atadı. Halep ve Musul emiri Şerefüddevle Müslim Kuzey Irak ve Elcezire'de iyice kuvvetlenmek ve belki de bir Arap devleti kurmak istiyordu. İki emir işbirliği yapmaya başladılar. Selçuklu Sultanı Melih-Şah vassallarının durumunu ve niyetlerini yakından takip ediyordu. Gelişmelere bakarak Mervanoğulları emirliğini doğrudan Selçuklu merkezi yönetimine bağlamaya karar verdi. Diyarbekir havalisini stratejik açıdan önemli buluyordu.

Bu sıralarda büyümesine devam eden Musul ve Halep emiri Müslim, Şeyzer ve Humus bölgesindeki yöresel Arap emirlerini itaati altına almıştı. Bu emirlerin bir kısmının Tutuş'a başvurması üzerine, Tutuş Halep üzerine yürüdü. Tutuş'un Halep üzerine yürüdüğünü duyan Melik-Şah, bun a karşı çıkarak, Tutuş'u Şam'a dönmeye mecbur etti. Sultan kardeşi Tutuş'tan çok vassalı Müslim'e güveniyordu.

Şam'a dönen Tutuş, Fatımilerin elinden Baalbek'i alıp, Suriye kıyılarında Fatımilere ait yerlere akınlar yapmaya başladı. Bunun üzerine Müslim Şam üzerine yürümeye başladı. Bunu duyan Tutuş acele Şam'a döndü. Müslim ise Şam'ı kuşattı. Bu sırada Müslim Fatımi halifesinden yardım istemişti. Bu göstermektedir ki her ne kadar Melik-Şah, Ukayloğlu Müslim'e çok güvense de, o kendi menfaatleri söz konusu olduğunda Melik-Şah'ın düşmanları ile işbirliği yapmaktan çekinmemektedir.

Horasan'da Melik-Şah'ın diğer bir kardeşi Tekiş vardı. Tekiş 1080 yıllarında Horasan'a egemen olmayı denedi, ama başaramadı. Melik-Şah, köle ordusundaki 7 bin Ermeni askeri ordusundan kovmuştu. Bu işsiz kalan askerler de Tekiş'e giderek onun hizmetine girmişlerdi. Vezir Nizamülmülk, bu konuda Melik-Şah'ı uyarmış ve Ermeni askerlerin ordudan kovulmasına karşı çıkmıştı. Ancak Melik-Şah onu dinlememişti.

Tekiş yenilince, Melik-Şah kardeşini bağışladı. Tekiş, kalkışmayı daha sonra bir daha deneyecek ancak Melik-Şah'ın oğlu Ahmet tarafından yakalanarak, gözüne mil çekilecektir.

Doğu Roma'nın Başı her yönden dertte

Normanların reisi Robert Guiscard, gün geçtikçe başarılarından dolayı kendine daha fazla güveniyordu. Zaten baştan beri Doğu Roma İmparatoru olmayı istiyordu. Normanlar şimdi Adriyatik kıyılarındaydılar. Adriyatik'i Constantinopolis'e bağlayan büyük Roma yolu " Via Egnatia " ya varmıştı. Yolun Batı ucunu müstahkem Draç kalesi koruyordu. Normanlar Draç'ı zapt ettiler. Doğu Roma'nın asker sayısı yetersizdi ve bu duruma müdahale edemiyordu. İmparator I. Komnenos, Roma – Germen İmparatoru IV. Henry'den yardım istedi. Ama Roma – Germen imparatorluğunda da iç kargaşa vardı ve IV. Henry yardım edebilecek durumda değildi. Venedik ise zaten kendi açısından, Normanların kuvvetlenmesini çok tehlikeli buluyordu. Venedik donanması ile yardıma koştu. Venedik donanması denizde başarılı oluyordu, ancak karada Doğu Roma ordusu tutunamıyordu. Normanlar, Epir, Makedonya ve Teselya'yı işgal ettiler. Bu sırada Doğu Roma İmparatorluğu zaman zaman Peçeneklerle de savaşıyordu. 1. Komnenos'un Peçenek savaşları on yıl sürdü.

1081 yılında Batı Karahanlı hükümdarı Nasr ölmüş, Ahmet bin Hızır Han (1081 – 1089) çok genç yaşta tahta çıkmıştı. Ahmet Han Gençliğinin verdiği deneyimsizlikle iyi bir hükümdar olamadı.

1081 yılında Çaka Bey İzmir'i zapt ederek, burada güçlü bir donanma kurdu. Bu donanma sayesinde Midilli ve Sakız adalarını ele geçirerek, Doğu Roma'nın Ege hâkimiyetini sınırlamıştı.

Çaka Bey, İmparator Nikephoros zamanında Anadolu'ya yapılan Türk akınlarında Doğu Roma'ya esir düşmüştü. Çaka Bey İmparatora takdim edildi, o da Çaka Beye iyi davranıp, hizmetine aldı. İmparatora sadakat yemini eden Çaka Bey 1081 yılında Alexios'un tahta çıkışına kadar Nikephoros'un yanında kalmıştı. Yeni İmparatorun tahta çıkması ile pozisyonunu kaybeden Çaka Bey, yanındaki adamları ile birlikte Constantinopolis'ten kaçarak Ege'ye geldi. Ege'deki Türk kuvvetlerini emri altında toplayarak, İzmir'i ele geçirdi.

Peçenek tehlikesi ve Norman savaşları nedeniyle, Doğu Roma'nın Çaka Beye bakacak hali yoktu. O da, kendi için sakin olan bu ortamda beyliğini kurmak ve geliştirmek imkânını buldu. İzmir'deki gemi yapımcılarına 40 gemilik bir filo yaptırdı. Önce Urla ve Foça'yı sonra da bazı adaları ele geçirdi. Ege adalarının birbiri ardınca alınıp, Ege deniz hâkimiyetinin Çaka Beye geçmekte olduğunu gören Doğu Roma İmparatoru, Çaka Beyin üzerine bir donanma yolladı. Doğu Roma filosu bozguna uğradı ve bazı gemiler Çaka Beyin eline geçti. Bu Türklerin Doğu Roma'ya karşı kazandıkları ilk deniz savaşıdır.

Selçuklular ise neredeyse Üsküdar'daydılar. Doğu Roma İmparatorluğunun başkentinin dibinde, Üsküdar'da Türklerin varlığı İmparatorluğu çok rahatsız ediyordu. Alexios Komnenos, bir ara Türklerin geri çekilmesini sağladı. Ama Norman savaşları nedeniyle üzerlerine daha fazla gidemedi. Bu sırada Süleyman Şah Kilikya cephesindeydi. İmparator, Süleyman Şah'a elçi yollayarak barış istedi. Doğu Roma'nın Anadolu Selçuklu devletine büyük bir vergi ödemesi koşulu ile barış yapıldı. Yapılan anlaşmaya göre, iki devlet arasında Dragon (Dragos) çayı sınır oluyordu. Doğu Roma talep ederse, Türkler yardıma silahlı kuvvetlerini yollayacaklardı (1082).

Bu anlaşma sonunda Süleyman-Şah, Marmara Denizi kıyılarına kadar bütün Anadolu'ya fiilen hâkim olduğunu Doğu Roma İmparatorluğuna resmen kabul ve tasdik ettirmişti. Doğu Roma İmparatoru Alexios Komnenos Anadolu'da yapılan fetihlerin arkasında Selçuklu devleti ile Melih-Şah'ın olduğunu biliyordu. Bu nedenle Çin Hükümdarına (Kuzey Çin) bir elçi yollayarak " Selçuklulara karşı askeri bir harekâta girişmesini " istemişti (1081). Ancak Doğu Roma İmparatorunun bu teşebbüsünden olumlu bir sonuç elde edilemedi.

Türklerin Batı Anadolu'da genişlemesi sırasında Doğu Roma feodalleri ile yardımlaştığı az önceki anlatımdan da bellidir. Türklerin o tarihlerde kent ve kaleleri ele geçirecek araç ve gereçleri yoktu. Türkler girdikleri kentlere Botaniates ve Melissenos gibi Doğu Romalı komutanlar sayesinde yerleşmişlerdir. Doğu Roma İmparatorları ve generalleri, Türklerin ellerinden ülkelerini alacağı korkusunu yaşamıyorlardı. Doğu Roma uzun zamandır Orta Asya'dan gelen Türklerle işbirliği yapıyordu. Hunlar, Uzlar, Peçenekler ve Kumanlarla uzun bir deneyimi vardı. Ta Atilla'dan beri Balkanlardan gelen ve bir süre yeri yerinden oynatan bu Şamanist ve göçebe gurupları eritmeyi ve özümsemeyi başarmıştı. Bu Türkler kısa süre içinde Hıristiyanlaştırılarak sisteme katılmışlardı.

Bu sefer Türkler yine Orta Asya geleneklerini koruyarak ve Şamanizm inançlarını devam ettirerek bu sefer Kuzeyden değil Doğudan geliyorlardı. İçlerinden bir kısmı da ya Hıristiyan oluyor veya Doğu Roma hizmetine giriyordu. Yani Doğu Roma için ortada bilinmeyen bir şey yoktu. Doğu Roma derin deneyimine ve kendine güvenerek, kent ve kalelerini Türklere açmaktan çekinmiyordu. Alexios bu nedenle de Dragos anlaşmasını imzalayıp, Süleyman'a

Anadolu egemenliğini vermiş görülmekten bir sakınca duymuyordu. Diğer yandan da Alexios'un Süleyman Şah'a bıraktığı araziler pratikte kendi elinde değildi, bazı feodallerin ve generallerin elindeydi. Kuvvetli bir olasılık ile Doğu Roma İmparatoru vassalı saydığı Süleyman Şah'ı Doğuya yöneltmek ve Marmara ile Boğazlardan uzak tutmak istiyordu.

Ancak böylece başkenti İznik olan Rum Selçuklu (Anadolu Selçuklu) devletinin de temelleri atılmış oluyordu. Bundan sonra bazı kaynaklarda Süleyman Şah'tan Sultan diye söz edilmeye başlanmıştır. Bu Sultanlık Melihşah denetiminde olan Halife tarafından resmen verilmiş bir sultanlık değildir. Olsa olsa bir yakıştırmadır.

Aslında bu tarihlerde İznik sultanlığı daha tam bir devlet bile sayılmaz. Sınırları belirsizdir, bazı kent ve kalelerde Türk garnizonları vardır ama kent ve kalelerin çoğunluğu Doğu Roma kontrolündedir. Örneğin Konya'nın kimin elinde olduğu çok net belli değildir. Bölgedeki Türkmen sayısı az idi. Türkmenler önemli yol ve geçitleri kontrol ederek, bölgeyi denetime almışlardı. Süleyman Şah'ın elinde 2 -3 bini geçmeyen sayıda asker vardı. Yani İznik merkezli yapılanma olsa olsa bir beylikti. Süleyman Şah'ın kullandığı Sultan veya Şah unvanı yakıştırma bir unvandı.

Halife ile akrabalık

1082 yılında İtalya'da çıkan kargaşalar nedeniyle, Robert Guiscard, Adriyatik kıyılarını oğlu Bohemond'a bırakarak, İtalya'ya dönmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Venedikliler Draç kalesini aldılar. Tam bu sırada Doğu Roma ordusu da kendini toparlamıştı. Şimdi Adriyatik kıyılarında işler Doğu Roma lehine gelişmeye başladı.

Alexios'un önce devlet hazinesini ve sonra da İmparatorluk ordusunu toplaması gerekmişti. Alexios Komnenos bunun için duraklamadan peş peşe kararlar alıyordu. Alexios'un kararları ihtiyaçlara uygun kararlardı. Herhangi bir koşul altında aldığı kararı, koşullar değişince o da rahatlıkla değiştirirdi. Mali sıkıntının artık dayanılmaz bir hale geldiği zamanda Kilise mallarına el koymuştu. Kilisenin tepkisi sert olmuştu ama Alexios aldırmamıştı. 1082 yılında bir ferman çıkarttı. Bu fermanla gelecekte Kilise mallarına el konulmasını yasakladı. Kendi alacağını almıştı, bundan sonra alınmasına gerek yoktu.

Türk akınları istilaya dönüştükçe, Ortodoks papazlar ve özellikle yüksek rütbeli olanları Constantinopolis'e kaçıyorlardı. 1082 yılında Çankırı başpiskoposu artık o kentte kalamadığı için görev yeri değiştirilip, Amastris'e (Amasra) tayin edildi. Yine 1082 yılından sonra Antalya başpiskoposluğunun düzeyi yükseltildi.

Bu sırada Büyük Selçuklu Sultanı Melik-Şah'ın oğlu Davut öldü. Davut Terken Hatunun çocuğuydu. Melik-Şah bu kayba çok üzüldü ve davranış bozuklukları gösterdi. Pek çok kez intihara teşebbüs etti. Her teşebbüsünde, devlet erkânı Sultanı engelledi. Şehzade Davut'un ölüsüne Melik-Şah sarılmış, onu elinden bırakmıyordu. Sonunda şehzade kokmaya başladı. Ölü zorlukla alınarak, gömülebilindi. İsfahan'da halk büyük matem tuttu. Eski Türk gelenekleri uyarınca, saçlar çözüldü, atlara kara çuvallar giydirildi, yeleleri ve kuyrukları kesildi, eyerleri ters vuruldu. Bağdat'ta da Halifenin veziri, taziyeleri kabul etti.

1082 yılında Kûhistan sultanı İskender bin Kavuş tarafından Kabusnâme adlı bir siyasetname Farsça olarak kaleme aldı. Kabusnâme, ahlaki sahadaki eğitim ve yapılanmayı temin eden eserlerden biridir. Tarih boyunca pek çok padişah, sultan ve devlet başkanı tarafından birçok dünya diline çevrilmiş, birçok edebi, tarihi ve ahlaki esere kaynaklık etmiştir. Her siyasetname gibi bu da egemen din ve felsefe üzerine kurulmuştur. Bu eser ile Osmanlı padişahları çok ilgilenmişlerdir. Bu açıdan da gelecek de önemli olacaktır. Bu eserde asker, bilgin ve arif bir kişi olduğu anlaşılan İskender oğluna genel çizgilerle siyasetle ve ahlakla ilgili öğütler vermektedir.

1083 yılında Normanlara karşı yaptığı savaşta yardımcı olması için İmparator Alexios'a, Süleymanşah 7.000 kişilik atlı bir Türk kuvveti yolladı.

Aynı yıl Müslim'in Şam kuşatması sürüyordu ve Mısır'dan yardım gelmemişti. Harran halkı kent kadısı liderliğinde Haziran 1083 tarihinde ayaklandı. Harranlılar Türk Beyi Çubuk'u çağırdılar. Bu durumda Şam kuşatmasını kaldıran Müslim acele geri dönerek Harran'ı kuşattı. Çubuk Bey Harran'ı almaya gelince, Müslim'in güçleri onu geri püskürtüp, Harran'ı tekrar aldı. Peşinden de Ermenilerin elindeki Samsat'ı ele geçirdi. Ukayloğlu Müslim'in hem Şam kuşatması ve hem de Harran'ı tekrar alışı sırasında Melik-Şah herhangi bir tepki göstermedi.

1083 yılına kadar ünlü Selçuklu komutanı Savtekin vali olarak Doğu Anadolu'da kalmıştı. Bu yıl Melik-Şah, Savtekin'i " Emirül Haç ve Küfe emiri " olarak atadı. Halife de Savtekin'i Bağdat'ta misafir ederek ona hediyeler verip, hilat giydirdi. Bağdat'ta hastalanan Savtekin, İsfahan'a dönerek, orada öldü.

Nizamülmülk, Melik-Şah ile Halife Muktedi arasında bir akrabalık kurmaya çalışıyordu. Muktedi, Melik-Şah'tan Mehmelek adındaki kızını istedi. Melik-Şah'ın eşi Terken Hatun 400 bin altın başlık istedi. Bunun üzerine bir önceki Halife Kaaim Biemrillah'ın karısı olan Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun, " Halife ile evlenmesi kızınız için iftihar vesilesi olacaktır, Halifeden para istenmez " diyerek, müdahale etti. Sonunda Terken Hatun 50 bin altın ve Halifenin Mehmelek Hatundan başka karısı ve cariyesi olmaması konusunda şartlı olarak olur verdi.

Güney Doğu Anadolu'nun Türkler tarafından Fethi

1083 yılına gelindiğinde, Selçuklu Sultanı Melih-Şah, Halifenin eski veziri Cüheyroğlu Fahruddevle'yi Diyarbekir havalisi emiri olarak tayin edip, yanına da bir ordu ve önemli kumandanlar vererek bölgeye yolladı. Saduddevle Gevherayin, hacip Altuntak, Humartaş, Türşek, Artuk Bey, Çökürmüş, Sunduk Bey, Demleçoğlu Mehmet, Çubuk Bey, Ayaz gibi emir ve komutanlar Fahruddevle'ye yardım ile görevlendirilmişlerdi.

Cüheyroğlu Fahruddevle, Mervanoğullarının elinde bulunan Diyarbakır, Silvan, Erzen, Mardin, Bitlis, Ahlat bölgesini almaya gidiyordu. Cüheyroğulları, Musul kökenli Arap bir aileydi. Bu aileden gelen Fahruddevle Mervanoğullarına vezirlik yaparken, Bağdat'a çağrılıp, Halifeye vezirlik yapmaya başlamıştı. Fahruddevle ve oğlu Amiduddevle Halifenin vezirleri iken, Amiduddevle, Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün kızı ile evlenerek, Selçuklu devletine bağlanmıştı. Baba ve oğul, Halifenin vezirliğinden ayrıldıktan sonra Melik-Şah onları yanına İsfahan'a çağırdı. Fahruddevle burada Sultan'a Mervanoğullarının hazinesinin büyüklüğünü anlatarak, Sultanın iştahını kabartmıştı.

İbnül-Erzak bu konuda şöyle yazmıştır. Mervanoğullarının kırmızı yakuttan, 140 taneli ve incili muhteşem bir tespihi ile ünlü bir kılıçları vardı. Alp Arslan, tespihi ve kılıcı vassalından istemişti. Mervanoğlu ise Alp Arslan'a başka bir tespih ile başka bir kılıç yollayıp, söz konusu mücevherlerden haberi olmadığını yemin ederek ileri sürmüştü. Cüheyroğlu bu sırada Mervanoğlunun yanındaydı ve Sultana onun yalan söylediğini ifşa etmişti.

Arap Cüheyroğlu Fahruddevle, Kürt Mervanoğlu topraklarına, Mervanoğlu hazinesini Selçuklu Sultanına yollama kaydı şartı ile vali olarak gidiyordu. Ona " hilat " ve sancak verildi. Sultanlar gibi günde 5 kere nevbet çalmasına, para bastırmasına ve adına hutbe okutmasına müsaade edildi.

Selçuklu ordusunun ilerleyişi karşısında, Mervanoğlu Mansur, Musul ve Halep emiri Ukayloğlu Müslim'den, Diyarbakır ve Cizre'yi verme vaadi ile yardım istedi. Hem Diyarbakır ve Cizre'yi zaten epeydir almak isteyen ve hem de Mervanoğlu topraklarının Cüheyroğulları eline geçmesinde kendisi için büyük tehlike gören Halep emiri Ukayloğlu Şerefüddevle Müslim, Mervanoğlu'na yardıma geldi. Selçuklu ordusu ise yardıma gelmiş olan Halep emirinin kuvvetlerini sardı. Aslında Mervanoğlu gibi Şerefüddevle Müslim'de Selçuklu devletine tabiydi. Ve hatırlanacağı gibi Müslim ile Melik-Şah'ın arası çok iyiydi. Müslim, Selçuklu ordusunun büyüklüğünü ve Melik-Şah'ın sancaklarını görünce oraya

gelmiş olmaktan pişman oldu ve işi siyasi olarak çözümlemek istedi. Zaten Müslim baştan beri siyasi çözümden yanaydı ve Melik-Şah'a haberler yollayarak bu Güney Doğu Anadolu seferine mani olmaya çalışmıştı.

Şerefüddevle Müslim, komutan Fahruddevle'ye haberci yollayarak " Ben ve Mervanoğlu, Sultanın vassalları olduğumuza göre, bu savaş neden yapılıyor? " diye sordu ve barış anlaşması istedi. Fahruddevle'de bir yandan ırktaşı olan Arapların kanını dökmek istemiyordu, bir yandan da alınması çok güç olan Amid'i gözü kesmiyordu. Ayrıca Melik-Şah'ın Müslim'e ne kadar güvendiğini biliyor ve bu nedenle gözden düşmek istemiyordu. Sonuçta Fahruddevle'de uzlaşarak varılacak bir çözümden yanaydı.

Fahruddevle'nin Halep emiri ile anlaşma imzalamaya kalkıştığını duyan Artuk Bey, bu anlaşmaya karşı çıkarak " Biz uzak ülkelerden buraya ganimet elde etmek için geldik, hâlbuki görüyorum ki şimdi barış yapılıyor. Biz buradan böyle elleri boş mu döneceğiz? " diyerek, aniden Halep emirinin kuvvetlerine bir gece baskını verdi. Çubuk Beyin kumanda ettiği bu baskında Halep emirinin kuvvetleri darmadağın oldu, Müslim Amid'e zor sığındı, Türkmenler tüm ordugâhı yağmaladı. Ele geçirdikleri ganimeti de Amid surları önünde sattılar. Baskın sırasında hızlı davranan ve atı da çok hızlı koşan Müslim, Türklerin elinden kurtularak Amid kalesine sığınmıştı.

Artuk Beyin adamları, Amid kapısı önünde ganimetlerini çok ucuza satmışlardı. Bir Arap Beyi 10 dinar, orta halli bir Bey ve iyi bir Arap atı 5 dinar, kadınlar, erkekler ve develer ise birer ikişer dinara satılıyorlardı. Koyun ve eşekler birkaç dirheme elden çıkarılıyordu.

Fahruddevle ile Artuk Bey arasında çıkan bu anlaşmazlığın sonucunda, Artuk Beyin Türkmenleri Selçuklu ordusundan ayrılıp, gittiler. Artuk Bey ve kuvvetleri ayrılmadan az önce Müslim kendisine başvurarak, sağ ve salimen Halep'e dönmek istediğini bildirmişti. Artuk Bey kimseye danışmadan istenen müsaadeyi verdi ve Müslim Halep'e (Ağustos 1084). Selçuklu Sultanı Melih-Şah olup bitenleri öğrenince kızmıştı. Bunun sonucunda Sultan, Halep emiri Şerefüddevle Müslim'in elindeki tüm toprakları Musul, Halep ve Elcezire'yi elinden aldı. Artuk Beye de güvenilmez bir kişi olarak davranmaya başladı.

Melik-Şah, Ukayloğlu Müslim'den aldığı toprakları Fahruddevle'nin oğlu Amiduddevle'ye bağışlamıştı. Baba Diyarbakır'ın oğlu Halep ve Musul'un hükümdarı olacaklardı. Türkmen şefleri Aksungur ve Humar Tekin'i Amiduddevle'ye yardımla görevlendirdi. Musul, Selçuklulara hemen teslim oldu. Melik-Şah, Musul'u direnişsiz bırakan Müslim'i bağışladı ve onu huzuruna çağırdı. Müslim Melik-Şah'ın yanına Halep'ten zengin hediyelerle birlikte geldi. Bu hediyeler arasında Müslim'im çok değerli atı " Beşşar " da vardı. Bu at Diyarbakır kuşatmasından kaçarken Müslim'e yardım eden attı. Melik-Şah onu affetti ve ona topraklarını geri verdi.

Selçuklu ana kuvvetleri Amid ve Silvan'ı kuşatırken, bir taraftan da yollanan daha ufak birlikler Mardin, Siirt, Erzen ve Hasankeyf'i ele geçirdiler. Durum Mervanoğlunun aleyhine cereyan ediyordu ve emir ümitsizliğe düşmüştü. Kendine karşı yapılan askeri harekâtı durdurabilmek için İsfahan'a Sultan Melih-Şah'ı görmeye geldi. Ancak araya bir sürü önemli ismi, bu arada vezir Nizamülmülk'ü ve Sultan'ın eşi Terken Hatun'u da koymasına rağmen Sultan emirle görüşmeyi kabul etmiyordu. Melih-Şah aracılar vasıtası ile Mervanoğlu'na son kararını bildirdi. Sadece Silvan Mervanoğlunda kalabilirdi, diğer bütün kent ve kaleleri teslim edecekti. Mervanoğlu bu kararı kabule yanaşmak istemiyordu.

Süleyman-Şah'ın Antakya Seferi

Dragos anlaşmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu ve Süleyman-Şah arasında sıkı bir işbirliği ve müttefiklik yürürlüğe girmişti. Bu anlaşmanın bütün şartları belli değildir, ama bazı tarihçiler Süleyman-Şah'ın bu anlaşma ile Doğu Roma'ya bir cins vassal olduğunu söylerler. Vassallık olsa da olmasa da sıkı bir işbirliği söz konusudur. Alexios'un başı Balkanlarda Normanlarla beladadır, Türkleri Boğazlardan uzak tutmak istemektedir ve ayrıca Güney ve Güneydoğu Anadolu'yu Ermeni Filaretos'a kaptırmıştır. Süleyman-Şah ise Büyük Selçuklu devletinden ve tabii Melik-Şah'tan ürkmektedir. Bu nedenle Doğu Roma ile Süleyman-Şah'ın dış düşmanlara karşı birbirlerini desteklemeleri normaldir. Böyle olduğu içindir ki eski bir Doğu Roma Generali olan Filaretos da gidip, Melik-Şah'a vassal olmuştur. Filaretos, Melik-Şah'ın vassalı Halep ve Musul emiri Müslim'e yılda 30 bin dinar vergi ödemektedir.

Ermeni tarihçiler, bu zaman diliminde Urfa hariç tüm Kilikya'nın Türk akınları ile perişan olduğunu, halkın şiddetli bir kıtlıkla karşı karşıya kaldığını yazarlar. " Türkler bütün ülkeye yayılmış olup, hiçbir bölgede barış ve istikrar kalmamıştı ve bütün Hıristiyan evleri kılıç tehdidi altındaydı, tutsaktı. Toprak işlenemedi ve ekmek azaldı. Çalışkan çiftçiler kılıç ve tutsaklıkla telef edildiler. Kıtlık bütün ülkeye yayıldı. Birçok eyalet ıssız hale geldi. Urfa ile çevresinden başka hiçbir yerde insanlar ne ekmek ve ne de rahat edebilecekleri bir yer buluyorlardı… Bu nedenle binlerce ve on binlerce insan, oralardan kaçarak Urfa bölgesine geliyorlardı… Ünlü insanlar ve kibar kadınlar, dolaşıp dileniyorlardı. Bütün bunları gözlerimizle gördük. " (Urfalı Mateos)

İşte yukarıdaki koşullarda, Doğu Roma'nın da icazetini en azından zımnen alarak, Süleyman-Şah, 1083 yılında, Çukurova'ya gelerek Tarsus, Adana, Misis, Anazarba gibi kent ve çevrelerini buralara hâkim olan Ermeni prensliğinin elinden aldı. Malatya'yı da yıllık vergiye bağladı. Ele geçirdiği kentlere vali, askeri komutan, kadı atayan Süleyman-Şah İznik'e döndü. Süleyman-Şah atanacak kadı ve din adamlarını yakınlardaki Trablusşam gibi Müslüman şehir emirliklerinden temin etmişti. Bu seferden sonra Çukurova Anadolu Selçuklu devleti sınırları içine alınmış oldu. Süleyman-Şah, Tarsus için Trablusşam Şii egemenlerinden Şii kadı istemişti. Bir yanda Büyük Selçuklular Sünni önderliği yaparken, Süleyman-Şah'ın Şii kadı istemesi, onun Melihşah ile mevcut çelişkisini gösterir.

Antakya, yakın kentler ve çevresinde Ermeni kralı Filaretos Brachamios egemendi. Filaretos Brachamios (Philaretos Brachamios) Büyük Selçuklu devletine vassal durumdaydı. Ama Doğu Roma İmparatorluğu ile de bağımlı durumunu devam ettiriyordu. Yönetimi halk arasında huzursuzluk çıkarıyordu. Süryaniler ile Ermeniler birbirleri ile mücadele ediyorlardı.

Filaretos'un oğlu Barsama ile de arası açılmış, oğlunu hapsetmişti. Filaretos Brachamios'un Urfa'ya gitmesinden istifade eden Antakya valisi İsmail, Barsama'yı hapisten çıkararak, kenti Süleyman-Şah'a teslim etmek konusunda onunla anlaştı. Süleyman-Şah bir mektupla kente davet edildi. O da yanına sadece 300 atlı alarak, acele İznik'ten yola çıktı. Gece gündüz yol giderek, Anadolu'yu 6 günde kat edip, Antakya'ya vardı. Bu kadar acele hareket etmesindeki ana sebep, hem Suriye Selçuklu hükümdarı Tacüddevle Tutuş'un ve hem de Musul emiri Şerefüddevle Müslim'in kendinden önce davranarak Antakya'yı ele geçirmelerinden korkmasıydı.

12 Aralık 1084 yılında kente girdi. Bazı kaynaklar Süleyman-Şah'ın karadan değil, denizden geldiğine işaret ederler. Antakya kalesi kısa bir süre direndi, ancak o da 12 Ocak 1085 yılında ele geçirildi. Kenti alan Süleyman-Şah genel af ilan edip, kentin yağmalanmasına da müsaade etmedi. Kent halkı hoş tutuldu. " Hıristiyan halka iyi davranılıp, onlardan hiçbir şey alınmaması, evlerine girilmemesi ve kızları ile evlenilmemesi " hususunda bir emirname çıkarıldı.

Kentin yağmalanmasına müsaade edilmemiş bile olsa ele bazı ganimetler geçmişti. Bu ganimetler, kentten dışarı çıkarılmayarak, kent içinde satıldı. Kent içinde satmak, bir nevi malı esas sahibine para karşılığı geri vermek demekti. Yani ganimetin kent içinde satılması, kentte yapılan bir favördü.

Antakya'da Kawasyana kilisesi camiye çevrilerek, 17 Aralık 1084 Cuma günü 110 müezzinin okuduğu ezan ve Kuran eşliğinde toplu namaz kılındı. Bazı Ortodoks kiliselerini de Süryanilere verdi. Bu davranış, zaten Müslümanları Doğu Roma'ya tercih eden Süryanileri daha da kendine bağladı. Süleyman-Şah Antakya'nın alınışını Melih-Şah'a bildirdi. Bu haber İsfahan'da büyük sevinçle karşılandı. Kutlama törenleri yapıldı. Antakya'nın ele geçirilişi şerefine şairler şiirler yazdılar. Antakya'nın Süleyman-Şah'ın eline geçmesi onun kuvvetlenmesi anlamını taşıyordu. Müslüman halk bu fetihe memnun olmuştu, yöneticiler de memnunmuş gibi davranıyorlardı. Ama işin aslı Selçuklu yöneticileri ve özellikle Melik-Şah'ın durumdan memnun olmamış olması gerekirdi. Yakın gelecekteki olaylar bunu desteklemektedir.

Batı dünyasında ise Antalya'nın fethi keder ve acı ile karşılandı. Orası, İsa'nın havarilerine, Hıristiyan denen ilk topraklardı. Aziz Petrus kilisesi ne olacaktı? Avrupa iyice çalkalandı.

Antakya'nın ele geçirilmesinden sonra durmayan Süleyman-Şah İskenderun, Gaziantep, Elbistan, Maraş ile çevre kent ve kaleleri ele geçirdi. Böylece Anadolu Selçuklu devletinin sınırları Fırat nehrine ve Halep'e dayandı.

Musul emiri Müslim, evvelce Antakya hâkimi Filaretos'dan 30 bin altın yıllık vergi alıyordu. Antakya Süleyman-Şah'a geçince, almakta olduğu vergiyi ondan istedi. Süleyman-Şah da ben Müslüman bir emirim, sana vergi vermem diyerek, Halep emiri Müslim'e yıllık vergi vermeyi ret etti. Burada da, Müslim'in Selçuklu ailesinden birinden vergi istemesi kendi başına yapmayı göze alamayacağı bir davranıştır. Kuvvetli olasılık ile Melik-Şah bu davranışa yeşil ışık yakmıştır. Süleyman-Şah'a gönderilen mesaj, herhalde, " kendini bir şey zannetme olsa olsa sen benim vassalıma vassal olursun " mesajıdır.

Yine 1084 yılında Dânişmend (Danişment) Bey Malatya'yı aldı ve Kayseri'ye kadar olan bölgede Doğu Roma'nın kırıntısını bile bırakmadı. Bu sıralarda Bitlis ve Erzen'de Demleçoğulları Türk Beyliği kuruldu (1084 – 1393). Demleçoğlu Mehmet Bey, Türkmen bir

akıncı beyiydi. Pek çok harekâta katıldıktan sonra, Diyarbakır ve havalisinde hüküm süren Selçuklu Vassalı Mervenoğulları emirliğinin, Büyük Selçuklu topraklarına katılması harekâtına katılmıştı. Selçuklu ordusu başkomutanı Fahruddevle, Bitlis ve yöresini ele geçirdikten sonra buraları Dılmaçoğlu Mehmet Beye ikta (dirlik) olarak 1085 yılında verdi. Böylece Büyük Selçuklu Devletine bağlı olarak Demleçoğulları (Dılmaçoğulları) beyliği kurulmuş oldu. Kurulduktan kısa bir süre sonra da Erzen beylik sınırları içine alındı.

1084 yılında Melih-Şah, Erran bölgesinin yönetimini Azerbaycan Selçuklu Genel Valisi Kutbeddin İsmail'e verdi. Kutbeddin İsmail, Melih-Şah'ın amcası Yakuti'nin oğluydu. 1085 yılına gelindiğinde Harput merkezli Çubukoğulları Türk Beyliği kuruldu (1085 – 1113).

Antakya Saint Pierre kilisesi

Venedik

Adriyatik kıyılarında Normanlar Doğu Roma savaşı devam ediyordu. 1085 yılı başlarında Robert Guiscard tekrar savaşın yönetimini üzerine aldı. Ancak veba salgını çıkmıştı. Veba salgını Normanlar'a büyük kayıp verdirdi. Normanlar geri çekildiler. Bunun üzerine İmparator Alexios'da Constantinopolis'e döndü.

Norman tehlikesinin atlatılmasında, Venedik'in Doğu Roma İmparatorluğuna büyük yardımları olmuştu. Buna karşı, Doğu Roma bütün limanlarını Venedik gemilerine açtı ve Venedik tüccarları gümrük vergisinden muaf tutuldular. Hâlbuki Doğu Roma gelirleri içinde gümrük vergileri önemli bir paya sahiptiler. Gümrükleri açmanın faturası Doğu Roma İmparatorluğuna çıkacaktı.

Kısa sürede deniz ticaretinin denetimi Venedik'in eline geçti. Doğu Roma tüccarları, Venedik tüccarları ile rekabet edemez duruma geldiler. Zengin aileler de paralarını ticarete değil, arazilere yatırmaya başladılar. Bu ise ileriki sosyal patlamaların zeminini oluşturdu.

Bu sırada İspanya'da Kastilya krallığının üstünlüğü sürüyordu. Kral 1. Ferdinand'ın oğlu 1085 yılında Toledo kentini ele geçirdi. İspanya Müslümanları sıkışmış ve çaresiz kalmışlardı. Çareyi yardımlarına Murabıtlar devletini çağırmakta buldular. 1086 yılında Murabıtlar

İspanya'ya çıktı. Murabıt kuvvetleri 1086 yılında Zellaka meydan muharebesinde İspanyol kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğrattı. 1086 ile 1110 yılları arasında, Murabıtlar, Hıristiyan ilerlemesini durdurup, Güney İspanya'yı yönetimleri altında birleştirdiler. Onlarla birlikte Müslüman İspanya'ya Maliki diktatörlüğü yerleşti. Murabıtlar, Hıristiyanlara karşı sürekli cihat savaşları veriyorlardı.

Venedik ve Cenova gibi İtalyan kentleri ticari başarıları ile iyice güçlenmeye başlamışlardı. Avrupa'da hem nüfus ve hem de tarım üretimi artıyordu. Bu iki kent, zenginleşmeye başlayan Avrupa'nın artan ticaretine aracılık ediyorlardı. Venedik ve Cenova'ya gemilerle gelen mallar, katır sırtında Alpleri aşarak Kuzey Avrupa ve Manş kıyılarına ulaşıyordu. Bu yol üzerindeki " Flandre " önem kazandı ve hızla kumaş üretimine geçti. Artık mallar Londra'ya kadar gidiyorlardı. Bu ticaret ortaya yeni kentler çıkarıyordu. Ama bu kentler eski feodal düzenin değil, yeni tüccar ve zanaatçıların denetimindeydi. Böylece ortaya özerk kent toplulukları da çıkmaya başlamışlardı.

Cenova ve Piza burjuvaları bir adım attılar. Güçlerini birleştirerek, feodal egemenliği kırdılar ve iyice özerkleştiler. Bu kentlerin genişlemesi kırsal alanda da devam etti. Çevrelerindeki köylüleri feodal yapıdan kurtararak, ortakçılar haline getirdiler. Böylece tarım arazileri de olan kent devletleri kurmuş oldular. Yapılan her şey Doğu – Batı ticaretinden sağlanan paranın gücü ile yapılabilinmişti.

Venedik Doğu Roma İmparatorluk limanlarında, kapitülasyon olarak imtiyaz sahibi olunca ve bunun büyük yararları kısa sürede görülünce, Suriye ve Mısır limanlarının da ele geçirilmesi fikri çok kuvvetli bir şekilde ortaya çıktı. İşte bu nedenle gelecekte Haçlı seferleri yapılırken, finansmanını bu İtalyan kentleri yapacaktı. Venedik ve Cenova altını ve gemileri olmasa ne Haçlı seferleri gerçekleşebilirdi ve ne de Haçlılar aldıkları limanlarda barınabilirlerdi.

Venedik, Cenova ve Piza donanmaları hem Haçlıları taşıyacak, hem onların lojistiğini sağlayacak ve hem de Müslüman limanlarını abluka altına alarak, Haçlı ordularına yardım edeceklerdi. Bu İtalyan kent donanmalarının denizden verecekleri destek olmaksızın Haçlıkların başarı şansı hiç yoktu.

1085 yılında Kirman Selçukluları meliki Sultanşah öldü. Yerine kardeşi Turanşah tahta geçti. Bu değişikliği de Melik-Şah onayladı. Melik-Şah, Fars eyaleti yönetimini 1073 tarihinde Humartekin'e vermişti. Humartekin'in ölümünden sonra Fars eyaletinde kargaşa başlayınca, Kirman Meliki Turanşah, buraya iki sefer yaptı. Birinci seferde mağlup oldu, ama ikinci seferde Fars eyaletini aldı. Onun Fars eyaleti hâkimiyetini de Melik- Şah onayladı (1086 – 1087).

Diyarbekır, Silvan Türklerin

1085 yılına geldiğimizde Musul emiri Müslim, Antakya için almak istediği yıllık vergiden vazgeçmemişti. Ancak Süleyman-Şah ile tek başına savaşmayı da gözü kesmiyordu. Daha önce gördüğümüz gibi Fahruddevle ile arası açılarak, Selçuklu ordusundan ayrılan Artuk Bey Suriye Selçuklu hükümdarı Tutuş'un hizmetine girmişti. Artuk Bey, Fahruddevle'nin yanından ayrıldıktan sonra valisi olduğu Hulvan'a çekilmiş, ancak Melik-Şah'ın güvenini kaybettiğini düşünerek, kendini emniyete almak istemiş ve Suriye Selçuklu Sultanının yanına gitmişti. Suriye Selçuklu Sultanı Tacüddevle Tutuş, Artuk Beye Kudüs ve çevresini dirlik olarak verdi. Artuk Bey Kudüs'teki Kıyame (Resurection) kilisesi tavanına, Türklerin hâkimiyet simgesi olan üç ok koydurdu. Daha sonra bu Hıristiyan dinine bir saldırı olarak değerlendirilmiş ve Haçlı seferleri bahanelerden biri olarak kullanılmıştır.

Süleyman-Şah Ukayloğlu Müslim'e bir yandan ben Müslüman bir Melik-Şah vassalıyım, sana vergi vermem diyor, diğer yandan Doğu Roma varisi gibi davranıp, eskiden Doğu Roma Antakya valisine bağlı olan kent ve kaleleri istiyordu. Halep ve çevresine akınlar yaptırarak tezini kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Müslim de boş durmuyor, o da, Antakya ve çevresine karşı akınlar düzenletiyordu. İş artık şirazesinden çıkmıştı.

Süleyman-Şah'ın baskısı altındaki Müslim Artuk Beye başvurarak, onunla anlaştı. Artuk Bey ile Müslim arasında yapılan anlaşmaya göre: Müslim, Artuk Bey gibi, sultan Melih-Şah'ın hizmetinden ayrılacak ve Suriye Selçuklu hükümdarı Tutuş'u Büyük Sultan olarak tanıyacaktı; Ayrıca, manevi olarak bağlı olunan Abbasi halifeliğinden ayrılıp, Fatımi Şii halifeliğine bağlanılacaktı. Aslında yapılan Selçuklu Sultanlığına karşı bir ittifak girişimiydi. Kuvvetli bir olasılıkla bütün bu girişimlerin arkasında Fatımi devleti vardı. Tabii Artuk Beyin Melik-Şah'a olan kırgınlığı da bunda rol oynamıştır. Yukarıdaki konularda Mısır Fatımi devleti veziri Bedr ül Cemali ile görüşmeler yapılıyordu. Daha sonra bu plan gerçekleşmedi. Neden gerçekleşmediği belli değildir. Ancak Artuk Beyden iyice şüphelenen Melik-Şah'ın Güney Doğu Anadolu'daki Türk beylerine Artuk beyin her hareketinin dikkatle izlenmesini istediği bilinmektedir.

Tehlikeyi sezen Melik-Şah bir taraftan da Artuk'un gönlünü kazanmaya çalışıyordu. Ona iki güvenilir adamı ile Hilat, at ve 5 bin dinar yolladı. Artuk bey armağanları almadı, " Siz Sultan'ın hizmetinde bulunan düşmanlarımsınız, Sultanın bana yakınlık göstermesine izin vermezsiniz " dedi. Artuk Bey nerede ise iyice başını kaldırmıştı. Irak (2 Irak), Azerbaycan ve Anadolu'daki belli başlı Türkmen Beylerine haber yolladı. Onları Elcezire ve Suriye'ye göçe çağırıyordu.

1085 yılında Güney Doğu Anadolu'da, Büyük Selçuklu ordusunun Amid (Diyarbakır) ve Silvan kuşatmaları hala devam ediyordu. Amid'de Hıristiyan halk ile Müslüman halk arasında problemler çıkmıştı. İki taraf da birbirinden yiyecekleri saklıyordu. Müslümanlar Hıristiyan mahallelerini basmaya başladılar. Kentin Hıristiyan olan valisi olaylar karşısında sert bir tutum takındı. Bunun üzerine bir kısım Müslüman halk da kentin bir kapısını açıp, Büyük Selçuklu ordusunun kente soktu (Mayıs 1085). Amid (Diyarbakır) Yukarı Mezopotamya'nın en güçlü yerlerinden biriydi. Kent surları bazalttan yapılma siyah ve muhkem duvarlardı. Kent surlarının verdiği kasvetli görüntü, surlar üzerine işlenmiş olan kabartma süslerle bile giderilemiyordu. Amid, kasvetli, güçlü ve kendinden emindi.

Amid'in düştüğü haberi gelince Fahruddevle, Silvan'dan ayrılarak hızla Amid'e geldi. Kent halkına çok iyi davranıldı, karınları doyuruldu. Silvan dışında tüm kent ve kaleleri kaybetmiş olmasına rağmen Mervanoğlu umudunu kaybetmiyor, İsfahan'da Melih-Şah ile bir anlaşma zemini aramaya devam ediyordu.

Halep emiri Müslim, Artuk Bey ile ittifak yaptıktan sonra, kendisine katılan Türkmenler ve Çubuk Bey ile birlikte 6000 kişilik bir kuvvetle Halep'ten ayrılarak Antakya üzerine yürüdü. Süleyman-Şah da 4000 kişilik bir kuvvet ile onu karşılamaya çıktı. 20 Haziran 1085 yılında Amik ovasında yapılan savaş sırasında Çubuk Bey askerleri ile birlikte taraf değiştirerek Süleyman-Şah'ın yanına geçti. Savaş sonucunda Müslim öldü ve kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradı. Şimdi kuzey Suriye Süleyman-Şah'ın önünde açılmış duruyordu.

Halep emiri Müslim Selçuklu Sultanı Melih-Şah'ın vassalı idi. Müslim her ne kadar Melih-Şah aleyhinde siyasi girişimlerde bulunmuş olsa da kuvvetli bir olasılıkla bunlardan Melih-Şah'ın pek haberi yoktu. Diğer yandan Şerefüddevle Müslim'i öldüren Süleyman-Şah'ın niyetlerinden de şüpheleniyordu. Süleyman-Şah'ın önünde kuzey Suriye'nin açılmış olması Süleyman-Şah ile Melih-Şah arasındaki ilişkinin bozulmasına sebep oldu.

Süleyman-Şah, Müslim'i yendikten sonra 1085 yılında Halep'i kuşattı. Kuşatma 2 ay sürdü, ama sonuç alınamadı. Süleyman-Şah'ta kuşatmayı kaldırdı.

Silvan ise 1 yılı aşkın bir süredir, kuşatmaya dayanıyor, teslim olmuyordu. Bu sırada Selçuklu Beylerinden hacip Altuntak aniden öldü. Ölünce, bulunan yazı ve mektuplardan anlaşıldı ki hacip Altuntak Silvan ileri gelenlerinden rüşvet alarak, kaleye yiyecek sokulmasına izin veriyor ve böylece kuşatma uzuyordu.

Bunun üzerine Silvan'a Meşhur komutanlardan Gevherayin Bey geldi ve büyük mancınıklar getirtildi. Ağustos 1085'e gelindiğinde Silvan surlarının büyük bir kısmı yıkılmıştı. Bunun üzerine genel bir saldırı emri verildi. Üç gün süren gırtlak gırtlağa savaşlardan sonra kentin tüm burçları Selçukluların eline geçti. Silvan ele geçince, Mervanoğlu ailesinin çok kıymetli hazinesi de ele geçmiş oldu. Hazine Sultan'a İsfahan'a yollandı. Silvan'da da Amid'de olduğu gibi genel af ilan edilip, kent halkına iyi davranıldı. Silvan garnizon komutanlığına (şıhne) Çubuk bey atandı. Harput ve çevresi kendisine verildi.

Silvan Büyük Selçukluların eline geçtikten sonra, Mervanoğullarına ait daha ele geçmemiş olan diğer kent ve kaleler de bir bir alınmaya başlandı. Börü Bey tarafından Mardin, Çökürmüş tarafından Cizre ele geçirildi. Böylece bir buçuk yıl süren bir askeri harekât sonunda Güney Doğu Anadolu doğrudan Büyük Selçuklu devletine bağlanmış oldu. Bundan sonra ele geçen kent ve kalelerin yönetimine harekâta katılan Bey ve komutanlar getirildiler. Onlar da bölgeye kendi Türkmen aşiretlerini getirttiler. Bölgedeki Türk nüfusu hızla artmaya

başladı. Buna karşılık o tarihe kadar daha çok olan Arap nüfusu da azalmaya başladı. Artık yazın yaylalara gelen Arap aşiretleri, Habur suyu kaynaklarından yukarı çıkmıyorlardı.

Mervanoğlu ailesinden alınarak doğrudan Selçuklu devletine bağlanan bölge Genel Valiliği, askeri harekâta kumanda eden Fahruddevle'ye verildi. Mervanoğullarından alınan kalelerden kendi teslim olanlar ise, Fahruddevle'ye tabi olarak eski sahiplerinde bırakılmışlardı. Siverek egemeni Ermeni Bogusak din değiştirerek, Selçuklu vassalı olarak Siverek hâkimi kaldı. Her şeyini kaybeden Mervanoğlu Mansur'a, yılda 30 bin dinar gelir getiren Harbi kasabası bağışlandı.

Bu sırada yanına bazı Türkmen Beylerini de toplayan Artuk Bey Fahruddevle'yi tehdit ediyordu. Durumdan haberdar olan Melik-Şah, bölgedeki büyük memluk (esir kökenli) komutanlarına Artuk Beyi yola getirmelerini emretti. Gevherayin, Anuş Tekin ve Karatekin, Artuk Beyden itaatini açıkça bildirmesini istediler. Asi ise üzerine yürüyeceklerini, yok eğer Sultan'a bağlı ise askerleri ile birlikte kendilerine katılmasını bildirdiler. Ayrıca Melik-Şah'ın komutanları, Artuk Beyin yanındaki Türkmen beylerine de haber yollayarak, Sultan'a itaatkâr olmalarını ve Artuk Beyi bırakmalarını ihtar ettiler. Melik-Şah'ın komutanları ile baş edemeyeceğini anlayan Artuk Bey Sultan'a bağlılığını bildirip, geri çekildi. Ancak, cezalandırılacağından korkarak Melik-Şah'ın huzuruna da gitmedi. Kutalmışoğlu Süleyman'ı cezalandırmak için Halep taraflarına gideceğini bahane etti.

Mervanoğlunun hazinesinin bir kısmı Sultan'a gitmişse de bir kısmı Cüheyroğlu Fahruddevle'de kalmıştı. Melik-Şah, Halep emiri Müslim ile anlaşıp Amiduddevle'den verdiği toprakları geri alınca, Mervanoğlu hazinesinin bir kısmı ona yollamıştı. Amiduddevle bu sırada Bağdat'ta Halife vezirliği yapıyordu.

Eski tarihçilere göre Fahruddevle 1 milyon altın toplamıştı. Bunu duyan Melik-Şah, Fahruddevle'yi İsfahan'a çağırdı. Fahruddevle önce direnmeyi düşündü, bunun çok riskli olduğunu anlayınca direnmekten vazgeçip, Melik-Şah'ın yanına gitti. Melik-Şah, onu görevinden ve dolayısı ile topraklarından aldı. Bundan sonra Selçuklu devleti eski Mervanoğlu topraklarını merkezden yollanan memurlarla yönetmeye çalıştı. Ama hem rüşvet aldı başını gitti ve hem de yöre eşrafı bu tarz yönetimden memnun kalmadı. Sonunda sorunu çözmekte çaresiz kalan Melik-Şah, Fahruddevle'nin oğlu Amiduddevle'yi çağırarak, ona babasının topraklarını 3 yıl için yönetme hakkını 1 milyon altına geri verdi. Melik-Şah'ın saltanatı süresince Diyarbakır ve çevresi Cüheyroğulları egemenliğinde kaldı.

Kafkaslarda ise 1086 yılında Melih-Şah Gürcistan'a bir sefer yaparak, bütün bölgeyi Selçuklu hâkimiyetine aldı. Bölge bütün bu savaşlar boyunca ağır bir şekilde tahrip olmuştu. Savaşların karşılığı olarak bir de halka ağır vergiler yüklenmişti. Halk için durum feciydi. Ani Ermeni başpiskoposu Barseğ, bazı prens ve din adamlarından oluşan bir heyetle İsfahan'a Sultan Melih-Şah'a gitti. Melih-Şah heyeti çok iyi karşıladı. Heyet, vergilerden ve Ermeni patriklerinin sayısının dörde kadar çıkmış olmasından şikâyet ediyordu. Melih-Şah, Ermenilerin tek patrikle temsilini ve bütün kilise, manastır ve dini kurumların vergi dışı bırakılmasını kabul edip, bu konuda bir ferman hazırladı. Azerbaycan Genel Valisi Kutbeddin İsmail de hem fermana uyacak ve hem de gerçekleşmesini sağlayacaktı.

Süleyman-Şah'ın Ölümü

İspanya sert Berberileri çabucacık yumuşattı. Savaşçılıkları, cihat istekleri söndü. Diğer yandan, kurmuş oldukları Hukuk diktatörlüğü halkın isteklerine ve özellikle dinsel ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Bir süre sonra Kastilya kaybettiği toprakları tekrar ele geçirdi. İspanya'da, bundan sonra, Müslümanlara karşı savaş, aralıksız sürecekti.

Vatikan'da Papalık makamına 1073 yılında VII. Gregorius (1073–1085) seçilmişti. VII. Gregorius papa olmadan önce Hildebrand adında Kiliseden yetişme çok önemli bir devlet adamıydı. Bu dönemde Papa seçimi ile ilgili kurallar açık değildi. Papa seçiminde kimlerin oy kullanacağı net değildi. Bu seçimin hangi İmparatorun yetkisine girdiği de malum değildi (Doğu Roma veya Kutsal Roma Germen). VII. Gregorius seçime bir düzen vermek için çok uğraştı. Oy kullanma hakkını Roma Kardinallerine tahsis etti. İmparatorluk makamını tastik makamı haline getirdi. Yine de halef sorunu çözülememiş ve kardinaller arası problemler nedeniyle papalık makamı yıllarca boş kalabilmiştir.

Gregorius piskoposları kralların etkisinden kurtarmak ve kiliseyi düzeltmek için bir dizi reform başlattı. Bu reformlara Gregorius reformları denir. Gregorius'un teşebbüsleri ile birlikte, sert tepkiler de gelmeye başladı. En sert tepkiler Almanya'dan geldi. Alman monarşisinde, piskoposlar kralın en güvendiği kişiler arasında yer alıyordu. Bu nedenle de kral piskoposları kendi seçmek istiyordu. Alman imparatoru IV Heinrich (IV. Henry), Papalığa karşı tarihe " Unvan Verme Kavgaları " diye geçecek olan mücadeleyi başlattı.

Papa ile İmparator arasındaki mücadele kimin daha egemen olduğu mücadelesiydi. VII. Gregorius bir ara İmparator IV. Heinrich'i Canossa'ya kadar gelip, kendisi aracılığı ile günah çıkartmaya ve sırtında bir çuval ile yalınayak üç gün üç gece şatonun avlusunda af için beklemeye mecbur etmişti.

Yine bu yıllarda, çok eskiden beri gelen bir mücadele tekrar filizleniyordu. Bir kısım rahipler, Hıristiyan dünyasında din adamlarının rahat ve zengin yaşamasına karşı çıkmaya ve örgütlenmeye başladılar. Cluny karşısında daha sert bir yaşam öneren yeni tarikatlar kuruldu. Bunların içinde en çok başarı sağlayanı Clairvaux Cistercium tarikatı oldu. Bu tarikat Cluny hareketini Saint Benoit kurallarından bir sapma olarak görüyor ve tekrar Saint Benoit kurallarına geri dönüyordu. Sessizlik ve yoksulluk birleştirilerek, denge kurulmaya çalışılıyordu.

1086 İlkbaharında Süleyman-Şah yeniden Halep önlerine geldi. Halep'i koruyan şerif Hasan, Süleyman-Şah'a para yollayarak onu oyalamaya çalışıyordu. Şerif Hasan " kentin teslimi için Büyük Sultan Melik-Şah'ın onayı gerekir. Melik-Şah'a haber yolladım, cevabını bekliyorum. " diyordu. Melik-Şah uzaktaydı. Yakında olan Suriye ve Filistin Selçuklu Sultanı Tutuş'du. Şerif Hasan da Tutuş'tan yardım istedi.

Halep nedeniyle Süleyman-Şah ile Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş arasında gergin olan ilişkiler artık sıcak savaşa dönüşmüştü. Süleyman-Şah Halep'e saldırmakla doğrudan Büyük Selçuklu devleti topraklarına saldırmış oluyordu. Isfahan'daki Büyük Sultan bunu kabul edemezdi. Büyük Selçuklular Halep'e yardıma geldiler.

Süleyman-Şah, şerif Hasan tarafından korunan Halep'i kuşatmışken, Sultan Tutuş Artuk Bey ile birlikte Halep'e doğru hareket etti. Süleyman-Şah da kuvvetleri ile Tutuş'u karşılamaya çıktı. İki Türk ordusu, Halep yakınlarında Aynu Seylem'de karşı karşıya geldiler. Savaş çok çetin oldu. İki taraf da birbirini amansızca kırıp, yok etti. Sonunda Anadolu Selçuklu ordusu dağıldı, ordusunu toparlayamayan Süleyman-Şah da ıssız bir yere çekilerek, intihar etti. Bıçağını kalbine saplamıştı (Haziran 1085). Bu savaşın Tutuş tarafından kazanılmasında en önemli rolü, askerlerini çok iyi yöneten ve savaşın gidişini çok iyi okuyan Artuk Bey oynamıştı. Aslında Süleyman-Şah'ın intihar mı ettiği yoksa savaşta atılan bir okla mı öldüğü çok net değildir. Bu konuda pek çok rivayet vardır.

İki Selçuklu prensi Tutuş ve Süleyman-Şah arasındaki bu savaş yalnızca Halep ve Kuzey Suriye hâkimiyeti nedeniyle çıkmış ve yapılmış bir savaş değildir. Selçuklu ailesinin iki kolu Mikail ve İsrail Arslan Yabgunun oğulları arasındaki eski kırgınlıkların ve yarım kalmış hesaplaşmaların bir sonucudur. Süleyman-Şah ölmüştü, ama bu ölüme Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş çok üzülmüştü. Süleyman-Şah, merasim ile Halep kapısı yakınlarında toprağa verildi. Selçuk oğlu Mikail oğlu Tuğrul oğlu Alp Arslan oğlu Tutuş'un, Selçuk oğlu Arslan oğlu Kutulmuş oğlu Süleyman'ın ölüsü başında " Bütün soyumuza zulmettik " diye ağlayıp, yas ilan ettiği rivayet edilmiştir.

Süleyman-Şah'ı yenen Tutuş, Halep'e girmek istiyordu. Ama onu Halep'e davet eden Halep egemeni kenti vermemekte direniyordu. Egemen kenti vermek üzere Melik-Şah'ı davet etti.

Bu olaydan az sonra, Büyük Selçuklu Sultanı Melih-Şah, 1086 sonbaharında Kuzey Suriye'ye bir sefer düzenledi. Melik-Şah yanında zamanın büyük komutanları Porsuk, Bozan ve Aksungur olduğu halde büyük bir ordu ile Halep önlerine geldiğinde Tutuş'un Halep kuşatması devam ediyordu. Büyük Sultan'ın geldiğini gören Tutuş, hemen Halep kuşatmasını kaldırarak, Dımaşk'a (Şam) çekildi. Selçuklu ailesinin üyeleri arasında Kuzey Suriye'de yapılmakta olan kanlı hâkimiyet savaşlarını durdurabilmek için, Büyük Sultan buraları doğrudan kendine bağlamaya karar verdi. Antakya, Halep ve Urfa'ya valiler atadı. Antakya'ya Yağısıyan'ı, Urfa'ya Bozan'ı ve Halep'e de Zengiler hanedanının kurucusu olacak olan İmadettin Zengi'nin babası Kasımüddevle Aksungur'u vali yaptı. Harran, Rabbe, Suruç ve Habur'u ölen Ukayloğlu Müslim'in oğluna bıraktı. Onu aynı zamanda kız kardeşi Zeliha Hatun ile evlendirdi. Ermeni prensi Filaretos İslamlığı kabul ederek Urfa, Maraş ve Malatya'yı kurtarmak istedi. Ama halkın Filaretos'u pek tutmadığını anlayan Melik-Şah, ona sadece vassalı olarak Maraş'ı verdi. Melih-Şah Halep'in peşinden Antakya'ya giderek, atını Akdeniz'in suları ile suladı. Seferden dönerken de Süleyman-Şah'ın karısı ile oğulları Kılıç Arslan ve Davut Kulan Arslan'ı yanında İsfahan'a götürdü. Antakya'da Süleyman-Şah'ın veziri Hasan Süleyman-Şah'ın oğullarını Melik-Şah'a teslim etmişti. Vezir Kılıç Arslan ve Davut Kulan Arslan'ı, Melik-Şah'a teslim edeceğine, alır yanına İznik'e geri götürebilirdi.

Melik-Şah'ın Antakya'da atını Akdeniz sularına sürmesi ve kılıcını üç defa denize batırması, Akdeniz'e varmakla Sultanın ne kadar sevindiğini göstermektedir. Ancak bu sevinç, Selçuklu devletinin denizlere hâkim olması veya en azından bir donanmaya sahip olması gibi bir sonuç getirmedi. Bunun sonucu olarak Akdeniz'de hâkimiyet hep Hıristiyanlarda kaldı. Aynı şekilde, donanması olan Fatımiler, kıyı kent ve limanlarını ellerinde tutmaya devam ettiler. Suriye, Lübnan'ın kara tarafı Selçuklarda iken, deniz kıyısı Fatımilerin kaldı.

Melik-Şah'ın tek tek merkeze bağladığı kentlere vali ataması, vassallık sisteminden vazgeçmeye başladığı gibi bir izlenim yaratır. Hâlbuki valiler de vassal prensler gibi davranmışlar, hâkimiyetleri kendilerinin ölümünden sonra oğullarına geçmiş, onlar da zamanla bağımsız hükümdarlar durumuna gelmişlerdir. Yani emirlik veya valilik olması pek bir şey değiştirmemiştir. Selçuklular, toprakları, aile üyelerinin ortak malı mı sayacaklar yoksa merkezi bir devlet mi kuracaklar, bu konuta net bir tavır alamamışlardır. Ancak temayüllerinin merkezi devletten yana olduğu söylenebilinir.

Melik-Şah'ın Suriye'ye gelip, bazı kentleri doğrudan merkeze bağlaması, kardeşi Tutuş'un Melik-Şah'a itaatini bildirmesi, Türk beylerinin kendine karşı dikkatli tutumları Artuk beyin yönetimine verilmiş olan Kudüs'e çekilmesini sağladı. Artuk Bey Kudüs'le ölene kadar fazla bir aktivitede bulunmadan Tutuş'un vassalı olarak hüküm sürdü.

Melik-Şah'ın Halep valisi yaptığı Kasımüddevle Aksungur'un, Kıpçak Sabyu kabilesinden olma olasılığı fazladır. Babası Abdullah Elturgan adlı bir kişidir. Elturgan'ın köle olarak Selçuklu ordusuna alındığı ve orada Müslüman olduğu sanılmaktadır. Aksungur, bir köle çocuğu olarak başladığı hayatında, yetenekleri sayesinde devlet katlarında yükselerek, Melik-Şah'ın en yakınındaki birkaç kişiden biri olmuştur. Melik-Şah, Aksungur'u Halep'e askeri vali atamış, kentin diğer önemli görevleri olan kale komutanlığına Nuh Türkî'yi, defterdarlığa İbnülhallal'ı tayin etmişti.

Melik-Şah Halep'te bulunduğu sürede, başta kardeşi Tutuş olmak üzere, Suriye'deki bütün emirler huzuruna gelerek Sultana itaatlerini bildirdiler. Tutuş, ağabeyine elçiler göndererek " Şimdi sahip olduğu iktaının kalmasının mı, yoksa daha güvenceli olacak bir yere gitmesinin mi? " daha uygun olduğunu sordu. Melik-Şah ise kardeşini eski iktaında tutarak kırılmasını önlemiştir.

Süleyman- Şah'tan sonra Anadolu

Süleyman-Şah'ın yenilip ölmesinden sonra fethettiği yerler ya yeniden bağımsız oldular veya Ermenilerin eline geçtiler. Malazgirt savaşından sonra, Ermenistan'dan önemli sayıda insan Kilikya'ya sonradan " Küçük Ermenistan " denecek olan topraklara göç etmişti. Daha önce gördüğümüz gibi, bu göçten sonra da bölgedeki otorite boşlukları ve Türk akınlarının yarattığı panikten faydalanarak, daha önce görüldüğü gibi, Malatya'nın güneyinde Filaretos Vahram (Brachamios) küçük bir prenslik kurmuştu. Süleyman-Şah'ın ölümünden sonra Ermeniler yeni topraklara kavuşuyorlardı.

1086 yılında Doğu Roma İmparatorluğunda dinsel içerikli Bogomil (Pavlikyanlar) ayaklanması oldu. Pavlikyanlar Güney ve Doğu Anadolu'nun sınır bölgelerinde yaşarken, 5. Konstantinos ve İoannes Tsimiskes tarafından Balkanlara yerleştirilmişlerdi (IX. ve X. asır). Ayaklanma, İmparatorun sert davranması nedeniyle başlamıştı.

Süleyman-Şah Kuzey Suriye seferine çıkarken İznik yönetimini Ebulkasım'a bırakmıştı. Süleyman-Şah'ın ölümünden sonra Ebulkasım yönetimini tekelleştirdi, kardeşi Ebulgazi Hasan'ı Kayseri valisi atadı, Doğu Roma ile yapılmış olan Dragos anlaşmasını bozarak Doğu Roma topraklarına yağma akınları düzenletmeye başladı. Kios (Gemlik) liman kentini ele geçirip, gemi yapımına başlattı. Ebulkasım'ın Doğu Roma'ya karşı Çaka Bey ve Peçeneklerle de görüşmeler yaptığı söylenir. Zaten Çaka Bey de, Doğu Roma donanmasına karşı kazandığı zaferden sonra durumunu kuvvetlendirmek için hem Ebulkasım ile ve hem de Peçeneklerle görüşmeler yapıyordu.

17 Temmuz 1085 yılında Norman kralı Roberd Guiscard'ın ölümü üzerine Makedonya savaşını kazanmış olan Alexios Komnenos, 1085 yılı sonunda Constantinopolis'e dönmüştü. Döndüğünde ise Dragos anlaşmasını çiğneyerek topraklarına saldırılarda bulunan Ebulkasım ile karşılaştı. Ebulkasım'ın faaliyetleri Doğu Roma İmparatoru Alexios Komnenos'u ciddi olarak endişelendirmişti. Büyük bir tehlike algılamasına düşen Doğu Roma denizden donanmasını, karadan ordusunu yolladı.

İznik üzerine gelen Doğu Roma ordusunun başında Türk asıllı komutan Tatikios vardı. İmparator Alexios, Tatikios'a Türklere çok dikkatli yaklaşmasını ve ancak Türkler İznik surları dışına çıkarlarsa onlara hücum etmesini söyledi. Tatikios, İznik surları önüne gelip askerlerini yerleştirirken, aniden Türkler 200 kişilik bir kuvvet İznik'ten çıkarak saldırdılar. Fakat Doğu Roma ordusunda bulunan ve sayıları 200 cıvarında olan Franklar saldıranları uzun mızrakları ile karşılayarak, etkisiz hale getirdiler. Türkler kente geri çekildiler. Bunun üzerine Tatikios ordusunu İznik'ten 2 – 3 Km uzaktaki Basileia'ya çekerek, orada konakladı. Tatikios Türkleri uzun süre nasıl kuşatabileceğini düşünürken, Büyük Selçukluların İznik'e yardıma gelmekte olduklarını öğrendi.

Melih-Şah, Porsuk Bey komutasında 50.000 kişilik bir kuvveti İznik'e yardıma yollamıştı. Bu kuvvet Anadolu'ya sadece İznik'e yardım için girmemişti. Melihşah Anadolu'daki Türkmen hareketliliğinden rahatsızdı. Anadolu'yu zapt-u rapa almak istiyordu. Batıya gelen habere göre Porsuk'un kuvvetleri yola çıkmıştı. Bunun üzerine Doğu Roma kuvvetleri hemen

kuşatmayı kaldırarak geri çekildiler. Tatikios'un geri çekilişini izleyen Ebulkasım Türk kuvvetleri ile Doğu Roma ordusunu takibe başladı. Türkler Doğu Roma ordusuna Karamürsel'de yetiştilerse de Franklar Türk saldırısını yine püskürttüler.

Ebulkasım bu sırada denizde üstünlük sağlamadan Doğu Roma ile başa çıkamayacağını anlamıştı. Gemlik'i (Kios) ele geçirerek burada gemi inşa ettirmeye başladı. Tehlikenin büyüklüğünü hemen algılayan Alexios derhal harekete geçti. Doğu Roma donanması, Gemlik'te yapım halindeki gemileri yaktılar. Tatikios'da büyük bir ordu ile Ebulkasım'ın üzerine yürüdü. Ebulkasım'ın kuvvetleri Halykas mevkiinde savaş düzeni almıştı. İki ordu karşı karşıya mevzilendiler. 15 gün boyunca Doğu Roma kuvvetleri, gündüzleri mevzi saldırılar yaptı, ama sonuç alamadı. Bu tür savaş Frankları sıkmıştı. Franklar kesin bir savaş için Tatikios'u sıkıştırdılar. Yapılan kapsamlı savaşı Doğu Roma ordusu kazandı. Çok Türk öldü, bir kısmı esir düştü. Kaçabilenler İznik'e sığındılar. Ancak Tatikios'un askerleri de çok yıpranmışlardı. Tatikios İznik üzerine yürüyemedi.

Tam bu sırada Porsuk kumandasındaki kuvvetlerin Konya ve Aksaray'ı ele geçirdiği ve İznik üzerine yürümeye hazırlandığı haberi geldi. Doğu Roma İmparatoru Alexios, Büyük Selçuklu kuvvetlerinin karşısına çıkmak istemiyordu. Ebulkasım ile anlaşıp, onun Porsuk kuvvetleri ile savaşmasını sağlamak Doğu Roma için daha emniyetli bir politikaydı. Zaten Ebulkasım da Porsuk Beyin gelişinden endişelenmişti. O da Doğu Roma ile anlaşma zemini arıyordu.

Alexios Komnenos, birlikteliğin koşullarını konuşmak üzere Ebulkasım'ı Constantinopolis'e davet etti. Ebulkasım Başkentte dostluk gösterileri ile karşılandı. Memnun olması için elden gelen tüm çaba gösterildi. Hediyeler, eğlenceler, tiyatro, sirk oyunları, araba yarışları, av partileri derken Ebulkasım oyalanıyordu. Aslında Alexios, görüşmelere başlamadan önce Nikomedia'yı (İzmit) Türklerden geri almış olarak masaya oturmak istiyordu. Zaman geçiyor, Ebulkasım zamanın nasıl geçtiğini fark etmiyor, müzakereler de bir türlü başlamıyordu.

Amiral Eustathios komutasındaki Doğu Roma donanması, yapı malzemeleri, mimarlar, işçilerle İzmit'e gitti. Buradaki Türk garnizonuna çok iyi davranıldı. Donanmanın geliş nedeni Türklere Ebulkasım ile İmparator Melih-Şah'a karşı işbirliğinde anlaşmışlar da tahkimat yapılacakmış gibi anlatıldı. Eustathios'un sözlerine inanan Türk garnizonu Doğu Roma kuvvetlerinin kente girişine müsaade edince, Eustathios hızla yeni bir kale inşa ederek, İzmit kentinin denetimini eline geçirdi.

Alexios planının başarılı olduğunu öğrenince, hemen Ebulkasım ile anlaşma imzalayıp, ona " sebastos " unvanı verip, İznik'e uğurladı. Bu bir onur ünvanıydı. Ebulkasım yolda geldiği oyunu anladı, çok üzüldü ama yapacak bir şey kalmamıştı. En iyisi durumu anlamamazlıktan gelmekti. Bu sırada Porsuk emrindeki kuvvetler İznik önlerinde görüldüler.

Porsuk Bey komutasındaki Selçuklu kuvvetleri İznik'i kuşattı. Kuşatma üç ay sürdü. Üç ay sonunda, Ebulkasım ve kent halkının artık dayanacak hali kalmadığında Alexios müdahale kararı verdi. Aslında, Doğu Roma İmparatoru Peçeneklerle uğraşıyordu ve İznik'e gönderecek kuvveti yoktu. Ama İznik de Selçuklulara verilemezdi. Ayrıca Bizans oyunu bitmezdi. Doğu Roma İmparatoru Ebulkasım'a yardıma küçük bir kuvvet yolladı. Bu kuvvetin elinde İmparatorluk sancakları ve İmparatorun taşıması adet olan gümüş kakmalı asalar verildi.

Küçük Doğu Roma birliğini Ebulkasım gizlice İznik'e aldı. Doğu Roma askerleri surlara çıkıp, bayraklarını ve İmparatorluk alametlerini Porsuk'un Türklerine göstererek, savaş

çığlıkları atmaya başladılar. Porsuk, İmparatorun bizzat kuvvetlerinin başında İznik'e yardıma geldiğine inanarak, kuşatmayı kaldırdı.

Doğu Roma'nın bu kurnaz müdahalesi sonucunda, Porsuk Bey geri çekilmişti (1086 – 87). İznik kuşatmasının kalkmış olması Melih-Şah'ın kenti alma planını değiştirmemişti. Melih-Şah İznik'e Bozan Bey komutasında yeni kuvvetler sevk etti. Aynı zamanda Doğu Roma İmparatoru ile de anlaşma yolunu seçti. Bozan bey İmparator Alexios'a giderek Melih-Şah'ın mektubunu verdi. Mektupta Melih-Şah oğlu ile evlendirmek üzere İmparatorun kızını istiyor ve anlaşma yaparlarsa İmparatoru düşmanlarına karşı destekleyeceğini yazıyordu. Bu mektuba karşılık İmparator görüşmeler yapmak için bir heyeti İsfahan'a doğru yola çıkardı.

Melihşah'ın İmparatora yazdığı mektup şöyleydi: " Durumunuzu biliyorum. Tahta çıkar çıkmaz pek çok tehlike ile karşılaştınız. Latinlerle (Normanlar) işi bitirdikten sonra size karşı İskitlerin (Peçenekler) nasıl hazırlandıklarını, Ebul Kasım'ın da Süleyman ile aranızdaki anlaşmayı bozarak nasıl Kadıköy'e kadar yağma ettiğini öğrendim. Eğer Ebul Kasım'ın o bölgeden atılmasını istiyorsanız, kızınızı oğluma yollayın. Böylece benimle müttefik olacak, hiçbir engel ile karşılaşmayacak ve yalnız Anadolu'da değil İlirya'ya kadar Avrupa'da da başarıya ulaşacaksınız. Bundan böyle gönderdiğimiz kuvvetler sayesinde kimse sana karşı koyamayacaktır. "

Bozan beyin kuvvetleri de kuşattıkları İznik'i alamadılar. Ebulkasım ve kuvvetleri çok iyi direniyorlardı. Başarılamayacağını anlayınca, Bozan kuşatmayı kaldırdı. Ama Ebulkasım'ın gözü iyice korkmuştu. Melih-Şah'tan af dilemeye İsfahan'a gitti ise de Sultan tarafından kabul edilmedi. İznik'e geri dönerken yolda, Bozan Bey tarafından yakalanarak, öldürüldü. Belki Melihşah ölmeseydi, Bozan Bey bütün Anadolu'ya hâkim olacaktı. Ama Melihşah'ın öldüğünü öğrenince apar topar İran'a döndü. İsfahan'daki Doğu Roma elçi heyeti de evlilik işini sonuçlandıramadan geri döndü. Bu sayede Anadolu Selçuklu devletinin gelişmesi, Büyük Selçuklu devletinden tamamen bağımsız bir şekilde gelişti.

Süleyman-Şah'ın ölümünden sonra Türk emirleri arasında başlamış olan çekişme, Doğu Roma'nın bir süre Türk tehlikesinden uzak durmasını sağladı. Kutalmışoğlu Nasirüddevle Ebulfevaris Rüknettin Süleyman-Şah ilk Anadolu Selçuklu devletinin kurucusuydu ve Anadolu'nun Türkleşmesinde bir öncüydü. Süleyman-Şah'ın ölümünden sonra 1086 – 1092 yılları arasında 6 yıl Anadolu Selçuklu devleti hükümdarsız kaldı.

Süleyman-Şah'ın ölümünden yararlanan Danışmend Gazi Yeşilırmak ve Kızılırmak havzalarını eline geçirerek, Danışmend Beyliği sınırlarını genişletti.

Şeddadi emiri III. Fazl'ın isyanı sonunda, 1086 yılında Melik-Şah Kafkasya'ya yeni bir sefer yaptı. Bu sefer sırasında pek çok kent Selçuklulara tabi olduklarını ilan ettiler. Anı emiri Ebulfazl Minuçehr Selçuklu vassalı oldu. Şirvanşah Feriburz vassal olarak 70 bin altın vergi ödemeye razı oldu.

Melik-Şah Gence'nin geri alınmasını ve Şeddadi III. Fazl'ın cezalandırılması görevini Bozan'a verdi. Gence geri alındı, III. Fazl tutsak edildi. Bundan sonra da Karadeniz kıyılarındaki Selçuklu baskısı devam etti.

1086 yılında Çin'de tekelci toptancı büyük tüccar kliği yönetimi eline aldı. Bu yönetin 1102 yılına kadar devam edecekti.

Terken Hatun

Doğu Roma'dan baskı gören Bogomiller, Peçeneklerden yardım istediler. Peçenek yardımı, Bogomiller üzerindeki baskıyı azalttı. Ama diğer taraftan Peçenek Doğu Roma savaşları başladı. 1086 yılında, Filibe yakınlarında yapılan savaşı Peçenekler kazandılar. 1087'de Peçenekler, Macar kralı ile birlikte Constantinopolis üzerine yürüdüler. İmparator Alexios (Aleksios) komutasındaki Roma ordusu Silistre'de bozguna uğradı. Ele geçen ganimetin paylaşımında Peçeneklerle, Kıpçaklar (Kumanlar) arasında anlaşmazlık oldu, araları açıldı. Aranın açılmasında Doğu Roma'nın entrika ve diplomasi yeteneği de etkili olmuştu. Bunun üzerine Doğu Roma ile barış anlaşması imzalandı. Doğu Roma tarihçisi Zonaras Peçenekleri ve Selçukluları yazarak bize önemli bilgiler iletmişlerdir.

1087 yılında Papa'nın liderliğinde Roma, Cenova ve Piza donanmaları Sicilya boğazını denetleyen Tunus'taki Mehdia limanını ele geçirerek, deniz ticaret yolunu İslam kuvvetlerinin denetiminden çıkardılar. Batı Avrupa için şimdi deniz yolu açılmıştı. Bu yolun açılması Haçlı seferlerinin yapılmasını iyice kolaylaştıracaktı.

İsfahan'dan Bağdat'a gelin olarak gitmekte olan Melik-Şah'ın kızı Mehmelek Hatun'un çoğu altın ve gümüş olan çeyizi 130 deve ve 74 katır yüküydü. Geline Terken Hatun eşlik ediyordu. Halifenin adamları büyük ve muhteşem bir törenle gelin alayını karşıladılar. 8 Mayıs 1087 günü Bağdat dillere destan bir gün ve gece yaşadı. Bu arada bu muhteşem düğüne Melik-Şah katılmadı. Düğün yerine ava gitmişti ve Bağdat'a düğünden sonra döndü. Bu tarihin yazdığı garip bir olaydı. Düğünden sonra Melik-Şah ve Nizamülmülk Bağdat'tan ayrılarak İsfahan'a döndüler.

1087 yılında Melik- Şah'ın Terken Hatundan bir oğlu oldu. Aynı yıl, Melik-Şah Halifeye bir mektup yollayarak, kendinden sonra oğlu Ahmet'in adına hutbe okunmasını istedi. Halife Muktedi de bu isteği kabul etti. Şehzade Ahmet veliaht ilan edilmişti.

Doğu Roma Peçeneklerle barış imzalamıştı ama bir yıl içinde Peçenek savaşları tekrar başladı. 1088 yılında Peçenekler Lüleburgaz'a kadar ilerlediler ve karşılarına çıkan Doğu Roma ordularını kolaylıkla imha ettiler.

Melik-Şah kendinden sonra tahta çıkması için veliaht ilan ettiği Şehzade Ebu Şüca Ahmet 1088 yılında Merv kentinde öldü. Bağdat'ta halk 7 gün baş sağlığı dilemek için oturdu, kimse ata binmedi, kadınlar yas çığlıkları attılar.

Bunun üzerine daha Melik-Şah'ın sağlığında kimin tahta çıkacağı mücadelesi başladı. Nizamülmülk, Çağrı Beyin oğlu Yakuti'nin kızı Zübeyde Hatundan doğma Şehzade Berkyaruk'tan yana tavır koyuyordu. Berkyaruk hem anne ve baba tarafından Selçuklu ailesinden geliyordu ve hem de en büyük şehzadeydi. Buna karşılık Karahanlı prensesi Terken Hatun ise küçük yaştaki oğlu Mahmut'u tahta çıkarmak istiyordu. İktidar kavgası komplolarla, cinayetlerle, hilelerle sürüp gitmeye başladı.

Nizamülmülk'ün ne denli güçlü bir vezir olduğu bilinmektedir. Karahanlı prensesi Terken Hatun'da ona yakın güçte bir hatundu. Kendi gelirleri, askerleri ve divanı vardı. Terken Hatun divanının başında Tacülmülk bulunmaktaydı ki bu şahsiyet Nizamülmülk'ün en önde gelen rakiplerinden biriydi.

Nizamülmülk ünlü " Siyasetname" sinde aklı kısa kadınların çocuk doğurmaktan başka bir işe yaramadıklarını söylemektedir. Nizamülmülk " Kadın sözüne uymakta zarar gören ilk erkek, Adem oldu… Kadınlar ne söylerse, doğru yolda olmak için, tersi yapılmalıdır ".

Kadınların yönetimde yer alması Sasani ve İslam geleneğine terstir. Ama kendi vezirine, askerine ve hazinesine sahip Selçuklu prenseslerinin devlet yönetiminde rol oynamaları eski bir Türk geleneğiydi. Şimdi bu tarzı Türkler İslam'a sokuyorlardı.

Terken Hatun için zamanın tarihçileri şöyle yazarlar:

" Terken Hatun, Melik-Şah zamanında ülkenin bütün işlerini elin almıştı. Askerlere bağışlarda bulunuyordu. Bütün servet bu hatunun elindeydi ". " Bütün vezirler, emirler, bu hatunun beslediği kişilerdi ".

Halife Muktedi ile Mehmelek'in evliliklerinden Ebul-Fazl Cafer adlı bir oğlan dünyaya gelmişti. Mehmelek Hatun, Halife ile olan evliliğinden memnun değildi ve kocasını sık sık Babası Melik-Şah'a şikâyet ediyordu. Melik-Şah, bu şikâyetler sonunda, kızının baba evine dönmesini istedi. Halife de bu isteği kabul etti. Mehmelek Hatun ve oğlu Ebul-Fazl Cafer 1089 yılında İsfahan'a Sultan'ın yanına döndüler. Bundan kısa süre sonra Mehmelek Hatun İsfahan'da öldü.

Melik-Şah, torunu Cafer'in veliaht ilan edilerek Muktedi'den sonra halife olmasını istiyordu. Ancak Halife Sultan'ın bu isteğini kabul etmiyordu. Bunu sağlamak için bir ara Sultan'ın Halifeyi değiştirmeyi bile düşündüğü ve buna Nizamülmülk'ün karşı çıktığı söylenir.

Az önce kadınlar konusunda Nizamülmülk'ün Siyasetname'sinden bahsetmiştik. Nizamülmülk'ün Siyasetname'si Müslüman topraklardaki kendi Sünni görüşünden farklı olan tüm düşünce biçimlerine düşmandır. Dolayısı ile halka düşmandır. Merkezi, sadece kişi veya aileye hizmet eden, halkın nasıl sindirilip bir kalıba sokulacağının nasihatlerini veren bir yapıttır. Bugünkü ölçüler içinde ne kadar toplum düşmanı olursa olsun, zamanında egemen sınıflar tarafından el üstünde tutulmuştur.

1089 tarihinde Gürcü krallığı tahtına David (Davit) geçti. Tiflis – Berdaa yolu Türklerin sevdiği bir bölgeydi. Suyu ve otlağı boldu. Türkler buraya akın akın gelerek tarım alanlarını otlağa dönüştürüyorlardı. Türkler çatıştıkça Gürcü krallarını ağır yenilgilere uğratıyor, ülkeyi yağmalıyorlardı. Gürcü kralları Büyük Selçuklu devletine vergi ödeyerek bu akınlardan kurtulmaya çalışıyorlar ancak bu bile pek fayda vermiyordu.

Batınilik Suçu

Hatırlanacağı gibi, Batı Karahanlı hükümdarı Nasr ölmüş yerine Ahmet bin Hızır Han geçmişti. Genç hükümdar dindar biri olmasına rağmen " kadıların kadısı " ile takıştı ve onu öldürttü. Bunun üzerine Şafii bir din adamı olan Ebu Tahir bin Aliyyek Melik-Şah'a başvurarak onu Karahanlı ülkesini fethe çağırdı. Ebu Tahir bin Aliyyek'in çok serveti vardı ve bu servete Ahmet Hanın el koymasından korkuyordu. Semerkant kentine giren Melik-Şah, Ahmet hanı boynundan bir iple atının önüne bağlayıp, yaya olarak İsfahan'a götürdü.

Sultan, Batı Karahanlıları doğrudan yönetmeye çalıştı. Semerkant kentinde " Horasan Amidi " denen bir yüksek memurunu, Batı Karahanlıların yönetimi için bıraktı. Doğu Karahanlı hükümdarı Hasan ise, Selçuklu vassalı oldu.

Melih-Şah döneminde, Selçuklu orduları nehirler arasını (Batı Türkmenistan) ele geçirerek, Karahanlı devletini Büyük Selçuklu devletinin vassalı hale getirdikten sonra Bahreyn'de korsanlık yapan Karmatî yapılanmasına boyun eğdirdiler. Hatırlanacağı gibi Karmatîler aşırı dinci Müslümanlardı. Başarıları sonunda Abbasi Halifesi de Melih-Şah'a Mekke ve Medine'nin muhafızlığı hakkını verdi.

Karahanlı ülkesi otorite tanımamaktadır. Melik-Şah döner dönmez Karahanlı ordusunun çekirdeğini oluşturan Çığıl Türkleri ayaklandılar. Gerekçeleri enteresandı. Melik-Şah, bozkır geleneğine uymamış ve yağma yapılan bir şölen (toy) düzenlememişti. Korkan ve elinden bir şey gelemeyen " Horasan Amidi " Semerkant'ı terk ederek, İran'a döndü.

Ayaklanan Çığılların Beyi, ülkeyi yönetmeye cesaret edemeyerek, ülkeyi yönetmeye Doğu Karahanlı hükümdarı Hasan'ın kardeşi Yakup'u çağırdı. Yakup, ilk işlerinden biri olarak isyankâr Çığıl Beyini öldürdü. Melik-Şah işe karıştı. Doğu Karahanlı hükümdarı Hasan kardeşi Yakup'u tutuklayıp, Melik-Şah'a yolladı. Ama Batı Karahanlılar kendilerine başka bir yönetici seçerek, mücadeleye devam ettiler.

Selçuklular çaresiz kalmışlardı. Melik-Şah, Batı Karahanlıları doğrudan yönetmekten vazgeçerek hem Yakup ile ve hem de boynuna ip bağlayıp İsfahan'a götürdüğü Ahmet ile anlaşmak zorunda kaldı. Ahmet, Selçuklu vassalı olarak Semerkant'a döndü.

Ama Ahmet'in din adamları ile derdi vardı. Ulema, Ahmet'in İran'da iken Deylemliler ile düşüp, kalkarak Batıni bir inanç kazandığını söylediler. Ahmet zındık olmuştu. Semerkant uleması, Ahmet'in tahtan indirilerek, öldürülmesi için orduya fetva dağıttılar. Ancak, Kent halkı Ahmet'i çok tutuyordu, Semerkant'ın içinde Ahmet'e bir şey yapmak mümkün değildi. Ahmet bir komplo ile kent dışına çağrıldı ve ele geçirildi. Ahmet'i yargılamak için kurulan mahkeme önünde Ahmet Batıniliği ret edip, kendini şiddetle savundu. Ama mahkûm oldu ve kendi yayının kirişi ile boğularak öldürüldü. Bundan sonra buna benzer olaylar Türk tarihinde çokça görülecektir. Ulema ve asker işbirliği hükümdarları tahtan indirip, tahta çıkaracaktır.

Türkleri Türklere kırdırmak

Mısır'daki Fatımiler ise 10 yıl aradan sonra tekrar kuvvetlenmişlerdi. 1089 yılında Nasruddevle komutasında büyük bir Fatımi ordusu Suriye ve Filistin'e girerek Akka, Sur, Sayda, Cübeyl ve Beyrut kentlerini ele geçirdi. Fatımiler Şam'ı da kuşattılar ama ele geçiremediler. Fatımi ordusu geri çekilirken, tüm kale ve kent yöneticilerini değiştirerek, kendine bağımlı hale getirmişti. Böylece Suriye ve Filistin'de Selçuklu devletinin elinden, kıyı ve önemli kent ile kaleler çıkmış oldu.

Fatımi ordusu ile başa çıkamayacağını anlayan Suriye ve Filistin Selçuklu Sultanı Tutuş, Melik-Şah'tan yardım istedi. Büyük Sultan da Kuzey Suriye valilerine (Bozan, Aksungur, Yağısıyan) emir vererek onları Tutuş'a yardıma yolladı.

1090 yılında, Oğuzların Çavuldur boyundan İzmir hâkimi Çaka Bey, Constantinopolis'i alıp, Roma İmparatoru olmak istiyordu. Hatırlanacağı gibi Çaka (Çakan) Bey Doğu Roma sarayında eğitilip, yetişmiş ve Roma politikalarını iyi bilen biriydi. Çaka Bey Ege kıyı ve adalarındaki Rumlardan faydalanarak bir donanma kurmuştu. Önce Ege adalarına, sonra Çanakkale boğazına hâkim oldu. Peçenekler ile anlaştı. Doğu Roma İmparatorlarının taşıdığı " Basileus " unvanını aldı.

Peçeneklerle Çaka beyin anlaşması halinde olabilecekler, Doğu Roma'yı çok korkutuyordu. Baştan işi halletmek istedi. İmparator Alexios Çaka Beyin üzerine Constantinos Dalassenos komutasında kuvvetli bir donanma yolladı. Çaka Beyin deniz gücü kırıldı, planlarını askıya alınmak zorunda kaldı. Bu sırada çıkan Girit ve Kıbrıs isyanları, Doğu Roma'nın Çaka beye karşı mücadelesine devam etmesini engelledi. İzmir'e çekilen Çaka Bey, yeni gemilerin yapımına başladı. Ancak gemiler Peçeneklere yetişmesi gereken hızda yapılamıyordu.

İmparator Alexios hazırlıksızdı. Yeterli askeri gücü yoktu. Constantinopolis'in durumu kritikti. Alexios (Aleksios), Ulah ve Bulgarlardan, acele asker toplamaya çalıştı. Avrupa'dan yeni bir haçlı seferi düzenleyerek, başkentin kurtarılmasını talep etti. Ancak tüm bu çabalar Alexios'un derdine deva olmuyordu. Doğu Roma çareyi Kuman ittifakında aradı. Kuman beyleri Bönek (Bonyak) ve Togurtag (Tugor), Constantinopolis'e çağrıldı. Kumanlar, zaten araları açık olan Peçeneklere saldıracaklardı.

Büyük bir Peçenek gurubu, Meriç nehri yakınında, Umurbey mevkiinde, Çaka (Çakan) Beyin gemilerinin gelmesini bekliyordu. Kuman atlıları Peçeneklere arkadan saldırdılar. Alexios'da kendi kuvvetleri ile saldırıya geçti. Peçenekler büyük bir yenilgi aldılar. Askerlerinin çoğu

savaş meydanında öldü. Kuman saldırısı devam etti, çoluk, çocuk demeden, neredeyse bulunabilen tüm Peçenekler öldürdüler (Nisan 1091).

Doğu Roma İmparatorluğu, Çinlilerin yaptığını yapıp, Türkleri Türklere kırdırmıştı. Balkanlardaki iki Türk boyu Peçenekler ve Kumanlar (Kıpçaklar) karşı karşıya gelmiş ve bundan her ikisi de zarar görmüştü. Bu savaştan sonra Kumanların kuzeye çekildikleri sanılmaktadır.

Daha önce bahsettiğimiz ve Haşhaşi örgütünü kuracak olan Hasan Sabah ince zekâlı, tam bir din bilgisine sahip, takipçi, sabırlı ve iradeli bir kişiydi. Ailesi Yemen'den gelip Ray kentine yerleşmişti. Hasan Sabah " on iki imam " Şii'ydi. O sıralarda İran'da İsmaililerin daisi (örgüt ve propaganda bölge şefi, davet eden anlamında) İbn Attaş vardı. Hasan Sabah, İbn Attaş'ın etkisi ile İsmaili oldu ve Attaş genç Hasan'ı vekili yaptı. Sonra onu Mısır'a eğitime yolladı. Hasan Sabah Fatımi devletinin Kahire'deki Batıni okulunda eğitim gördü.

Bu sırada Fatımi ülkesinde güç vezir Bedr el-Cemali'nin elindeydi. Halife ölünce, Bedr el-Cemali, Halifenin küçük oğlunu vezir yapmak istedi. Halifenin büyük oğlu Nizar, buna karşı çıktı. Ama yapılan taht mücadelesini Nizar kaybetti. Ancak bu halifelik mücadelesi İsmaili Şiilerinin ikiye ayrılmasına neden oldu. Hasan Sabah ve İran İsmailileri, Mısır İsmaililerinden koparak, " Nizari " kolunu meydana getirdiler. Nizari kolunun bugünkü temsilcisi Ağa Han'ın temsil ettiği koldur.

Lübnan'daki Dürzîler, İsmaililerden çıkan üçüncü bir koldur. Mısır Fatımi Halifesi Hakım'ın (996 – 1021) veziri Hamza tarafından kurulmuş bir koldur. Dürzîler Hakım'ı Allah olarak bilirler. Hakım'dan sonra ise Hamza gelir. Dürzîlerin kuzey komşusu olan Nusayriler ise, Hakım'ın Allah olmasını kabul etmezler. Onlar Ali'yi Muhammed peygamberden üstün görerek, bir miktar tanrılaştırırlar.

Hasan Sabah 1090 yılında Mısır'dan İran'a döndü. Hasan Sabah İsmail'i düşüncesini temel alan yeni bir öğretiyi şekillendirdi ve örgütledi. Örgütlemek istediklerini, dinsel kuşkuları ortaya çıkararak ve yeni bir olasılığı gözler önüne sererek ikna eder, ikna edene kadar da hiç usanmadan ısrar ederdi. Deylemlileri etkisi altına aldı.

1090 yılına gelindiğinde 4 adet Ermeni patriği vardı. Ani Ermeni Patriği Barseg büyük bir heyetle İsfahan'a Sultan Melik-Şah'ın yanına giderek durumu arz etti. Bu ziyaret sonunda, bütün kilise, manastır ve din adamları vergiden muaf tutuldular. Ayrıca Ermeniliğin tek bir patriklik şeklinde temsili hususunda ferman yayınlandı.

1091 yılında Artuk Bey Kudüs'te öldü. Kudüs'ün yönetimi iki oğlu İlgazi ile Sökmen'e kalmıştı. Daha sonra oğulları onun adına izafeten Mardin ve Hasankeyf'te iki ayrı Artuklu beyliği kurdular. Artuklu beyleri kültüre çeşitli mimari eserler vererek büyük katkı sağlamışlardır.

Büyük Selçuklu valilerinin katılımı ile kuvvetlenmiş olan Tutuş'un ordusu, Humus ve bazı kaleleri Fatımilerden geri almaya başladı (Ağustos 1091). Trablusşam kuşatması sırasında Tutuş ile Aksungur'un arasında tartışma çıktı. Aksungur, Tutuş'un yanından ayrılarak Halep'e geri döndü. Bunun peşinden diğer Büyük Selçuklu valileri de kendi kentlerine döndüler. Yalnız kalan Tutuş, Fatımilere karşı yaptığı askeri harekâta devam edemeyip Şam'a geri çekildi (1091). Böylece 1089 yılında Fatımiler tarafından alınmış olan kent ve kaleler Fatımilerde kalmaya devam etti.

Haşhaşiler

Alamut

Büyük Selçuklu devletinin dinsel planda asıl baş edemedikleri sorun, Hasan Sabah'ın öncülüğündeki İsmaili dinsel ve siyasal eylemiydi.

Selçuklular kendilerinden önceki Türk Sultanları veya Türk devletleri gibi Sünni idiler. Bu kuvvetli Sünni Sultanlar zamanında Şiilik sıkıştıkça sıkışmıştı. Her yerde gerileyen Şiilik, kaçıyor, saklanıyor, kılık değiştiriyor ama varlığını sürdürüyordu. Bu da her şeye rağmen Şiiliğin tam olarak hakkından gelmenin mümkün olmadığını gösteriyordu. Şiiliğin bu umutsuz ama mücadeleye devam eden ortamı içinde Haşhaşiler ortaya çıktı.

Adları Arapçada koruyucu, bekçi anlamına gelen " asessen " den gelmekteydi. Ancak haşhaş içmeleri nedeniyle Sünniler onlara Haşhaşiler veya Haşhaşiler dediler. Marco Polo'nun seyahatnamesinde anlatması ile Haşhaşilerin ismi Batı Avrupa'ya suikastçı, katil anlamında " assasin " olarak geçmiştir. Hasan Sabah, ilki Alamut olan erişilmesi zor dağların tepesine kaleler zinciri kurmuştu. İlk sarp kale olan ve Teberistan'da bulunan Alamut kalesi nedeniyle Haşhaşilere Alamut İsmailileri de denir. Nizari İsmailileri, Alamut yani " Dağın Yaşlısı " İsmailileri gibi değişik adları da vardır. Hasan Sabah'a da Dağların Şeyhi (Şeyh-ül Cebel) denirdi.

Elbruz sıradağları Hazar kıyıları ile Orta İran yaylası arasında aşılması zor bir engeldir. Elbruz sıradağları Damavend sönmüş volkanı ile 6.000 metre yüksekliğe varır. Deylem denen bu dağlık bölge ıssız, ulaşımı zor ve gözlerden uzaktır. Tarih boyunca, çeşitli nedenlerle kaçmak isteyen pek çok kişi bu bölgeye sığınmıştı. Şimdi de bölgede İsmaililer sığınıyorlardı.

Hasan Sabah, bütün İran'a dailer yollamış propaganda yaparken, Nizamülmülk tehlikenin farkına varmış, Hasan'ı yakalatmak için her yere adamlarını yollamıştı. Sıkı kovuşturma yüzünden Rey'e dönemeyen ve başka bir yere de gidemeyen Hasan Sabah, Alamut'u yok

pahasına satın alarak yerleşmişti. Alamut kalesi 830 yılında bir Şii şefi olan Hasan bin Zeyd tarafından yaptırılmıştı. 1090 yılında Hasan Sabah'ın girdiği kale 171 yıl boyunca Haşhaşi hareketinin merkezi oldu.

En fazla taraftar bulan ve Sünnilerce kabul gören görüşe göre: Hasan Sabah cennet gibi bir bahçe yapmıştı. Bu bahçede yok yoktu: çiçekler, güzel kokular yayan bitkiler, şırıl şırıl akan sular, meyveler, içki, huri gibi kızlar, müzik, şarkı, dans vs… Hasan Sabah 11–12 yaşında genç erkek çocukları alır, onları eğittikten sonra, guruplar halinde afyonla uyutarak bahçeye yollardı. Bahçe de kendine gelen gençler özellikle her isteklerini yerine getiren genç kızlar karşısında, bir daha o bahçeden ayrılmak istemezlerdi.

Şeyh bir düşmanı öldürtmek isteyince, gençlerden birini yanına çağırıp " cennete geri dönebilmek için düşmanımı öldürmelisin " derdi. Böylece katil gider gönüllü olarak görevini yapardı. Hasan Sabah'ın fedailerine dai deniyordu. Hatırlanacağı gibi dai aslında İsmaili misyonerleri için kullanılan bir addı. Ama Haşhaşi fedailerine de dai dendiği olmaktadır. Fedai lafı da bu dai den gelmektedir. Hasan Sabah, fedaileri nedeniyle büyük bir güç sahibi olmuştu. Hükümdarlar hayatlarının Hasan Sabah'ın iki dudağı arasında olduğunu bilerek, onunla iyi geçiniyor, ona bulaşmamaya çalışıyorlardı. Böylece Haşhaşiler güçlerine güç kattılar.

Hasan Sabah, Alamut kalesinde güvenli bir üsse sahip olmuştu. Dailer buradan dört bir yana dağıldılar. Hasan Sabah bir taraftan etrafa misyonerlerini yollarken, bir yandan da topraklarını genişletiyordu. Bazı kaleleri propaganda ile ele geçirdi, pek çok da yeni kale inşa etti. Alamut'da olsun, diğer kaleler de olsun yaşam disiplinli, ciddi ve düzgündü.

İsmaililer, Fatımiler dönemi hariç, hep baskı altında yaşadıklarından inançlarının herkes tarafından anlaşılabilir bir açıklaması hiç yapılmamıştır. Haşhaşiler öğretilerini gizli tutmuşlar, rakipleri ise onları dini sapıklık saydıklarından yok kabul etmişlerdir. Dürzî öğretisinin Haşhaşi öğretisine çok benzediği kabul edilir. Dürzî öğretisine göre " tüm ruhlar, sınırlı sayıda, hep bir anda yaratılmışlardır. Her ruh bir dizi ruh göçü ile gelişir ve mükemmelleşir " denmektedir.

Yukarıdaki anlatımın dışında Haşhaşiler için farklı görüşler de ortaya atılmıştır. Bu farklı görüşlerde, Hasan Sabah'ın Alamut merkezli bir devlet kurduğu, devletin 167 yıl yaşadığı anlatılır. Alamut devleti özgürlükçü, barışçı, eşitlikçi ve paylaşımcıdır. Adlarına " göçmen evi " dedikleri kaleler kurarlar. Bu kalelerde özel mülkiyet yoktur. Her kalenin başında bir dai vardır. Hasan Sabah hakkındaki iddialarda yalandır. Ne katiller vardır, ne de cennet vardır. Aslında Hasan Sabah savaştan kaçınan biridir. Ancak, Selçuklular, Haçlılar ve Moğollar gibi çok güçlü düşmanları karşısında devletini veya topluluğunu koruyabilmek için gerilla savaşları vermek zorunda kalmıştır. Bunun içinde " Fedain " denilen savaşçılar yetiştirmiştir. Bu fedailer de halka zulüm yapan yöneticileri cezalandırmışlardır.

Hangi görüşün doğru olduğunu araştırmak ve ispatlamak şansına sahip değiliz. Ancak tarih hangi türlü yaşanmış olursa olsun, Haşhaşi hareketinde bugün Ortadoğu'da yaşanmakta olan kan ve savaşın kökleri görülmektedir.

Hasan Sabah'ı ve Haşhaşileri zevk ve sefa düşkünü, şarapçı, kadın ve mal ortaklığında Mazdek ardılı olarak gösteren görüş resmi Sünni ideolojisinin bir devamıdır. Bundan az önce bahsetmiştik. Moğolların Alamut seferine katılan, kaledeki yapıtları ve belgeleri inceleyen ve sakıncalı bulduğu İsmaili yapıtlarını yakan tarihçi ve Moğol yüksek memuru Cuveyni'nin

verdiği bilgilere göre Alamut'ta yaşanan hayat bir çilekeş keşiş hayatıdır. Hasan Sabah Alamut'a geldiği 1090 yılından ölümü olan 1124 yılına kadar kaleden ayrılmamıştır. Hatta

Alamut kalesinden geri kalan kule

oturduğu evden dışarı çıkmamıştır. Tüm vaktini evde oruç, dua, kitap okuyup, yazmakla geçirmiştir.

Alamut kalesi kütüphanesi ve rasathanesi ile önemli bir bilim merkezidir. Şii din bilgini Tûsi ve ilk dünya tarihini yazan Reşideddin burada yetişmiştir. Kalede Hasan Sabah'ın emri ile 35 yıl şarap içilmemiştir. Kalede çalgı çalmak yasaktır. Flüt çalan kaleden atılır ve bir daha geri alınmazdı.

Alamut kalesinde kavga etmek, fakir ve dinsel yaşam biçiminden ayrılmak yasaktı. Çizilen yoldan ayrılan her iki oğlunu da Hasan Sabah öldürterek, disiplinsiz müritlerinin aklını başına getirecek bir tablo çizmişti. Ayrıca Hasan Sabah bilinçli olarak kendinden sonra Haşhaşileri yönetecek bir aile kurmamıştı. Hasan Sabah bir yönetici aile kurmamıştı, ama ardılı Buzurg Ummid böyle bir aile kurdu.

Hasan Sabah'tan 100 yıl sonra yaşayan Alamut egemeni Alâaddin çok şarap içen bir kişiydi, ama o da basit bir çoban hayatı yaşıyordu. Çocukluğunda diğer çocuklar gibi hayvan bakmıştı. Alamut kalesinin başına geçtikten sonra da yine hayvan bakmış, vaktinin çoğunu kamış bir kulübede geçirmişti. Kaba yün ve3 keten giysi giyerdi, az yer, gideceği yere yürüyerek giderdi. Bütün Haşhaşi ileri gelenleri yürümeyip eşeğe binme lüksüne çok az kavuşurlardı.

Haşhaşiler ırk ayrımı yapmaz, köleleri hor görmezlerdi. Haşhaşiler daima liderlere sadakati ve onların sözünden çıkılmamasını öğütlemişlerdi

Nizamülmülk Ailesi

Nizamülmülk, büyük parasal, askersel, bürokratik ve din adamlarına dayanan gücüyle, kendine hanedan benzeri bir aile kurmuştu. Çocukları yetişip, her biri önemli yerlere geldiler. Bir oğlu, Müeyyidülmülk, devlet kademesinde vezirden sonra üçüncü en önemli yere gelerek, bürokrasinin tepesine çıktı. Bu görevden sonra Bağdat'ta Selçukluların temsilcisi oldu. Daha sonra Müeyyidülmülk, Melik-Şah'ın oğullarına da vezirlik yapacaktır. Diğer bir oğlu, Şemsülmülk Osman Merv eyaletini yönetti. Bir oğlu, İmadülmülk, Herat'ta Melik-Şah'ın kardeşi Börü Pars'ın veziri oldu. Fahrülmülk, ileride Arslan Argun ile savaşacaktır. Bir başka oğlan İzzülmülk de vezirlik yapacaktır. Cemalülmülk Belh'in kudretli yöneticisidir.

Nizamülmülk ailesinin gücünü anlamak için şu hikâye anlatılmalıdır. Melik-Şah'ın maskarası olan bir cüce Nizamülmülk'ün taklidini yapıyordu. Bu sırada Nizamülmülk'ün görevden alınacağı şayiası çıkmıştı. Cemalülmülk Belh'ten hızla İsfahan'a geldi. Melik-Şah'ın huzuruna çıkıp, cüceyi yanından alıp, öldürdü. Babası yerine vezir yapılacağı söylenen kişiyi de yakalayıp, gözlerine mil çekti. Melik-Şah ise, kendini hiçe sayan bu davranışı sineye çekmek zorunda kaldı. Melik-Şah, Cemalülmülk'ten onu Cemalülmülk'ün kölesine zehirleterek kurtulabilir. Nizamülmülk'e karşı da bunu kendi yaptırmamış ve olanlara çok üzülmüş gibi davrandı.

Nizamülmülk devletin, bürokrasinin çalışmalarını düzenlemiş, birbiri ile ilişkilerini yeniden tanzim etmiştir. Bunu yaparken de referansı ve kaynağı eski Sasani gelenekleri olmuştur. Sultan'ın sık emir vermesine karşıdır. Emirler ne kadar sık olursa o denli önemini kaybediyor der. Hele şifahi emirlere iyice karşıdır. Emirlerin yazılı verilmesini ister. Sözlü verilen emirlerin de hemen yazıya dökülmesini düzenler. Örneğin, Sultanın emirleri Divana hep aynı kişi tarafından getirilecektir. Gelen emir hemen yazıya geçirilecek ve Sultan bunu okuyarak tasdiklerse, emir fiiliyata geçecektir.

Nizamülmülk, Sultan'ın yetkilerini geniş bir şekilde kullanmıştır. Eyaletlere yöneticiler atamış, gerekli gördüklerine iktalar dağıtmıştır. Vassal hükümdarlar, durumlarını muhafaza edebilmek için Melik-Şah'ı ve Nizamülmülk'ü ayrı ayrı hesaba katmak zorunda kalmışlardır. Vassal hükümdarların bazıları Nizamülmülk'ün atının yanında yaya yürüyerek gitmeyi, bastığı yeri öpmeyi uygulayacak kadar işi ileri götürmüşlerdir.

Nizamülmülk'ün gücü bizzat Halife tarafından da kabul edilmişti. Bağdat'ta dini karışıklık çıktığında, meşhur köle kökenli komutan Gevherâyin'i yollayarak, Halifenin vezirini görevden alabiliyor, yerine kendi istediği birini tayin ettirtebiliyordu. Halifenin veziri, Halifeden daha fazla Nizamülmülk'e bağlıydı. Nizamülmülk gücü ile Halife ile Sultan arasında da bir denge unsuruydu. İlerde görüleceği gibi, Nizamülmülk'ün ölümünden sonra Sultan Halife çekişmesi, çatışması başladı.

Nizamülmülk, yeri ve yetkileri konusunda da çok kıskançtı. Başka vezirlerin sivrilmesine, denetimin elinden kaçmasına fırsat vermezdi. Tuğrul Beyin kudretli veziri Kunduri'yi öldürttü. Kunduri, ölüme giderken Nizamülmülk'e cellâdı vasıtası ile şu mesajı yolladı. " Türkleri vezir ve divan sahiplerini öldürmeye alıştırman ne kötü bir şeydir. "

Tabii yukarıda anlatılanların bir sonucu olarak, Sultan ve Vezir'in yetkileri birbirine karışıyordu. Durumdan Melik-Şah gittikçe daha fazla rahatsız oluyordu. Melik-Şah'ın Karahanlı prensesi olan güçlü karısı Terken Hatun'a yakınlığı ile bilinen, Terken Hatunun veziri Tacülmülk'ü " Tuğra " divanının başına getirdi. Melik-Şah, Tacülmülk aracılığı ile Nizamülmülk'e bir ültimatom yolladı.

" Sen benim memleketimi istila ettin. Memleketimi oğulların, damatların ve kulların arasında öyle paylaştırdın ki, sanki sen saltanatta benim ortağımsın… Sen ne yetki ile fermanımız olmadan evlatlarına ülkeler ve iktalar veriyor, istediğini yapıyorsun? İstermisin ki, önünden hokkanın ve başından sarığın alınmasını buyurayım? "

Bu çok sert bir ültimatomdur, ama vezirin cevabı da bir bu kadar serttir.

" Sultan benim saltanata ortak olduğumu bugün mü biliyor! Benim hokkam ile onun tacı bir birine bağlıdır. Ne zaman hokkayı kaldırırsa, taç da kalkar. "

Nizamülmülk meşhur " Siyasetname " sinde Sultan sülaleleri benzeri, vezir sülaleleri olmasını önerir.

" Her padişah ki, büyük oldu, tümü iyi vezire sahip oldu… Vezir, vezir oğlu olursa daha aladır. Sasani'de nasıl padişah, padişah oğlu ise, vezir dahi, vezir oğlu idi. "

İleride Melik-Şah'ın oğulları bu tavsiyeyi tutup, Nizamülmülk'ün oğullarını kendilerine vezir yapacaklardır.

Nizamülmülk devleti 29 yıl yönetmiştir. Ancak ondan sonra oğulları, sonra torunları, yeğenleri devleti yönetmeyi nesiller boyunca devam ettirmişlerdir. Büyük Selçuklu tarihi Selçuklu ailesinin tarihi olduğu kadar Nizamülmülk ailesinin de tarihidir.

Aslında bir Anadolu fetih planı yoktu

Büyük Selçuklu devletinde Türkmen, devlet çelişkisi bitmek bilmiyordu. Bir ara Çin'in yaptığı gibi, Türkmen gençlerini alınıp, ehlileştirilmesi düşünüldü. Bunu özellikle Nizamülmülk önerdi. Ama ne yapılsa, çözüm bulunamıyordu. Moğol boylarının baskısı, otlak darlığı, kıtlık gibi nedenlerle yeni Türkmen boyları akıp duruyordu. Ehlileştirmeye, toprağa yerleştirmeye zaman kalmıyordu. Derken bir çözüm, hem de Müslümanlıkla uyumlu bir çözüm, ortaya çıkmıştı. Türkmen boyları ufak parçalara ayrılıyor, Hıristiyan araziye gaza için salınıyordu. Türkmen için savaşın bir tek anlamı vardır, bu da yağma, ganimet elde etmekti. Bu nedenle Türkler Anadolu'ya doğru akmaya başlamışlardı. Tuğrul zamanında başlayan bu akın, Alp Arslan zamanında da devam etmişti. Alp Arslan'ın Doğu Roma'ya karşı kazandığı Malazgirt savaşı, bu akını kolaylaştırmıştı.

Selçukluların aslında bir Anadolu fetih planı yoktu. Alp Arslan, Doğu Roma'yla İmparator Romen Diogenes zorladığı için savaşmak zorunda kalmıştı. Savaşı kazandıktan sonra da Doğu Roma'yla çok yumuşak bir antlaşma yapmıştı. Alp Arslan, İslam topraklarının tek hükümdarı olabilmek için, Doğu Roma'yla değil ama Suriye ve Mısır'ın fethi ile daha ilgiliydi. Selçuklular İran da Farsça konuşulan bir devlet kurmuşlardı, çeşitli zamanlarda Doğu Roma'ya ittifak önermişlerdi. Anadolu fetih açısından Büyük Selçukluların ilgi alanı içinde olmamıştı. Ve hatta Anadolu, Türkmenlere gösterilebilecek bir yer ve Türkmenleri üzerine çekerek Selçukluyu rahatlatan bir çözüm olmuştu.

Anadolu'nun fethini Selçuklular değil, Türkmen boylarından kopmuş ufak boy bölümleri yaptı. Türkmenler kendi başlarına, dalgalar halinde Toroslara, Ilgazlara, Ege'ye aktılar. Kutalmışoğulları sonradan bu Türkmenlerin başına geçerek Anadolu Selçuklu devletini kurdular. Büyük Selçuklular da, bundan sonra, Anadolu'da kendisine rakip bir devlet doğduktan sonra, Anadolu ile ilgilenmeye başladılar.

Alp Arslan Kutalmış'ı öldürmüş, oğullarını da yanında tutsak tutuyordu. Alp Arslan'ın ölümünden sonra Kutalmış'ın oğulları kaçarak Doğu Roma'ya sığındılar. Burada bir kısım Türkmenlerin başına geçerek, Bizans taht kavgalarına karıştılar. Ve sonuçta İznik kenti yakınlarına yerleştiler. Melihşah, Porsuk adlı komutanını Kutalmış oğullarının peşinden yolladı. Porsuk, oğullardan birini Mansur'u öldürdü, ancak diğer oğlan Süleyman'ı bulamadı. Süleyman Doğu Roma İmparatoru Alexios Komnenos ile ittifak yaptı ve Doğu Roma'ya bağımlı bir ilişkiyi kabullendi.

Süleyman İznik'i üs tutarak batıdan Anadolu'nun fethine soyundu. Bu arada Doğu Roma Batıda Normanlarla uğraşmaktaydı. Ve bu uğraşta Doğu Roma'ya Türkmen askerler yardım etmekteydi. Süleyman Tarsus'u ve hemen peşinden Antakya'yı aldı. Tarsus'a da Şii bir kadı atadı. Büyük Selçuklular Sünni İslam'ın şampiyonluğunu yaparken, Süleyman Şiiliğe yönelmişti. Süleyman şah, Selçuklulara karşı yaptığı bir savaşı kaybedip, öldü. Melihşah, Süleyman'ın oğulları Kılıç Arslan ve Kulan Arslan'ı tutsak aldı.

Melik-Şah'ın ikinci Bağdat ziyareti

Melik-Şah 1091 sonbaharında yanında Nizamülmülk'le beraber ikinci defa Bağdat'a gitti. Sultanın gelişi nedeniyle kardeşi Tutuş, Halep emiri Aksungur, Urfa emiri Bozan, Çubuk ve diğer Selçuklu emirleri Bağdat'a çağrıldılar. Melik-Şah'ın gelişi şerefine büyük gösteriler düzenlendi. Dicle üzerinde Donanma gecesi, Bağdatlılara unutamayacakları bir gece yaşattı. Kıyıda ateşler yanıyordu, fenerler, mumlar derken etraf sanki gece değil, gündüz gibiydi.

Melik-Şah, Bağdat'ta Sultan camiinin yapımını başlattı. Ayrıca caminin çevresine çarşı yaptırıldı. Nizamülmülk ve diğer devlet ileri gelenleri Bağdat'a geldikçe kalabilecekleri konaklar yaptırmaya başladılar.

Bu sırada Suriye ve diğer ülkelerde peş peşe depremler oldu. Depremler sırasında Antakya'da çok miktarda ev yıkıldı, çok can kaybı oldu.

Melik-Şah 1092 tarihinde Bağdat'tan ayrılarak İsfahan'a döndü.

Daha önce de anlatıldığı gibi, zaman zaman, Melik-Şah ile Nizamülmülk çelişkiye düşüyorlardı. Melik-Şah'ın saltanatının ilk yıllarında çelişki hep Nizamülmülk eylemi doğrultusunda çözümlenirken, seneler ilerledikçe Melik-Şah farklı kararlar vermeye başladı. Bir keresinde haberciler aracılığı ile Sultan ile veziri arasında şöyle bir haberleşme oldu:

Melik-Şah: " Eğer saltanatta ve mülkünde ortağım isen bunun da bir hükmü ve kuralı vardır. Fakat benim emrimdeysen, o takdirde bunların şartlarına uymalısın… Elinden vezirlik alameti divitini ve başından sarığın alınmasını emretmemi istermisin? "

Nizamülmülk: " Eğer o benim saltanatta ve mülkünde ortağı olduğumu bilmiyor idiyse bilsin. Bugün bulunduğu yere benim fikir ve önlemlerimle geldi. Babası öldürüldüğü gün işleri nasıl idare ettiğimi ve ona isyan edenleri nasıl cezalandırdığımı hatırlamaz mı? O zaman bana sımsıkı sarılır ve muhalefet etmezdi. Ne zaman ki işleri yoluna koydum, herkesi ona itaat ettirdim, dirlik ve düzeni sağladım, yakın ve uzak kentleri fethettim, uzak ve yakın herkes ona itaat etti, işte o zaman işlemediğim günahları bana yüklendi, hakkımdaki ihbarları işitir oldu. Benim adıma ona deyin ki, başındaki o tacın varlığı, bu divite bağlıdır. Bu ikisinin işbirliği ve ittifakı, istenilen her şeyin bağı ve her türlü ganimetin sebebidir. Bu divitin kapağını kapatırsam, onun tacı da yok olur. Eğer bir değişiklik ve tedbire karar verildiyse önce gerekli önlemleri alsın. "

Artık Sultan ile vezirinin arası hiçte iyi değildi.

Nizamülmülk ve Melik-Şah'ın Ölümleri

Karadeniz ve Volga çevresinde, en fazla kar getiren ticaret " köle " ticaretiydi. Burada bulunan topluluklar, sadece esir alabilmek için bir birleri ile savaşırlardı. Kıpçaklar (Kumanlar), kıtlık ve hastalık yıllarında kendi çocuklarını satarlardı. Kıpçak Türkleri için şöyle yazılır:
" Açlık ve kuraklık zamanında onlar, erkek çocuklarını satarlar. Bolluk zamanında kız çocuklarını seve seve satarlar, fakat erkek çocuklarını ancak büyük bir mecburiyet halinde satarlar ".

Devletler, bu satılan delikanlıları alıp, özel kışlalarda yetiştiriyordu. Daha sonra Mısır Eyyubî devleti de böyle yapacaktı. Ancak, bir süre sonra, Mısır devleti, bu Kıpçak asker ve komutanlarının eline geçecek ve Mısır devleti " Al-Davlat-al-Turkiya " adını alacaktır. Bir süre Mısır ve Suriye, " Türkiye " diye anıldı. Ancak, Kıpçak askerleri, Mısır devletinde, daima az sayıda bir üst tabaka olarak kaldılar. Daha da sonra, Kumanların (Kıpçak) peşinden, Çerkez kölemenleri Mısır ve Suriye'ye hâkim olacaklardır.

Gürcü Kralı III. Davit, Don ve Kuban bölgesindeki Kumanları (Kıpçaklar) ülkesine davet etti. Bu çağrı üzerine 40 bin ailelik Kuman boyu, Kafkasya'nın güneyine geldi. III. Davit, Kuman başbuğu Atrak'ın (Atraka) kızı ile evlendi. Kıpçaklardan 5 bin kişilik atlı özel muhafız kuvvetini kurdu ve 40 bin Kıpçak'ı da ordusuna muharip sınıf olarak aldı. Bu savaşçı Kıpçaklar sayesinde, Gürcü ordusu Selçuklulara karşı, büyük başarılar kazandılar. Güçlü Selçuk ordusu, ormana çekilerek, yok edildi. Bundan sonra, III. Davit'e " Orman Kralı " denmeye başlandı.

220 bin Kıpçak Hıristiyan oldu. Bu savaşçı Kıpçaklar hem Anadolu Selçuklularına ve hem de Türkmenlere çok zor günler yaşattılar. Dede Korkut masalları, kâfir Kıpçaklarla yapılan savaşları anlatır. Kıpçaklar, bundan sonra Gürcü tarihinde önemli roller oynadılar. Bugün Kür, Çoruh ve Çıldır gölü bölgelerinde, Kıpçak (Kuman) diline yakın bir dil konuşulur.

Peçenekler 1091 yenilgisinden sonra dağılmış, iyice zayıflamışlardı. Bazıları Macaristan'a gittiler. Balkanlarda kalanları Roma, Vardar nehrinin doğusuna yerleştirdi. Bunlar daha sonra " Vardarlılar " adıyla, Doğu Roma ordusunda özel bir grup oluşturdular. Baştan Balkanlara gelmeyip, Rusya'da kalanlar ise, bir süre Uz ve Kumanlarla birlikte dolaşıp, sonra karışarak eridiler.

Toroslarda bulunan Ruben oğlu Konstantin, Doğu Roma'nın elindeki Feke kalesini 1091 yılında eline geçirdi. Konstantin ve Ermenileri, daha sonra Doğu Roma'nın elinden diğer dağlık yerlerdeki kaleleri de almaya başladılar. Böylece Kilikya'da hüküm süren iki Ermeni ailesi ortaya çıktı. Biri Rubenliler, diğeri Doğu Roma'ya bağlı Hetumlulardı. Bu sırada Malazgirt Meydan Savaşından sonra güneye göç eden Ermeniler arasında Doğu Roma komutanı Philaretos'un olduğu bilinmektedir. Maraş ve çevresindeki Ermeniler, Philaretos'a bağlılıklarını bildirerek bir Ermeni prensliği kurmuşlardı.

Hasan Sabah'ın Deylem de güçlenmesi ve Haşhaşilerin ortaya çıkışı, zaten İsmaililerden rahatsız olan Selçukluları iyice huzursuz etmişti. Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk Sünniler dışındaki mezheplere pek hayat hakkı tanımaktan yana değildi ve öyle davranıyordu. Haşhaşilerin durumunu öğrenmek ve Hasan Sabah'ı yola getirmek için Alamut kalesine elçi yolladı. Elçinin gözü önünde, Hasan Sabah'ın bir emri ile birkaç fedai kendilerini kalenin burçlarından uçuruma attılar. İnsanların böyle bir emirle canlarını hiçe saymaları elçiyi ve giderek herkesi korkuttu. Bu sırada meydana gelen suikastlar da duyulmaya başlanınca, tüm Orta Doğu'yu bir korkudur sardı.

Selçuklu yönetimi Hasan Sabah'ı ve örgütünü yasadışı ilan etti. Kentlerdeki Haşhaşiler temizlenmeye başlandı. Hasan Sabah'ın bir numaralı düşmanı Vezir Nizamülmülk olmuştu. Nizamülmülk bir ordu ile Alamut kalesini kuşattı.

1092 yılında Melik-Şah Anuş Tekin'i Harezm'e (Harizm) vali tayin etti. Moğollar tarafından yıkılacak olan ve Selçuklulardan sonra en güçlü Müslüman devleti olacak olan Harzemşahlar kuruluşlarını Anuş Tekin'in vali olarak atanmasına borçludurlar.

1092 Ekiminde Melik-Şah, Bağdat'a gitmeye karar verdi. Beraberinde Terken Hatun, Nizamülmülk ve Tacülmülk de vardı. Alay Sıhne'de konaklarken, iftardan sonra Nizamülmülk çadırına giderken, Sufi kılığına girmiş Ebu Tahir adındaki bir Haşhaşi, dilekçe vermek bahanesi ile Nizamülmülk'ü göğsünden yaraladı. Haşhaşi, olaydan hemen sonra kaçarken ayağı çadır ipine takılıp düşmüş ve hemen öldürülmüştü. Nizamülmülk bu bıçak etkisi ile kısa sürede öldü (1092). Öldüğünde 74 yaşındaydı. Bu büyük devlet adamının cenazesi İsfahan'a götürülerek, oradaki Nizam türbesine gömüldü. Sultan Melik-Şah en önemli yardımcısını kaybetmişti. Bu suikastta, genel olarak, Terken Hatunun ve veziri Tacülmülk'ün parmağının olduğu kabul edilir. Hatta Melik-Şah'ın bile bu suikasttan haberdar olduğu ve sesini çıkarmadığı düşünülür.

Nizamülmülk ölmüştü ve bu fırsattan istifade eden Terken Hatun oğlu Mahmut'un veliaht olabilmesi için çalışmalarını hızlandırdı. Ancak Melik-Şah'ı Berkyaruk'tan vazgeçirmek, düşünüldüğünden zordu. Terken Hatun, oğlu için Halife ile birleşip, Melik-Şah aleyhine yapılmakta olan komploların içine girdi.

Melik-Şah ile Halife Muktedi'nin arası iyice açıktı. 1092 sonbaharında Bağdat'a gelen Melik-Şah, Halife Muktedi'den 24 saat içinde Bağdat'ı terk etmesini istedi. Vezir Tacülmülk araya girerek, ültimatomun süresini 10 güne çıkarttırdı. Bu sırada Melik-Şah aniden öldü. Genel kanı Halife ile Terken Hatunun birlikte Melik-Şah'ı zehirleterek öldürttükleri yolundadır.

Hurdik adlı bir hizmetkâr, Sultanın kulak karıştırıcısını zehirleyerek Melik-Şah'ı öldürmüştür. Sultan kulağını karıştırdıktan birkaç gün sonra öldü. Terken Hatun Sultanın ölümünü gizledi. Cenazeyi gece saraydan iki kişi alıp gitti. Bu büyük Sultan için Türk usullerine göre atların

kuyrukları kesilmedi, gözyaşı dökülmedi. Melik-Şah'ın cesedi, daha sonra İsfahan'a götürülerek orada türbesine gömüldü.

Melik-Şah'ın hükümdarlığı sırasında genel bir huzur, güvenlik ve adalet vardı. Yollar güvenliydi, bolluk vardı. Halk kendisinden korkardı. Ama o zalimleri yok ederken, mazlumlara haklarını veren bir hükümdardı. Şikâyetçiler doğrudan onunla konuşabilirlerdi.

Melik-Şah çok sportmendi. Çok iyi ok atardı. Avlanmayı sever ve fırsat buldukça avlanırdı. Avladığı hayvan kadar sadaka dağıtırdı.

Bağdat'a her geldiğinde halk, askerlerin zulüm yapmasından ve fiyatların artmasından korkmuştur. Ama halkın bu düşüncesi hiç gerçekleşmedi. Tam tersine asker sivil gece ve gündüz birlikte alış veriş yaptılar. Bu nedenle de Melik-şah'a " Adil Sultan " dendi.

Nizamülmülk'ün Selçuklu Devletini Yönetişi

Selçuklu devleti, geniş yetkilerle donanmış bölgesel otoritelerin yönetimine ve bu bölgesel yönetimlerin merkezi otorite ile zorunlu uyumuna dayanan bir devlet biçimidir. Merkezi yönetimin hemen altında iç işlerinde serbest, hatta dış ilişkilerinde bile bir miktar özerk emirler ve valiler bulunurlar. Bunlar yöresel güçler olabilirler, eski egemen aileler olabilirler, Selçuklu prensleri veya valiler olabilirler. Ama genelde eski sülaleleri kullanmak, yönetim kolaylığı sağladığı için tercih edilir. Valiler ve diğer merkez görevlileri, ikta sistemi ile desteklenince, görevleri bitince geri alınacak memurlar olmaktan çıkıp, sülaleler kurmaya başlamışlardır. Sonuçta krallar, prensler, beyler, emirler ve valiler arasında bir fark kalmamıştır. Uç bölgelerde ise, Türkmen toplulukları bulundukları topraklara kendi beylerinin yönetiminde hâkimdiler. Bunlar, akınlar yaptığından ve sürekli savaştığından, daha ele avuca sığmaz ve daha özerk gözükmektedirler. Bunları birbirinden ayırmadan, Selçuklu ailesinden gelsin gelmesin, vali olsun veya eski bir hükümdar sülalesinin üyesi olsun, emir veya bey olsun, hepsine vassallar demek belki en uygun deyiştir.

Vassallar ile halk arasında eşraf aracılık yaparak yönetime yardımcı oluyordu. Daha önce de söylendiği gibi büyük arazi ve servet sahibi ailelerin içinden kâtip ve ulema çıkıyordu. Bunlar hem eğitimleri ile hem maddi güçleriyle ve hem de yörenin insanı olmaları sayesinde yönetimi paylaşmak için idealdiler. Reis, kadı ve naipler bu ailelerden atanıyorlardı. Kent ve çevresinin yönetiminde en önemli kişi reisti. Reis, asayişle ilgileniyor, vergi toplanmasına yardım ediyor, bayındırlık ve hayır işlerinin yürütülmesine, misafirlerin ağırlanmasına katılıyordu. İşleri yürütürken gerekirse kendi parasını bile harcardı. Yönetime karşı halkın çıkarlarını savunmak onun işiydi. Halkın tutumundan yönetime karşı sorumluluğu vardı. Reisliğin babadan oğla geçmesine veya en azından daha önce reislik yapmış atalara sahip olmasına merkez önem verirdi. Reis atamasında dikkate alınan en önemli hususlardan biri ailesinin denenmiş olmasıydı.

Reis halkın çobanıydı. Sürüsü hakkında hesap vermek zorundaydı. Tabii baş çoban da Sultan'ın kendi oluyordu. Kökleri Sümerlere dayanan devletin başının baş çoban olması fikri öyle yerleşmiştir ki günümüzde hala alıcı bulur. Kentteki diğer eşraf aslında reis ile eşit durumdadır. Ancak o eşrafın da lideri sayılır. Reis imama, ulemaya, şeyhe ve eşrafa saygı göstermelidir. Ama eşraf da onu kendi önderi kabul etmelidir.

Zaman zaman Selçuklu yapılanmasında ortaya çok güçlü reisler çıkmışlardır. Reisler içinde seyyid yani peygamber sülalesinden gelenler olmuştur. Reisler içinde Halifeleri bile titretenlere, vezir öldürtenlere rastlanmıştır.

Yukarıdaki gibi bir devlet yapılanmasında, haber alma, kendine kesin bağlı bir askeri güç ve cezalandırma kabiliyeti merkezin etkinliğinin gerek şartlarıydı. Nizamülmülk, geniş bir istihbarat örgütlenmesini başarılı yönetimin birinci şartı sayıyordu. Nizamülmülk " Siyasetname " sinde der ki : " Her kime büyük bir görev verilirse, öteki biri gizlice onun durumunu incelemekle görevlendirilmelidir. "

Alp Arslan daha Türklerin göçebe geleneklerinden çıkamamış bir hükümdardır. Nizamülmülk'ün istihbarat yapılanmasına karşı çıktı ise de söz dinletemedi. " Az zamanda dost daha uzak, düşman daha yakın olur. Ta ki, dostun yerini düşman tutar. Bundan kimsenin düşünemeyeceği kadar kötülük doğar " dediyse de, Nizamülmülk devleti yönetmek için istihbarat teşkilatından vazgeçmiyordu.

İstihbarat teşkilatı kurulmuştu ama Alp Arslan ihbarları dinlemiyordu. Alp Arslan'a Nizamülmülk hakkında ihbar geldiğinde, yazılı raporu Nizamülmülk'e vererek " doğru ise kendi ahlakını, yanlış ise yazanların durumunu düzelt ve onlara ihbar imkânı verme " demişti. Türk geleneğinde dış düşmana karşı casus kullanmak vardı. Ama kendi halkına karşı bu hiç düşünülmemişti. Buna karşılık Sasani ve sonra İslam geleneğinde düşman kadar dost da izleniyordu. Türkler bunu bilmediklerinden yönetimi ele geçirince, iç istihbaratı da yok ediyorlardı. Türk hükümdarlarının bu tutumu zamane tarihçileri tarafından yönetim bilmezlik olarak değerlendiriliyordu. Selçuklularda iç istihbaratın yerleşmesi Melik-Şah'la birlikte gerçekleşmiştir.

Selçuklularda İstihbarat teşkilatının bir parçası olarak posta örgütü kurulup, her 50 fersah aralıklarla haberciler ve postacılar bulunduruldu. Selçuklular çabuk haber alabilmek için yolları, konaklama yerlerini düzenlemişlerdi. Müslüman ülkelerde, görevi devlet yetkililerini denetlemek olan " işraf " divanı kurulmuştu. İşraf divanının başkanı, sarayda olup bitenleri bilir ve gerekince ihbar ederdi. İşraf divanının başkanı tam güvenilir kişidir. Kendi vekillerini kent ve kasabalara yollayarak, her yerden haber toplardı. İşraf divanına her yerden haber ve bilgi gelirdi.

İstihbaratın amacı ihanetin cezasız kalmayacağını ve devletin yer yerde gözü, kulağı olduğu inanç ve korkusunu tüm ülkeye yaymaktı. Böylece " berid " ve " işraf " örgütleri ile devlet uçan kuştan haberdar olur, halk da bunu bilirdi.

Selçuklular, düzeni korumak için kentlere " şıhne " denilen askeri garnizonlar yerleştirdiler. Bu Müslüman devletlere getirilmiş bir yenilikti. Bu sayede pek çok Türk beyi, kuvvetleri ile birlikte, kabile bağlarından koparılarak kent asayiş güçlerini oluşturdular. Daha önce kentleri alt tabakalardan toplanmış " milis " güçler (örneğin ayyar) koruyordu. Bu milis güçleri asayişin koruyucu öğesi olduğu kadar asayişi bozan öğelerdi. Şıhne sistemi sayesinde kentler disiplinli askeri güçlerin denetimine girdiler.

Selçuklular devleti, Türk (Müslüman Oğuz) kabilelerinin savaşçı gücüne dayanılarak kurulmuştu. Ama yönetimi İranlı sivil kâtiplere bırakıldı. Selçukluların güçlü dönemlerinde, eyaletlerdeki en güçlü kişi de kâtiplerin başı olan (veya sivil bürokrasinin başı olan) " amid " denen kişiydi. Hatırlanacağı gibi Avrupa'da bu sıralar eyalet veya kent yöneticileri askeri kişilerdi. Selçuklarda ise bu görev sivillerdeydi. Benzer sistem sadece Selçuklarda değil

Gaznelilerde de vardı. Orada da sivil yönetici, askeri komutandan daha üstün bir konumda bulunuyordu. Hatırlanacağı gibi eyaletlerde hem askeri ve hem de sivil yönetici olma geleneği Perslerden kalma bir gelenektir.

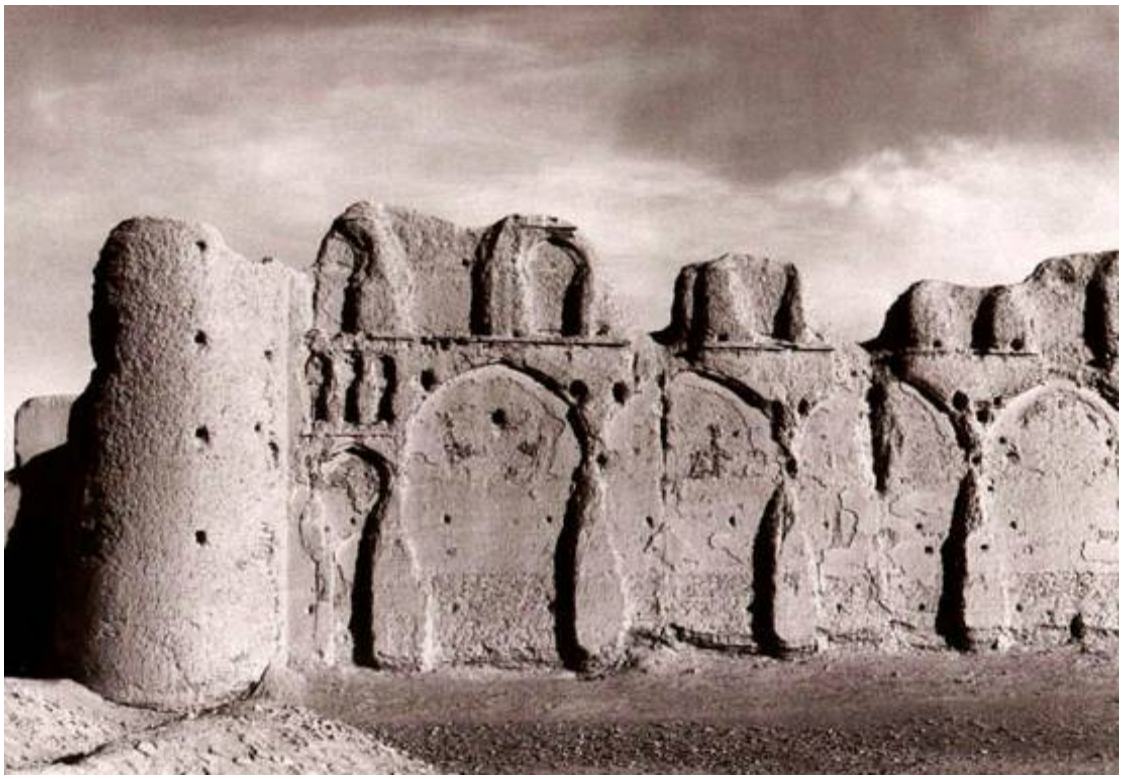
Herat kalesi

Amid'in temel işlevi vergi toplatmaktı. Ama onun yanı sıra bayındırlık, ağırlama, temsil benzeri çok değişik işler de onun sorumluluğundaydı. Amidlerin yetkisi çok genişti, vassal bir hükümdardan farksızdı. Yukarıda görüldüğü gibi sivil yöneticiler güçlüdürler ve devlet onların güçlü kalmasını istiyordu. Bu nedenle yöneticilerin atama kararnameleri her ne kadar standart değilse de, her durum için kişiye, bölgeye ve ihtiyaçlara uygun hazırlanmış bile olsa, yine de, genel olarak, askeri komutanlara yerel yetkililere örneğin Reislere yardım edilmesini, saygı gösterilmesini, kararlarına karışılmamasını içeriyordu. Selçuklular atamalara hep ihtiyaçlar açısından bakmışlardır. Bu nedenle genel bir atama standardı yoktur. Duruma göre atanan görevli şu veya bu görevle görevlendirilirdi. Reis bir yerde vergi toplamada yardımcı durumunda iken, bir başka yerde hem maliye görevlisinin üzerinde ve hem de garnizon komutanının üzerinde yetkili olabiliyordu. Öyle reisler atanıyordu ki nerede ise yetkileri eyalet valilerine eşitti. Reis yetki ve sorumlulukları standart olmamakla, yere - kişiye göre değişmekle beraber, genel olarak, çok yetkilidir.

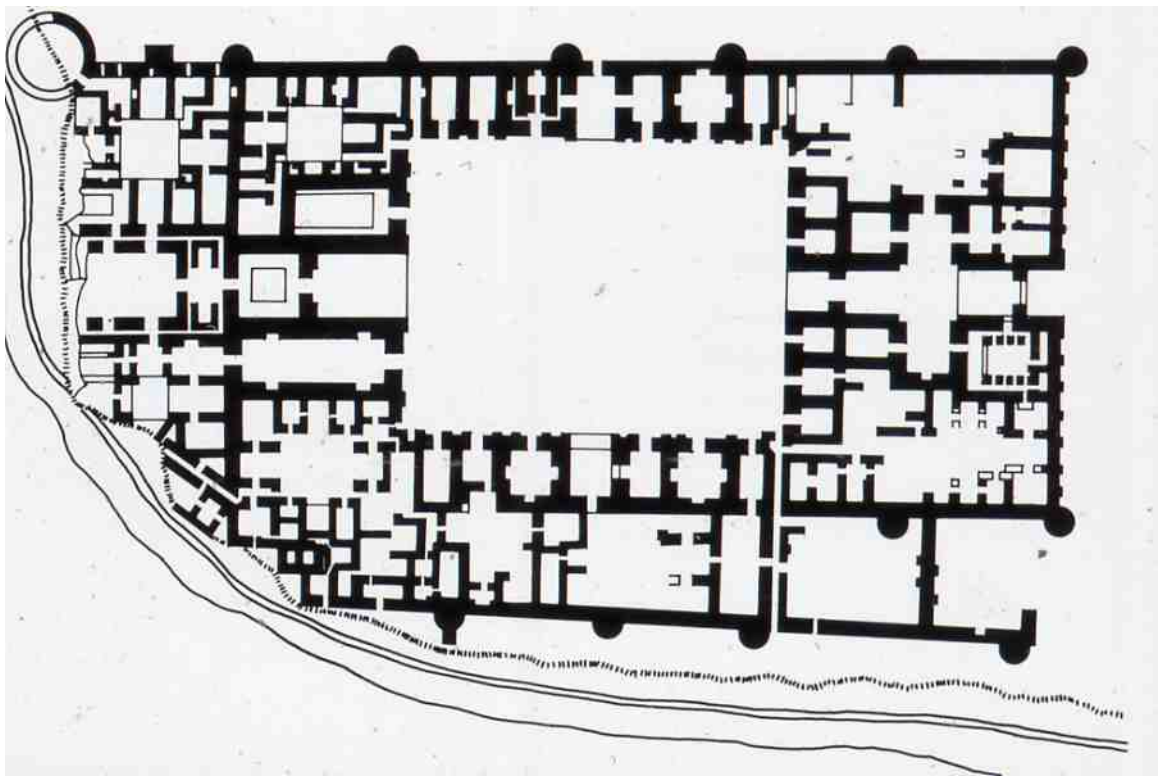
Asayişi korumakla yükümlü olan askeri şefler (şıhne), reislerin denetimi altındaydı. Reis, seyahat edenlerin yol güvenliğini (can ve mal) korumakla yükümlüydü. Yolları koruyacaktı, hırsızları ve yol kesenleri cezalandıracaktı. Bu nedenle, reis, kendine ait yerlerdeki şıhne komutanlarının yanına güvendiği birini vekili olarak bırakırdı. Şıhne komutanı yapacaklarını bu vekilin fikrine uygun yapacaktı. Şıhne gibi kadılar da reisin denetim ve gözetimi altındaydı. Kadıların görev yaptıkları mahkemelere reis vekilini atardı. Vekil de kadıların şeriata uygun davranıp davranmadıklarına bakardı. Reisler, rüşvet yiyen kişileri de vakıf yöneticisi olsalar bile denetlerlerdi. Rüşvet yiyen vakıf yöneticileri görevlerinden reisler sayesinde uzaklaştırılır, vakıflara uygun kişiler yönetici olarak atanırdı.

Reis ve vekilleri şeriat dışında yargı yetkisini kullanarak, mazlumun hakkını zalimden alırlardı. Suç ve cezanın uyumlu olmasını gözetir, yeterli kanıt bulunmadan ceza verilmemesini sağlarlardı. Çarşı Pazar fiyatları, tartı ve ölçü aletleri denetlenirdi. Hileli para basımı kontrol edilirdi. Spekülasyonların önlenmesi de reisin yaptığı görevlerin arasındaydı.
Köy yöneticileri ancak reisten berat almışlarsa köyde yöneticilik yapabilirlerdi.

Görüldüğü gibi reis demek bir açıdan halk denetimi demekti. Devletin temel güçleri olan adalet ve kolluk kuvvetleri halkın denetimi altına reisler sayesinde alınıyordu. Böylece hem halk yönetime katılıyor ve hem de kendini doğrudan günlük olarak ilgilendiren her işe müdahil olabiliyordu.

Laşkari Bazar

Laşkari Bazar saray kompleksi planı

Nizamülmülk en büyük önemi eğitime vermişti. Bununla ilgili pek çok medrese açtı. Daha önce de anlatıldığı gibi Nizamülmülk'ün vezir olması ile Hanefi Şafi sürtüşmesi de bitmişti. Nizamülmülk art arta açtırdığı medreselere Şafi ve Hanefi olmasına bakmaksızın öğretim görevlisi (müderris) atıyordu. Şafi ulema Ebu İshak Şirazi, İmam el-Haremeyn, Kuşeyri ve Gazali bunlar arasındaydı. Bağdat, Basra, Isfahan, Nişabur, Herat, Merv, Belh, Amul, Musul ve Taberistan'da zengin vakıf gelirleri ve kütüphaneleri olan medreseler açılmıştı. Bunların hepsinin planı haç şeklindeydi. Dört eyvan'dan oluşuyorlardı. Mimarileri Horasan'daki klasik ev mimarisine ve Gazne saraylarının (Gazne veya Laşkari Bazar) mimarisine benziyordu.

Nizamülmülk'ün eğitim ve öğretim konusundaki bu tutumu diğer zenginleri de teşvik etmiş, onlar da medreseler açmaya girişmişlerdir. Selçuklulardan önceki medreseler, gelişi güzel kurulmuş özel dershaneler gibiydiler. Şimdi ise hocalarının yüksek maaşlar aldığı, plan ve programlı derslerin yapıldığı birer devlet kuruluşu haline gelmişlerdi.

Nizamülmülk her yıl din adamlarına 300 bin dinar harcıyor diye eleştirilince, Nizamülmülk'ün Sultana cevabı şöyleydi: " Sen her yıl askerlerine bunun iki katını harcıyorsun. Oysa onların en güçlü ve en nişancısının attığı ok, bir mil öteye gitmez… Ben ise harcadığım para ile öyle bir ordu donatıyorum ki, onların duaları ta arşa kadar gider. "

Nizamülmülk Selçuklu devletinin ve ondan sonra gelen Türk devletlerinin, devlet modelinin mimarıdır. Yaptıkları ve yazdıkları kendinden sonrakilere ışık tutmuş ve onların yolunu belirlemesinde önemli bir etken olmuştur. Bu baptan olarak Nizamülmülk yönetiminde Selçuklu devleti kültürel olarak Türk'e yabancılaşmıştır. Türk küçümsenen, dili hakir görülen ancak savaş yeteneğinden yararlanılan bir köle bozuntusu olmuştur. Devlet köle kökenli ordusu ile Türk'ün başında ceberut gibi durur. Ondan vergi ve savaş için asker alır. Ancak savaş sonucu elde ettiği yeni toprakları Türklere değil, kendi profesyonel ordusunun elemanlarına verir (ikta).

Türk felsefi olarak İslam dini ile Şaman dini arasında bir yerdedir. Ve bundan kendine yeni sentezler yaratmaktadır ki bu merkezi yönetimin işine hiç gelmemektedir. Zaten başına buyruk ve laf dinlemez olan Türkleri dizginlemek zor iken bir de devletin başına dini ayrılık getirmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Nizamülmülk din birliğini sağlamak için devleti hızla Sünnileştirmeye çalıştı. Sünni kadrolar yetiştirmek için medreselere önem verdi. Böylece Sünnilik ağır bastıkça pozitif ilimlerin kalan kırıntıları da ortadan kalkmaya başladı. Bu durumda çözüm tekti. Kuran ve Sünnet, her şeyin Allah tarafından belirlendiği dünyada en uygun çözümü verecekti. Bu mantık, gerçeklere insan aklı ile varılamayacağını, asıl olanın inanmak olduğunu söyleyen bir felsefi bakış açısı getirmişti.

Zaten birkaç istisna dışarıda bırakılırsa, Müslümanların yönetimi genelde Sünnilerde olmuştu. Nizamülmülk bu geleneği Türkler için kurumsallaştırdı ve yazdı. Böylece zaten çoktan beri başlamış olan Türk kara budunu ile yönetenler arasındaki çekişmeye bir de dini boyut eklendi. Sünni olarak baskı altına alınan Türkler, o İslam – Şaman karışımı heterodoks inançlarını terke zorlandılar. Bunun sonucunda köle kökenliler, devlet memurları ve iktidar yanlıları Sünnileşirken, bağımsız guruplar kendi inançlarını geliştirmeye hız verdiler.

Katia'dan İkta'ya

Nizamülmülk daima kuvvetli bir merkezi ordudan yana olmuştu. Hazineye büyük yük getiren ordunun sayısının azaltılmasını isteyenlere karşı " onlar devletin batmasını istiyorlar " diye şiddetle karşı çıkmıştı. Ordudan çıkarılan askerlerin isyan ederek, ülkeye çok büyük fatura ödeteceğini iddia ediyordu. Ordudan çıkarılan 7 bin Ermeni askerin Horasan isyanı da onu doğrulamıştır. Ayrıca Nizamülmülk asker ile parayı bir tutuyor, bunlar birbirini çoğaltır diye düşünüyordu.

Selçuklu İmparatorluğu, ordu gücü ile ayakta duran bir devletti. Vassal hükümdarlar, Selçuklu ordusu ile baş edemeyeceklerini, bir hata işlerler ise bu güçlü ordunun gelip onları cezalandıracağını bildikleri için Selçuklu Sultanına vassaldılar. Bu nedenle Selçukluların kalabalık bir merkezi orduları vardı. Türkmen atlıları dışında, zaman zaman 400 bin kişiyi bulan Selçuklu atlı merkezi ordusundan bahsedilir. Bu kadar büyük bir sayıya inanmak zordur. Genel olarak merkez ordunun 70 bin kişi olduğu kabul edilir. Bu 70 bin kişilik bir ordu bile hazine için büyük bir yüktü.

Nizamülmülk devlet gelirinin asker sayısı ile artacağına inanıyordu. Asker sayısı 400 binden 700 bine çıkarılırsa, Hindistan, Çin, Mısır, Doğu Roma İmparatorluğu bağımlı kılınarak devlet gelirleri kat kat çoğalır diye yazıyordu.

Selçuklu devleti merkezi büyük ordusunu besleyemiyordu. Gazneliler, Hindistan'ın zenginliklerini sömürdüklerinden büyük merkezi orduları onlar için problem olmamıştı, ama Selçuklu hazinesi bu tip gelirlerden yoksundu. Selçuklular subaylarının maaşlarını bile zorlukla ödüyorlardı. Selçuklularda daha önce Abbasiler tarafından kullanılmış olan sisteme geçtiler.

Abbasiler önce, maaş karşılığı subaylara devlet arazisinden " katia " vermişlerdi. Katia sahibi, arazinin mülkiyetine sahipti. Katia satılabilir, miras yoluyla gelecek nesillere aktarılabilinirdi. Toprak üzerinde oturan köylüler üzerinde devlete ait idari ve adli yetkileri yoktu. Katia sahibi devletin denetimine açık ve tabiydi. Katia sahibi mülkünü işleyerek para kazanırdı. Katia üzerinde yapılan üretimden rant elde eder, devlete zekat veya öşür vergisi öderdi. Ödediği vergi ile elde ettiği kazanç arasındaki fark onun geliriydi.

Yalnız bu sistem yürümedi. Subaylar hem arazileri ile ilgilenecek vakit bulamıyorlar ve hem de devletin elinde dağıtılacak fazla arazi bulunmuyordu. Bunun üzerine devlet vergi alma hakkını özel şahıslara devretti. Haraç ödemekle yükümlü kişilerin arazilerinin vergisi askere

ayrıldı. Asker, maaşı karşılığı olarak mülk sahibinden haracını alıyordu. İlk başlarda bu gelirden askerin öşür vergisini devlete ödemesi istendi. Ancak bu da yürümedi. Asker haracı alıyor ama öşürü ödemiyordu. Sonunda, Büveyhoğulları zamanında öşür istenmekten vazgeçildi. Bu tip, vergisi devlet yerine kişiye bırakılan arazilere, yani vergi bırakma hakkına " ikta " denmişti. Subay, iktanın vergisini ya fiilen kendi topluyor veya adamlarına toplatıyordu.

Verginin bırakılması, devletin vergi hakkından kişiler lehine feragat etmesi, ikta sahiplerinin, vergisini aldıkları arazinin mülkiyetini de almaya çalışmalarına yol açabilirdi. Nitekim Selçuklu devletinden önce, Büveyhoğullarının son zamanlarında, ikta sahipleri arazilerin mülkiyetini ellerine geçirmeye başlamıştılar. Bu Batı Avrupa'daki gelişmeye benzer bir durumdu. Merkezi yönetim bu gelişmeyi durdurmak için sık sık iktanın yerini değiştirmeye başladı. Subayların iktası birkaç yılda bir değiştirilir oldu. Ancak bu sistemin tarıma etkisi kötü olmuştur. Çoğu iktada köylüler arazilerini bırakarak kaçmayı tercih etmişlerdir.

Burada eyalet iktalarından da bahsetmek gerekmektedir. Aslında bir eyaletin yönetimi bir komutana verilince, ona tüm eyaletin geliri verilmiş olmuyordu. Yöneticinin idare ettiği eyalet içinde belli bir toprak ikta olarak veriliyordu. Bununla birlikte halk dilinde zamanla tüm eyalete ikta denmeye başlandı. Bu nedenle ikta tabiri yanlış olarak kullanılır oldu.

Selçuklularda Nizamülmülk eyalet ikta sistemini ve genel olarak bütün ikta sistemini tüm ülkeye yaygınlaştırmıştır. Başlangıçta, Selçuklularda ikta alamayanlar, köle kökenli askerlerdir. Bunlar hazineden maaş alırlardı. Yoksa atlılar (sipahiler) tamamen ikta sistemine bağlıydılar. Bir süre sonra sipahilerin bir kısmı kendi iktalarında oturup, çağırılınca orduya gelmeye başladılar. Ve sipahilerin oturduğu iktalar yavaş yavaş babadan oğula da geçmeye başladı. Sipahi zamanla iktasına öyle bağlanmıştır ki yaz aylarında ürün yetiştirilirken iktasından ayrılmak istememeye başlamıştır. Seferlerin sırf bu nedenle sonbahara kaldığı zamanlar olmuştur. Devlet buna reaksiyon vermiş, " Savaşmayanın her şeyi geri alınır. Savaşmayan asker reayadır. " demiştir.

Bütün Müslüman devletler, örneğin Gazneliler başa çıkamadıkları veya yanlarına almak istedikleri göçebe kabilelere " aşiret ikta " sı vermişlerdir. Bu belli bir kabileye ortak kullanımları için otlak vermek gibi bir şeydir. Bunun yukarıda anlatılan ve katiadan türemiş olan " askeri ikta " sistemi ile bir ilişkisi yoktur. Benzerlik sadece aynı ikta kelimesinin kullanılmış olmasındadır.

Selçuklulardan önce kullanılmış olan " askeri iktanın " tarımı azalttığından bahsetmiştik. Bunun temel nedeni de subaylara verilen iktaların sık sık değiştirilmesi, bunun sonucunda en kısa sürede en fazla rantı almak isteyen subayın köylüyü çok sıkıştırması ve bunun sonucunda da köylünün toprağını bırakarak kaçmasıydı. Selçuklularda ikta babadan oğula geçmeye başlayınca, ikta sahibi vergisini almakta olduğu topraklara bakmaya başladı. Süreklilik tarım verimi üzerinde olumlu etki yaparak tarım üretimini artırdı.

İkta Feodalite'ye yaklaşıyor

Avrupa'da krallar kendine bağlılık yemini etmiş savaşçılara para ödeyemeyince yerine arazi vermişlerdi. Batı Roma'nın göçebeler tarafından dağıtılmasından 500 yıl içinde " fief " sistemi şekillenmişti. Fief olarak baştan arazi dağıtan krallar, hazineleri zenginleşip, paraları çoğalınca, arazi dağıtmak işlerine gelmediğinden, gelir ayrıcalıkları dağıtmaya başladılar. Bunlara " fief de chambre " dendi. Böylece ikta ile fief arasında bir benzerlik ortaya çıktı. Ortadoğu'da olsun, Batı Avrupa da olsun arazi dağıtımı bağımsızlığa yol açtığı için tercih edilen yol değildi. Mecbur kalınırsa uygulanıyor ama fırsat doğunca gelir dağıtımına geçiliyordu. İktaı olsun, " benefice " şeklinde beliren fief olsun, başlangıçta miras konusu değildi. Savaşçıya en fazla ömür boyu tahsis edilirdi. Bunun karşılığını da devlet askeri hizmet olarak alırdı. Eğer savaşçı askeri hizmeti layığınca yerine getirmezse hakkını da kaybederdi.

Zamanla Batıda eyalet yöneticiliği yapan dük ve kontlara, maaş karşılığı fief verilmeye başlandı. Bunlara " dignité fief " dendi. Bu kontlar ve dükler, diğer senyörler gibi askeri şefti, yargıçtı, yönettiği topraklarda kralı temsil ediyordu, kralın gelirinin bir kısmını alıyorlardı. Ayrıca kendilerine ayrılmış arazinin de gelirini alırlardı. Bunları normal benefice sahiplerinden ayıran temel husus, her an değiştirilebilinir olmalarıydı. Benefice ömür boyu iken, bu dük ve kontların hakları görev değişince bitiyordu. Bu benefice fief'le Selçuklu İktaı'sı arasında bir fark yoktu.

Arazi mülkiyeti de her yerde birbirinden çok farklı değildi. En tepede toprağın yüksek mülkiyeti krala aitti. Onun tahsisine dayanarak arazi mülkiyeti vassallarında veya savaşçılarındaydı. Onun da altında arazi mülkiyeti köylünündü. Köylünün " benim tarlam " dediği araziyi hem fief sahibi ve hem kral kendi arazisi sayabilirdi. Bunun yanı sıra Batıda büyük senyörlerin, Doğuda Merv'de dihkanların kendilerine ait çok büyük araziler vardı. Bazı dihkanların zenginliği ve serveti krallarla boy ölçüşe bilecek büyüklükteydi. Bütün buna rağmen en üst hükmedenin (Kral, Sultan, vs) tüm topraklarda tasarruf hakkı maddeten olmasa bile manen mevcuttu. Gerekirse ve bunu yapacak gücü varsa hükmeden tüm zenginlikleri ele geçirebilirdi. Bu ele geçirmenin en uç biçimi savaşlardı. Bunu Nizamülmülk de " Mülk Sultanındır " diye ifade etmişti.

Arazi üzerindeki devlet mülkiyeti, Büyük Selçuklu devletinde çok fazla değildi. Aynı tarihlerde örneğin İngiltere'de krala ait toprakların büyüklüğü Selçuklularla mukayese edilemeyecek kadar fazlaydı. Selçuklular hâkim oldukları Müslüman topraklarında, şeriatın şiddetle savunduğu özel toprak mülkiyetine karşı çıkamamışlardır. İngiltere ve Fransa kralları

doğrudan yönetimleri altında geniş topraklara sahipken, Selçuklu ülkesinde zaman zaman sultanlar kendilerine ait ufacık bir topraktan bile yoksun kalmışlardır. Topraklar üzerinde devletin veya devlet adına Sultanın mülkiyetinin çok büyük oranlara dayanması Anadolu Selçuklu devleti ile ortaya çıkmış ve Osmanlı devleti ile daha da genişlemiştir.

Batı fiefi ile Doğu iktası arasında mevcut olan farklar, aslında bürokratik yapılanma farkından gelmekteydi. Müslüman devletlerde ve Selçuklularda, Avrupa'ya göre çok gelişmiş bir bürokrasi vardı. Avrupa'da fief sahibi, arazisinde yaşayan insanlar üzerinde idari ve adli yetki kullanıyordu. Tabii, özellikle İngiltere ve Almanya'da kralın adli ve idari yetkisi her şeyin üzerindeydi. Bu uygulama sonuç olarak köylüyü serfleştiriyordu. Buna karşılık Selçuklu iktasında, ikta sahibi vergiyi toplar ama idari ve adli açıdan köylüye karışamazdı. Teorik olarak, Selçuklularda, ikta sahibi, reayanın malına, çocuğuna el uzatamıyordu. Reayanın sultan sarayına gelip şikâyette bulunma hakkı engellenemiyordu. Pratikte ise, ikaı sahibinin köylü üzerinde tahakkümü vardı. Nizamülmülk bu tip yasa dışı uygulamalardan şikâyet ederek, bunların önlenebilmesi için el kesme dahil çeşitli cezalar önermişti. İkaı sahibinin reaya üzerinde baskısı artınca, reaya pasif direnişe geçerek kaçıyordu. Buna " avare " olmak denirdi. Yönetim, ikaıları sıkı denetleyerek, haklarında istihbarat toplayarak halkın avare olmasını ve üretimin düşmesini önlemeye çalışırdı.

Selçuklularda köylü sadece ikta topraklarından değil, bir emirin topraklarından bile kaçardı. Vergisi fazla gelen, çok baskı altında kalan köylü bir emirlikten diğerine giderdi. O zaman köylüsünü kaybeden emirler, köylülerini geri almak isterlerdi. Bu emirler arasında çelişki doğurur, hatta savaşa kadar yol açabilirdi. Böyle kaçan köylü örneği Selçuklu tarihinde çoktur. Musul egemeni Zengi'nin köylüleri Mardin egemeni Artukoğlu Timurtaş'ın topraklarına kaçmışlardı. Kılıç Arslan Malatya'ya Kayseri'den köylü getirtmişti. Kara Arslan'ın köylüleri kaçıp, bir manastıra sığınmışlardı.

XV. yüzyıl Mısır tarihçisi Markizi, Nizaamülmülk'ün kurduğu ikta sistemiyle Buveyhoğulları ikta sistemini kaldırıp, Avrupa tipi bir feodal sistem kurduğunu ileri sürüyordu. C. Cahen ise bu görüşe karşı çıkarak, Nizamülmülk Buveyhoğulları sistemini yaygınlaştırdı demeyi tercih ediyordu. Selçuklu ikta sistemi belki baştan feodal bir yapılanma değildi. Ama zaman içinde, eyaletlerin iktaya dönüşüp, eyaletin başındakilerin hem azledilemez olmaları ve hem de yetkilerinin sınırsızlaşması ile iktaların irsiyet kazanmaları sistemi, Avrupa feodal sistemine benzetmişti. Bu gelişme gelecekte Moğol istilası ile gerileyecekti.

Eyalet ikta sistemi, Batının feodal sistemine benzer bir sistem oluşturmuştur. Pratikte eyalet ikta sahipleri ile Selçuklu İmparatorluğuna vassal olarak bağlı hükümdarlar arasında fark yoktur. Hepsi Sultan'a sadakat yemini ile kişisel olarak bağlanmışlardır. Merkeze karşı askeri yükümlülükleri vardır. Hepsi kendilerine yeminle bağlı kişilere ikta dağıtırlar. Böylece nasıl vassalın vassalı tarzında giden bir hiyerarşi varsa, aynı şekilde ikta sahibinin ikta verdikleri arasında da benzer bir hiyerarşi oluşmuştu. Sultan, vassal, alt vassal veya Sultan, ikta sahibi, alt ikta sahibi veya bu ikisinin çeşitli birleşimleri söz konusuydu.

Büyük Selçuklu Taht Kavgaları

Nizamülmülk'ün ölümünden az sonra, Selçuklu Sultanı Melih-Şah da ölmüştü. Sultanın ölümünden sonra İmparatorluk içinde taht kavgaları başladı. 12 yıl sürecek bu taht kavgaları sonucunda bir yandan Selçuklular eski güçlerini kaybediyorlardı. Bir diğer yandan da Selçuklu devleti daha bağımsız hükümranlıklardan oluşan bir konfederasyona dönüşüyordu. Bunun sonucunda Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri ortaya çıkıyordu. Doğu Anadolu'da dört beylik vardı. Bunlar Erzincan - Şebin Karahisar – Divriği yöresindeki Mengücükler, Erzurum – Bayburt bölgesinde Saltuklular, Van ve çevresinde Ahlat Şahlar, Bitlis – Erzen bölgesinde Dimlaçlılar veya Toğan Arslan oğullarıydı. Güney Doğu Anadolu da ise Mardin ve Hıznkeyfa'da Artuklular, Diyarbakır ve çevresinde Yınaloğulları olmak üzere 2 Beylik vardı. Bütün bu beylikler, topraklarındaki Müslüm ve Gayri Müslimleri kendi örf ve adetlerine göre yönetmişlerdir. Bu beyliklerin pek çoğu XIII. Yüzyılda ilk yarısında ortadan kalkacaktır. İçlerinden sadece ikisi, Artuklular ve Dimlaçoğulları Moğol istilasından sonra da varlıklarını sürdüreceklerdir.

Terken Hatun baştan Melik-Şah'ın ölümünü gizleyip, hazineden bol para alıp komutanlara dağıtarak, komutanların oğlu Mahmut'un yanında yer almalarını sağlamaya çalıştı. Şehzade Mahmut daha 5 yaşındaydı. Ulema, 5 yaşında bir çocuğun, başka şehzadeler varken tahta çıkmasını şeriata uygun bulmuyordu. Terken Hatun, 5 yaşında çocuğun tahta çıkmasının uygun olabileceği konusunda ünlü bilgin Gazali'den onay aldı. Bu onaydan sonra Halife, Mahmut'un Sultanlığını tasdik etti.

Mekke ve Medine dahil, Selçuklu topraklarında hutbe Mahmut adına okunmaya başladı. Terken Hatun'da Halifenin hanımı Malmelek Hatunu ve oğlunu Bağdat'a geri getirtti. Terken Hatun'un girişimleri sonucunda taht rakibi olan Berkyaruk yakalandı ve hapsedildi. Bu sırada Melik-Şah'ın en büyük oğlu Berkyaruk 11 yaşındaydı. Annesi Selçuklu ailesinden Yakuti'nin kızı Zübeyde Hatun'du.

Ancak Nizamülmülk ölmüştü ama onun yandaşları çoktu ve hala ona ve düşüncelerine bağlıydılar. Nizamülmülk taraftarları, İsfahan'da Nizamülmülk'e ait silah depolarından silahlanarak, İsfahan'da yönetimi ele geçirdiler. Berkyaruk hapisten çıkarılıp, Rey kentine götürüldü. Burada Berkyaruk'un Sultanlığı ilan edildi. Böylece İsfahan'da Mahmut, Rey'de Berkyaruk olmak üzere iki sultan vardı.

Berkyaruk, Nizamülmülk'ün oğlu İzzülmülk'ü kendine vezir yaptı. İzzülmülk yeteneksiz, tembel ve sarhoş biriydi. Görevinde hiç başarılı olamadı. Bir süre sonra Berkyaruk onu görevden almak zorunda kalacaktı.

Anadolu'da ise, İznik hâkimi Ebulkasım, kentten ayrılırken yerine kardeşi Ebulgazi'yi vekil bırakmıştı. Ebulkasım ölünce Büyük Selçuklu komutanı Bozan Bey, Ebulgazi'yi sıkıştırmaya başladı. Ama Melik-Şah'ın ölüm haberi gelince, Bozan Bey bütün kuvvetlerini toplayarak acele Urfa'ya (Bozan Bey Urfa Emiriydi) geri döndü. Ancak, Bozan'ın kuvvetleri gidince, bu sefer Doğu Roma Ebulgazi üzerine baskı yapmaya başladı. Ebulgazi Doğu Roma'dan korkuyor, taleplerini kabul etmiş görünerek, zaman kazanmaya çalışıyordu.

Gördüğümüz gibi Melik-Şah'ın ölümüyle birlikte, 1092 yılından başlayarak, Melih-Şah'ın dört oğlu Mahmut, Berkyaruk, I. Muhammed ve Sencer arasında iktidar mücadelesi başlamıştı. Tabii bu iktidar mücadelesi olurken bir yandan da Selçuklu ailesinin diğer toprak sahibi üyeleri kendi topraklarında bağımsız Sultanlar olmaya çalışıyorlardı. Türklerin bağlılığı merkeze değil kendi boylarınaydı. Bu olgu da iktidar mücadelelerini uzatıyor ve kesin sonuçlar alınmasını geciktiriyordu. İç mücadeleler fetihleri durduruyor, duran fetihler zenginlikleri azaltıyor, azalan zenginlikler de bölünmeleri çoğaltıyordu.

Doğu Roma İmparatoru Alexios Komnenos'un uzun süre erkek çocuğu olmadı. O da varis olarak VII. Mihail'in oğlu Konstantinos Dukas'ı seçip, onu kızı Anna ile nişanladı. 1092 yılında oğlu İoannes doğunca varis seçimi sorun olacağa benziyordu. Bu sırada Konstantinos Dukas aniden öldü. Böylece sorun başlamadan bitti. İmparator kızı Anna'yı Nikephoros Bryennios ile evlendirdi.

Anna Komnenos İmparator Alexios ile İmparatoriçe Eirene'nin kızlarıydı. Anna'nın babasının hayatını ve bu arada Doğu Roma tarihini anlatan " Aleksiad " adlı eseri vardır. Anna'dan öğrendiğimize göre o dönemde Doğu Roma'da eski Yunan eserleri örneğin Aristo ve Platon'un eserleri okunuyordu. Hatta bizzat Anna Komnenos eski Yunan eserlerini okumuştu. Bu da sanıldığının aksine, en azından söz konusu dönemde, Doğu Roma'da, Hıristiyanlığa rağmen antik eserlerin ve eski filozofların okunduğunu göstermektedir.

Anna Komnenos eserinde, Bogomillerin önderi Basileios'un Sultan Ahmet'teki Hipodromda diri diri yakılmasını çok canlı ifadelerle anlatmıştır. Basileios, ateşe atılırken bile meleklerin gelip kendini kurtaracağından emindi.

Büyük Selçuklu ülkesindeki karışıklığı iyi değerlendiren Hasan Sabah, İsmaili mezhebini tüm İran, Suriye ve Horasan'da yaydı. Hasan Sabah'ın ölümüne kadar Haşhaşiler güçlerinin doruğunda olarak varlıklarını sürdürdüler.

Melih-Şah, Bağdat'ı üçüncü kez ziyaret ederken ölmüştü. Onun Bağdat'ta olması hasebiyle hem Suriye ve Filistin Selçuklu Sultanı Tutuş ve hem de Kuzey Suriye ve Güney Doğu Anadolu'daki merkez valileri, Melik-Şah'ı Bağdat'a ziyarete ve itaatlerini bir daha arz etmeye gidiyorlardı. Herkes ölüm haberini yolda aldı.

Tutuş, haberi alınca, Büyük Sultan olabilmek için hazırlık yapmaya Dımaşk'a (Şam) döndü. Tutuş, burada Sultanlığını ilan etti. Tutuş da iktidar mücadelesine katılmıştı. Bunun üzerine, Melik-Şah'ın çocuklarının saltanat için çok küçük olduklarını düşünen Aksungur, arası bozuk olmasına rağmen Tutuş'un yanını tutmaya karar verdi. Bu kararını Kuzey Suriye'deki diğer valilere de bildirerek, onların da Tutuş yanında yer almalarını sağladı.

1093 yılı başlarında Sultan Mahmut ve Sultan Berkyaruk arasında taht için savaş yapıldı. Baştan Terken Hatunun yanını tutan bazı komutanlar saf değiştirince savaşı Berkyaruk kazandı. Nizamiye denen Nizamülmülk yandaşları, vezir Tacülmülk'ü öldürerek intikamlarını aldılar. Ama, İsfahan'da kalmış olan Mahmut'un Sultanlığı da devam ediyordu.

Bu kargaşa sırasında Arap Haface kabilesi, Kufe'de toplanıp, oradan yola çıkan Hacı kafilesine saldırmış ve Hacıların mallarını yağmalamıştı. Haber Bağdat'a gelince Haface kabilesi üzerine asker yollandı. Hafacelerin pek çoğu öldürülerek, malları yağmalandı. Araplar, Müslüman, Hacı falan dinlemeyip, fırsat bulunca saldırıp, mal ve canları alıyorlardı.

Berkyaruk ile mutlaka başa çıkmak isteyen Terken Hatun, bu sefer, Çağrı Beyin torunu ve Yakuti'nin oğlu İsmail Beyi yardıma çağırdı. İsmail Bey, Melik-Şah'ın son zamanlarında Azerbaycan'daki kuvvetlerin başına getirilmişti. Terken Hatunun yaptığı plana göre Terken Hatun ve İsmail evlenecekler, Sultan Murat adına da ülkeyi yöneteceklerdi.

Ancak İsmail, Berkyaruk'la yaptığı mücadeleyi kazanamayıp, İsfahan'a geldi. İsfahan'da ise komutan Üner, İsmail'e cephe alınca, orada da barınamayarak kız kardeşi olan Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun'un yanına gitti. Ama onu köle komutanlar öldürdüler.

Çin’de Konfüçyus Buda etkileşmesi

T’ai-p’ing Kuang-chi

XI. yüzyıl, IV. Yüzyıl dışında kültür bakımından Çin’in en parlak devridir. Song hanedanı sayesinde Çin’de kültür patlamıştı. Chou Tun-i (1017-1073), Ch’eng Hao (1032-1085), Shao Jung (1011-1077), Ch’eng İ (1033-1107) gibi filozoflar, Sih-ma Kuang gibi tarihçiler, Su Tung-p’o (1036-1101)gibi şairler yaşamıştı. Her yerde bilim adamları (alimler) dernekleri kuruluyor, her yerde alim yetiştirecek okullar açılıyordu. Kitap basımı ve hızla çoğalan kitaplar bu yolu açmıştı.

Bu dönemde Çin’de ilk defa Konfüçyanizm ve Budizm birleştiriliyordu. “ Kibar seçilmiş kişiler “ Budizmden bazı unsurları Konfüçyanist sisteme alıyorlardı. Şimdi, eskiden olmayan bir şey, metafizik Konfüçyuz öğretisi içine giriyordu. Bu, Konfüçyus öğretisinin halkı daha kolay ve derin etkilemesini sağladı. Bir taraftan da budizm için çok önemli bir değişim oluşuyordu.

Budizm ve Konfüçyanizm etkilenmesi sonucu “ yeni Konfüçyanizm “ oluşunca, Çin’de Büyük Çin ailelerinin (kibar seçilmişlerin) Budist mezheplere katılımı da bitti. Onlar Konfüçyus öğretisi, Taoizm ve meditasyon Budizmi arasında dolaşıp duruyorlardı. Manastırların, dualaın, dini kitapların hiç önemi yoktu. İnsan, herhangi bir manzara veya resim veya başka bir şeyin karşısında derin düşüncelere dalarsa, birden bire dünyanın bütün sırlarını anlardı. Kemale ererdi.

Yeni Konfüçyanistler, tarihi kendi düşüncerleri doğrultusunda yorumlayan büyük tarih eserleri ve ansiklopediler telif ettiler. Kılasiklere şerhler yazdılar. Şerh yazıcıları içinde, aynı zamanda tarih kitabı da telif etmiş olan Chu Hsi (1131–1200) önemlidir.

Ansiklopediler, imparator ve çevresinin çabuk ve basit tarzda bilgi edinmelerine yarıyorlardı. Ansiklopediler içinde 1.000 bahis bulunan" T'ai-p'ing yü-lan " ve 500 bahis içeren " T'ai-p'ing Kuang-chi " en ünlüleridir. İleriki tarihlerde kaybolmuş olan pek çok eserin tam kaynaklarını vermeleri açısından da çok kıymetlidirler.

Endeks yokluğu, araştırmacılara kitap bulmakta büyük zorluk getiriyordu. Çin bunu müracaat kitapları hazırlayarak çözmüştür.

Ou-yang Hsiu (1007 – 1072) yayınlanmış bir tarih eseri olan " Yeni Tang Yıllıklar " içeriği açısından değil ama üslubu açısından çok beğenilmiştir. Yazar üsluba ve kendi ahlak anlayışına tarihten daha fazla önem veriyordu.

Sih-ma Kuang (1019 – "1086), olayları mantıksal olarak birbirine bağlayan, sebep sonuç ilişkilerini veren eser yazdı. Burada da yazarın kişisel görüş açısı tarihe karışıyordu.

Tutuş Selçuklu taht kavgasına karışıyor

Büyük Selçuklu tahtında hak iddia eden Tutuş'un ordusu 1093 yılında Musul hâkimi Ukayoğullarının elindeki Rakka'yı (Şubat 1093), yine Ukayoğullarına tabi olan Nusaybin'i (Mart 1093) ele geçirdi. Nusaybin'de Arap Kureyşoğulları vardı ve kenti teslim etmemişler, kent de savaşarak alınmıştı. Tutuş, Nusaybin'i yağmalattı.

Zahirüddin Ebu Mansur Tuğtekin, genç yaşlarda Tutuş'un hizmetine girerek, kısa sürede ilerlemiş ve önemli emirler arasına girmişti. Tutuş'un o kadar güvenini kazanmıştı ki, onun yokluğunda, Dımaşk'ta (Şam), Tutuş'a vekâlet ediyordu. Tutuş, 1093 yılında Tuğtekin'i Silvan valiliğine atadı ve oğlu Dukak'ın atabeği yaptı.

Nisan 1093 tarihinde Musul Emiri Kureyşoğlu İbrahim ile Mudayya'da yapılan savaşı Türkler kazandı. Arap ordusu yok edildi. Bunun üzerine Musul hiçbir direnç olmadan Tutuş'un eline geçti. Bundan kısa bir süre sonra da Diyarbakır ve çevresi Tutuş'un eline geçti. Buradaki Büyük Selçuklu valileri Tutuş'un ordusuna katıldılar.

Suriye Selçuklu Meliki Tacüddevle Tutuş, kendine bağlı toprakların dışına çıkıp, doğrudan Selçuklu devletinin merkez yönetimine bağlı olan Güney Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'yi yönetimi altına almıştı. Gerek Tutuş'un hâkimiyeti döneminde, gerekse ondan sonra Güney Doğu Anadolu'da birçok Türk Beyliği kurulacaktı.

Başarılarından sonra Tutuş, Halifeye elçiler yollayarak Sultanlığının onaylanmasını istedi. Halife ise bu istekten önce İsfahan'daki İmparatorluk hazinesine sahip olması gerektiğini şart olarak ileri sürdü. Tutuş için İsfahan'a gitmekten başka çare kalmamıştı.

Tutuş, Güney Doğu Anadolu'yu hâkimiyeti altına aldıktan sonra, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirmek için İsfahan'a doğru yola çıktı. Yolu üzerindeki tüm kent ve kaleler, ona biat ediyorlardı. Bu sırada Berkyaruk, Rey ve Hamedan'da hâkimiyetini sağlamış, kuvvetli bir ordu kurmuştu. Berkyaruk, Rey'e amcasını karşılamaya ordusu ile birlikte çıktı. Berkyaruk'un denetimi ele geçirdiğini öğrenen Aksungur ve Bozan, bir gece, gizlice kuvvetleri ile birlikte Tutuş'un ordusundan ayrılarak Berkyaruk'a katıldılar. Tutuş'un yanında sadece Yağısıyan kalmıştı. Tutuk, bu yeni durumda yeğenine karşı bir savaşı göze alamayarak, Dımaşk'a geri döndü (Aralık 1093).

Tutuş'un Şam'a dönmesinden sonra, Aksungur ve Bozan'da valilik yaptıkları kentlere döndüler. Tutuş, ordusunu tekrar düzenledikten sonra, Halep üzerine yürüdü. Bu sırada

Berkyaruk Bağdat'ta Halifenin yanındaydı. Halife Muktedi, Berkyaruk'un sultanlığını onaylarken bir kalp krizi sonucu öldü. Yerine oğlu Mustahzir Billâh Halife oldu. Berkyaruk'un tasdikini yeni Halife yaptı. Tutuş ordusu ile Halep üzerine yürüyünce, Aksungur, Halifeden beraat almakta olan Berkyaruk'tan yardım istedi. O da çevre valilere yardım etmeleri konusunda emir verdi. Aksungur'a yardıma gidenler arasında Bozan ve Gürboğa'da vardı. İki ordu Nisan 1094 yılında Halep yakınlarında Sebin'de karşılaştılar. Her iki ordu da 6 bin kişi cıvarındaydılar. Savaşı Tutuş kazandı, esir düşen Aksungur'un başı vuruldu. Kesik başı önce valilik yaptığı Halep, daha sonra da Şam'a gönderilerek halka gösterildi.

Aksungur'un Halep yönetimi halk arasında büyük başarı kazanmıştı. Zamanında yaşayan ve sonra gelen yazarlar hep Aksungur'un davranışlarını, yönetimini ve icraatlarını övmüşlerdir. Onun iyi ismi sayesinde " Zengi " ailesi halk tarafından hemen kabullenilmiştir.

Aksungur'un yenilgisinden sonra, Bozan ve Gürboğa Halep'e sığındılar. Halep'te Berkyaruk'tan yardım istediler. Berkyaruk, güvercin postası ile haber ileterek, yardım kuvvetlerinin Musul'da olduğunu ve zamanında yetişeceğini söyledi. Ancak kapıların içeriden açılması üzerine Tutuş kente girdi ve Bozan ile Gürboğa'yı esir aldı. Bozan hemen öldürüldü, Gürboğa ise tutsak edildi. Tutuş, peşinden bu iki emirin kentleri olan Harran ve Urfa'yı teslim aldı. Kentler teslim olmayınca, bir mızrağa geçirilen Bozan'ın kafası dolaştırılarak kentler teslim olmaya ikna edilmişlerdi.

Tutuş, Berkyaruk'a karşı kuvvetli bir rakip olarak çıkınca, Horasan'da Melik-Şah'a iki defa ayaklandığı için gözüne mil çekilerek hapsedilen Tekiş, tekrar şansını denmek istemişti. Tekiş, kardeşi Tutuş ile işbirliği içinde baş kaldırmaya hazırlanıyordu veya Berkyaruk bunu böyle hissetti. 1094 yılında Tekiş ve oğlu boğduruldular.

Aksungur'dan kurtulan Tutuş, ilerlemesini sürdürerek Azerbaycan'a kadar gelmişti. Hala Büyük Selçuklu tahtına oğlu Mahmut'u çıkarmaktan vazgeçmeyen Terken Hatun, bir mektup yazarak, Tutuş'a evlenerek güçlerini birleştirmeyi önerdi. Bunu kabul eden Tutuş Hamedan'a, Terken Hatun ile buluşmaya gidiyordu. Ama buluşma gerçekleşemeden Terken Hatun öldü (1094 Sonbahar). Bu sıra ise Bağdat'tan İsfahan'a giden Berkyaruk'u Tutuş'un komutanları bozguna uğrattılar. Berkyaruk'un ağırlıkları yağmalandı, kendi güçlükle İsfahan'a kaçabildi.

Bunun üzerine, Berkyaruk'u bozguna uğratan Tutuş'un Sultanlığını Halife onayladı. İsfahan'a kaçmış olan Berkyaruk, orada Mahmut yanlısı askerler tarafından yakalandı. Tam gözlerine mil çekilecek iken Mahmut çiçek hastalığı nedeniyle öldü. Böylece Berkyaruk kurtuldu. Anlaşılacağı gibi bu sırada çiçek hastalığı salgını vardı. Berkyaruk'un kendi de çiçekten hastalanmış, yatıyordu.

Bu sırada 1093 yılında İskoçya kralı III. Malcolm seferdeyken öldü. Oğulları küçük olduğundan, tahta kardeşi Domnall Ban geçti. İngiltere, tahtı ele geçirmesi için elinde rehin tuttuğu Donnchad'ı İskoçya'ya yolladı. İskoçya tahtı el değiştirip durdu, ama hep hanedan içinde kaldı.

İsa ve Kefaret

Canterbury piskoposu Anselm

Eskiden Hıristiyan rahipler ve okumuş Hıristiyanlar Tanrı'ya aşk yolu ile yaklaşıyorlardı. Akıl yolu ile Tanrı'yı anlamak tutulacak bir yol olarak görülmüyordu. Vahiylerin içeriğini tartışmayı kimse düşünmezdi. Ama vahiylerin içerdiği manaları derinleştirmek için tartışılırdı. Bu tartışmalar sırasında aklı kullanmakdan başka çare yoktu. Akıl kullanılmaya başlanınca, sınırları aşmak mümkün hale geliyordu.

Şimdiki okumuş Hıristiyanlar da Tanrı'ya aşk ile yaklaşıyorlardı ama aynı zamanda Tanrı ile insan arasındaki benzerliği de düşünmeden edemiyorlardı. İnsan ve Tanrı, birbirine benzese benzese aklın varlığı nedeniyle benzeyebilirlerdi. Buradan yola çıkarak dogma üzerinde düşünmeye başladılar. Söylemde iman önde geliyordu. Ama pratikte önde olan akıldı. Hıristiyan Batı dünyasında filozofi başlamıştı.

Artık Hıristiyanlar asırlar süren duyarsızlıklarını yavaş yavaş bırakıyor, filozofiyle ilgilenmeye başlıyorlardı. Canterbury piskoposu Anselmus (1033 – 1109) her şeyin kanıtlanabilir olduğunu düşünüyordu. Anselmus Tanrı hiç bir şey değildir ama bütün yaratıkların en yücesidir diye düşünüyordu.

Anselmus, bir taraftan inanmayanlar bile Tanrı hakkında fikir sahibi olabilir diyordu, diğer taraftan ise Tanrı'nın ancak inanç ile bilinebileceğini söylüyordu. Burada bir ikilem var gibi görülüyordu. Anselmus'a göre, Tanrı'nın varlığı akılcı tartışmalara konu olabilirdi. Ama o, " Tanrı, daha yüce hiçbir şeyin düşünülemeyeceği bir şey " (aliquid quo nibil maius cogitari possit) diyerek Tanrı'yı anlıyordu. Yani, Tanrı'nın insan aklı tarafından kavranıla bilineceği fikrini taşıyordu.

Anselmus'da Tanrı bir varlıktı, yani Erigena'nın Hiçbir şey dediğinden çok farklıydı. Doğu Roma'da Ortodoks inanış akıl yolunu kullanmaya karşı çıkarken, Anselmus, Tanrı'yı aklı ile bulmuştu. Sonra Diriliş ve Teslis öğretilerini incelemeye başladı. " Tanrı neden insan oldu " adlı risalesinde vahiyden daha fazla akıl ve mantık üzerinde durdu. İşlenen büyük günah, ancak bir kefaretle siline bilinirdi. Tanrı'nın insanlar hakkındaki planlarının devam edebilmesi için, günahın onarılması, borcun ödenmesi gerekiyordu. Bu nedenle Logos cismani bir şekil almıştı. Tanrı adildi. Bu nedenle borç hem insan ve hem de Tanrı olan biri tarafından yani İsa tarafından ödenmek zorunda kalınmıştı.

Kefaret o kadar büyüktü ki, ancak Tanrı'nın oğlu tarafından ödene bilinirdi. Ama sorumlu olan insan olduğundan, kurtarıcı insan soyunun bir üyesi olmalıydı.

Roman sanatı Toulouse Saint Sernin

Anselmus'un akıl yürütmesinde, sanki Tanrı kendi oğlunu kurban ediyormuş gibi bir izlenime de kapılmamak mümkün değildir. Batı dünyasının Teslis anlayışında, halk kitleleri üç ayrı kişilik hayal ederler. Bütünü görmeyip, Tanrı'yı Baba ile özdeşleştirip, Oğlu İsa'yı da tam aynı düzeyde olmayan, Tanrısal bir dost olarak görürler.

Anselmus ile akılcı ilahiyat yolu Batı Hıristiyan dünyasının önüne açılmış oldu. Bu yeni ilahiyatın görevi akıl ile vahiyi uzlaştırmaktı.

Kiliselerin yapımında ustaların ve mimarların arayışlarından daha önce bahsedilmişti. Araplarla temas sıklaştıkça, onlardan elde edilen bilgilerin başında matematik bilgisi geliyordu. Batılı ustalar matematiği öğrendikçe sorunlarını daha iyi analiz edebilir oldular. Yolların tekrar işlerlik kazanması ve seyahatin kolaylaşması da, ustaların birbiri ile görüşüp, fikir değiş tokuşu yapmasını olanaklı kılıyordu. Sonuçta bir asırdır devam eden çabalar, 1075 yılından itibaren aniden sonuç verdi. Katedraller ortaya çıkmaya başladı. Her tip kilisenin süsleme tarzı değişti ve gelişti. Devasa manastırlar inşa edilmeye başlandı. Buna " roman sanatı " dendi. Roman sanatı, eskiden Roma İmparatorluğunun en fazla etkisinde kalmış olan Güney Avrupa'da ilk filizlerini verdi. Sonra yavaş yavaş kuzeye doğru gelişti.

Roman mimarisi, büyük bir mimariydi. Aslında çeşitli okullara bağlı olarak, Roman mimarisi çok çeşitlilik gösteriyordu. Ama bu çeşitliliğe rağmen hepsinde ortak olan genel benzerlikler de vardır. Katedraller süsleniyordu. Katedralleri süsleyenler freskocular, minyatürcüler ve kuyumculardı. Doğu Hıristiyanlığının temaları ele alınmış, ancak bunlar yeniden yorumlanmıştı. Aslında süsleme, bina yapımının biraz gerisinde kalmıştı. Ancak az sonra süsleme de patlayacaktı.

Süsleme Airvault

Gazali

Sufi-dans

Gazali Horasan'da doğdu. Eşari ilahiyatçısı Cüveyni'den Kelam öğrendi. Otuz üç yaşında, Bağdat'taki Nizamiye camiine yönetici olarak atandı. Bu itibarlı ve önemli bir görevdi. İsmaililerin Şiiliğine karşı Sünni öğretiyi savunmak üzere işe başladı. Araştırıcı ve kolay tatmin olmayan bir kişiliği vardı. Bir izden diğerine giderek sırları öğrenmeye çalışıyordu.

Gazali Müslümanlar için temel olan dört ana yolu da inceledi. Kelamda, İmamların aracılığında, Felsefede ve Mistizmde hep şu sorunun cevabını aradı: " şeyler kendi içinde nedir? ". Gazali bu sorunun nesnel kanıtını sorguluyordu.

Feylesoflar akılcı yanıtlarla belli doğrulara vardıklarını iddia ediyorlardı. İsmaililer, onu İmam öğretisinde bulacaklarına inanmışlardı. Mistikler onu Sufi disiplininde bulduklarını iddia ediyorlardı. Ama Tanrı'yı göremediğimize göre inançların hayal ürünü olmadığı nasıl söylene bilinirdi.

Kelam ilâhiyatçıları, kutsal kitaplardaki önermelerden yola çıkıyorlardı ama bunların kanıtları neredeydi. İsmaililerin, Tanrısal esin kaynağına sahip olduklarını iddia ettikleri İmamlarının, böyle bir esine sahip olduğundan nasıl emin oluna bilinirdi. Feylesofların iddiaları hiç doyurucu gelmiyordu. Gazali üç yıl felsefe çalıştı ve sonunda " Filozofların tutarsızlıkları " adlı risalesini yayınladı.

Gazali dedi ki: eğer felsefe kendini tıpta, matematikte ve astronomide olduğu gibi gözlemlene bilir olgularla sınırlarsa çok faydalı olurdu. Ama felsefe, gözlemlenemez Tanrı hakkında hiçbir şey söyleyemezdi. Yayılma (Sudür) öğretisinin kanıtı neredeydi? Tanrı'nın özel değil sadece genel ve evrensel şeyleri bildiği hangi yetki ile iddia edilebilinirdi? Tanrı bu kadar

yücedir de, bazı şeyleri bilemeyecek kadar nasıl cahil olabilirdi? Bunları tatmin edici bir biçimde doğrulamanın yolu yoktu. Feylesoflar, aklın yeteneği dışında kalan ve duyularımızla doğrulanamayan bilgiyi aradıklarından, akıl ve felsefe dışı kalmışlardı.

Bütün bu arayış, sorgulama ve eleştirilerden çıkan sonuç çarpıcıydı. Tanrı'ya sağlam ve sarsılmaz bir inanç duymak mümkünmüydü? Yani başka bir deyişle Tanrı var mı sorusu ortaya çıkıyordu.

1094 yılında, Gazali büyük bir bunalıma düştü. Yemekten, içmekten kesildi. Büyük bir acı duyuyordu, umutsuzluk onu sarmıştı. Konuşamıyordu. Ders verecek gücü kalmamıştı. Tam bir depresyon halindeydi. Hekimler, sebebi doğru teşhis ettiler. İç çelişkisinden kurtulmadan, iyileşmesi mümkün değildi.

Gazali inancını tekrar kazanamayacağından korkuyordu. Cehennem azabından korkuyordu. Akademik görevinden istifa ederek, gidip, Sufilere katıldı.

Aradığı huzuru orada buldu. Mistik disiplin içinde, sezgisel bir şekilde, Allah'a ulaşılabilindiğini keşfetti. Sufilerin arasında on yıl geçirdi. Burada, insan aklının ötesine geçebilen ve gerçeği doğrulayan tek yolun Sufilik olduğunu gördü. Sufilerdeki Tanrı bilgisi, akılcı veya metafizik bir bilgi değildi. Peygamberlerin sezgisel deneyimlerine benzeyen bir eylemdi.

Gazali, kendi deneyimi ile ulemanın tuttuğu yolun insan ruhunun özlemlerini karşılamadığını görmüş ve Sufizme yönelmişti. Mistiğin tuttuğu yol, hem aklın inancını ve hem de pratik çalışmaları kapsıyordu. Pratik çalışmalar, kişiyi Tanrı'ya ait olmayandan kurtarırken, Tanrı'yı sürekli hatırlama olgunluğuna eriştiriyordu. Pratik çalışmalarla benlik yıkılıyor, ahlakın kötü yanları yok ediliyordu. Gazali mistizm içinde Tanrı'yı buldu. Bu başarısı onu pek çok yapıt yaratmaya itti.

Yapıtlarının içinde skolâstik ve mistik düşünce sistemleri birleşmişti. Bu birleşme ile birlikte, duygusal bir din yaşamı ortaya çıkmıştı. Gazali'den sonra ulemanın yolu ile mistikleri yolu birbirine karışıp, kaynaşmış değildir. Yollar yine ayrıydı. Ama yollar bir biri ile ilişkilenince, uzlaşmazlık ortadan kalkmıştı. Hatta aynı insan iki yolu birden tutarak, Tanrı hedefine yürüyebiliyordu. İki yol zıtlık değil birlik oluşturabiliyordu.

Gazali, iki âlem olduğunu söylüyordu. Biri gördüğümüz, duyduğumuz, elledğimiz ve tattığımız dünya olan " âlem-i şehadet " di. Diğeri, aklın ve ruhun bulunduğu " âlem-i melekût " du. Bu iki âlem de gerçekti ve birlikte vardı. Âlem-i şehadet, âlem-i melekût'un alt düzeyde bir kopyasıydı. Bütün kutsal kitaplarda âlem-i melekût anlatılıyordu. İnsan her iki dünyaya da aitti. Fiziksel âlemde yaşıyorduk, Ama Tanrı insana tanrısal imgeyi nakşettiğinden, ruhlar âlemine de aittik.

Gazali mistiklikle ilgili risalesi olan " Mişkatü'l-Envar'ı " (Nurların Kandili) yazdı. Burada, Kuran'da ki Nur suresini yorumladı. Işık hem Tanrı'ya aitti ve hem de lamba, yıldızlar gibi nesnelerle aydınlık veriyordu. Akıl da aydınlık veren idi. Akıl istediğinde, Tanrı gibi, zaman ve mekânı aşabiliyordu. Böyle yaparak da ruhlar dünyasına girebilmesi mümkün oluyordu. Yani akıl da, Işık gibi, ikili bir yöne sahipti. Bir yanıyla fiziki dünyadaki sorunlara eğiliyor, diğer yanı ile ruhlar dünyasına yolculuk yapabiliyordu.

Aklın yapabileceğinden daha fazlasını yapabilen, özel yetenekli insanlar vardı. Gazali, bu yeteneğe " peygamber ruhu " adını verdi. Tabii bunu anlamak zordu. Bu konuda deneyimi olmayan biri " peygamber ruhunu " nasıl tasavvur edebilirdi. Bu sağır birinin, müziğin zevkine varamaması gibi bir şeydi. İnsanlar, akıl yürütme ve hayal gücü ile Tanrı hakkında, bazı bilgilere ulaşabilirlerdi. Ama " peygamber ruhu " yeteneğine sahip olanların varabilecekleri bilgi seviyesine ulaşamazlardı. Tanrı bilgisinin en yüksek mertebesi, bu yeteneğe sahip olan peygamberlerce ve bazı mistiklerce elde edilebilinirdi. Herkesin mistik bir yapısı yoktu ve olamazdı.

Şöyle diyordu: " Her sır ifşa edilmez, her hakikat açığa çıkarılmaz, pirlerin kalpleri sırların mezarıdır.".

Gazali, mistik bilgiye kimler varır sorusuna, Allah'ın var olduğu bilgisinin bilincinde olanlar varır demiştir. Bu bilinç nefsin Tanrı'da erimesini getirir. İnsanların alıştığı algılama biçimi, varlığını Allah'tan alan ve varlıkları Allah'a bağlı olan varlıkların algılanış biçimidir. Her şeyi kapsayan Allah'ı bunun dışında bir yolla algılamak gerekir ki, bu mistiklerin yoludur. Tanrı akılcı bir yolla ve mantıkla kanıtlanamazdı. İnancını bitirme tehlikesinde olan birini ne felsefe ve ne de Kelam tatmin etmezdi. Gazali, Tanrı'nın varlığının akılcı bir yolla kesinlikle ispatlanamayacağını anladığında inkârın kıyısına gelmişti. Aslında, olayın püf noktası Allah'ın, duyu ve mantıkla algılanan dünyanın ötesinde olmasındaydı. Dolayısı ile bilim ve mantık Allah'ın varlığını ne kanıtlayabilir ve ne de ret edebilirdi.

Gazali ile birlikte, Tanrı'nın her hangi bir varlık gibi bir varlık olabileceği ve dolayısı ile varlığının akıl veya mantıkla kanıtlanabileceği fikri, İslam dünyasından çıktı, gitti. Gazali bir dönüm noktası olmuştu.

Devam eden süreçte, aklı kullanmayı düşünen Kelam ve benzeri öğretiler körlendi. Filozofi üretim ve ilerlemesini durdurarak, mistizm içinde ruhsal ve dinsel bir nitelik kazandı. Mistizm, güç kazanarak, tüm Müslüman dünyasına yayıldı. Mistizm ile başa çıkamayan Sünniler, onunla birlikte yaşamaya kendilerini alıştırdılar. Sade insanlar, mistizm ile hadis ehli farkını bilmediğinden, mezhepleri dışında, bir de dergâh müdavimi oldular. Böylece din ve mistizm iç içe geçti. Sade insanlar ve giderek herkes için, mistik unsurlar ile orijinal din bilgileri birbirine karıştı. Müslüman toplulukların dikkati bu dünya yerine öbür dünyaya döndü. Büyük Müslüman çoğunluğu aklın ve bilimin dışına düştü. Müslümanların, maddi dünya ile uğraşıp, didinmeleri ve kültürel, sanatsal, teknik, sosyal ve siyasi ilerleme sağlamaları durdu. Müslüman dünyası giderek durağanlık kazandı.

Tus Gazali türbesi (Haruniyah)

Gazali'den sonra tasavvufun İslam âlemine yayılması iyice hızlanmıştır. Bu sayede İslam topluluğuna pek çok yeni katılım olmuştur. Afrika'da ve Asya'da, sufi misyonerler, şaman veya çok tanrılı din mensuplarının arasına girmişlerdir. Sufi misyonerler kendi yaşamları ile çevrelerinde ki halka örnek olmuş ve bu sayede İslam toplumuna pek çok muhtedi (yeni Müslüman olup, hidayete eren) kazandırmışlardır. Diğer Tek tanrılı dine mensup pek çok kişide, sufi

yaşamından etkilenerek, Müslüman dinine geçtiler.

Sufiler neredeyse her yerde Hükümdarlarca da desteklenmiş ve büyük güç kazanmışlardı. Halk ve yönetim tarafından tutulan mistik düşünceye artık ulemanın yapabileceği bir şey kalmamıştı. Sufiliğin bu yayılımı sırasında, içine bir sürü yeni öğede girdi. Bu yeni öğeler, başlangıçta ki Müslümanlığa tamamen yabancı öğelerdi. Bunlardan biri Pir'in (Sufi tarikat şeyhi), daha yaşarken müritlerinden gördüğü, kutsallaşmış ilgidir. Pir öldükten sonra da bu ilgi tapınma derecesine yakın devam ediyordu. Aslında, hatırlanacağı gibi bu tip davranışlar, Müslümanlığın temel inancına, Tanrı'nın birliği fikrine aykırıydı. Ama bu inanç yayıldı.

Sufi- taçlanmış dünya 1

Gazali de, " Bir sultanın yüzyıl süren tiranlığı, tebaanın birbirine karşı bir yıllık tiranlığından daha az hasara neden olur " sözü ile Sünni İslam için toplumsal düzenin ne denli önemli olduğunu vurgulamıştır. Gazali, ünlü kitabı İhya'da, Emevi halifesi Yezit'in Peygamber'in torunu Hüseyin'i ve aile efradını Kerbela'da katletmesinin eleştirilmesini bile uygun bulmuyordu.

" Yezit ve benzerlerine lanet etmek, fıkhi açıdan caiz değildir. Onun İmam Hüseyin'i öldürme emri verdiği ve bu işe razı olduğu kesin olmadıkça ve de onun Müslümanlığı açık olduğu müddetçe ona lanet etmek caiz değildir. Çünkü nebevi hadislere ve diğer sahih belge ve delillere göre, Müslümana lanet etmek haramdır " diyordu. Sünni bakış açısına göre, devletin bekası ve İslamın başarısı için yönetenin güçlü olması önkoşuldu.

Ömer Hayyam

Gıyaseddin Eb'ul Feth Ömer İbni İbrahim'el Hayyam veya Ömer Hayyam (1048 – 1131), şair, filozof, matematikçi ve astronomdur. Yaşadığı çağda o kadar ünlenmişti ki "zamanının bütün bilgilerini bildiği" söylenirdi.

Hayyam Nişabur kentinde doğdu. Yaşadığı dönemin ünlü Nizamülmülk ve Hasan Sabah ile aynı medresede zamanın ünlü âlimi Muvaffakeddin Abdüllatif ibn el Lübad'tan eğitim görmüş ve hayatı boyunca her ikisi ile de ilişkisini koparmamıştır.

Ömer Hayyam birçok Sünni din adamınca Batıni görülür. Mutezile anlayışına çok yakındır. Evreni anlamak için, içinde yetiştiği İslam kültüründeki hâkim anlayıştan ayrılmış, kendi içinde yaptığı akıl yürütmelerini eşine az rastlanır bir edebi başarı ile dörtlükler halinde dışa aktarmıştır.

Çadırcı anlamına gelen " Hayyam " takma adını babasının çadırcılık yapmasından almıştır. Hayyam çok iyi bir matematikçiydi, Binom Açılımını ilk kullanan bilim adamıdır. Hayyam, Rubaîleri ile ünlenmiştir.

Geçmişte yaşamış birçok ünlünün aksine Ömer Hayyam'ın doğum tarihi günü gününe bilinmektedir. Bunun sebebi Ömer Hayyam'ın birçok konuda olduğu gibi takvim konusunda uzman olması ve kendi doğum tarihini araştırıp bulmasına dayanmaktadır.

Rubailerinde, dünya, varoluş, Allah, devlet ve toplumsal örgütlenme biçimleri gibi hayata ve insana ilişkin konularda özgürce ve sınır tanımaz bir şekilde akıl yürütmüştür. Akıl yürütürken ne içinde yaşadığı toplumun ne de daha öncesi zamanlarda yaşayan toplumların kabul ettiği hiçbir kurala veya tabuya bağlı kalmamış, kendinden önce yaşayanların insan aklına koymuş olduğu sınırları kabullenmemiştir. İnsanı, varoluşu kendi aklıyla baştan tanımlamış, bu nedenle de çağını aşarak " evrenselliğe " ulaşmıştır. Ancak unutmamak gerekir ki Hayyam'ın yaşadığı dönem, kendisi gibi çağları aşan ve büyük düşünürler yaratacak sosyo-kültürel altyapıya sahipti. Ömer Hayyam için tarihteki ilk bilinen savaş karşıtı eylemci yakıştırması da yapılmaktadır.

Hayyam, aynı zamanda dünya bilim tarihi için de önemli bir yerdedir. Kırk yıl boyunca (1052–1092 yıllarında) Sultan Melik-Şah'ın hizmetinde Nişabur rasathanesinin müdürlüğünü yaptığı sırada yazdığı "EL CEBR" kitabında cebir ve matematik analizinde, seri ve diziler üzerinde önemli buluşları vardır. Bu kitabın Türkçe tercümesi hala yapılmamıştır. İlk defa Ömer Hayyam tarafından ortaya konulmasına rağmen bugün okullarda bu formül Hayyam'dan 500 yıl sonra yaşayan Newton'un (1642–1727) adına İzafeten " Newton Formülü " veya " Binom Formülü ", diğeri ise Pascal'ın (1628–1662) adına izafeten " Pascal Üçgeni " veya " Aritmetik Üçgen " adıyla öğretilmektedir. Ömer Hayyam'ın XI. yüzyıldayken çözümünü gerçekleştirdiği üçüncü derece denklemlerini Avrupa ancak 16. yüzyılda çözebilmiştir.

XVII. yüzyıl Fransız matematikçisi Pierre Fermat (1601–1663)'e atfedilen " Fermat Teoremi'nin özel bir hâli olan x3+ y3 = z3 denkleminin tam sayılarla çözülmeyeceğini Ömer Hayyam, P.Fermat'tan tam 550 yıl önce göstermiştir. Onun matematikteki çalışmaları ortaçağ Avrupa bilim adamlarınca temel olarak kabul edilmiştir ve görüldüğü üzere sahiplenilmiştir.

Ömer Hayyam, Nizamülmülk'ün sağladığı maddi yardımlarla kurduğu bu rasathane, çağının ötesindeki teçhizatı ile de ünlüdür. Bu rasathanede tunçtan yapılmış dünya ve gök küreleri, Su ve kum saatleri, astronomide kullanılan çeşitli aletler ve kütüphanesinde Ptolemy, El-Battani, El-Harezmi, İbn-i Yunus ve El-Biruni'nin astronomik tabloları (Zicleri) ve daha birçok eser bulunmaktaydı. Ömer Hayyam, (halen Paris Milli Kütüphanesinde bulunan) Zic-i Melik-Şahi adlı eserinde 100 yıldızın gök koordinatlarını vermiştir.

Bediuzzaman el-Usturlabi lakabı ile anılan Ebü'l-Kasım Hibetullah adındaki astronom da Ömer Hayyam'ın çalışma arkadaşı olmuştur. Usturlabi lakabı, bu astronoma, usturlapların teori ve imalindeki ustalığından ötürü takılmıştır. Bilindiği gibi usturlap güneş, ay, gezegenlerin ve yıldızların gökyüzündeki konumlarını belirtmekte kullanılan bir astronomi ölçüm cihazıdır. Ayrıca yerel saatin belirlenmesinde de kullanılır.

Ömer Hayyam yaptığı gözlemler ile 900 yıldan beri kullanılan yıldız tablosunun hatalı olduğunu keşfetti. Yeni bir yıldız tablosu oluşturdu. Bir yılı 365 gün 5 saat 48 dakika ve 45 saniye olarak hesapladı.

Hayyam çalıştığı ve yönettiği bu rasathanede hem gökyüzünü inceler ve bilimsel çalışmalar yapar, hem de hükümdarın özel müneccimi olarak yıldız falına bakardı. Melik-Şah adına dü-

zenlenen Celâli takvimi'nin de bu rasathanede yapıldığı sanılıyor. 1079 yılında tamamladığı, halk arasında " Ömer Hayyam Takvimi " bugün ise " Celali Takvimi " olarak bilinen bu takvim için büyük çaba sarf etmişti. Güneş yılına göre düzenlenen Celali takvimi 5000 yılda bir gün hata verirken, bugün kullanılmakta olan Gregoryen Takvimi 3330 yılda bir gün hata vermektedir.

usturlap

Daha sonra İslam dünyasında yobaz bir düşüncenin hâkim olması ile Ömer Hayyam gibi insan aklına ışık tutmaya çalışmış birçok düşünür " sapkın " ilan edilmiştir. Bu ise, genel anlamda toplumsal eğitim seviyesinin düşmesinin de katkısıyla, Ömer Hayyam'ın şarap ve zevk düşkünü olarak anlaşılmasına sebep olmuştur.

Bilinen Rubaîlerinin sayısı 158'dir. Fakat kendisine mal edilenler 1.000'in üzerindedir. Rubailerinin Türkçeye çevirisi farklı birçok çevirmen tarafından yapılmışsa da rubaileri Türk halkına sevdiren çeviri Sabahattin Eyüboğlu tarafından yapılmıştır.

İçin temiz olmadıktan sonra
Hacı hoca olmuşsun kaç para
Hırka tespih post seccade güzel
Ama Tanrı kanar mı bunlara

Sen sofusun hep dinden dem vurursun
Bana da sapık dinsiz der durursun
Peki, ben ne görünüyorsam o'yum
Ya sen ne görüyorsan o'musun

Sen içmiyorsan içenleri kınama bari
Bırak aldatmacayı iki yüzlülükleri
Şarap içmem diye övünüyorsun ama
Yediğin haltlar yanında şarap nedir ki…

Ey kara cübbeli senin gündüzün gece
Taş atma dünyayı bilmek isteyenlere
Onlar yaratanın sanatı peşindeler
Seninse aklın abdest bozan şeylerde...

Ben kadehten çekmem artık elimi;

Tutmam senin kitabını minberini.
Sen kuru bir softasın, ben yaş bir sapık
Cehennemde sen mi daha iyi yanarsın, ben mi?

Seni kuru softaların softası seni
Seni cehenneme kömür olası seni
Sen mi haktan rahmet dileyeceksin bana?
Hakka akıl öğretmek senin ne haddine?

Yaşamın sırlarını bileydin
Ölümün de sırlarını çözerdin
Bugün aklın var bir şey bildiğin yok
Yarın akılsız neyi bileceksin

Ey kör! Bu yer, bu gök, bu yıldızlar, boştur boş!
Bırak onu bunu da gönlünü hoş tut hoş!
Şu durmadan kurulup dağılan evrende
Bir nefestir alacağın, o da boştur boş!

Ömer Hayyam'ın anıt mezarı, Nişapur

Kılıç Arslan

1092 yılında Melih-Şah'ın ölümü üzerine ortaya çıkan Saltanat kavgaları sırasında Kılıç Arslan kardeşi Davut Kulan Arslan'la birlikte İznik'e geldi. Bu sırada kent Doğu Roma'nın kuşatması altındaydı. Kenti yöneten Ebulgazi yönetimi hemen Kılıç Arslan'a devretti (1093). Bu sırada Kılıç Arslan 20 yaşı cıvarındaydı (1093 – 1107). Kılıç Arslan Sultan olarak İznik'te babasının tahtına oturduğunda, Anadolu param parça idi. İznik tahtı bir sultan tahtı olmaktan çok uzaktı. Kılıç Arslan başlangıçta sadece İznik ve çevresinde sözü geçen küçük bir beylik görünümündeydi. İzmit, Gemlik ve tüm sahil Doğu Roma'nın denetimi altındaydı. İzmir ve çevresine Çaka Bey hâkimdi. Sivas, Amasya ve Niksar Danışmendoğulları beyliğinin elindeydi. Ereğli, Aksaray ve çevresine Hasan Bey diye bir Türk Beyi hâkimdi. Erzincan ve civarında Mengücek, Erzurum ve çevresinde Saltukoğlulları beylikleri vardı. Elbistan ve Maraş da Buldacı Bey, Harput ve civarında Çubuk Bey hüküm sürüyordu.

Kılıç Arslan, İznik'te ilk iş olarak Ebulgazi'yi görevden alarak, başkomutanlığına Muhammed'i atadı. Peşinden de, İzmir hâkimi Çaka beyin kızı ile evlendi. Komutan emir Muhammed'in komutasındaki Anadolu Selçuklu kuvvetleri Doğu Roma kuvvetlerini yenilgiye uğratarak, Ulubat gölü ve Kapıdağ yarımadası ile çevrelerini ele geçirdi. Ancak, peşinden Doğu Roma kuvvetleri daha kuvvetli bir ordu ile geldiler. Girişilen savaşta yenilen emir Muhammed Doğu Roma'ya esir düştü.

Bu sırada Çaka Bey kurduğu donanma ile Ege adalarının pek çoğunu alarak, Doğu Roma'yı ciddi olarak tehdit ediyordu. Hatırlanacağı gibi az önce Çaka Bey ve Peçenekler bir olarak Constantinopolis için büyük bir tehlike oluşturmuşlardı. Doğu Roma İmparatorluğu ise, Çaka Beyin gemilerinin gecikmesi üzerine, Kumanları Peçeneklerin üzerine sürerek bu tehditten kurtulmuştu. Ancak Çaka Bey mevcut oldukça, Constantinopolis için tehlike bitmiş sayılamazdı. Bu tehdit altında, İmparator Alexios Komnenos Kılıç Arslan'a bir mektup yazarak Çaka Beye karşı kendi yanında yer alarak, Çaka Bey tehlikesini atlatmakta Doğu Roma'ya yardımcı olmasını istedi.

İmparator Alexios ve Kılıç Aslan anlaştılar. O sırada Abydos'u kuşatmış olan Çaka Beyi Doğu Roma donanması denizden, Kılıç Arslan'ın kuvvetleri karadan sardı. Kılıç Arslan'ın asker sayısı, Çaka Beyinkilerden çok fazlaydı. Kılıç Arslan ile başa çıkamayacağını anlayan ve anlaşma yapmak isteyen Çaka Bey damadına gitti. O bu ziyareti yaparken Kılıç Arslan ile Alexios'un aralarında anlaşmış olduklarını bilmiyordu. Kılıç Arslan'ı ziyarete gelen Çaka Beyi öldürüldü. Böylece, Constantinopolis üzerindeki acil tehlike ortadan kalkmış oldu. Bundan sonra, Peçenekler de bir tehlike olmaktan çıktılar. Çaka Beyin ölümünden sonra Kılıç

Arslan ve İmparator Alexios, aralarında varmış oldukları anlaşmanın gelecek yıllarda da devam etmesini kararlaştırdılar. Kılıç Arslan'ın kayınpederini öldürmesi kötü bir olaydır. Ama tarihi bugünün değer yargıları ile bakmamak gerekir. Kılıç Arslan'ın hem Doğu Roma İmparatorluğunun vassalı olarak imparatorun isteğine uyması zorunluluğu vardı ve hem de Kılıç Arslan Çaka Beyi kendine rakip olarak görüyor ve kuvvetlenmesini istemiyordu. Çaka Bey ile ilgili en önemli kaynak Anna Kommena'nın Malazgirt sonrası isimli kitbıdır.

1094 yılında Fatımi Halifesi el-Mutansır öldü. Yeni ordu komutanı ise Bedr ül Cemali'nin oğlu el-Eftal'di. El-Eftal, el-Mutansır oğlu Nizar'ın halife olmasına karşı çıkarak, onun yerine Nizar'ın kardeşi el-Mustali'yi halife yaptı. İran'da bulunan İsmaililer (Hasan Sabah'a bağlı İsmaililer) bu darbeyi kabul etmeyip, el-Mustali'nin halifeliğini reddettiler. Bu gurup Nizar'a olan bağlılığını ilan etti. Bu İran İsmaililerine Haşhaşin dendiği gibi Nizari İsmaililer de dendi.

Kılıç Arslan Doğu Roma ile anlaşmıştı ama bu sırada İmparator Alexios'un başı Kumanlarla derde girdi. Roma ordusu Balkanlarda iken Kılıç Arslan'ın Türkleri Sapanca gölü ve Sakarya nehri cıvarına akınlar yapmaya başladılar (Bitinya bölgesine). Kumanları hallederek Başkente dönen İmparator bu Türk akınlarını durdurmak amacı ile enteresan bir proje başlattı. Sapanca gölünün güneyinden sahile doğru çok uzun ve derin bir kanal kazdırdı. Bu kanal su ile dolacak ve böylece İzmit'e doğru yapılan Türk akınları önlenecekti. Alexios kanala ilave, kanal ile Gölün birleştiği noktaya " Demirkale " denen bir kale inşa ettirdi. Bu çalışmalar aylar sürdü. Daha çalışmalar tam sonuçlanmadan, ilk Haçlı ordusunun Belgrat yakınlarında Tuna'yı aşarak, imparatorluk topraklarına girdiği haberi geldi.

1095 yılına girdiğimizde, Büyük Selçuklu devletindeki taht mücadeleleri devam ediyordu. 1095 yılı başında Tutuş, Rey'i aldı ve İsfahan'daki komutanlara kendine itaat etmeleri emrini verdi. Komutanlar, Tutuş'a itaat ediyormuş gibi görünürken, Çiçek hastalığından yatmakta olan Berkyaruk iyileşti. İsfahan'daki komutanlar da hemen Berkyaruk'u Sultan olarak tanıdıklarını açıkladılar. Berkyaruk'un veziri İzzülmülk, daha önce söylendiği gibi, devleti yönetemiyordu. Berkyaruk, onu görevden alarak, kardeşi Nizamülmülk'ün diğer oğlu Müeyyedülmülk'ü vezir yaptı. Müeyyedülmülk'ün hem kalemi ve hem de kılıcı kuvvetliydi.

Şubat 1095 yılında Tutuş ve Berkyaruk orduları karşı karşıya geldi. Berkyaruk'un ordusu Melik-Şah'ın sancaklarını açtı. Bunu gören Tutuş'un ordusundaki pek çok komutan ve askerler saf değiştirdiler. Savaş bitmişti. Şimdiye kadar anlatılanlardan anlaşılacağı gibi, genellikle savaşın sonucunu saf değiştiren komutanlar tayin ediyorlardı. Bu zaferde Nizamülmülk'ün oğlu Müeyyedülmülk çok önemli rol oynamıştı. Savaş sırasında, Tutuş da kafası kesilerek öldürüldü.

Tutuş'un ölümünden sonra Diyarbakır ve çevresinde pek çok küçük emirlik kuruldu. Türk Beylerinden Sadr da Amid'e (Diyarbakır) hâkim olmuştu. Sadr ölümünden sonra yerine oğlu, bu beyliğe adını veren Yınal (İnal) geçti.

Tutuş öldürülmüştü, ancak Tutuş'un oğulları, köle komutan Tuğtekin yönetiminde Şam ve Halep çevresinde Suriye Selçuklu devletini devam ettirdiler.

Eylül 1095 yılında, Berkyaruk'a suikast yapıldı. Berkyaruk suikastı pazısından yaralanarak hafif atlatmıştı. Suikastçı ve azmettirenlerin ikisi yakalandı. Bunlar işkence altında bile itiraf etmeyince, suikastı kimin ve ne için tertiplediği ortaya çıkmadı.

Ancak Büyük Selçuklu devletinde taht kavgaları daha bitmemişti. Hamedan ve Sava bölgesinde 7 bin dinarlık ufak bir iktası olan Melik-Şah'ın, Tutuş'un ve Tekiş'in kardeşi Arslan Argun, Horasan'da topraklarını büyütmeye başladı. Nişabur, kapılarını Arslan Argun'a açmadı. Merv ise açtı. Merv kentini kendine üs yapan Arslan Argun, Horasan'ı ele geçirdi. Buradan Yeğeni Berkyaruk'a mektup yazarak, " Dedem Çağrı beyin topraklarını elde ettim. Bu bana yeter, kavga istemiyorum "dedi.

Berkyaruk, Herat bölgesini kardeşi Börü Pars'a vermişti. Börü Pars, Berkyaruk'un komutanlarının da desteği ile Arslan Argun'un üzerine yürüdü. Arslan Argun baştan yenilse bile sonunda Börü yakalandı ve boğularak öldürüldü. Ancak Arslan Argun da bir suikasta kurban gitti. Böylece Horasan eyaleti, Melik-Şah'ın oğlu ve Berkyaruk'un kardeşi Sencer'e kaldı.

Bu sırada Berkyaruk ile vezir Müeyyedülmülk'ün arası, Berkyaruk'un annesi Zübeyde Hatun nedeniyle bozuldu. Berkyaruk Nizamülmülk'ün oğlu Müeyyedülmülk'ü hapsettirerek, vezirliğe Nizamülmülk'ün diğer oğlu Fahrülmülk'ü getirdi. Müeyyedülmülk ve Fahrülmülk kardeşlerin arası, epeydir, babalarından miras kalan mücevherler nedeni ile açıktı.

Tutuş ölünce, oğlu Rıdvan Halep'e hâkim olmuştu. Berkyaruk, Rıdvan'dan Gürboğa ve Altuntaş'ın serbest bırakılmasını istedi. İki kardeş serbest bırakılınca da onlardan, eskiden Tutuş'un hâkimiyetinde olan yerlerde Büyük Selçuklu hâkimiyetini sağlamakla görevlendirdi. İki kardeşe çok sayıda asker katıldı. Önce Harran ele geçirildi sonra Nusaybin alındı. Musul kuşatıldı. Musul'a yardıma gelen Çökürmüş'ün kuvvetleri mağlup edildi. Musul kuşatması 9 ay sürdü. Halk aç ve perişan olmuştu. Kent 1096 yılında Gürboğa ve Altuntaş'ın eline geçti. Altuntaş kardeşine rağmen kıyım yapıp, para almaya çalışıyordu. Gürboğa kardeşinin öldürülmesini emretti. Daha sonra da Rahbe'yi ele geçirdi.

Urfa kentinde ise Tutuş'un ölümünü fırsat bilen Ermeni prensi Toros Türk yönetiminden kurtulmaya çalıştı. Kentin hem iç ve hem de dış surlarını onardı, tahkim etti. Bunu haber alan çevre emirler (Rıdvan, Yağısıyan), Urfa üzerine yürüdüler ise de kent bir daha alınamadı. Urfa Toros'un oldu.

1096 yılında Amid Beyi Yınal ölerek yerine oğlu İbrahim Yınaloğulları (İnaloğulları) Beyliğinin başına geçti.

Şövalye Bolluğu

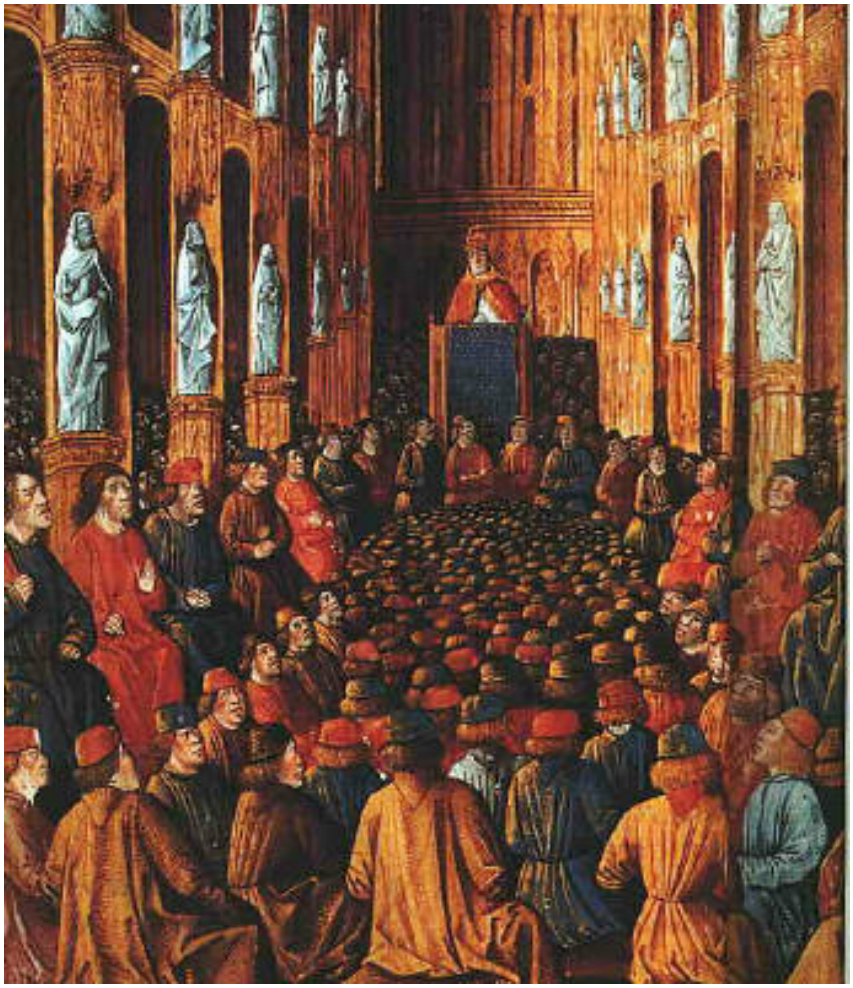
Nüfusu artmış olan Avrupa'da artık çok sayıda şövalye vardı. İşsiz kalmış olan şövalyeler dünyanın dört bucağında iş arıyorlardı. Anadolu'ya yapılan Türk akınları karşılarında şövalyeleri buluyorlardı. Anadolu Selçuklu hükümdarları gerekince yanlarına şövalyeleri alıyorlardı. Şövalyeler savaş olmaksızın yaşayamazlardı. Savaş onların mesleği ve tek geçim kaynaklarıydı. Avrupa'da işsiz kalan şövalye gurupları kent ve köyleri yağmalıyor, cinayetler işliyorlardı. Avrupa'nın ne yapıp edip, bu yıkıcı ve öldürücü gücü kendi toprakları dışına yönlendirmesi gerekiyordu.

Daha önce de gördüğümüz gibi Kilise de şövalyelere el atmıştı. Şimdi iyi bir şövalye tanımı içinde kiliseye gitmek, oruç tutmak, din uğruna savaşmak vardı. Artık kılıç kutsallaşmıştı ve şövalyeler kutsal kilisenin kutsal koruyucularına dönüşmüşlerdi. Böylece Haçlı seferleri şövalyelerin ülküsü durumuna geldi.

Haçlı seferlerinden sonra Fulcher of Chartres şöyle yazacaktı: " Batıda fakir olanları, Tanrı burada zengin yaptı. Orada birkaç kuruş parası olan, burada pek çok altına sahip oldu. Orada bir köyü bile olmayana, Tanrı burada bütün bir kasabayı verdi. Doğu bize bu kadar cömert iken, neden Batıya geri dönmeli. "

1.Haçlı Seferi

1096 yılı geldiğinde ilk haçlı seferleri başlamıştı. Haçlı seferlerinin organize edilmesinde en önemli nedenlerden biri Selçuklu fetihleriydi. Selçuklular önce Anadolu'yu, sonra Filistin'i ve en önemlisi Kudüs'ü ele geçirmişlerdi. Doğu Roma İmparatoru Alexios Komnenos'da 1091 yılında Papa II. Urbanus'e mektup yazarak yardım istemişti. Aslında onun istediği asker yardımı idi. Çünkü Alexios görüyordu ki Türklerin bu gelişi daha önceki akınlara benzemiyordu. Türkler geliyor ve yerleşiyorlardı. Doğu Roma'nın gücü ise sınırlıydı. Bu nedenle Alexios Papa Urbanus'den asker ve para istemişti. Ama Papa Urbanus bunu farklı yorumladı. Bu farklı yorum da Haçlı seferlerinin organizasyonunda önemli bir başlangıç oldu.

Clermont konsülü

Papa II. Urban, 18 – 28 Kasım 1095 tarihleri arasında Clermont'a bir konsil topladı. Batı Avrupa'nın ileri gelen 300 din adamı bu konsile katıldı. Konsil haçlı seferine hazırlanma kararı aldı. Hıristiyanlar daha önceleri temelde barışçı bir siyaset izliyorlardı, bu konsil'den sonra ani bir savaşçılık eğilimi gösterir oldular. Papa II. Urban, karardan sonra, bizzat köy köy dolaşarak, ateşli konuşmalar yaparak ilk Haçlı seferini harekete geçirdi.

1096 – 1099 da yapılan ilk Haçlı seferi Batı'nın ilk işbirliğiydi. Kuzey Avrupa'daki Hıristiyan topluluklar yeniden uluslararası bir role soyunmaya çalışıyorlardı. Ancak, Anglo Saksonların ve Frankların Hıristiyanlığı daha yeteri kadar gelişmemişti. Göçebelikten yeni çıkan bu topluluklar hala savaşçı ve saldırgandılar, dinlerinin de öyle olmasını istiyorlardı. Cluny manastırı ve ona bağlı Benedikten keşişleri, bu savaşçı toplulukları kiliseye bağlamaya çalışmışlardı. Hacılığı öne çıkarıyor ve bu yolla ruhlarına hitap ederek Hıristiyanlığı öğreteceklerini sanıyorlardı. Bu nedenle, ilk haçlı seferine katılanlar, seferlerini hacca gitmek olarak görmüşlerdi.

Haçlı seferleri öncesinde, en selamet getirici yol olarak görülen Hacca gitmek iyice sıklaşmıştı. Ne Araplar ve ne de Türkler bu gezileri engellemiyorlardı. Bunda hem hoşgörünün ve hem de potansiyel bir tehlike sezmemenin dahli vardı. Şövalyeler küçük guruplar halinde Kutsal Topraklara gidiyorlardı. Döndüklerinde, Doğunun zenginliklerini anlatıyor ve bir fethin hiç de zor olmadığı fikrini yayıyorlardı. Zaten şövalyeler çoktan Kutsal Savaşın büyüsüne kapılmışlardı. Senyörler de kolay fetih, zenginlik ve öbür dünyayı kurtarmanın yolu olarak askeri seferi düşünmeye başlamışlardı. Bu sırada Türkler Doğu Roma topraklarını ele geçirip duruyorlardı. Batı Avrupa, Hıristiyanlığın Doğu yakasının korunması gerektiğini de düşünür olmuştu.

Bu nedenlerle, Papa II. Urban'ın eli silah tutan bütün Hıristiyanları Kudüs için silaha sarılmaya çağırması büyük yankı yapmıştı. Latin dünyasının her yerinden şövalyeler büyük bir coşku ile çağrıya cevap vermişlerdi.

St George

Ama bu şövalyelerin Tanrı ve din hakkında ki görüşleri hala çok ilkeldi. Aziz George, Aziz Mercury ve Aziz Demetrius gibi savaşçı erenleri Allah'tan bile üstün görüyorlardı. Tabii ki bu görüşleri, Şaman dininin veya onun uzantısı olan çok Tanrılı bir dinden gelenler için yadırganamazdı. Bu tarihlerde, Hıristiyan dış görünüşlü Anglo Sakson ve Frank insanlarının eski dinleri, içlerinde, bilinçaltında, hala yemyeşildi.

İlk Haçlı seferine katılanlar için İsa Logos değildi. Kutsal toprakları kâfirlerden geri almak için şövalyelerini toplamış haçlıların Lorduydu. Kutsal topraklar kurtarılacaktı, Haç yapılacaktı ve Hıristiyan şehitlerin öçleri alınacaktı.

St Mercury

St Demetrius

Pierre l'Ermit, Walter (Gautier) Sans Avoir başta olmak üzere, kendi liderleri yönetiminde Fransız, Alman ve İtalyanlardan oluşan kalabalıklar Macaristan üzerinden Constantinopolis'e doğru yola çıktılar.

Bir kısmı, Ren vadisinde ki Yahudilerle karşılaşınca İsa'nın öcünü almaya karar verdiler. Klanların yerine geçmeye başlayan Dinsel toplulukları, Kurucu Ata rolündeki İsa'ları, geleneksel öç duyularını alevlendirmişti. Kan yerde kalmamalıydı. Ren vadisinde toplanmış olan Yahudileri katletmeye başladılar.

Papa II. Urbanus (1087 – 1099), Haçlıları çağırırken bunu hiç hesaba katmamıştı. Haklarında hiçbir şey bilmedikleri Müslümanları yok etmeye gidiyorlardı ve daha 5.000 Km yol yürüyeceklerdi. Hâlbuki yanı başlarında, İsa'yı öldürenler oradaydılar. Onları neden es geçeceklerdi. Yahudiler inanılmaz bir kıyıma uğratıldılar. Çoluk, çocuk, kadın, ihtiyar demeden önlerine gelen bütün Yahudileri öldürmeye başladılar. Avrupa'daki Yahudi cemaatinin % 30 ila %50 si böyle katledildi. Sağ kalabilen Yahudilerin bir kısmı İngiltere'ye, bir kısmı da Fransa içlerine kaçtı. Bazı tarihçiler bir kısmının da Polonya'ya giderek, Doğu Yahudilerini oluşturduğunu iddia etmektedirler. Biz Doğu Yahudilerinin kaynağının Hazar devleti olduğunu daha önce belirtmiştik.

Yola çıkan Haçlılar Macaristan, Belgrat, Niş, Sofya, Filibe ve Edirne yolu ile Constantinopolis'e varmışlardı. Yolda tam bir başıbozuk gibi davranıyorlardı. Macar kralı onlara iyi davranmış ve pazarlarını açmıştı, ama onlar Macaristan'da yağma yapmışlardı. Benzer davranışları Bulgaristan'da da gösterdiler. Hem Macaristan'da ve hem de

Bulgaristan'da krallar halklarını yağma ve katliamdan kurtarabilmek için Haçlılarla savaşmak zorunda kalmışlardı.

Doğu Roma yardım isterken, kendine yardım edilmesini düşünmüştü. Hâlbuki şimdi Haçlı orduları bir biri peşinden akıyorlardı. İmparator Alexios Komnenos korktu. Alexios Haçlılarla bir anlaşma yaptı. Haçlılar Anadolu'da ele geçirdikleri toprakları Doğu Roma'ya terk edeceklerdi. Buna karşılık Doğu Roma haçlıların iaşesini temin edecek ve rehberlik yapacaktı. Constantinopolis'e birbiri peşinden gelen haçlı kafilelerini Alexios hiç bekletmeden Anadolu'ya geçirip, selametliyordu. İlk haçlı kafilesi Ağustos 1096 da Anadolu yakasına geçirildi.

Bu ilk gelenler bir ordu niteliğinde değildi. Olsa olsa başıbozuk bir güruhtu (600 bin kişi dolaylarında). Başlarında keşiş Pierre l'Hermite vardı. Sayıları kumsaldaki kumlar kadar çok olan bu güruh, Anadolu yakasına geçince Yalova yakınlarında ki Kibotos'a yerleştirildiler.

Bunlar Marmara denizi boyunca, Müslüman Hıristiyan ayrımı yapmadan, yağma ve kıyımlar yaparak, ilerleyip İznik'e ulaştılar. I. Kılıç Arslan'ın kardeşi Davut Kulan Arslan kumandasındaki Türkler, bu kalabalığı boğazlarda, vadilerde pusuya düşürerek, çoğunlukla yok etti veya esir aldı. Ekim 1096 tarihinde Türklerden kurtulabilen bir azınlık Constantinopolis'e kaçarak canlarını ancak kurtardılar. Savaş yöntem ve tekniğini bilmeyen bu kalabalığın yok olması Haçlı seferine katılan prens ve Düklerin aklını başına getirdi. Şimdi gelenler ise zırhlı ve savaşın tüm inceliklerini bilen şövalyelerden oluşmuş ordulardı.

Fransız kralı I. Henri'nin kardeşi Vermandois kontu Hugues, Normandiya kontu Robert ve yeğeni Flandr kontu II. Robert, Aşağı Lorraine kontu Godefroi de Bouillon ve kardeşleri III. Eustace, Baudouin de Hainhault ile diğer akrabaları, Toranto'dan Bohemond ile kardeşi Roger, yeğeni Tancred, amcası Sicilyalı Roger, Toulouse kontu IV. Raimond de Saint-Gilles, Papa II. Urban'ın temsilcisi Adhemar, Kont Rambaud von Orange, Gaston de Bearn, Gerard de Roussiollon, Raymond de Forez ve daha pek çok önemli senyörün komutasında ki askerlik sanatını çok iyi bilen şövalyelerden oluşmuş ordular, 1096 yılı sonlarına doğru dört koldan akmaya başladılar.

Vermandois dükü Robert komutasında genelde Kuzey Fransa'dan gelenler İtalya, Dalmaçya ve Epir Üzerinden Constantinopolis'e gittiler. Yine kuzey Fransa'dan hareket eden, Godefroi de Bouillon ve kardeşi Hugues de Saint yönetimindeki kuvvetler Almanya ve Tuna nehrini takiben Constantinopolis'e gelecekti. Bohemond ve Tancred kumandasında, Güney İtalya'dan hareket eden Normanlardan oluşmuş birlikler, Adriyatik'ten gemilerle Epir'e ve oradan Constantinopolis'e yollandılar.

Haçlılarla birlikte bu kadar önemli kişilerin gelişinden, bunların amacının Doğuda bir devlet kurmak olduğunu anlayan İmparator Alexios Haçlı Şövalyelerinden kendine vassallık yemini etmelerini istiyordu. Doğu Roma başkentine ilk önce Hugues geldi. Yolculukları sırasında pek çok şövalye yolda ölmüştü. Hugues, İmparatorun isteği uyarınca ona bağlılık andı içti. İkinci olarak Godefroi geldi. Godefroi'nın kuvvetleri önce Silivri cıvarında yağma hareketlerinde bulundu, sonra Başkentin surları dışına yerleşti. İmparator ile Godefroi arasında oluşan anlaşmazlıklar, aracıların araya girmesi ile giderildi ve Ocak 1097 yılında Godefroi'da İmparatora bağlılık andı içti. Daha sonra Bohemond, Flandr kontu Robert, Toulouse kontu Raymond ve en son da Normandiya dükü Roberd Constantinopolis'e vardılar. Gelen birlikler vakit geçirmeksizin Doğu Roma İmparatorluğu tarafından Anadolu yakasına geçirilip, Anadolu içlerine doğru yollanıyordu.

Adhemar

Tutuş'un oğulları, Halep Meliki Rıdvan ve Şam Meliki Dukak, her ikisi de babasının hâkim olduğu topraklara sahip olmak istiyorlar, ama birbirlerini yenerek bunu başaramıyorlardı. Rıdvan, Şam'a başarılı olamayan pek çok sefer yapmıştı. Dukak da Halep'e karşı bir askeri sefer yaptı. Yanında Tuğtekin, Yağısıyan ve kalabalık bir orduyla ilerledi. Rıdvan yanında Sökmen'le birlikte cephe aldı. Mart 1097 de yapılan savaşı, Sökmen'in büyük kahramanlıkları sonucu Rıdvan'ın ordusu kesin olarak kazandı. Dukak Şam'a çekildi. Yağısıyan ise valisi olduğu Antakya'ya çekildi. Bu savaş sonunda Dukak Rıdvan'a tabi olmayı kabul etmiş gibi görülmektedir. Müslüman dünya akmakta olan Haçlı ordularını pek umursuyor görünmüyordu. Haberi mi yoktu, ciddiye mi almıyordu yoksa onlar da gelirse gelsin diye mi düşünüyordu.

İznik Doğu Roma'nın

1097 de İznik Rum Selçuklularındaq iken Anadolu

İznik, surlarda bir kapı

Mayıs 1097'de Anadolu'ya geçen Haçlı orduları Anadolu Selçuklu devletinin başkenti İznik'i kuşattılar. Kuzeyden Bohemond, doğudan Alman şövalyeleri ile birlikte Godefroi kenti sardı. Toulouse kontu Raymond kuşatmaya katıldı. Bu sırada Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan Malatya kentini kuşatmıştı. Kılıç Arslan birinci Haçlı dalgasını görünce hepsini böyle zannedip ciddiye almamıştı. Bu Haçlılar İznik'e kadar gelemez diyordu. Malatya'yı Ermeni Gabriel'in elinden almaya gitmişti. Malatya'ya giderken Haçlıları öyle küçümsüyordu ki ailesini İznik'te bırakmakta mahzur görmemişti.

Gabriel işe Doğu Roma valisi olarak başlamış, ama Türk Beylerin tabiiyetini kabul ede ede Malatya'ya olan hâkimiyetini sürdürmüştü. Süleymanşah'ın ölümünden sonra meydana gelen otorite boşluğunda kendi hâkimiyetini devam ettirmişti. Şimdi ise Malatya'yı hem Kılıç Arslan ve hem de Danışmendoğlu istiyordu. Kentteki

Süryaniler kentin Kılıç Arslan'a verilmesini istiyorlardı. Buna mani olmak için Malatya Süryani Metropoliti öldürüldü. Malatya'da Süryanilerin ve Ermenilerin Anadolu Selçuklularına yardım ettiklerini öğrenince, Constantinopolis'te Süryani ve Ermeni kiliseleri yakıldı. Süryaniler kentten atıldı, kalanları da Ortodoks yapıldı.

İznik kentini koruyan surlar 4970 metre uzunluğunda, 11 metre yüksekliğindeydi. 144 tane 17 metre yüksekliğinde kulesi vardı. 4 yöne bakan 4 ana kapısı vardı. Hem kent savunması güçlü bir kentti ve hem de onu müdafaa eden Türkler güçlüydü.

İznik kentini koruyan Anadolu Selçuklu komutanı, Selçuklu ana ordusunun uzakta olması nedeni ile direnemeyeceğini düşünerek, Doğu Roma komutanı Butumites ile İznik kentinin teslimi konusunda görüşmelere başladı. Selçuklular kenti Haçlılara değil, Doğu Roma'ya bırakmayı düşünüyorlardı. Haçlıları kendilerine muhatap almıyorlardı.

İznik'in kuşatıldığını öğrenen Alp Arslan, Malatya kuşatmasını kaldırıp, çok hızlı bir şekilde İznik'e yardıma geldi. Alp Arslan gelince, İznik'teki Selçuklu kuvvetleri de görüşmeleri bırakıp, mücadeleye katıldılar.

Sultan Alp Arslan, kuşatmayı yarmak için elinden geleni yaptı ama olumlu sonuç alamadı. İznik önündeki ovada da Haçlılar ile bir meydan savaşına girmekten çekindi. Haçlılar hem kalabalık ve hem de iyi silahlanmışlardı. Kuvvetlerinin daha fazla hırpalanmasını istemeyen Kılıç Arslan dağlara doğru çekildi.

Haçlılar, Türk ölülerinin kafalarını kente atıyor, kenti mancınıklarla dövüyor, lağım patlatıyor, kapıları yakıyorlardı. Ama verdikleri hasarlar Türkler tarafından o gece tamir ediliyordu. Haçlılar aslında kenti iyi kuşatamamışlardı. Kent göl tarafından yardım alıyordu. Doğu Roma İmparatoru durumun farkındaydı ama Haçlıların kendinden yardım istemesini bekliyordu. İşi tek başlarına kıvıramayacaklarını anlayan Haçlılar, Alexios'dan yardım istediler. O da hem göle hafif bir donanma ve hem de kuşatmaya komutanlarını, uzmanlarını yolladı.

Bunun üzerine İznik'teki Türk kuvvetleri kurtuluş kalmadığını anladılar. Zaten Kılıç Arslan kente yolladığı bir mektupta, kenttekilere yardım edemeyeceğini bildiriyor ve kendileri için en iyisini yapmalarını istiyordu. Türk komutan Doğu Roma İmparatoru ile anlaşarak 19 Haziran 1097 tarihinde kenti ona teslim ettiler. Kuşatma 6 hafta sürmüştü. İznik 22 yıldır Anadolu Selçuklu devletinin başkenti olarak kullanılıyordu. İmparator Alexios Kentte Selçuklardan kalan büyük serveti Haçlı liderlerine verdi. Buna karşılık Haçlılar da İznik'i yağmalamadılar. Kentteki Türklere bir şey yapılmadı, onlar kurtuluş akçesi karşılığı serbest bırakıldılar.

1097 yılında konjonktürden istifade eden Gürcü krallığı, Selçuklu vassallığından çıktı. Krallık kendine Kıpçaklardan oluşan güçlü bir ordu kurdu. Hemen genişledi. Tiflis İslam Emirliği kanalı ile Selçuklu vassalı olan Lori Ermeni krallığını, Kaket Gürcü krallığını ve Şirvan İslam Emirliğini ele geçirdi.

Bu sırada Büyük Selçuklularda taht kavgaları hala devam ediyordu. Şimdi de Muhammed Tapar ayaklanmıştı. Muhammed Tapar ile Sencer öz kardeştiler. Anneleri Seferiyye Hatundu. Muhammed Tapar 1082 yılında dünyaya gelmişti. Melik-Şah ölürken onunla birlikte Bağdat'taydı. Sonra kardeşi Mahmut ve Terken Hatunun yanında kalmıştı. Daha sonra da

Berkyaruk onu yanına almıştı. 1093 yılında da Berkyaruk Muhammet Tapar'a Gence ve çevresini ikta etti.

Sultan Berkyaruk, Muhammed Tapar'ı denetim altında tutabilmek için, ona Kutluk Tekin'i atabey olarak atamıştı. Kutluk Tekin'in Sultana olan bağlılığı nedeniyle kıpırdayamaz durumda olan Tapar, baş kaldırmadan önce, ilk iş olarak Kutluk Tekin'i öldürttü. Berkyaruk'un hapsettirdiği Nizamülmülk'ün oğlu Müeyyedülmülk hapisten çıktıktan sonra Muhammed Tapar'a vezir olmuştu. Müeyyedülmülk, sürekli olarak Muhammed Tapar'ı baş kaldırmaya teşvik ediyordu.

Tapar ile Berkyaruk arasında uzun ve yıpratıcı savaşlar oldu. Kesin bir sonuç alınamayınca da fiilen İmparatorluğun Batısı iki kardeş arasında bölünmüş oldu. İki kardeş arasındaki savaşlarda, artık o koskocaman Selçuklu ordusu ortalıkta yoktu. Savaşlar 2.000, 3.000, 5.000 askerlik kuvvetlerle yapılmaktaydı. Bunun temel nedeni vassalların, ikta sahiplerinin kardeşler arasındaki savaşlara katılmak istemeyip, sultanların kendine doğrudan bağlı kuvvetlerle bu mücadeleyi yürütüyor olmasıydı. Bir başka enteresan gelişme de özellikle köle kökenli komutanların sık sık saf değiştirerek, bir o yana bir bu yana geçmeleriydi. Böylece kuvvet dengeleri sürekli değişiyor, bunun sonucu olarak da kimse tam bir hâkimiyet kuramıyordu. Savaşlar da dövüşmeden biten harpler haline dönüşmüştü. İki ufak ordu karşı karşıya gelince, bir taraftaki komutanlar saf değiştiriyor, ufalan taraf kaçıp gidiyordu. Yani sonuçta kimsenin fazla başı ağrımıyordu. Halife de hutbeyi bir ona bir öbürüne, o sırada kimi kuvvetli bulursa ona okutuyordu.

Berkyaruk'un veziri Mecdülmülk Ebul-Fazl Balasani (Kummi) idi. Müeyyidülmülk'ün Berkyaruk'un vezirliğinden uzaklaştırılmasında Mecdülmülk'ün de rolü vardı. Müeyyidülmülk, Mecdülmülk'ten intikam alabilmek için fırsat kolluyordu. Bu sırada Haşhaşiler Berkyaruk'un ileri gelen önemli devlet adamlarını bir bir öldürüyorlardı. Bu cinayetlerin sorumluluğunu Mecdülmülk'e yüklemeye çalışan çok kişi vardı.

Muhammed Tapar'la Berkyaruk arasındaki anlaşmazlıklar sırasında Anadolu Türk Beyleri Sökmen-el Kutbi, Kızıl Arslan, Yınaloğlu İbrahim, Togan Arslan ve Saltuklu beyi Ali Muhammed Tapar'ın yanını tutmuşlardı. Saltuklu Beyi Ali, Saltuk Beyin oğluydu.

Anadolu'yu geçmek

Anadolu'da I. Haçlı güzergahı (İznik alındıktan sonra)

Berkyaruk'un veziri Mecdülmülk'ün Haşşaşilerle işbirliği yaptığı konusundaki genel kanı gittikçe kuvvetlenerek sürüyordu. Porsuk'un 1097 yılında Haşşaşiler tarafında öldürülmesi gelişmelere tuz biber ekti. Porsuk'un oğulları Zengi ile Akbörü, bu olaydan Mecdülmülk'ü sorumlu tutarak, onun kendilerine verilmesini istediler. Müeyyidülmülk ve diğer önemli komutanlar bu isteği şiddetle destekliyordu. 1097 yılında Kirman Selçuklu Meliki Turanşah da öldü. Turanşah'ın lakapları arasında Fahrüddenle ved-Din lakabı da vardı. Kirman tahtına Turanşah'ın oğlu İranşah oturdu.

Haçlıların İznik'i almaları ilk başarılarıydı. Bu başarıdan sonra, Haçlılara Anadolu yolları tamamen açılmış oldu. Haçlılar 27 Haziran 1097'den itibaren Eskişehir'e doğru ilerlemeye başladılar. Eskişehir'e kadar herhangi bir saldırı ve taciz ile karşılaşmadılar. Ancak Eskişehir ovasına gelince Türklerle Haçlılar arasında savaş tekrar ve şiddetle yeniden başladı. Ancak hafif süvari durumundaki Türk süvarileri ağır zırhlarla donanmış Haçlı süvarilerine alışılmış zararı veremiyorlardı. Buna rağmen Haçlı ordusu da ha bozuldum, ha bozulacağım durumunda ilerlemesi iyice yavaşlamış olarak yola devam ediyordu. Dorylaion (Eskişehir) yakınlarındaki Şarkhöyük'teki savaşta Türkler yenilmişmiydi? Bunu Malazgirt'in rövanşı gibi düşünmek mümkünmüydü? Ama sonuç Hıristiyanlar için bir zaferdi ve Doğu Roma kurtulmuştu.

Savaşta iki taraf da cesaretle, kahramanlıkla ve fedakârlıkla savaşmıştı. Herkesi titreten Türk okları, Haçlıların ağır zıhlarına işlemiyordu. Ok yağmuru altında Haçlılar ilerleyerek göğüs göğse savaşa girmeye çalışıyorlardı. Türkler bildikleri tüm taktikleri uygulamışlar ama sonuç alamamışlardı. Kılıç Arslan Eskişehir savaşından sonra, kendi kuvvetlerinden kat be kat fazla

sayıdaki Haçlı ordularını yenmenin kolay olmadığını anlamıştı. Bunlarla doğrudan savaşmak yerine gerilla savaşı uygulamanın daha doğru olacağına karar verdi.

Haçlıların Anadolu'da geçecekleri yol üzerindeki su kaynakları ve kuyular tahrip edildi. Yiyecek maddeleri yok edildi. Bütün yerleşim merkezleri boşaltılarak halk dağlara çıkarıldı. Böylece Haçlı ordusu yıpranırken, halk bundan zarar görmeyecekti.

Yollarına devam eden Haçlılar Konya üzerinden Çukurova'ya doğru yürüyüşlerini sürdürdüler. Artık dağlık bölgelere çekilen Selçuklu kuvvetleri Haçlılarla bir nevi çete

mücadelesi yapıyordu. Alexios Komnenos bundan yararlanarak, İzmir, Efes, Sardeis ve Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünü ele geçirdi.

3 Temmuzda Eskişehir'den yola çıkan Haçlılar ancak Ağustos ortalarında Konya'ya vardılar. Susuzluk ve yiyeceksizlikten perişandılar. Konya bom boş bir şehirdi. Ancak Selçuklular Meram'ı tahrip etmemişlerdi. Haçlılar bir süre Meram'ın yemyeşil bahçelerinde, kana kana su içerek dinlenip kendilerine geldiler. Tekrar yola çıkan Haçlılarla Ereğli cıvarında ufak bir çatışma daha oldu. Türkleri gören Bohemond komutasındaki Haçlılar derhal hücuma kalktılar, Türkler ise yeni bir meydan savaşına girmek istemeyip, kuzeye çekildiler.

Haçlı tarihçiler Konya ve Ereğli bölgesindeki Türk yıpratma taktiğini şöyle anlatıyorlardı. " Kentlerin direnebileceğine güvenmediklerinden, Türkler, kentleri ve tüm bölgeyi yıkıp, yaktılar. Sonra kadın, çocuk ve sürüleriyle tüm mallarını yanlarına alıp erişilmez dağlara kaçtılar. Tek umutları, Hıristiyanların besin sıkıntısından tükenip hızla ülkelerinden geçip gitmesinde yatıyordu. Bunda yanılmadılar. Zira Haçlılar, yiyecek bulunmayan çorak araziden kaçarak, hızla ilerlediler. Ereğli'yi bırakıp Maraş'a geldiler. "

Ereğli'de ikiye ayrılan Haçlılardan bir gurup Gülek boğazı üzerinden Kilikya'ya yollandılar. Bunlar Çukurova'ya inerek Kilikya bölgesini, Tarsus'u ve Antakya'yı zaptettiler. Kilikya'da Haçlılar Ermenilerden büyük yardım gördüler.

1097 yılında Kilikya Haçlıların eline geçince Haçlı tarihçi Tarsus'u şöyle anlatıyordu. Halk, Rum ve Ermeni'dir. Türk çok azdır. Askeri otoriteyi elinde tutan silahlı Türkler kale ve kulelerde görevlidir. Hıristiyanların silah taşıması yasaktır. Onlar sadece ticaret ve tarım ile uğraşırlar. Haçlılar yaklaşınca Hıristiyan halk kenti hemen teslim eder. Türk askerleri de çekilip giderler.

Hasan Dağı

Kilikya'da Godefroi de Bouillon'un kardeşi Baudouin ana Haçlı grubundan ayrılarak Urfa'ya gitti. Baudouin'i Urfa'ya Urfa hâkimi Ermeni Toros çağırmıştı. Bu sırada Toros bir suikasta kurban gitti, daha doğrusu halk tarafından linç edildi. Baudouin de Urfa'yı işgal ederek ilk Haçlı devletini kurdu. Urfa Haçlı kontluğu kurulmuştu (10 Mart 1098).

Ereğli'den diğer bir Haçlı gurubu da Kayseri yönünde ilerlemeye başladı. Topraklarını korumak isteyen Emir Hasan, Haçlılara saldırdı. Çok şiddetli bir savaş sonunda Haçlı ilerleyişi durmadı, arkasındaki dağa çekilen Hasan Bey ve askerleri ise burada öldüler. Bu dağa onun anısına Hasan Dağı denir. Haçlılar ise Kayseri, Göksun ve Maraş üzerinden ilerleyip Ekim 1097 yılında Antakya önlerine geldiler.

Bu Haçlı hareketi sebebiyle Rum Selçuklu devleti büyük çapta zayıf düşmüştü. Bundan faydalanan Doğu Roma, Ege kıyılarına hâkim oldu, Karadeniz kıyılarından bazı kentleri Selçukluların elinden aldı. Ayrıca Çukurova'da Haçlıların ele geçirdiği kentleri devir aldı.

Antakya Haçlıların

Robert (Normandiya kontu) Antakya savaşı

Antakya valisi Yağısıyan, süratle kente gelip, savunma hazırlıklarına başladı. Bir yandan surlar takviye ediliyor, bir yandan da Haçlılara yardım edecekleri düşünülen Hıristiyan halk kent dışına çıkarılıyordu. Yağısıyan çevredeki emirlerden yardım istedi. Rıdvan'ın Halep'den yardıma yolladığı askeri birlik, Mart 1098 yılında, Asi nehri kıyısında Haçlılarca mağlup edildi. Askerler Antakya'ya yardım edemeden Halep'e geri döndüler.

Antakya kuşatılmışken, Mısır Fatımi devleti Haçlılara yardım vaat ediyor ve Suriye'yi Selçuklulardan beraberce alalım diye haberler yolluyordu. Bu sırada Büyük Selçuklu Musul valisi Gürboğa Urfa'yı kuşatmıştı. Antakya'nın yardım çığlıklarına hemen cevap vermedi.

Sanırız Haçlılar kenti alsın, ben de onları alırım diye düşünüyordu. Sonunda Antakya, bir burcu müdafaa eden Ermenilerin Haçlılarla işbirliği yapması sonucu düştü. Kentte yapılan katliam sonunda kent içinde tek bir Müslüman kalmadı.

Soldiers of the First Crusade Storming Antioch

Katliam sadece Antakya'da yapılmadı. Çevre kasaba ve kentlerde de yapıldı. Örneğin Maara kentinde yapılan katliam sırasında Haçlıların yamyamlık yaptığı ve küçük çocukları ateşte kızarttıkları bile söylenir.

Kenti kaçarak terk eden Antakya valisi Yağısıyan ise attan düşerek yaralandı. Yanındaki atlılar onu terk ettiler. Bir Ermeni köylü de başını balta ile keserek, Yağısıyan'ı öldürdü.

3 Haziran 1098 tarihinde Haçlılar Selçuklu hâkimiyetindeki Antakya'yı aldılar. Antakya'ya Norman kralı Robert Guiscard'ın oğlu Bohemond hâkim olmuştu. Böylece ikinci Haçlı devleti de kurulmuş oldu. Yalnız bu gelişmeler Haçlılarla Doğu Roma arasında yapılmış olan anlaşmaya uymuyordu. Haçlılar, Doğu Roma ile yapılmış anlaşmaya uymuyor, ele geçirdikleri toprakları Doğu Roma'ya geri vermiyorlardı. Böylece, Alexios'un Haçlılarla yaptığı anlaşma da bozulmuş oldu. Haçlıların getirdiği kargaşa Diyarbakır'da Yınaloğulları Türk Beyliğinin kurulmasını da kolaylaştırmıştı (1098 – 1183).

Yağısıyan'ın oğlu Şemsüddevle komutasındaki bir kısım Selçuklu askerleri Antakya iç kalesine çekilmiş, orada direniyorlardı. Gürboğa Boğa Antakya düştükten 6 gün sonra kentin önüne geldi. Selçuklular kenti kuşattılar. Kuşatılan büyük Haçlı ordusu yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı. Bazı kaynaklar, açlıktan kırılan Haçlıların 2 Müslüman askeri yediklerini yazmaktadır. Bu müthiş açlık, Konya Akşehir'de bulunan Doğu Roma İmparatoru Alexios'a bildirildi. Haçlılara diş bileyen Alexios, Haçlılara yardıma gideceğine, bu iş bitti diye düşünerek Başkente döndü. O tarihten sonra Haçlılar ve Doğu Roma birbirlerine tam düşman oldular.

Gürboğa kentin açlıktan düşeceğinden emindi. Papaz Pierre başkanlığındaki kurulun, sağ salim ülkelerine dönüşleri garanti edilirse, Antakya'yı teslim edecekleri önerisini geri çevirdi. Haçlılar çaresiz kalmışlardı. Bu sıralarda İsa peygamberin göğsüne saplanan mızrak Aziz Petrus Katedralinde bulundu. Hıristiyanlığın bu kutsal emanetinin bulunması Haçlıların moralini birden çok kuvvetlendirdi. Zaten Haçlıların savaşmaktan başka çaresi kalmamıştı.

28 Haziran 1098'de kentten çıkarak ovada savaş düzeni aldılar. Haçlılar kaleden çıkarken, Gürboğa onlara saldırabilirdi ama toptan yok etmek için tamamen ortaya çıkmalarını bekledi. Ancak daha savaş başlarken Türkmen beyleri iç çelişkileri nedeniyle bir bir savaş alanını bırakarak gitmeye başladılar. Gürboğa'nın büyük bir zafer kazanarak, bölgede diğer emirler aleyhine çok fazla kuvvetleneceğini zannediyorlardı. Şam meliki, Tutuş'un oğlu Dukak ayrıldı. Artukoğlu Sökmen onu takip etti. Yalnız kalan Gürboğa'da savaşmaktan vazgeçip, Musul'a geri döndü. Bu geri çekilişi tuzak zanneden Haçlılar da onları kovalamadılar. Antakya Haçlılara 18 ay dayanmıştı. Musul, Halep ve Şam emirlikleri birleşebilselerdi, Haçlılar ne Antakya'yı alabilirlerdi ve ne de Kudüs'e varabilirlerdi.

Bu beklenmeyen zaferin ilk yararlarını Cenova burjuvaları gördüler. Cenova burjuvalarının donattığı gemiler Süveydiye limanında (Antakya'nın limanı), kuşatma altındaki Antakya haçlılarına gıda temin edebilmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Zaferden sonra Süveydiye tamamen bir Cenova limanı oldu. Bohemond Cenevizlilere Antakya'da 30 ev, 1 kilise, 1 Pazar ve 1 çeşme verdi.

I. Haçlı seferi ordularının Anadolu'dan geçişi Anadolu Selçuklu devletine büyük darbe vurdu. Devlet sarsıldı, sadece başkent İznik değil Ege ve Marmara toprakları da kaybedildi. Türkler Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar. Ayrıca Adalar Çaka Beyin oğlunun elinden gitti. Efes'te bulunan Tanrıvermiş beyliği sona erdi.

Çukurova'nın kaybı ise Toroslarda oturan Ermenilerin yavaş yavaş bölgeye yerleşerek, burada bir Ermeni prensliği kurmalarına imkân verdi. Haçlılar Ruben'in oğlu Constantin'e baron unvanı vererek Kilikya Ermeni Prensliğinin başına geçirdiler. Şimdi bölgede Ermeni prensliğinin yanı sıra iki Haçlı devleti daha vardı. Az yukarıda anlatıldığı gibi Güneydoğu Anadolu'da Urfa (10 Mart 1098) ve Antakya (3 Haziran 1098) Haçlı devletleri kurulmuştu.

Bu sırada Papa II. Urbanus ölmüştü. Yerine Yeni Papa Paskalis adıyla çıktı. Paskalis Haçlı seferleri konusunda selefinin politikasını aynen devam ettirdi.

Antakya'nın düşmesi, peşinden Selçuklu ordusunun Haçlılara yenilip, geri çekilmesi Fatımiler için bir fırsat olmuştu. Bu kargaşadan Mısır Fatımi devleti de nasibini almak istedi. Zaten, 1089 yılında donanması olmayan Selçukluların zaafından faydalanarak, Melik-Şah zamanında Türklerin eline geçmiş olan kıyı kentlerini Fatımiler geri almışlardı. 1098 yılında Fatımiler Kudüs'ü 40 gün süren bir kuşatma altına aldılar. Artukoğlu Sokman, 40 gün sonunda kenti anlaşma yoluyla Fatımi komutanı Eftal'e teslim etti. Böylece Artuklu ailesinin Kudüs hâkimiyeti bitmiş oldu.

Sultan Berkyaruk üzerinde vezir Mecdülmülk'ün kendilerine teslimi için askerlerin yaptığı baskı artıyordu. Mecdülmülk, Sultan Berkyaruk'a: " Devletin emirlerinden yana çıkıp, beni kendi elinle öldürmen, onların beni öldürmelerinden senin için daha hayırlı ve yararlıdır. Çünkü onlar beni öldürürse bu senin devletini zaafa uğratır " dedi. Başta Berkyaruk Mecdülmülk'ü askerlere vermemek için diretti ise de, ordunun açık isyanı karşısında direnci kırıldı. Ordu komutan ve emirlerinden, Mecdülmülk'ün öldürülmeyip, bir kalede hapsedileceği hususunda yemin alıp, veziri teslim etti. Mecdülmülk yolda köleler tarafından öldürüldü ve başı kesilerek Müeyyidülmülk'e götürüldü (1099).

Kudüs Haçlıların

Kudüs'e kadar yapılan uzun ve zorlu yürüyüşte, pek çok haçlı telef olmuştu. Bu yürüyüşten sağ kurtulanlar ise, kendilerini, Tanrı'nın seçilmiş kulları olduklarına inandırdılar. Tanrıları ise, gazap saçan, Yahudiliğin ilk zamanlarındaki savaşçı Tanrı'ydı.

Haçlıların Antakya'dan Kudüs'e kadar olan yolculuklarında, kentleri tek tek ele geçiriyorlardı. Kentler, oralardaki Selçuklu (Türk) askerleri ile direndiler. Haçlılar ele geçirince de direnen kentteki tüm Müslümanları kestiler, yağmaladılar ve esir olarak sattılar. Bunun üzerine Ruc ve Bare'de olduğu gibi kaleler amanla teslim oldu. Ama Raymond, Godefroi, Robert gibi Haçlı komutanları, verdikleri sözleri tutmuyorlardı. Halk yine kesildi, yağmalandı, ırzına geçildi ve esir olarak satıldı. Bunun üzerine, her durumda sonları aynı olan kent ve kaleler daha bir dirençle direnmeye başladılar. Ama hiç birine Selçuklu yardımı gelmiyordu. Bütün Ortadoğu Haçlıların insafına terk edilmişti.

Haçlılar 15 Temmuz 1099 tarihinde Kudüs'ü fethettiler. Kent 2 gün süren şiddetli savaşlardan sonra teslim olmuştu. Şehrin Yahudi ve Müslüman ahalisine korkunç bir hırsla saldırdılar. İnanılmaz bir vahşetle yapmadıklarını bırakmadılar. Yaptıkları vahşet çağdaşlarını bile şok etti. Erkek, kadın, çocuk 40 bin Müslüman ve Yahudi kılıçtan geçirilmişti. Haçlıların arasındaki anlaşmaya göre kim ne ele geçirirse ona aitti. Bir eve giren, kalkanını kapıya koyar ve her şeyi ile evin sahibi olurdu. Haçlıların Kudüs'de halka yaptıkları tarihin en kanlı ve iğrenç mezalimlerinden biridir. Hıristiyanların unutulmaz ayıbıdır. Avrupa ne derece vahşi olduğunu bu olayda bir daha gözler önüne sermiştir.

Böylece Kudüs'te ilk Latin krallığı kurulmuş oldu (Kudüs Krallığı). Aşağı Loren dükü Godefroi kent yönetiminin başına getirilmişti. Godefroi kral unvanını almadı, krallığın naibi olarak göreve başladı. Godefroi de Bouillon, " Kutsal Mezarın Savunucusu " unvanını almıştı (22 Temmus). 1 Ağustos ayında Arnulf of Chocques de Kudüs patriği seçildi.

Bu Haçlı seferi, batı düşüncesinde de bir dönüm noktasıydı. Bundan sonra Avrupalı Hıristiyanlar, Yahudi ve Müslümanları Tanrı'nın düşmanı olarak görmeye başladılar. Bununla da yetinmediler, uzun zamandır kendilerini aşağılanmış hissetmelerine yol açan Doğu Roma'ya ve onların Ortodoks kilisesine karşı da derin bir düşmanlık besler hale geldiler.

Kudüs Haçlılar tarafından Fatımilerin elinden alınmıştı. Fatımiler için Kudüs'ün Haçlıların eline geçmesi bir kayıp değildi. Onların asıl düşmanları Haçlılar değil, Sünni Müslümanlardı. Haçlıların da karşısındaki güç Sünnilerdi. Böylece Fatımiler, Haçlılar ile ittifak içine girdiler. Ama bundan önce, Haçlılar Kudüs'ü ele geçirdikten kısa süre sonra Fatımi elçisi, Haçlılardan Kudüs'ü boşaltmalarını istedi. Haçlılar bu isteğin üzerinde durmadılar bile. Tahmini 20–30 bin kişilik bir Fatımi ordusu Kudüs üzerine yürüdü. Haçlılar da onları karşılamaya çıktılar. Haçlı ordusu sayıca Fatımi ordusundan küçüktü. Fatımilerin başında vezir Bedr ül Cemali vardı. 12 Ağustos tarihinde Ascalon'da yapılan savaşta her iki taraf da çok kayıp verdi.

Kayıpları daha fazla olan Fatımi ordusu geri çekildi. Sabah, Fatımilerin çekildiğini gören Haçlı ordusu da onları takip etmeyerek Kudüs'e geri döndü.

Kudüs, David kulesi

Haçlılar ancak kıyıda ve Kilikya dağları boyunca Urfa'ya kadar tutunabilmişlerdi. Çöle adım bile atamıyorlardı. Haçlıların kıyılarda kurdukları Hıristiyan yönetimi coğrafi ve sosyolojik koşullardan kaynaklanan nedenlerle dayanıksız bir yapıdaydı. Müslümanlar Şam'da, Halep'teydiler ve bütün güçleri ile Haçlılara yaslanıyorlardı.

Haçlıların içyapısı da dayanıksızdı. Adetlerini Batıdan getirmişlerdi. Eşitlik temelinde bir araya gelmiş olan şato sahipleri ve şövalyelerin kurdukları yemine dayalı bir birlikti. Monarşi kurmuşlardı ama Kudüs krallığı Urfa, Antakya ve Tripoli prensliklerini denetleyemiyordu. Prenslikler, feodal alışkanlıkla olsa gerek, bağımsız ve çelişik davranıyorlardı.

Ascalon savaşı

Zaten yola çıkış nedenleri ile yaptıkları çelişki içindeydi. Kudüs'ü kurtarmak için yola çıkmışlardı ama orada sürekli kalmayı düşünmemişlerdi. Amaçları günahlarını bağışlatıp, geri dönmekti. Bu amaca varınca da pek çok şövalye topraklarına geri döndü. Geri gidenler

varken, haç için yeni gelenler de, orada kalanlar da vardı. Batı Avrupa ile Yakın Doğu arasında kalabalık bir trafik akıp duruyordu.

Yakın Doğudaki Frank krallığı bir koloni haline dönüşemedi. Bir miktar şövalye, bir miktar tüccar, sağa sola serpilmiş şatolar ve söz geçiremeyen bir Kudüs krallığı olarak kaldı. Batı Avrupalılar yerli halkın arasında zayıf bir azınlık olmuşlardı.

Ama İslam kendi içinde iyice parçalanmıştı ve zayıftı. Haçlılar bu ortamda sürekli bir kurum olarak yaşadılar. Haçlı seferlerine numara vermek adet haline gelmiştir. Ancak işin aslında Batı Avrupa'dan sürekli gelenler ve gidenler olmuştur. Gelenler, günahlarından temizlenip, orada aylar ve bazen seneler geçirip, geri dönüyorlardı.

Şövalyeler için dindarlık şekil değiştirmiş, Kutsal Savaşa katılmak dindarlık haline gelmişti. İyi silahlanmış, Hıristiyan dinini tanımayan, savaşmaktan başka bir şey bilmeyen, kendileri bilmeden, şuuraltı, eski Şaman kültürlerini içlerinde taşıyan bu savaşçılar gurubu artık kendilerini hem keşiş ve hem de savaşçı sayıyorlardı. Dindarlığın aldığı bu özel biçime uygun tarikatlar kurdular. Templiers (Tapınak şövalyeleri), Hospitaliers (Teutonique) tarikatları bu tür cemiyetlerdir. Bunlar zaman zaman birbirleri ile çelişse de genelde Yakın Doğudaki Haçlı varlığının sürmesi için büyük çaba gösterdiler. Avrupa'dan yeni şövalyelerin gelmesini sağladılar. Yardımlar toplayarak ekonomik katkıda bulundular.

Roma lejyonları sefere giderken, tahkimatlar, köprüler yapmak üzere " Collegia " denilen inşaat loncası elemanlarını da beraberlerinde götürürlerdi. Manastır hayatı ile birlikte adlarına " Gilde " denilen, üyeleri hem marangoz ve hem de rahip olan manastır dernekleri kuruldu. Haçlılar da yanlarına eskiden Roma lejyonlarının Collegia üyelerini almaları gibi Gilde üyelerini aldılar. Gildeler Doğuya geldiklerinde Ahiler, İsmaililer gibi Batıni tarikat ve meslek kuruluşları ile karşılaşarak onlardan gizlemli anlamda etkilendiler. Gildeler gittikçe Doğunun meslek kuruluşlarına benzemeye başladı.

Doğu Roma İmparatorluğu Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmelerine ve burada bir krallık kurmalarına ses çıkarmıyordu. Ama Antakya'yı Normanların zapt etmesini de kesinlikle kabul etmiyordu.

Kılıç Arslan, Anadolu Selçuklu devletini büyük çapta sarsan 1. Haçlı seferinin hareketliliği bitince Orta Anadolu'ya çekildi. Zaten İznik Doğu Roma İmparatorluğunun eline geçmişti. Kılıç Arslan Konya'yı yeni başkent yaptı. Türkler de Orta Anadolu'da toplanmaya başladılar.

Haçlıların gerçek düşmanları, o sırada iki güçlü hanedana bölünmüş ve Araplaşma yolunda olan Suriye Selçuklularıydı. Bu iki hanedandan biri 1095 yılında ölen Suriye Selçuklu Sultanı Tutuş'un oğlu Rıdvan'ın Halep'te kurduğu hanedanlıktı (1095 – 1133). Diğeri yine Tutuş'un oğlu Dukak'ın Şam'da kurduğu hanedanlıktı (1095 – 1104). Bu hanedanlık modellemeleri de genel Türk ve Selçuklu yapılanmasına uyuyordu. Bu hükümdarların atabeyleri yani üzerlerinde çok etkili olan ve onlara her şeyi söyleyebilen " bir ikinci babaları " vardı. Rıdvan'ın atabeği Cenahüddevle Hüseyin Rıdvan'ın annesi ile evlenmişti. Dukak'ın atabeği olan Tuğtekin ise Dukak'ın annesi Safvetülmülk Hatun ile evliydi.

Atabey daha önce Müslüman devletlerde olmayan ve Selçuklularla ortaya çıkan bir kurumdur. Bir doğu devleti olan Karahanlılarda bu kurum yoktu. Batıda ise Alanlar, Bulgarlar, Slavlar ve Skandinavlarda atabey kurumu bulunuyordu. Kurum, bir prensin oğullarını, küçük yaşta, yetiştirilmek üzere, prensin güvendiği bir askeri şefe emanet edilmesiydi. Atabey genç prensin

vasisi olurdu. Prense verilen topraklara onunla gider, toprakları prensle beraber yöneterek onu aynı zamanda yöneticiliğe hazırlardı.

Haçlılar Batı Avrupa'nın feodal sistemi içinden çıkıp, gelmişlerdi. Geldikleri yerde, daha önce anlatılmış olan, feodal bir yapı buldular. Bu nedenle Haçlıların düzenini değiştirecek bir etki de söz konusu olmadı. Nerede ise tüm dünya feodal bir sistemdeydi ve bu sistem Tanrının buyruğuydu. Haçlı kralı Tanrıdan aldığı güç ile Kudüs'ü yönetiyordu. Vassalları olan soylular ise, Müslümanlardan aldıkları kent ve kaleleri paylaşmışlardı.

Bu topraklarda yaşayan insanlar, köylüler için ise hiç bir şey değişmemişti. Eskiden Müslüman bir Emire bağımlı iken, şimdi Hıristiyan bir senyöre bağlıydılar. Ticaret de eskisi gibi devam ediyordu. Müslüman tüccarların yanına Hıristiyan tüccarlarda katılmıştı hepsi o kadar.

İtalyan ticaret kentlerine gün doğuyor

Kudüs alınırken Cenevizliler Yafa limanındaydılar. Fatımi donanmasının baskısı üzerine gemilerini bırakıp, Kudüs'e gitmişlerdi. Bunlar, yanlarında götürdükleri kuşatma araçları yapmaya yarayan aletleri ile mühendis gibi çalışarak, Kudüs'ün haçlıların eline geçmesine katkıda bulundular.

1099 yılında Piza piskoposu Daimberg 120 gemilik bir filo ile geldi. Kudüs'e giden Daimberg Kudüs piskoposu seçildi. Kendisine de malikâne olarak Kudüs kentinin bir kulesi ile bir mahallesi verildi. Ayrıca Yafa limanının dörtte birini de aldı. Burada bir Piza kolonisi kuruldu.

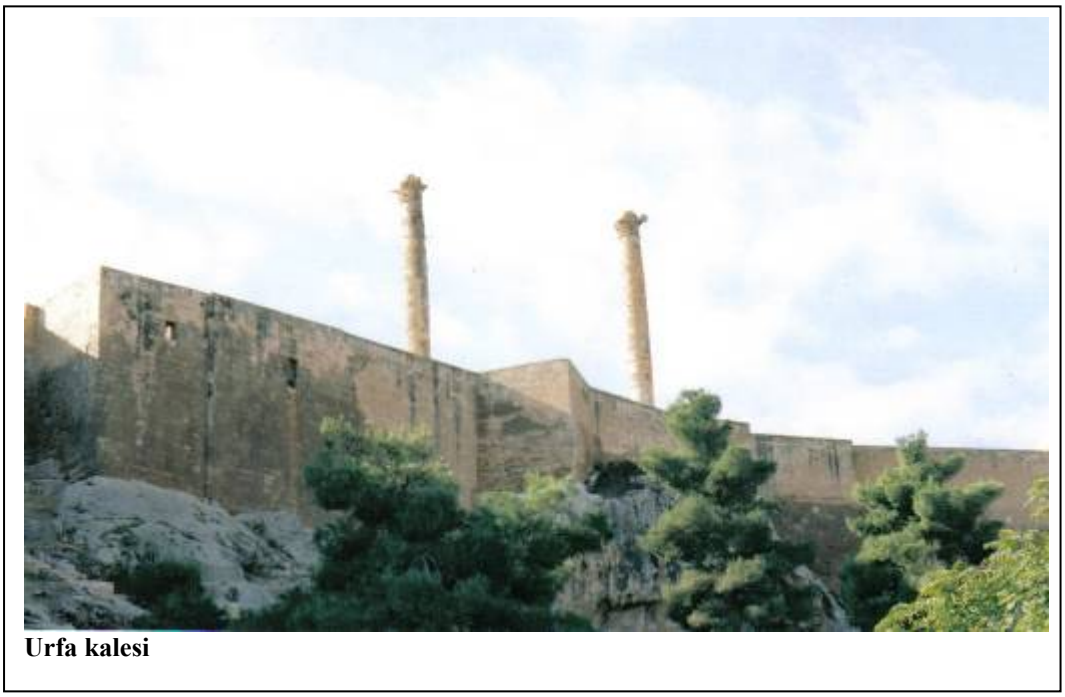

Taberiyye

Kudüs kralı yanında tuttuğu Norman soylusu Tancred'e de Taberiyye bölgesini verdi. Taberiyye Kudüs krallığının ilk büyük fiefiydi. Bu sırada tarihçi ve din adamı Tyre'ye göre

Kralın yanında 300 şövalye ve 2 bin asker gibi çok ufak bir askeri güç vardı. İşte tam böyle güçsüz bir anda, 1100 yılı yazında 2 bin gemiden oluşan bir Venedik filosu Yafa'ya geldi. Kudüs Kralı ve Venedikliler pazarlığa oturdular. Venedikliler Kudüs'e askeri hizmet vereceklerdi. Karşılığında her ele geçirilen kentin kilisesi ve Pazaryeri Venediklilerin olacaktı. Daha sonrası için ise Venedikliler Trablus kenti ile her yeni ele geçirilecek kentin üçte birini istiyorlardı. Ayrıca Kudüs krallığının her yerinde Venedikliler vergiden muaf olacaklardı.

Urfa Ermenileri Toros'u öldürerek, kenti I. Baudouin'e teslim ettiklerine pişman olmuşlardı. Yönetimi Baudouin'den almak için suikast planları yapmaya başladılar. Bunu haber alan Urfa Kontu, suikastçıları yakalattı. Elebaşı 2 tanesinin gözüne mil çektirip, diğerlerini fidye karşılığı serbest bıraktı. Kontun bu fidyelerden eline çok miktarda altın geçmiş, Urfa hazinesi dolmuştu.

Urfa kalesi

9. Kitap, Faydalanılan eser ve kaynaklar

. Adontz N., Histoir de l'Armenie, Paris 1946

. Alinge Curt, Moğol Kanunları, Ankara Üniversitesi

. Armstrong Karen, Tanrı'nın Tarihi, Ayranç

. Avcıoğlu Doğan, Türklerin Tarihi, Tekin yayınevi

. Anadolu Uygarlıkları Cilt 1, 2, 3 Görsel yayınlar

. Barthold V.V., Orta-Asya Türk tarihi hakkında dersler, Türk Tarih Kurumu

. Berktay. Halil, Ümit Hassan, Ayla Ödekan, Türkiye Tarihi 1, Osmanlı Devletine Kadar Türkler, Cem yayınları, 1995

. Benz, Ernst. The Eastern Orthodox Church. Aldine Transaction 1963

. Bowker J., The Religious Imagination and the Sense of the God, Oxford, 1978

. Bowker J., Problems of Suffering in Religions of the World, Cambridge, 1970

. Blunder Caroline, Evlin Mark, Çin, İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

. Browning, Robert. The Byzantine Empire. The Catholic University of America Press 1992

. Bury, John Bagnall. History of the Later Roman Empire. Macmillan & Co.1923

. Cahen Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, e yayınları, 1984

. Campbell Joseph, Tanrının Maskeleri, İmge

. Challaye Felicien, Dinler Tarihi, Varlık yayınları

. Clough Shepard B., Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları,

. Cogito, Bizans, Yapı Kredi yayınları 1999

. Cornell T., Matthews J., Roma Dünyası, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, İletişim yayınları

. Colin A Ronan, Bilim tarihi, Tübitak

. Çin dünyası, iletişim yayınları

. Demirkent Işın Prof. Dr., Sultan I. Kılıç Arslan, TTK

. Diamond Jared, Tüfek, Mikrop ve Çelik, TÜBİTAK, Popüler Bilim Kitapları

. Eberhard Wolfram, Çin Tarihi, Türk Tarih kurumu, Ankara 1995

. Encyclopedia of Homosexuality ilgili bölümler

. Encyclopaedia Britannica.

. Encyclopedia Mythica

. Encyclopaedia Britannica Online. Encyclopaedia Britannica, Inc.

. Encyclopaedia of Islam Online. Ed. P.J. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Brill Academic Publishers

. Encyclopedia of Islam and the Muslim World. Ed. Richard C. Martin. New York: Macmillan 2004

. Erdoğan Aydın, Nasıl Müslüman olduk, Cumhuriyet

. Esposito, John. Oxford History of Islam. Oxford University Press 2000

. Esposito, John. The Oxford Dictionary of Islam. Oxford University Press 2003

. Gaarder Jostein, Sofi'nin dünyası, Pan yayıncılık,

. Hançerlioğlu Orhan, Düşünce Tarihi,

. Hançerlioğlu Orhan, Felsefe sözlüğü, Varlık yayınları.

. Hançerlioğlu Orhan, Özgürlük düşüncesi, Varlık yayınları.

. İslam dünyası, iletişim yayınları

. James William, The Varieties of Religious Experience, New York 1982

. Jewish Encyclopedia, New York, 1901

. Kazhdan, Alexander, Oxford Dictionary of Byzantium. Oxford University Press. 1991

. Lewis, Bernard. Islam in History: Ideas, People, and Events in the Middle East. Open Court 1993

. Leroux Gabriel, Eski Akdeniz ve Yakın Doğu uygarlıkları, Varlık yayınları

. Lloyd Seton, Türkiye'nin Tarihi, TÜBİTAK

. Önder Ali Tayyar, Türkiye'nin etnik yapısı, Fark yayınları 2007

. Öztuna T. Yılmaz, Türkiye Tarihi, Hayat kitapları

. Petit P., Histoire Generale de L'Empire Romaine, Paris 1974

. Piganiol A., Histoire de Rome, Paris 1954

. Roma dünyası, iletişim yayınları

. Roux Jean - Paul, La religion des turcs et des mongols, Payot et Rivages, 1984

. Roux Jean - Paul, Histoire des Turcs, Fayard 2000

. Seignobos Charles, Mukayeseli Avrupa tarihi, Varlık

. Sencer Oya,Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi,

. Sevim Ali Prof. Dr., Anadolu'nun Fethi, Selçuklular dönemi, TTK 2000

. Sevim Ali Prof. Dr., Kutalmışoğlu Süleymanşah, TTKB

. Sevim Ali Prof. Dr ve Prof Dr. Erdoğan Merçil, Selçuklu devletleri tarihi,. TTK

. Sevin Veli, Anadolu Uygarlıkları, Görsel yayınlar

. Shepard B. Clough, Uygarlıklar tarihi, Varlık yayınları,

. Şener Cemal, Şamanizm, Türklerin İslamiyet'ten Önceki Dini, Etik Yayınları, 2001

. Tanilli Server, Yüzyılların gerçeği ve mirası, Adam yayınlar

. Wells H.G., Kısa dünya tarihi, Varlık yayınları

. Zeldin Theodore, İnsanlığın Mahrem Tarihi, Ayrıntı Yayınları 1999

. en.wikipedia.org

. http://www.dunyadinleri.com